

Balkan Express 07

Studentski časopis za južnoslavenske jezike, književnosti i kulturu

STUDENT
SKI ZBOR
SVEUČILIŠTA
U ZAGREBU

A★302

KLUB STUDENATA
JUŽNE SLAVISTIKE
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

IMPRESSUM

Studentski časopis južne slavistike za jezike, književnosti i kulturu
Balkan Express

broj 7, listopad 2014.

NAKLADNIK

Klub studenata južne slavistike A-302 Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb, Hrvatska

ČLANOVI UREDNIŠTVA

Krešimir Bobaš (Zagreb), Rok Bozovičar (Beograd), Ines Cebović (Zagreb), Srđan Gagić (Beograd), Janja Kovač (Zagreb/glavna urednica), Damir Kralj (Zagreb/zamjenik glavne urednice), Petra Kvasnička (Zagreb), Lara Mihovilović (Ljubljana), Anes Osmić (Sarajevo), Viktorija Škorućak (Zagreb)

LEKTORI

Andelka Ilinović (hrvatski jezik), Damir Kralj (hrvatski jezik),
Viktorija Škorućak (srpski jezik)

PRIJELOM I GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Mia Kus (mia.kus@grf.hr)

KONTAKT UREDNIŠTVA

e-mail: balkanexpress1@gmail.com,
web: a-302.ffzg.hr

Izlazi jedanput godišnje.

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju stavove autora i ne predstavljaju stavove i mišljenja uredništva ili nakladnika.

Zagreb, listopad 2014.

ISSN 1846-2936

KAZALO

Riječ uredništva

7

ZNANSTVENI RADOVI

Jelena Barbir: Lingvostilistička analiza prijevoda romana Janje Vidmar <i>Kebarie</i> : fonostilistička analiza	10
Morana Butković: Interkulturni aspekt znanosti o prevodenju	44
Lana Jerkov: Lingvostilistička analiza prijevoda romana Nejca Gazvode <i>Sanjajo tisti, ki preveč spijo</i> : odnos svršenog i nesvršenog glagolskog vida	58
Даница Миљковић: Потешкоће превођења руско – српски	114
Antonia Raguž: Etimologija termina za <i>prijevod</i> u slavenskim jezicima	130
Viktorija Škorućak: Osvrt na problematiku prevodenja	138
Mateja Zadravec: Problemi prevodenja postmodernističkog djela i prijevod dijela djela A. Blatnika <i>Plamenice in solze</i>	146
Andrea Žvab: Lingvostilističke analize na temelju prijevoda romana <i>Balerina, Balerina</i> Marka Sosiča	172

PRIJEVODI

Ines Cebović: Andrea Jankovski: <i>Točno u proljeće (krpanje rašivenog u sebi)</i>	218
Janja Kovač: Milan Jesih: pjesme iz zbirke <i>Legende</i> (1974)	230
Petra Kvasnička: Polona Glavan: <i>Zapravo</i>	234
Milan Marković: Dominic Fox: pjesme iz zbirke <i>Seven Pits</i> objavljivane na ličnom blogu između 2012. i 2014. godine	240
Lara Mihovilović: Katica Kulavkova: pesem iz zbirke <i>Жеђбу</i> (1989)	242
Nikolina Penava: Zdravka Evtimova: <i>Srijeda</i>	246
Antonia Raguž: Georgij Gospodinov: <i>Bivolsko govno, ili uzvišeno je posvuda</i>	250
Nika Šimičić: Vasyl' Symonenko: <i>Vino od ruža</i>	252
Tea Tušek: Vlada Urošević: <i>Jednorog u stražnjem dvorištu</i>	256

RIJEČ UREDNIŠTVA

Dragi čitatelji,

u ovom, sedmom po redu, broju časopisa *Balkan Express* odlučili smo napraviti korak u razvoju časopisa u jednom smjeru – onom tematskom. Pred vama je broj s tematom o prevodenju. Odabirom takve teme htjeli smo se osvrnuti na jedan aspekt studija književnosti i jezika. Tako smo posegnuli za radovima kolega studenata, mlađih prevoditelja i teoretičara prevodenja u nastajanju kako bismo istaknuli često neshvaćenu činjenicu – prevoditeljem se *postaje* i to dugotrajnim procesom učenja i rada na samim prijevodima.

Tako možete u prvom dijelu časopisa pronaći teorijske rade o prevodenju, a u drugom konkretnе prijevode. U prvom dijelu donosimo i četiri diplomska rada na temu prevodenja kolegica koje su uspješno završile studij na Odsjeku za južnoslavenske jezike i književnosti. Zbog opsega tih rada donosimo vam njihove skraćene verzije; teorijski su dijelovi u cijelini objavljeni, a od prijevoda su autorice odabrale desetak kartica. U drugom dijelu časopisa donosimo vam devet prijevoda u raznolikim kombinacijama jezika s kojih se prevodi i jezika na koje se prevodi.

Želimo vam ugodno čitanje.

Uredništvo

ZNANSTVENI

RADOVI

Jelena Barbir

Odsjek za južnoslavenske jezike i književnosti
Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
jelenabarbir01@gmail.com

LINGVOSTILISTIČKA ANALIZA PRIJEVODA ROMANA JANJE VIDMAR *KEBARIE*: FONOSTILISTIČKA ANALIZA

Sažetak: Prevodenje je struka koja se svakodnevno treba nadograđivati. Kako bi prevoditelj stekao "alat" kojim će oblikovati vrijedne prijevode, važno je savladati osnovna pravila teorije prevodenja koja će potom nadograđivati vlastitim istraživačkim spoznajama. Jedna od takvih spoznaja je fonostilistika – grana znanosti koja spojem prevoditeljskog znanja i fonetike daje novi vid prevodenja prvenstveno književnih djela, posebno pri prevodenju jezika iz iste rodne skupine. Prevodenjem dječjeg romana *Kebarie*, došlo se do spoznaja o različitim mogućnostima prijevoda u kojima je moguće sačuvati kako značenjsku, tako i fonetsku vrijednost riječi.

Ključne riječi: teorija prevodenja, dječja književnost, stilistika, fonostilistika, analiza prijevoda.

1. Uvod

Polazeći od toga kako je prevodenje, a posebno ono dobro, zanat vrijedan nazivanja umjetnošću ili vještina prepunom dosjetki i maštovitosti za rješavanje dilema, s naglaskom na one na stilističkim razinama, valja skrenuti pažnju na osnovna pravila dobrog i kvalitetnog prevodenja te specifičnog prevodenja određenog žanra, u ovom slučaju dječje književnosti. Ovaj će rad prikazati pregled važnih spoznaja o prevodenju, osnovama kvalitetnog i dosljednog prevodenja te će se analizirati prijevod knjige *Kebarie* dječje slovenske spisateljice Janje Vidmar.

Dječja je književnost poseban književni žanr naizgled jednostavan – a prevodeći, iznimno izazovan. Najvažnija je njegova pedagozijska i didaktična komponenta koju svaki prevoditelj uvijek treba imati na umu, bez obzira na to radi li se o uvođenju dijalekata kao ekvivalenta različitim dijalektima ili govorima koji se nalaze u originalu, svjesnom korištenju žargona prikladnog određenoj dobi, ali i poštujući uvjet velikog postotka razumljivosti unutar očekivanog broja čitatelja itd.

Budući da je prevodenje djelatnost u kojoj ljudski faktor, odnosno sam prevoditelj, ima najvažniju ulogu, mora se držati pojedinih pravila, ali i razviti izvanrednu osjetljivost na razine ekspresivnosti, kako izvornog jezika teksta s kojeg prevodi, tako i teksta ciljnog jezika na koji prevodi. Rad će prikazati okvire unutar kojih bi se dobar prevoditelj trebao s pomoću svoje elokventnosti i maštovitosti izvrsno snalaziti.

Prevodenje je struka u kojoj "svijet preplave carolije"¹ (usp. Vidmar 2010), stoga je ponekad važno i osluhnuti što carolije poručuju. Iz tog će se razloga rad posebno osvrnuti na specifičnu granu stilistike, fonostilistiku, i na koji način ona obogaćuje pisanje te koliko je vrijedno kad se prevoditelji mogu poslužiti istim korijenima riječi ili skupovima glasova kako bi dočarali impresionističku sliku koja se stvara u svijesti čitatelja dok čita takav tekst. Prikazat će se istraživanja koja dokazuju kako fonostilistika utječe na svijest čitatelja, uz primjere iz knjige *Kebarie*. Ipak, valja imati na umu kako fonostilistika može i ne mora biti namjerna, stoga prevoditelj koji o takvim stilističkim delikatnim stvarima brine, mora prodrijeti u misao autora kako bi što bolje, prikladnije, ali i zvučnije preveo tekst.

¹ Vidmar, J., Kebarie, Založba Miš, Maribor, 2010.

Cilj je ovog rada prikazati koliko je prevoditeljska struka važna i vječno svježa, puna promjena i neprestanih susretanja s različitim tipovima situacija u kojima treba biti sasvim svjestan različitih faktora: od tipa teksta, vremenskog perioda koji se ima na raspolaganju, publike kojoj je tekst namijenjen itd. Treba uzimati u obzir opću teoriju prevođenja kao glavno načelo i temelj rada svakog prevoditelja, ali također slušati vlastitu intuiciju, pokušati se uvijek staviti u kožu krajnjeg primatelja poruke – čitatelja te mu pokušati (i uvijek ustrajno pokušavati) pružiti najbolji mogući prijevod koji je tog trenutka ostvariv. Također, prevoditelj bi trebao brinuti o tome da prijevod ne otkriva ni više, niti manje od originala, objedinjujući time sva područja gramatike i njihova opća pravila.

2. O teoriji prevođenja

Dječja je književnost poseban žanr književnosti koji je namijenjen čitateljima dječjeg uzrasta i s prepostavkom malog ili nikakvog čitateljskog iskustva. Upravo su zbog toga teme koje se najčešće koriste u takvima djelima koncipirane na način da nose jasnu poruku i da budu poučne. Prema Haramiji (2000), autorica Janja Vidmar svojim dječjim književnim opusom spada pod realističko-avanturističku dječju prozu. Glavni lik najčešće je jedan, nosi breme cijele fabule, uz snažnu poruku na kraju djela. Važno je odrediti djelo tematski i žanrovski prije početka prevođenja jer se prevoditelj treba voditi time tko je krajnji čitatelj kako bi se stilski sasvim zadovoljilo formu, a tekst ostao jednak sadržajan.

"Prijevod je *novum*, prijevod je susret, spoj znanog i neznanog što u umjetničkom smislu proizvodi neznano, originalno i neponovljivo." (Roić 2007: 54) Kad je o teoriji prevođenja riječ, važno je naglasiti kako postoji prevođenje na komunikativnoj i semantičkoj razini. Komunikativno prevođenje slijedi pragmatička pravila, što znači da tekst preveden na ciljni jezik mora imati isti učinak na čitatelja kao i tekst na izvornom jeziku. S druge strane, semantičko prevođenje zastupa pravila prevođenja na način da se unutar sintaktičkih i semantičkih mogućnosti ciljnog jezika precizno reproducira kontekstualno značenje teksta. (Simeon 1999: 685) Teorija je prevođenja samostalno područje istraživanja s vlastitim pitanjima, pretpostavkama, problemima, metodama i kategorijama. Nikad nije naodmet spomenuti kako je prevoditeljska struka struka koja je svakodnevno razvija, kao i bilo koja druga znanstvena disciplina, te se opća pravila moraju prilagođavati stalnim turbulencijama i promjenama koje proizlaze iz rada, istraživanja i novih spoznaja.

"Pokušajmo sada pretpostaviti da ono što nazivamo značenjem neke riječi odgovara svemu onome što u nekom rječniku (ili u enciklopediji) stoji napisano u odnosu prema nekoj "natuknici", a obično otisnutoj debljim slovima. Sve ono što određuje tu natuknicu jest sadržaj koji izražava tu riječ. Čitajući definicije natuknice vidimo da (i) ona uključuje različita značenja ili smislove riječi, te da se (ii) ta značenja ili smislovi u mnogim slučajevima ne mogu izraziti nekim "golim" sinonimom, nego definicijom, parafrazom ili čak nekim konkretnim primjerom. Leksikografi koji znaju svoj posao ne samo da često poprate riječi definicijom, nego daju i naputke za njihovo kontekstualno razjašnjenje, a to mnogo pomaže u odlučivanju o mogućem ekvivalentnom izrazu (u nekom danom kontekstu) u drugom prirodnom jeziku." (Eco 2006: 29)

Jasno je kako se ovdje radi o neizostavnom razumijevanju konteksta cjelovitog teksta kako bi se moglo savršeno birati prikladan ekvivalent u ciljnem jeziku jer bez tog zadovoljenog uvjeta može doći do mnogih kardinalnih pogrešaka. Potrebno je definirati i pojam prirodnog jezika u njegovom odnosu sa realnošću. Eco (2006) kaže da prije nego neki prirodni jezik uspostavi red u načinu na koji se doživljava svijet, materija ili kontinuum (sveukupna pojavnost) je bezlična i nije diferencirana. Diferenciranost se događa u trenutku kad se dijelovi te mase jezično organiziraju u svrhu izražavanja drugih dijelova te iste mase. Formiraju se sustavi zvukova za izražavanje, za govor. To se ne događa samo u izražavanju jezične realnosti, već i u svim drugim semiotičkim sustavima (primjerice, sustav prometne signalizacije). Također, u nekom prirodnom jeziku forma jezika odabire elemente koji već postoje u kontinuumu ili materiji svih mogućih izvođenja glasova i sastoje se od fonološkog sustava, leksičkog repertoara i od sintaktičkih pravila. To znači kako je jezik sposoban iz mase sveukupnosti izabrati sebi najprikladnije elemente i stvoriti jezični skup koji opisuje svaku pojedinu riječ tog jezika. Gramatika nekog jezika supstancije izraza smatra irrelevantnim, ali zato su važne razlike u samoj formi. To se može prikazati na primjerima Alfa i Beta jezika. Za Alfa jezik neki su glasovi važni, dok ih Beta jezik ignorira, a razlike su vidljive i u sintaksi i u leksiku koji određeni jezik čine upravo takvim kakav jest. Postoje primjeri prevođenja s izvornog na ciljni jezik sustavom za prevođenje Altavista, i to u oba smjera – s izvornog na ciljni, a potom natrag. Rezultati su bili lošiji od očekivanog jer se pokazalo kako sustav raspolaze samo rječničkim značenjima riječi (što je i logično), ali riječ često sadrži više od onoga što piše u rječničkim redcima. Jasno

je zbog čega taj sustav prevodenja nema uspješan razvoj – ne poznaje kontekstualno značenje koje riječi tijekom prevodenja često zahtijevaju. (Eco 2006: 29) U današnje vrijeme popularan je Googleov prevoditeljski program Toolkit koji formom zadovoljava potrebe prevoditelja, uz opciju memorije u koju je moguće pohraniti vlastite prijevode, što daje preglednost i mogućnost konzultiranja vlastitih rješenja u bilo kojem trenutku. Važno je spomenuti obilježja usmenog i pismenog prevodenja, budući da se radi o sasvim različitim vrstama prevodenja i uvjeta rada. Usmeno je prevodenje nesagledivo teže i zahtjeva izuzetnog poznavatelja jezika kako bi u ograničenom vremenskom roku mogao prenijeti što više informacija na semantički ispravan način. Što se fonostilistike tiče, ona je u ovakvom tipu prevodenja vjerojatno sasvim zapostavljena jer se najčešće ovim tipom prevodenja prevode vijesti, suđenja, izvještaji i sl. Fonostilistika je ipak važnija, zanimljivija i prikladnija književnom prevodenju. Pismeno je prevodenje daleko komotnije i pruža mogućnost samokorekcije zbog trenutnog vidljivog traga samog prijevoda. Ovisno o kakvom se tipu teksta radi, o drukčijim se stvarima vodi računa, ali gramatička ispravnost uvijek je neizostavna. Pitanje reverzibilnosti jedno je od najvažnijih pitanja u teoriji prevodenja. "Razumno načelo reverzibilnosti željelo bi da se načini govorenja i idiomatske fraze ne prevode doslovno, nego birajući ekvivalente u odredišnom jeziku." (Eco 2006: 65) Jasno je kako dobar prevoditeljski uradak treba zadovoljavati načelo reverzibilnosti. To je nužno jer se time zadovoljava prevodenje po kontekstu i smislu, a ne doslovno. Ako se sintagme prevode doslovno, to znači jednu od najgorih pogrešaka prevodenja i gubi se smisao koji nosi originalni tekst. U tom slučaju, ne samo da je nemoguće ponovnim prevodenje iz ciljnog u originalni jezik sačuvati smisao onoga što se želi reći, nego se i ne poštuje autora i njegovu ideju o tom tekstu.

"Predlažući zasad prilično oprezan kriterij optimalnosti, moglo bi se reći da je optimalan onaj prijevod koji nam omogućuje da zadržimo reverzibilnim najvećim mogućim brojem razina prevodenog teksta, a ne nužno samo leksički dio koji se javlja u Linearnom Ispoljavanju." (Eco 2006: 65)

Simeon (1999) kaže kako bi opće pravilo koje bi obuhvatilo sve vrste tekstova glasilo da dobar prijevod treba biti onoliko doslovan koliko je moguće i onoliko slobodan koliko je potrebno. Isto tako, značenje nekog pojma ne može se utvrditi sinonimnošću te se mora uzeti u obzir sve što neki rječnik ili enciklopedija pripisuje značenju neke riječi. Kako bi se utvrdilo

značenje nekog znaka, mora ga se zamijeniti nekim drugim znakom, ali moguće i skupom znakova kako bi se sačuvala esencija. (Eco 2006: 81)

Pregovaranje je možda i najteži proces tijekom prevodenja. Eco (2006) opisuje situaciju u kojoj lako dođe do gubljenja na snazi smisla ako se izabere lošija ekvivalentna opcija za prijevod određenog pojma. Hoće reći kako često jedna riječ kože biti sasvim prikladna za izvorni jezik i samo se tom riječju mogu izraziti sve razine ekspresivnosti, aко i fraze, a u cilnjem jeziku je stvar sasvim drukčija. Osim što mogu postojati višestruke opcije prijevoda te riječi, mora se voditi računa i da riječ nosi sva konotativna svojstva koja se žele zadržati. U tom slučaju, pregovaranje oko toga gdje će se što u prijevodu izgubiti, a gdje nadoknaditi važna su koliko i pravilo da se uvijek kaže jednaka (ili najbliže moguće jednaka) količina informacija, smisla i poruka, koliko je to izvedivo. Iz tog su razloga gubici i naknade prilikom prevodenja pitanja o kojima svaki dobar prevoditelj prije, tijekom i nakon prevodenja razmišlja. Dakako, najgori su potpuni gubici, i to oni koji su otkinuli od konteksta, važnog za razumijevanje dijela ili cijelog teksta. Gubici koji nastaju dogovorom između dvoje strane, i to u slučajevima kada je neki dio teksta zbog ekonomičnosti ili nekih drugih razloga poput kulturnih i geografskih nepoznavanja pojma, a nemogućnosti zamjene nekim drugim jer taj ili sličan pojam druga kultura ne poznaje, opravdani su, ali je tekst ipak u određenoj mjeri manjkav. Naknade su moguće kada prevoditelj uočava kontekstualnu bit vrijednu naglasiti čitatelju ciljnog jezika. Ipak, prevoditelj se mora čuvati potrebe da tekst potpomogne jer je to nepoštivanje autora, ali i neopravданo preuzimanje autorske uloge. Nije dobro da, uspoređujući izvornik i tekst ciljnog jezika, jedan kaže više od drugoga jer, bilo o kojoj kombinaciji da se radi, to predstavlja loš prijevod. Poboljšavanje teksta prevoditelj si ne smije dopustiti, a treba se razlikovati poboljšanje teksta od pjesničke prerade, što je postupak izgovaranja originalnog teksta na drugi način (često takav da bude jasan čitatelju ciljnog jezika).

"Referenciju shvaćam u najužem smislu, to jest, kao jezični čin putem kojeg se, kada je prepoznatljivo značenje izraza koji se upotrebljavaju, upućuje na individue ili stanja nekog mogućeg svijeta (koji može biti ovaj u kojem živimo, ali i onaj koji opisuje neka priča) i kažemo da u određenoj prostorno-vremenskoj situaciji postoje određene stvari ili da se događaju neke situacije." (Eco 2006: 137)

Referencije se ne bi smjele mijenjati tijekom prevodenja jer se stvarnost koju donosi originalna knjiga mora sačuvati i u prevedenom tekstu iz razloga općeg razuma.

Osim što se tekst prevodi iz jezika u jezik, prevodi se i iz kulture u kulturu. Tako se ne vodi računa samo o jezičnim pravilima, već i o obilježjima druge kulture. Ako je tekst antički, barokni ili naturalistički, mora se voditi računa o leksiku tih doba te kulturološkoj pozadini jer inače će tekst biti pogrešno preveden. (Eco 2006: 158) Isto tako, pojmovi iz kulture jednog jezika ne moraju značiti isto u kulturi drugog jezika, a ne moraju čak niti postojati. Prevoditelj mora dobiti uputu o posebnoj intertekstualnosti unutar teksta (u slučaju da je sam ne može znati), a Eco (2006) kaže kako često svojim prevoditeljima šalje bilješke koje pojašnavaju različite referencije. Čak i sugerira rješenja koja bi im pomogla da rješenje bude zamjetljivije u njihovom jeziku.

"Ne razumjeti učeni i ironično upućivanje znači osiromašiti izvorni tekst. Dodati mu još jedno upućivanje moglo bi značiti previše ga obogatiti. Ideal prevodenja bio bi iskazati na nekom drugom jeziku ništa manje, ali i ništa više, od onoga što uvodi izvorni tekst." (Eco 2006: 217)

"Podrijetlo potrebe za prevodenjem jest mnoštvenost jezika. Različiti jezici pripadaju različitim kulturama. Krajnji cilj prevodenja, pak, jest na neki način uspostavljanje prvotnog jedinstva jezika/kultura - "prvotnog" ne, dakako, u vremenskom smislu, osim ako izgradnju Babilonske kule i njezine posljedice ne shvatimo kao historijsku činjenicu. Prevođenje stoga uvijek u primisli, makar neosviještenoj, ima jezičnu, odnosno kulturnu, univerzalnost, to jest vođeno je pretpostavkom da svi jezici izriču isti svijet, da su svi jezici odvjetci ili derivati jednoga jedinog jezika i da sve kulture proistječu iz jedne jedine kulture koja podrazumijeva jedinstvo, "općeljudsko" naziranje i doživljaj svijeta, bitno posredovan – čak određen – jezikom." (Telećan 2005: 11)

Autor govori i o *konformizmu* u prevodenju. Navodi kako svjesno izbjegava pasive i participe u hrvatskom jeziku jer uzima u obzir karakteristike govorenog jezika, potrebe šire publike, prosječno shvaćanje jezika i izdavača. To su neke od prilagodbi i prevoditeljskih odluka o kojima treba racionalno razmisliti prije nego ih se provede u djelu.

Eco (2006) navodi Jakobsonovu podjelu vrsta prevodenja na *intralingvističko*, *interlingvističko* i *intersemiotičko* prevodenje.

Interlingvističko prevodenje je prevodenje teksta s jednog jezika na drugi interpretacijom verbalnih znakova znakovima nekog drugog jezika, a odnosi se na prevodenje u pravom smislu. *Intersemiotičko* prevodenje predstavlja interpretaciju verbalnih znakova nekim sustavima neverbalnih znakova. To je najnovativniji Jakobsonov prijedlog, a primjeri za to su prevodenje romana u film, bajke u balet i sl. Pod pojmom *intralingvističko* prevodenje podrazumijeva se interpretacija verbalnih znakova drugim znakovima tog istog jezika. Eco također predlaže interpretaciju određenog (posebno zahtjevnijih) tekstova, primjerice romana iz prošlih stoljeća koji imaju drukčije kulturno-političko uredjenje, a i sam jezik) teksta prije samog prevodenja.

Različiti izvanjezični, bilo stilski, fonološki ili drugi faktori, utječu na tekst, i to kroz svijest i doživljaje čitatelja. Eco (2006) navodi primjere tiskanja iste rečenice različitim formama grafičkog tiska. Ne samo da različita tiskarska forma može izazvati različitu konotaciju u svijesti čitatelja, nego i različito izgovaranje istog teksta. Tu se radi o pojavi uplitanja suprasegmentalnih, glasovnih, paralingvističkih elemenata u izgovaranju čak i elementarne rečenice.

Hipotipoza je zanimljiv retorički učinak koji govori kako riječi mogu pokazati vidljive pojave. Hipotipoze se mogu stvoriti *naznačavanjem* (objašnjavanjem kako je nešto od nečega udaljeno određen broj kilometara), *detaljnim opisom* (koji može ići do te mjere da se opisuju svi detalji neke stvarčice, građevine itd.), *popisom* (nabranjem vrsta biljaka, životinja, tipova oružja itd.), *gomilanjem likova i dogadaja*, te *prostora*. Taj postupak ne mora nužno prevoditelju stvarati poteškoće, ali ako neki verbalni opis iziskuje prethodno čitateljevo iskustvo, to može stvoriti velike poteškoće prevoditelju.

"Kako se reagira na hipotipozu koja potiče sjećanje na nešto što se nikada nije vidjelo? U svom citiranom djelu sugerirao sam da se reagira pretvarajući se da se nešto vidjelo, baš na temelju elemenata koje nam daje hipotistički izraz. I eto kako se iskustvo kojeg se treba prisjetiti postepeno profilira: hipotipoza može i stvoriti sjećanje koje joj je potrebno kako bi se mogla ostvariti." (Eco 2006: 194)

Prevoditelj često mora pregovarati sam sa sobom u slučaju kad autor nije živ. Često i s izdavačem.

"Je li moguće izbjegći poimanje prevodenja kao pregovaranja? Trebalo bi misliti da se iskazi izraženi na jednom jeziku mogu prebaciti u iskaze izražene na nekom drugom jeziku jer, premda na leksičkoj razini ne postoje sinonimi, dva različita iskaza ipak mogu izraziti istu tvrdnju." (Eco 2006: 333)

Autor kaže kako bi prevoditelj početnu rečenicu trebao moći izraziti tako da ostane ista. Navodi i dugogodišnju potragu za savršenim jezikom koji bi služio kao parametar svim drugim jezicima, a i to da se pokuša napraviti neki "racionalan" jezik kako bi se mogle izraziti sve stvar, djelovanja, raspoloženja, apstraktne pojave kojim bi svaka kultura mogla opisati (popularno u sedamnaestom stoljeću) ili da se stvori određeni "jezik mišljenja" koji je prirodno ukorijenjen u univerzalnom funkcioniranju ljudskog uma. U konačnici, ove dvije verzije su jednakovrijedne jer, da bi se došlo do jezika mišljenja, on mora imati uspostavljen sustav gramatike.

"Rječnik je, na kaku krajeva, samo polazna točka. Potrebno je pokušati nanovo misliti na koji način ga je pjesnik mogao vidjeti, i do toga treba dovesti interpretacija teksta. Vjernost je prije sklonost vjerovanju da je prijevod uvijek moguć ako se izvorni tekst interpretira strastveno sudionistički, ako pritom nastojimo odrediti ono što je za nas dubinsko značenje teksta i sposobnost da u svakom trenutku pregovaramo o rješenju koje nam se čini najbolje." (Eco 2006: 351)

Jasno je kako prevodenje podliježe pravilima koja treba poštivati ako se želi biti dobar i kvalitetan prevoditelj. Ipak, uvijek valja imati svoje mišljenje i osjećaj za riječi za koje se ima temelj u kontekstualnoj razini teksta.

Za dječju je književnost važno da je to književnost koja, kao ni književnost za odrasle, nema granica. Granice su možda u okvirima jednostavnosti leksika, ali esencija teksta može biti veća od obujma samog djela. Mnogo je primjera osobitog teksta namijenjenog prvenstveno djeci, a događa se to da je inspiracija odraslima. Predstavnik takvih izuzetnih tekstova je djelo *Mali princ* autora Antoine de Saint-Exupéryja, a takav je i tekst koji je središte ovog diplomskog rada, *Kebarie Janje Vidmar*.

Neka od osnovnih obilježja kratke dječje proze navodi Haramija (2006), a kaže kako je za takva djela značajno da su razmjerno kratka (sadrže do 30 000 znakova), često opisuju jedan događaj te imaju jedan glavni lik koji je u središtu radnje, vrijeme radnje je samo jedno, a

prostor je također samo jedan. Također, u pravilu je pripovjedač u prvom licu (nulta fokalizacija), a često je radnja i biografski obojana jer autor opisuje događaje koji su obilježili njegov život, bilo da se radi o idiličnim ili traumatičnim iskustvima. Radnja je prikazana s gledišta odrasloga na život djeteta te o svim odnosima koje vodi. Autor donosi široku paletu osjećaja koje prate situacije – od humorističnih, svakodnevnih do tužnih. Ipak, nije nužno da autor iznosi svoju priču pisanjem, već priču nekoga drugoga, ali i potpuno izmišljenu. Hranjec (2009) se bavi pitanjem razine divergencije između modernosti i pouke u dječjoj književnosti. Budući da je za prevodenje iznimno važno razumjeti kontekst te vremenski i prostorni kontinuitet djela, autor za modernizam u dječjoj književnosti kaže kako je objedinio modernističke postupke pisanja i svrhu književnoga djela, tj. pouke koju djelu, više ili manje eksplicitno, donosi. Jasno je kako je za dječju književnost pitanje pouke, ali i estetike djela preko koje se čitatelja "pridobiva", posebno naglašeno.

"Zato teorija percepcije recepcije biva najvažnijom u interpretaciji te književnosti, ona prepostavlja čitateljev "obzor očekivanja", sviđanja dakle. Ali, tu i leži temeljni nesporazum: "sviđanje" nije cilj nego sredstvo, tek je put do ostvarivanja funkcije djela, u prvom redu etične, a onda i jezično-stilske, u smislu obogaćivanja jezične kulture mladoga čitača. A tada će se pitanja nesuglasja između modernizma, prodora novih zamisli u izrazu (strukturi) i "sadržaja", odnosno poruka koje struktura "proizvodi" činiti nategnutima, čak pomodnima, ponekad kao ustupak ili suglasje s trendovskim zamislima u "odrasloj" književnosti." (Hranjec 2009: 31)

Ova se spoznaja o dječjim tekstovima treba imati na umu jer je prevoditelj se mora upustiti na razine razmišljanja djeteta kako bi mu se riječju mogao sasvim približiti i jezično-stilski mu na najbolji mogući način prenijeti ono što mu želi prenijeti i sam autor. Hranjec (2009) ističe i nekoliko razina stila u dječjoj književnosti. Nultom stilskom razinom naziva dio teksta u kojem posve preteže jedna strana rečenog odnosa, primjerice eksplicitna autorova poruka na kraju teksta koja donosi javnu didaktičku poruku koju autor ni ne pokušava zaodjenuti u fikcijsko ruho. Druga stilska razina, ujedno i prva razina sklada, je razina govorenja o liku. Književni lik često se javlja kao autorov glasnogovornik, što je razlog pojave autobiografskih likova u dječjoj književnosti u svrhu intimizacije ili poosobljavanja. Treća se razina (a druga po stupnju sklada) postiže izborom teme. Što je tema bliža trenutnoj realnošći u kojoj djeca žive, to se lakše

s njom poistovjećuju i prihvaćaju njezinu poruku. Posebno su intrigantne i tabuizirane pojedine teme, a za njih se autori i često odlučuju. Radi se o temama spolnosti, vjere, droge i smrti. Četvrta razina teksta ostvaruje se strukturom i izborom fabule. Posljednja je razina sklada teksta ostvarena skladom stilske igre i svrhe. Opet se radi o tome da se autor na što bolji način pokuša približiti svojem čitatelju, osvojiti ga kombinacijom razina sklada dječjeg teksta i utjecati na formiranje njegove ličnosti i izgradnje karaktera. Prevoditelj također treba znati na koji način birati riječi koje su djeci poznate ili zanimljive, ne bježati čak ni od neologizama, ali ni od pokoje stilski "više" riječi jer ne postoji bolji način učenja i izgradnje ličnosti od čitanja literature koja je tematski zanimljiva, a prepuna načina za učenje novih stvari.

"Dijete-receptor načelno nije ili je u znatnoj mjeri opterećeno konvencijom, naprsto zato što je "čovjek na početku" koji nije stigao biti "inficiran" niti predrasudama niti pak sponama tradicije. Upravo zato je i djelo koje mu se upućuje – bez obzira na pretpostavljeni krug posrednika (škola, roditelji, nakladnik) – tekst dinamičnije strukture, što pak je pretpostavkom za slobodnije, igrive zamišljaje u njegovom tkivu. Štoviše, igrivost u suvremenoj dječjoj književnosti, ne samo hrvatskoj, shvaćamo kao konstitutivan element njene poetike." (Hranjec 2009: 56)

Igra kao element dječje književnosti jasno je uveden zbog svijesti pisaca o doživljajno-spoznajnoj razini čitatelja kojem je djelo namijenjeno. Igra je od egzistencijalne važnosti za dječje živote i to je dobro ukomponirano u tematiku dječje književnosti s jasnim ciljem zamjećivanja, prihvatanja i suživljavanja s likom ili porukom teksta. Prevoditeljska je uloga u ovom kontekstu djela prepoznati autorovu namjeru, vjerodostojno je prenijeti leksikom koji je prikladan čitatelju, uz kulturološko čuvanje smisla tako da, primjerice određenu igru, dijete može shvatiti i povezati njezino spominjanje s porukom koja se negdje među redima krije. Hranjec (2009) naglašava izuzetnu važnost određenih struktura u dječjoj književnosti, a to su, primjerice, *fonostilemska igra* koju je započeo Vitez funkcionalnom onomatopejom (korištenje određenog fonema radi postizanja određenog dojma). Citira i Balogove igrive fonemske zamišljaje:

- fonemska supstitucija: *rvr jr trškr rzgrvljrv trkstr* (teško izgovorljiv tekst)
- fonemska redukcija: *kuću podiže od igl; u glavi mu nešto puk*
- fonem kao grafostilem: *Šibica-genije: Tren prije negoli je preminula/ šibici je sjajna ideja/ ssssssssssssssinula.*

A citira i Kanižaja u primjeru "fonemskog viška" radi postizanja određenog dojma:

*jedan je Pavao
na čistoću malo davao
(...) prvo ga je bolio glavao
(...) sve je drugi Pavao
vidio i zapisavao
Pavao Kanižavao.*

Prevoditeljska je kreativnost u ovakvim slučajevima na djelu i u ovakvim se situacijama dobar prevoditelj ima priliku iskazati. Kako riješiti ovake situacije pitanje je koje vjerojatno svaki prevoditelj postavlja kada se prvi put susreće sa sličnom situacijom. Poštujući pravila opće teorije prevođenje, ali i saznanja specifičnog polja teorije prevođenja treba na najbolji mogući i prikladan način stvoriti istovjetan doživljaj igrom riječi, fonema, njihovim viškom ili manjkom. Hranjec (2009) kaže kako se dijete pri susretu s novim jezikom ponaša kao s novom igračkom, istražuje njezine mogućnosti, rastavlja je i radi od nje nove oblike. Zato autori često koriste "alat" koji služi poput igračke u dječjoj svijesti, a to su *neoleksemi*. To je izvrstan način kako tijekom cijelog teksta držati dječju pozornost na razini, a i prevoditelj si u ovakvoj situaciji zaista može dati oduška i tvoriti raznorazne novotvorenice.

Jezik, onaj pisani, osnovno je komunikacijsko sredstvo u odnosu pisac – mladi čitatelj. Budući da se u razumijevanju djela ne može računati samo s informacijskom jezičnom razinom, nego i s metajezičnim sadržajem, onda je riječ o važnosti estetske funkcije jezika. Na stilskoj se razini ta funkcija naziva i dodatnom obavijesnošću, a ne ostvaruje se samostalno. Autor mora voditi računa o čitateljevom iskustvu i o kontekstualizaciji. Postoje

mnoge funkcije jezika u dječjoj književnosti, a neke o kojima prevoditelj mora voditi računa su: *oponašateljska, oporbena, igrivostvaralačka i depoetizirajuća (demetaforizirajuća)*.

"*Oponašateljska* funkcija jezika u dječjoj književnosti potvrđuje, zapravo, "samouvjerenost" te književnosti jer se oponašanje najčešće odnosi na jezik (govor) odraslih, a tad je gotovo uvijek riječ o ironijskoj razini. *Oporbena* funkcija jezika novija je pojava u dječjoj književnosti. Uzmemo li kao paradigm Lovrakov stil – a to uobičajeno činimo kad je riječ o prepletanju modela – susrećemo se s tvrdnjom da sena mladog čitatelja osim književnom strukturu daje i jezičnom, uzornom, gramatički korektnom, što je zapravo prosvjetiteljska razina takve književnosti. Suvremenost se dječe književnosti mjeri upravo njenim odnosom spram jezika, osobito ako mu autor pristupa *igrivostvaralački* kako bi priskrbio atraktivnost i modernost književne strukture. U toj igri zapažamo bezbroj načina, najčešće su piševo poistovjećivanje s djitetovim govorom, izmišljanje govornih pogrešaka,igranje na relaciji govor-pismo. Suvremenu dječju književnu riječ obilježuje još jedna važna činjenica – pojava demetaforizacije i depoetizacije. Činjenica se tiče poetike te književnosti, ali i njene povijesnosti. Živimo, naime, u vremenu alieniranom, površnom i materijalističkom, u kojem se "liranje" drži slinjenjem i srce drapatejškim ispadom; srcu se zatvaraju vrata jer je, kao što bi rekao Balzac, na njegovu mjestu zlatnik! Dječja književnost registrira tu opredmećenost, svjesno razgradajući slikovit, "poetski" izričaj. Funkcija jezika tako je u službi svjesne depoetizacije." (Hranjec 2009: 72-77)

Budući da dječji tekst, kako Hranjec (2009) kaže, može biti po svojoj funkciji uzor-tekst i igrivi tekst, prevoditelj svakako treba poštivati način na koji je tekst napisan (dijalektalno, puristički, uz mnoštvo neologizama) i toga se dosljedno držati tijekom cijelog prevođenja. Funkcija je teksta bogatiti dječju pismenost, fond riječi, širiti syjetonazore itd. Stoga, prevoditelj također treba poštivati te uvjete kako bi tekst sasvim prenio ono što autor želi reći (ni manje, ni više od toga).

Konačno, konzultirajući prevoditeljski priručnik *Sosedovi trdi orehi*, može se zaključiti kako svaki prevoditelj, početnik ili onaj iskusan, ima često iste nedoumice oko često istih stvari. Bračić et al.(2012) govore o svojim prvim prevoditeljskim iskustvima prevođenja hrvatskih autora. Radi se o prevođenju poezije i proze, hvatanju u koštac sa hrvatskim dijalektima (i prilagođavanju istih slovenskim), žargonizmima, internacionalizmima,

glagolskim varijacijama (u govorima i narječjima) itd. Također, jedna od autorica navodi kako je pri prijevodu pjesme mijenjala određene riječi kako bi zadržala rimu, ali time je izgubila na stilističkoj komponenti trivijalnosti. Radi se o prijevodu djela Gorana Tribusona *Mrtva priroda*:

Dušo šećeru	Srček moj,	Srček moj,
dodi na večeru.	na večerjo vabim te nocoj.	na večerjo vabim te nocoj.
Za večeru bit će pile	Za večerjo bo orada,	Za sladico bo orada,
Za nas dvoje mile.	za naju, ki se imava rada.	za naju, ki se imava rada.

Kako autorice navode, priručnik je koncipiran na način da pomogne onima koji se bave prevođenjem, tako da su zadržale oba prijevodna rješenja, premda su svjesne toga da jedan prijevod pruža više od drugoga.

Zanimljiva je prijevodna situacija koju su mlade prevoditeljice imale, a radi se o tekstu *Palindromska priča* Dubravke Ugrešić. Budući da nije bio moguć ekvivalentan prijevod palindroma na slovenski jezik, autorice su zadržale citatni oblik u svojem prijevodu, a onda ga u fusnotama prevele i objasnile. Posljednji "tvrdi orah" kojim su se bavile važan je spomenuti u kontekstu fonostilistike. Tekst je *Veliko vijeće* Luke Paljetka. Riječ je o pjesmi koja arhaičnost dubrovačkog govora ondašnje Dubrovačke republike, i to načinom pisanja. Autorice su taj način pisanja očuvale slovenskim ekvivalentom, bohoričicom, pismom iz vremena Primoža Trubara. Fonostilistički je važno to da su autorice vodile računa o načinu pisanja i pokušale pronaći najvjerojatniji ekvivalent blizak ciljnom čitateljstvu. Primjer jednog stiha:

Onisu imali dugacke toge	Oni so imeli dolge toge
Onisu imali mārcave noge	Oni so imeli suhe noge

3. Fonostilistika

3.1. Fonostilistika – pregled literature

U ovom će se dijelu rada govoriti o značajkama specifične grane stilistike, fonostilistici te njezinoj povezanosti s ostalim srodnim znanostima. Naglasak će biti na povezivanju zvuka i pojavnih forme riječi s njezinom

semantikom. Konzultirani autori osvrću se i na neizostavnu psihološku komponentu koja je ključna u ljudskom percipiranju riječi i njezina zvučnog ostvarenja, ali i na problematiku arbitarnosti jezičnog znaka.

Budući da je ova znanstvena tema u povođima, Magnus (2001) u svojoj disertaciji *What's in a word? Studies in phonosemantics* donosi razna istraživanja kojima želi dokazati svoju tezu o postojanju povezanosti riječi kao skupa znakova te zvuka koji nastaje njezinim izgovaranjem. Ipak, naglašava kako je zvučna i znakovna povezanost riječi samo djelomično prisutna unutar svakog jezika te time želi dokazati kako jezični znak nije posve arbitraran jer je gotovo nemoguće da je jezični znak apstraktna tvorevina nepovezana sa zvučnim ostvarenjem u pojedinom jeziku. Neke od teza koje je svojim radom dokazala: 1.) semantika riječi može biti djelomično predvidljiva iz forme riječi, 2.) je učinak zvuka obrnuto proporcionalan konkretnosti označitelja, 3.) pojedinačni fonemi i fonetska obilježja mogu biti nositelji značenja. Magnus se bavi sljedećim temama u svojim istraživanjima sadržajnosti unutar riječi: 1.) fonosemantička hipoteza, 2.) arbitrarna priroda označitelja, 3.) semantika riječi nije svediva na označitelja, 4.) univerzalni karakter grupiranja ili semantičkog udruženja, 5.) univerzalni karakter stvarnog ikonizma. Prije podrobnog objašnjavanja pojedinih dijelova istraživanja, autorica objašnjava ključne pojmove važne za razumijevanje istraživanja. Grupiranje ili semantičko udruživanje su oblici korelacije koji nastaju između semantičkih razreda i fonološke forme. To su nuspojave prirodne i produktivne tendencije u ljudskoj psihologiji zbog potrebe za udruživanjem bilo kojeg obrasca s povezanim označiteljem. Pod stvarnim ikonizmom podrazumijeva se razina na kojoj su oblik i sadržaj jedno. Ova vrsta povezanosti je univerzalna, ostvariva u svakoj riječi, nearbitarna i slijep na sve više razine jezičnog razlikovanja značenja riječi.

Pod fonosemantičkom hipotezom podrazumijeva se da u svakom jeziku svijeta svaka riječ sadrži određeni fonem koji nosi posebne elemente značenja, a koja se ne nalaze u riječi bez tog istog fonema. Svaki fonem nosi određena značenja, a to značenje ukorijenjeno je u artikulaciji. Ipak, autorica ne tvrdi kako je semantika riječi određena isključivo formom riječi te ne smatra kako svaka riječ u jeziku ima jedinstvenog označitelja. Umjesto toga smatra da svaka riječ ima svoje jedinstveno značenje, ali da riječi često dijele svog označitelja s drugim "sinonimnim" riječima. Za primjer navodi riječi iz engleskog jezika:

stramp, stromp, tamp – odnose se na radnje nogama; dijele označitelja, ali su semantički različite zbog različitog zvučnog ostvarenja

Arbitarnost označitelja i semantičkog razreda – označitelj riječi ne može se predvidjeti iz forme. Što je manje eksplisitnih sinonima koje riječ ima (tj. manji broj riječi koje dijele značenje), to je konkretniji označitelj.

Semantika riječi je strukturirana – semantika riječi ima određenu strukturu. Ona ne može biti svedena na označitelja riječi. Semantika riječi uključuje semantički razred, segment govora u kojem se riječ nalazi, označitelja i fonološku formu. Neki od ovih aspekata su po prirodi arbitrarni, drugi pak nisu. Postoje mnoge rasprave oko arbitrarnosti jezičnog znaka, i to oko fonosemantičnosti i njezinoj nemogućnosti donošenja ičega značajnog o prirodi jezičnog znaka. Ipak, autorica svojim istraživanjima dokazuje kako je taj proces uistinu predmet prirodnih zakona te da govori mnogo o psihologiji čovjekova percipiranja jezika i govora.

Fonosemantičko udruženje – Definicijски, glasi: Kad je semantičko područje S nerazmjerno često povezivano s fonemom X, ljudi će biti skloni često povezivati semantičko područje S sa fonemom X. Pojednostavljeni, fonosemantičko udruženje posebna je vrsta semantičkog udruženja. To je ujedno i semantičko udruženje na fonemskoj razini. Semantičko udruženje nalazi se na svim razinama riječi. Primjer fonosemantičkog udruženja je proces djetetovog učenja jezika te kada upotrebljava određenu riječ u nekom kontekstu duže vrijeme, vjerojatno je da će i nastaviti koristiti istu riječ u tom istom kontekstu.

Stvarni ikonizam – kao što je već spomenuto, to je razina riječi na kojoj riječ označava ono što jest. To je najosnovniji aspekt semantike riječi kojemu su svi ostali slojevi semantike nadređeni. Forma riječi ne utječe izravno na ono na što se riječ odnosi ili na bilo koji drugi aspekt značenja. Jedino izravno utječe na ljudsko shvaćanje na to kakav je označitelj riječi, na samu konotaciju riječi. Forma riječi neizravno utječe na ono na što se riječ odnosi procesom udruženja. To je, drugim riječima, povezivanje riječi sa riječima koje slično zvuče, a već postoje u jeziku. Sličnim se stvarima bavi i Vuletić (2005), a kaže sljedeće:

"Moguća se materijalnost jezičnog znaka uočava: a) kako je očita veza između glasovnog sastava i smisla riječi ili b) kada se glasovi, ili dio glasova neke riječi ponavljanjem istaknu, pronađu u nekoj drugoj riječi, pa se tako povezuju različiti označeni. Materijalnost se vezuje uz

pojedinačnost i motiviranost. I upravo pojedinačnost otvara jedan drugi aspekt materijalnosti: ne materijalnosti glasovnog sastava riječi, već materijalnosti govornog ostvarenja jezičnog znaka. Glasovni sastav riječi veoma je osjetljivo, granično područje između jezika i govora: područje koje jest i nije jezik, koje jest i nije govor. Glasovni sastav tvori akustičku sliku, koja se povezuje uz pojam i tako stvara jezični znak; ali glasovni je sastav i onaj dio jezičnog znaka koji se fizički ostvaruje govornim vrednotama, koji se materijalizira da bi postao komunikacijskim znakom."

Malkiel (1994) navodi kako treba razlikovati fonosimbolizam od zvučnog simbolizma. Ekspresivnost nosi gotovo istu poruku kao i fonosimbolizam, osim što teži raspravljeni u psihološkim okvirima, a ne isključivo u lingvističkom kontekstu. To je važno naglasiti jer je umjetnost više od forme na papiru te treba voditi računa i o dubljim slojevima koje sam autor želi prenijeti čitatelju, a samim time i prevoditelj očuvati.

Vuletić (1976) govori kako su mnogi lingvisti, fonetičari i književni kritičari pokušavali pronaći zvukovnu dimenziju književnosti uz pretpostavku kako glasovi imaju određenu mogućnost izraza pomoću kojih određeni aspekti umjetničkog djela mogu doći do izražaja. Ta se grana znanosti naziva impresivna fonetika, a bavi se traženjem sadržaja u samim glasovima. Može se podijeliti u tri osnovna smjera: a) traženje i određivanje smisla (sadržaja) pojedinih glasova prema njihovim akustičkim ili artikulatornim osobinama, b) traženje sadržaja u artikulatornim pokretima, c) povezivanje smisla i glasa. Umjerena struja kritičara smatra kako izbor glasova može na više ili manje lijep impresivan način izraziti neki sadržaj. Važna opaska koju autor navodi je kako u književnom tekstu riječi nemaju uvijek svoje rječničko (leksičko) značenje te da njihov smisao i značenje ovisi o cijelokupnom kontekstu književnog djela. Također, treba spomenuti Vuletićevu (2005) definiciju jezičnog znaka:

"Jezični se znak upotrebljava u svrhu komunikacije, a izložen je individualnim i kolektivnim utjecajima. Individualni je utjecaj kreativan; a jedan je od aspekata kreativnosti i pronalaženje, isticanje i iskorištavanje motiviranog odnosa između označitelja i označenoga. Kolektivni se utjecaj ogleda u logičnosti, sustavnosti, zapravo uniformiranosti, koja potire kreativnost, jer sve svrstava u unaprijed zadane modele jezičnog sustava."

I Magnus (2001) i Vuletić (1976) navode kako je onomatopeja najeksplicitniji oblik izražajnosti baziran na glasovima. Tu se počinje postavljati pitanje o motiviranosti jezičnog znaka, a može se promatrati

kroz područje onomatopeje i uzvika. Vuletić (2005) kaže kako uzvici otvaraju posve novo poglavlje rasprave o motiviranosti, ali ne jezika, već govora, i to govora u smislu fizičke, akustične realizacije slijeda glasova koji čine označitelj. Iako, kako Vuletić (2005) navodi, Saussure ima pravo kada kaže da se obično misli da uzvike diktira priroda, i s njime se slaže jer je uzvik prirodan, krajnje individualan, a opet univerzalno razumljiv. Uzvik je i slikovit – predstavlja govorno rezimiranje širokog leksičkog ili stvarnog konteksta koje je zgusnuto u kratak, slojevit izraz. Primjer koji autor daje je Saussureov primjer kojim pokušava osporiti motiviranost, a prijevod je iz Putančevog *Francusko-hrvatskosrpskog rječnika*:

Mordieu! - Do vraga! Sto mu muka!

Primjer iz Kebarie:

,,Na, na!“ oduprla im se Kedi. Izbrojala je do deset. Novčić je bio njezin!

Prijevod za romski uzvik ostao je nepreveden budući da je logika prijevoda bila takva da se izvorne riječi, napisane u kurzivu, ne prevode. Ipak, impresionistički je moguće shvatiti kako se uzvik *na*, sastavljen od zubnog zatvornika n i vokala a odnosi na neslaganje s određenom radnjom i pokušaj bijega od iste.

Ipak valja naglasiti kako se veća zanimljivost fonolistike skriva u određenim sloganima sastavljenim od fonema posebnog impresionističkog značenja. Kako navodi Vuletić (1976), književno je djelo veliko bogatstvo i u njemu je sadržano više nego što je formalno rečeno. Književno djelo, uz zasebno tihoo čitanje, može biti i čitano naglas. U toj situaciji valja spomenuti kako je afektivnost također jedan od elemenata koji oblikuju riječi. Afektivan je izraz obilježje spontane situacije i govornog izraza pojedinca. U takvoj se situaciji čovjek nužno služi leksičkim materijalom razumljivim određenoj skupini ljudi, što znači da je objektivan. Ipak, svojim glasom pojedinac modificira pisani izraz i predstavlja prisutnost čovjeka. Dakle, u slučaju da je tekst zvučno ostvaren (a u konačnici, svakim čitanjem i jest: svaki čitatelj "unutarnjim" glasom, ako ne i naglas, čita tekst), zvučni lanac treba podrazumijevati kao kompleks intonacije, intenziteta, pauza, tempa, ritma i registra, odnosno vrednota govorenog jezika.

"Književno djelo formalno je tekst. Ali tekst koji omogućava da se otkrije govor, i to upravo govor pisca. Čak i više! Njegov krik! Tekst je dobro organiziran ako, usprkos svim svojim manjkavostima, uspije prenijeti

krik. Jer samo krik nosi sadržaj, ljudski, općeljudski, vječni, umjetnički. Smisao krika nije u intonaciji, intenzitetu, tempu, pauzi, registru, trajanju. Smisao krika je u njemu samom, i taj se smisao može ostvariti čak i bez navedenih formalnih akustičkih elemenata; taj se sadržaj može ostvariti tišinom. Dakle, mentalnim otiskom, akustičkom slikom.” (Vuletić 1976: 65)

Pojam resemantizacije Vuletić (1976) veže uz moć umjetničkog djela da bude iznad arbitrarnosti jezičnog znaka. Ako ima zvučne realizacije, ona postaje nositelj smisla, a time akustička slika postaje motivirana. Stoga, veza između označitelja i označenoga prestaje biti arbitarna i kolektivna, a izraz postaje prvenstveno individualan. Resemantizacija postaje ostvariva zbog višezačnosti i sadržajne slojevitosti umjetničkog djela zbog toga što umjetnički tekst ne prenosi samo intelektualni sadržaj izražen nizom arbitarnih lingvističkih znakova, nego i emocionalni sadržaj, odnosno intimni, osobni izričaj koji se ne nalazi u arbitarnim lingvističkim znakovima. Ponekad emocionalni sadržaj može biti toliko jak da sasvim premaši svoje elemente, riječi. Prema Vuletiću (1976), kada se piše ili govori, razmišlja se o stilistici. Ovisno o jezičnoj razini na kojoj se ostvaruje stilistički postupak, može se govoriti o fonostilistici, morfostilistici, semantostilistici i sintaktostilistici. Fonostilistika je grana stilistike koja proučava, između ostalog, i “akcent isticanja”, pojavu u kojoj se cjelokupna stilistička vrijednost izražava u zvukovnom ostvarenju: pojačanom naglasku, produženom izgovoru naglašenog vokala i veoma napetom izgovoru početnog suglasnika (ako ovaj postoji). Posebno je zanimljiv fonostilistički postupak koji govori o porijeklu ili eventualnoj govornoj mani ili govornom poremećaju govornika (lika u književnom djelu), a zove se fonetski fonostilistički postupak. Radi se o postupku u kojem, primjerice književnik, liku daje osobno obilježje time što mu govoru pridodaje određenu karakteristiku – bilo dijalektalnu ili kakvu drugu. Za primjer daje lik Ranka Marinkovića, Hermafrodita.

“Pa jefte gofpodine pukovniče – uvjerenio odgovara Herma – dofadno je. Ofobito uveće... nema fe fta vaditi, pvodajemo fjake...”

Treba naglasiti kako govorni poremećaji rotacizam i sigmatizam nisu predmet govora, već su osobina govornika i karakteriziraju njega kao osobu, ali ne i poruku koju tekst želi prenijeti. Ovo je dobra poveznica s postupkom Janje Vidmar pri govornoj karakterizaciji likova jer Romi u njezinom romanu *Kebarie* koriste romske izraze s područja Slovenije

i time se dobiva na vjerodostojnosti lika, vremena i prostora radnje, ali i djela sveukupno. Primjer je:

„Moj tata je liječnik“, Urška se tijekom odmora pravila važna.

„A moj dade je čarovnjak“, rekla je Kedi.

Kedi, glavni lik dječjeg romana *Kebarie*, kao i svi likovi romskog podrijetla, u gotovo svakoj rečenici koriste neki od romskih izraza koji je, prikladno publici kojoj je knjiga namjenjena, a to su djeca nižih razreda osnovne škole, prvi put kada biva spomenut, odmah i preveden. Vuletić (1976) tvrdi kako se sintaktostilističke, semantostilističke i morfostilističke postupke u konačnici može svesti na fonostilističke postupke – određeni se jezični stilistički postupci na sintaktičkoj, semantičkoj ili morfološkoj razini svode na zajednički nazivnik na fonostilističkoj razini. Dakle, stilistika kao znanost o afektivnoj vrijednosti izraza te kao znanost o govoru, bavi se foničkom formom teksta. Ono što daje stilističku izražajnu vrijednost tekstu u govornom ostvarenju nije oblik, smisao ili struktura, nego zvukovno ostvarenje koje može biti povezano s oblikom, smisalom ili strukturom, ali samo po sebi je nositelj vrijednosti svog stilističkog sadržaja. Vuletić (2005) navodi vječni problem prisutan u teoriji i praksi ljudskog izraza, problem odnosa *thesei* i *physei*, odnosno jezika i govora, općega i pojedinačnog, arbitarnog i motiviranog, mentalnoga i materijalnoga. I te su dihotomije, baš kao i sve istinske suprotnosti, u konačnici identične. Jedna se odražava u onoj drugoj, jedna sadrži drugu, jedna ne postoji bez druge. S jedne strane je nezamisliva komunikacija bez općeg, apstraktnog sustava znakova (jezika), a s druge strane je nemoguća bez konkretnog i pojedinačnog ostvarenja (govora). Upravo zbog te suprotnosti omogućeno je nesagleđivo bogatstvo ljudskog izraza, kao i njegovo permanentno obnavljanje. U kontekstu zvučnog “bojanja” teksta, zanimljivo je spomenuti književni postupak letrezam za koji Vuletić (1976) kaže da se radi o kombinaciji slova, pa čak i brojeva i raznih oblika kako bi se dočarao umjetnikov krik. Specifične grupacije glasova mogu imati smisao u određenom umjetničkom kontekstu jer besmisao na leksičkom, ali i sintaktičkom planu ne mora nužno biti besmisao uopće. Fonostilistički, postiže se ljepota i snaga unikatnog izraza.

“Umjetnička se emotivnost najbolje prenosi na čitaoca preko onih elemenata koji su bili njezin prvobitni izraz, dakle: zvukom i gestom. Zato čitalac, kao posljednja karika u procesu umjetničkog stvaranja, nužno artikulira (glasno ili u sebi) umjetnički tekst da bi tako osjetio svu njegovu

emotivnost. Autor pokoji put izdvaja izrazito zvučne elemente da bi isticanjem tih elemenata produžio trajanje određene umjetničke intonacije i tako omogućio čitaocu da pri interpretaciji emotivno obogati, produbi izraz. Zvuk je uvijek nosilac izrazito emotivne poruke nekog teksta. U takvim slučajevima, gdje je zvuk vezan uz smislene riječi, kada se npr. radi o tzv. onomatopejskim ili sličnim izrazima, čitalac, obično, najprije prima zvučnu, dakle, emotivnu, a tek kasnije misaonu poruku." (Vuletić 1976: 94)

Primjer letističke pjesme koju navodi Vuletić (1976) je Dufrêneov *Danse de lutin* (*Vragoljasti ples*):

I

(Accelerando, crescendo)

Dolce; dolce.

Yaâse folce,

Dolce, dolce,

Yoli, deline

II

Yulce, yulce,

Youdouli dulce,

Yulce, yulce,

Kzill odaline

(...)

V

(Diminuendo, relentendo)

Vli Zlideline

Vli Zlideline

Djilcen djilce, djilce, djilce, djilce

Jalce, jalce, jalce, jalce, jalce,

Yulce; yulce, yulce,

Dolce, Dolce.

Yââse folce,
Dolce... Dolce...

Dolce

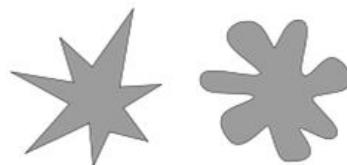
Ipak, letristi nisu uspjeli kodirati krik i postupci kodiranja samog teksta svojevrstan su izraz nemoći da se kodira krik. Prije zaključka o ovom dijelu rada, valja citirati Vuletića (1976):

"Ipak, pisani će tekst, iako se ne može ostvariti drukčije nego preko vrednota govornog jezika, dakle, ljudskim glasom, uvijek potencijalno sadržavati više, biti ljepši i bogatiji od izgovorene riječi, čak i od tištine; jer tišina nam samo omogućava da određeno književno djelo obuhvatnije interpretiramo, usvojimo na svojoj razini, ali to ne znači da smo u svojoj interpretaciji, ma kako bogata ona bila, obuhvatili sve mogućnosti književnog djela: mi možemo ostvariti samo ono što određeno književno djelo saopćava nama, ali to djelo ne postoji samo po nama: književno djelo – to su sva čitanja svih čitalaca svih vremena; ili točnije: sve tištine svih čitalaca svih vremena. I u tome jeste veliko, neiscrpivo bogatstvo književnog djela."

Što se tiče ovog dijela pregleda literature, valja zaključiti kako je fonostilistika intrigantna grana stilistike, ukorijenjena u psihologiji čovjeka i djelomično predvidljiva iz jezičnog znaka, a treba naglasiti kako to nije uvijek moguće. Postoje primjeri o impresionističkom doživljaju vokala, pa tako *i* označava nešto maleno, dok vokal *a* označava nešto veliko. Primjeri:

miš – mačka

Moguće je kako bi većina ispitanika koji bi pročitali ove dvije riječi i kad bi ih se pitalo što je veliko, a što malo odgovorilo kako je miš malen, a mačka velika. Ispitivanjem ljudske percepcije i povezivanja zvuka s riječima i oblicima, psiholozi Vilayanur S. Ramachandran i Edward Hubbard kreirali su test bouba/kiki. Radi se o tome da su ispitanici trebali spojiti ove dvije riječi s oblicima ponuđenima na slici:

Istraživanje je pokazalo kako je 95% do 98% ispitanika pojmu boubu pridružilo desni objekt, a pojmu kiki lijevi. Također, pokazalo se kako i dvoipolgodišnjaci mogu percipirati i ispravno povezati riječi i slike. Ramachandran i Hubbard su ovim testom dokazali kako jezični znak nije posve arbitraran. Test je i neurološka osnova zvučnog simbolizma te ide u prilog tezi kako su zvukovi nearbitarno povezani sa riječima i slikama.

Fonostilistika, uz fonosemantiku, predstavlja vrijedan prevoditeljski alat. Imajući u vidu motiviranost koju nose određeni fonemi, ali i fonemske skupine, i procese koje stvaraju u ljudskoj psihi čitanjem ili izgovaranjem, važno je tijekom prevođenja tražiti ekvivalente koji bi nosili jednaku vrijednost, kako na stilističkom, tako i na semantičkom polju. Premda jezici najčešće nisu u mogućnosti ponuditi prijevodna rješenja s očuvanjem istih glasnika (osim u slučajevima ponekih srodnih jezika), valja proučiti fonostilistiku i fonosemantiku ciljnog jezika kako bi se u tom jeziku našlo rješenje koje u percepciji primatelja teksta imalo isti (ili najsličniji mogući) učinak.

3.2. Fonostilistička analiza knjige *Kebarie*

Ovaj će se dio diplomskog rada baviti analizom fonostilističkih postupaka tijekom prevođenja knjige *Kebarie*. Budući da je radi o prijevodu sa slovenskog na hrvatski jezik, dakle, oba jezika pripadaju skupini južnoslavenskih jezika, uvjeti za fonostilistička prijevodna rješenja su vrlo dobri. Vodeći se prethodno proučavanom literaturom, što prevoditeljskom, što stilističkom, u ovom će dijelu biti prikazani primjeri koji će biti, prema osobnoj procjeni i zaključivanju tijekom uspoređivanja originalnog i prevedenog teksta, podijeljeni u tri fonostilističke skupine:

- potpuni fonostilistički ekvivalenti
- djelomični fonostilistički ekvivalenti
- srodni fonostilistički ekvivalenti

Radi se o podjeli prema sličnosti između ova dva srodna jezika, s time da se pod prvom skupinom podrazumijevaju primjeri koji su sastavljeni od nekoliko istih glasnika, ali su oblikom različite riječi. Druga se skupina odnosi na riječi koje prosječan čitatelj može percipirati kao iste (u dva različita jezika), iako sastavom glasnika nisu potpuno identični, a kako se radi o srodnim jezicima, jezični osjećaj čovjeka u ovoj bi se procjeni mogao uzeti kao vjerodostojan. Posljednja se skupina odnosi na najsličnije

rijeci u ova dva srodna jezika, s najmanjim stupnjem razlike u glasnicima i predstavlja svojevrsnu "olakotnu okolnost" za prevoditelje srodnih jezika koji vode računa o fonostilističkoj komponenti tijekom prevođenja jer se radi o istim ili gotovo istim riječima (a nisu lažni prijatelji).

3.2.1. Potpuni fonostilistički ekvivalenti

Važno je još jednom naglasiti kako se radi o osobnoj podjeli fonostilističkih ekvivalenta radi lakšeg shvaćanja razlike među ovima koje se moglo pronaći analiziranjem originalnog i prevedenog teksta. Podjela nije preuzeta iz literature i nastala je u nadi kako će pomoći studentima južne slavistike ili ostalima koji se bave prevođenjem ili jezičnim analizama bilo kojeg tipa.

Pod kategorijom potpunih fonostilističkih ekvivalenta spadaju one riječi (originalne i prijevodna rješenja) koja su kompatibilna u određenim fonemima-nositeljima impresionističkog sloja percepcije riječi, ali je ostalo fonemsko okruženje najčešće različito. Takva su rješenja moguća najčešće u srodnim jezicima koja već poznaju, primjerice, palatale, stoga je moguće prevoditelju imati odriještene ruke pri odabiru najprikladnije i najobuhvatnijeg rješenja. Takvi su primjeri:

1. poplesovali – lepršali

Slovenski primjer: Kot barvne snežinke so poplesovali proti tlom.

Hrvatski primjer: Poput obojanih snježnih pahuljica lepršali su prema tlu.

Slovar slovenskega knjižnega jezika² riječ definira na sljedeći način, u prvom točki objašnjenja:

poplesovati -újem nedov. (á û) 1. v *presledkih plesati*: igral je na kitaro in poplesoval

Držeći se fonostilističkih pravila, potrebno je imati ekvivalent koji zvučno i značenjski pokriva izvornu riječ. Budući da se glagol *poplesovati* sastoji od šumnika (konsonanta) p i usnenog zvonačnika (sonanta) l, a taj glasnički skup pl impresionistički označava laganu, muku i nesmetanu radnju. Teorija prevođenja kao jedno od svojih pravila navodi kako najbolje prevoditeljsko rješenje nije uvijek i ono rječničko, nego valja imati na umu kontekst, ali i impresionistički dojam koji se riječju stvara

² u dalnjem tekstu SSKJ

u percepciji primatelja poruke (teksta), prevoditeljski ekvivalent *lepršati* skupom fonema zadovoljava i stilistiku i semantiku originalne riječi.

2. revsknil – zarežao

Slovenski primjer: „Umakni se, ženska!“ je revsknil boter Kerim.

Hrvatski primjer: „Makni se, ženo!“ zarežao je kum Kerim.

SSKJ glagol *revskniti* objašnjava na sljedeći način:

révskniti -em tudi râvskniti -em dov. (é ê; é ê) 1. *oglasiti se s kratkim, rezkim glasom*: pes je revsknil; pren. top je nekajkrat revsknil

Fonostilistički, izvornik impresionistički traži glagol koji označava grubo, kratko i neugodno glasanje, uz zadržavanje glasnika koji zvučno donose jednak efekt. Budući da je glasnik r usneni zvonačnik (sonant), ali ponekad ima ulogu samoglasnika, odnosno slogotvornoga r, njegov vibrantan i trajan zvuk impresionistički dovoljno donosi glagol koji je izabran kao konačan odabir.

3.2.2. Djelomični fonostilistički ekvivalenti

Ova se skupina odnosi na riječi koje prosječan čitatelj može percipirati kao iste (u dva različita jezika), iako sastavom glasnika nisu potpuno identični, a kako se radi o srodnim jezicima, jezični osjećaj čovjeka u ovoj bi se procjeni mogao uzeti kao vjerodostojan. Budući da se radi o srodnim jezicima i da je ovakvih primjera nebrojeno, bit će navedeno i objašnjeno manje primjera, njih pet. posljednje dvije skupine se zbog gore navedenih razloga smatraju fonostilističkim "olakotnim okolnostima" tijekom prevođenja.

1. dvignilo – diglo

Slovenski primjer: „Če bi se vse ladje potopile, bi se *morji* dvignilo in poplavilo svet.“

Hrvatski primjer: „Kad bi svi brodovi potonuli, *morji* bi se diglo i poplavilo svijet.“

Također, u ovom dijelu analize smatra se nepotrebnim rječnički objašnjavati stranu riječ jer je sastavom gotovo jednaka riječi ciljnog jezika. Što se tiče fonostilističke analize, radi se o rijećima koje sadrže foneme *d* i *g*: prvi fonem je šumni zapornik, a pri artikulaciji se stvara prepreka te zvuk koji nastaje impresionistički stvara dojam težine, napora i prijetnje. Fonem

g je iz iste skupine fonema i stvara sličan impresionistički dojam. Dakle, može se reći kako već samim izgovorom ovih riječi, u svijesti čitatelja se stvara prethodno naveden dojam, bez obzira na arbitarnost tih riječi.

2. vrešcale – vrištale

Slovenski primjer: Ženske so vrešcale od groze.

Hrvatski primjer: Žene bi vrištale od straha.

Riječi sadrže foneme *v*, *r* i *š*. Prvi dva fonema su iz skupine usnenih zvonačnika i impresionistički stvaraju dojam snage, dugotrajnosti i srednje su negativnog tona. Već spominjani fonem *š*, šumni tjesnačnik, doprinosi dojmu radnje duljeg trajanja, eventualno prijeteće obilježene.

3.2.3. Srodni fonostilistički ekvivalenti

U ovom se dijelu analiziraju morfološki, semantički i fonostilistički gotovo identični primjeri. Zbog navedenih razloga, smatra se da rječničko objašnjenje riječi nije potrebno. Obradena će biti tri primjera jer je ovakvih primjera nebrojeno.

1. pokvarjen – pokvaren

Slovenski primjer: Učiteljica Erika je glasno prebrala zgodbo o čudežnom mlinčku, ki pokvarjen konča na smetlišču.

Hrvatski primjer: Učiteljica Erika je glasno pročitala priču o čudesnom mlinčiću koji pokvaren završi na smetlištu.

Fonem *p* je šumni zapornik, kratkotrajan i impresionistički slab. Fonemski skup *kv* sastoji se od šumnog zapornika i usnenog zvonačnika, a impresionistički radi se o zvukovima koji izazivaju dojam kratkotrajne, srednje neugodne radnje.

2. brčice – brčići

Slovenski primjer: Pod nosom so mu rasle kot vezalka tenke brčice.

Hrvatski primjer: Ispod nosa su mu rasli brčići tanki kao vezica.

Primjeri se razlikuju u rodu riječi, a fonostilistički, dijele foneme koji su nositelji značenja. *Brč* je fonemski skup koji se sastoji od šumnog zapornika, usnenog zvonačnika i šumnog slivenika. Impresionistički daju dojam pojma koji je dug,

Na koncu fonostilističke analize, valja naglasiti kako su neke riječi više, a neke manje obuhvaćene motiviranošću jezičnog znaka koji se izražava emotivnošću i sinestezijom primatelja poruke. Ipak, jasno je kako svaka od analiziranih riječi ne može biti potpuno pokrivena impresionističkim dojmom koji nosi pojedini fonem, ali neke riječi to u određenoj mjeri jesu. Fonostilistika služi kao pomoć prevoditeljima da što bolje prenesu ono što je autor originala i sam htio prenijeti, ponekad slučajnim, a ponekad namjernim odabirom fonema.

4. Zaključak

Prevodenje kao struka izuzetno je maštovito, istodobno i slobodno, ali i "okovano" zanimanje, prepuno pravila, ali i vlastite intuicije i osjećaja za jezik koji se ne bi trebala zanemarivati. Imajući na umu Haramijino (2000) svrstavanje opusa spisateljice Janje Vidmar pod realistično-avanturističku dječju prozi i karakteriziranjem njezina glavnog lika kao nositelja cijele fabule, prevoditelj treba "obuti dječje cipele" i u njima hodati od prve do posljednje stranice teksta. Imajući na umu kako je ovaj književni žanr, osim književnosti, i pedagoško-didaktički tekst, prevoditelj treba biti u stanju sačuvati svaku poruku koju tekst skriva, i to na dosljedan i sadržajan način. Najgore što se prevoditelju može dogoditi je naći se u situaciji prevoditeljskog gubitka koji je nenadoknadiv. Ponekad su i te situacije moguće, ali Eco (2006) daje oprimjerene savjete na koji način iste situacije izbjegići ili ih preraditi na prikladan način. Ipak, prevodenje je, kako Roić (2007) kaže, "spoj znanog i neznanog" te dovodi do posve novog literarnog djela koje predstavlja, s jedne strane, vjerni prijenos informacija, vidljivih ili latentnih, prvotno zamišljenih i napisanih, ali i zasebno djelo obilježeno mislima prevoditelja koji je na njemu radio.

Posebno područje kojim se ovaj rad bavio (posebno u poglavljima 3., 3.2., 3.2.1, 3.2.2. i 3.2.3.) je grana stilistike, naziva fonostilistika. Radi se o grani koja spaja znanja iz stilistike s onima iz akustike, s naglaskom na očuvanje zvučnosti originalne riječi u prijevodnom ekvivalentu, s tim da se prevoditelj bazira na impresionističkom vidu fonema od kojih su riječi sastavljene. Važna je saznanja o srodnom području, odnosno području

fonosemantike, donijela Magnus (2001). Istraživanjima je došla do zaključka kako jezični znak nije posve arbitaran i kako postoji djelomična povezanost između jezičnog znaka i zvuka koji se dobiva artikulacijom istoga. U nekoliko područja svojih istraživanja, kao što je, primjerice, semantika u strukturi riječi, dokazala je kako riječ, inače sadržana od različitih strukturalnih razina, te kako su neke od njih uistinu arbitrarne, ali neke nisu i govori o tome kako su njezina istraživanja izravan dokaz da ljudska percepcija ima itekakvu ulogu u otkrivanju značenja riječi koje se izgovara. Tome u prilog ide u bouba/kiki efekt psihologa Vilayanur S. Ramachandrana i Edwarda Hubbarda koji su ovim neurološkim testom došli do zaključka kako gotovo 100 posto ispitanika fonem *k* percipira kao kratkotrajan, prijeteći, negativno obojeni zvuk te ga povezuju s "bodljikavim" oblikom koji je ponuđen na slici, dok fonem *b* percipiraju kao obli, meki, pozitivni zvuk i povezuju ga s "okruglim" oblikom na slici. Time su dokazali kako je jezični znak zaista djelomično nearbitaran i postavili temelje novog pogleda na jezik i fonostilistiku.

Analizom (poglavlja 3.2., 3.2.1, 3.2.2. i 3.2.3.) prijevodnih rješenja i originalnih riječi iz knjige *Kebarie* na pojedinim se primjerima željelo pokazati kako ponegdje fonostilistička pravila zaista vrijede, a veliko su bogatstvo kada ih se može koristiti u prevodenju. Osobnom podjelom, nastalom uočavanjem različitih tipova fonostilističkih ekvivalenta, isti mogu biti potpuni, djelomični i srodni prijevodni ekvivalenti. Primjer (7), točnije primjer potpunog fonostilističkog ekvivalenta, iz poglavlja 3.2.1. pokazuje kako akustika fonema može impresionistički vrlo zorno prikazati radnju ili pojam koji se opisuje, a čitatelj (slušatelj) može djelomično pogoditi o kakvoj bi se radnji moglo raditi. Vuletić (1976), koji spajanje zvuka i smisla, naziva impresivnom fonetikom, istraživanjima je došao do zaključka kako je jezični znak više od arbitarnog znaka te nosi emocionalnost i piščev krik. Poglavlja 3.2.2. i 3.2.3. donose primjere koji su morfološki, ali i fonostilistički vrlo slični zbog činjenice da su iz dva srodnna jezika južnoslavenske grupe jezika, a ovi primjeri su ujedno i svojevrsna "olakotna okolnost" prevoditeljima jer su na svim poljima vrlo slični, tako da prevoditelj na jednostavan način odabire prijevodni ekvivalent koji je potpuno vjerodostojan.

Budući da je prevođenje delikatna vještina, lako podložna pogreškama koje kritičari mogu negativno ocijeniti, a čitatelji itekako primijetiti, dobar prevoditelj, na putu ka iskustvu, u slučaju da ga još nije stekao, mora voditi računa o svim razinama teksta i jezika kojeg prevodi. Rječnik i teorija prevođenja su osnovni alat kojim se treba služiti, ali ne treba isključiti niti čari i dobrobiti specifičnih grana znanosti, poput fonostilistike, koja pruža mogućnost podilaženja ljudskoj svijesti i sprijateljavanja s njom na višoj razini jer su čitatelji ti koji svojim osjećajem za jezik (i zvukove) procjenjuju koliko je zapravo određeni prijevod dobar ili to nije. Stoga, koristeći sva znanja i alate koji su dostupni, prevoditelj se treba osloniti i na vlastiti osjećaj i svakako tekstove promatrati očima onih kojima su isti namijenjeni.

Literatura

1. BRAČIĆ, A. et al., 2012. *Sosedovi trdi orehi*, Ljubljana, Filozofska fakulteta.
2. ECO, U., 2006. *Otprilike isto*, Zagreb, Algoritam.
3. GRGIĆ, I. et al. (ur.), 2007. *Tradicija i individualni talent: misao o prevođenju kroz stoljeća*, Zagreb, Društvo hrvatskih književnih prevodilaca.
4. GRGIĆ, I., (ur.) 2005. *Prevođenje kultura*, Društvo hrvatskih književnih prevodilaca.
5. HARAMIJA, D., 2006. Antologija sodobne slovenske kratke proze, Ljubljana, Genija.
6. HARAMIJA, D., 2000. *Slovenska realistična avanturistična mladinska proza*, Ljubljana, GIZ GTP.
7. HILTON, L. et al. (ur.), 1994. *Sound Symbolism*, Cambridge, Cambridge University Press.
8. HRANJEC, S., 2009. *Ogledi o dječjoj književnosti*, Zagreb, Alfa.
9. MAGNUS, M., 2001. *What's in a Word? Studies in Phonosemantics*, disertacija.
10. MLINAREC, R., (ur.) 2006. *Priče izrasle i tajne: antologija suvremene slovenske književnosti za djecu i mlađe*, Zagreb, Naklada Mlinarec i Plavić.
11. SIMEON, I., 2000. "Pragmatika prevođenja". Zbornik 13. skupa Hrvatskoga društva za primjenjenu lingvistiku, Prichard B. (ur.), Zagreb.
12. VIDMAR, J., *Kebarie*, 2010. Ljubljana, Založba Miš.
13. VULETIĆ, B., 1976. *Fonetika književnosti*, Sveučilišna naklada Liber.
14. VULETIĆ, B., 2005. *Fonetika pjesme*, FF press.

Ulomak iz romana *Kebarie* Janje Vidmar
Srijeda/Srida

„Kebarie!“ učiteljica je Erika usred sata prozvala Kedi.

Kedi je zbungeno zatreptala. Razmišljala je o dadi. Možda se razbolio.
Ili ga je netko

ustrijelio. Kao u filmu.

„Jesi li zaspala? Pokaži mi domaću zadaću.“

Kedi se sjetila stranice iz matematičke vježbenice:

DOBRO POGLEDAJ BROJEVE. U SVAKOM RETKU NACRTAJ
ONOLIKO

PREDMETA KOLIKO IH ZAHTIJEVA BROJ:

4 /

7 /

10 /

Zadatak je pažljivo prepisala u matematičku bilježnicu.

„Zvesko pobistendža khere“, promrmljala je. Nije željela da je drugi razumiju. „Na književnom, molim!“ zahtijevala je učiteljica Erika.

„Bilježnicu sam zaboravila kod kuće.“

Zapravo joj se činilo da je matematičku bilježnicu pojeo njihov pas. Pretražila je kuću od poda do stropa. Čak je i poklopac kanalizacije u dvorištu odvrnula. Zavirila je i u šaht.

Bilježnica je tajanstveno nestala. Svako čavoro romane, romsko dijete, zna da noću svijet preplave čarolije. Ponekad čarolija nekoga opčini. Tada pozovu phuri dei da ga izljeći.

Pokojnom stricu Kamalu su u lijes zaboravili staviti novac. Došao ih je plašiti. Možda je odnio njezinu matematičku bilježnicu. Bojala se mrtvaca. Bilo bi bolje da je bilježnicu progutao pas.

Srećom, učiteljica Erika se zasitila prekoravanja. Na redu je bila vježba čitanja s razumijevanjem. Učiteljica Erika je glasno pročitala priču o čudesnom mlinčiću koji pokvaren završi na smetlištu. Usprkos tome, sve smeće samelje u prah. Učenicima je postavljala pitanja

o priči.

Najviše pitanja postavila je Kedi:

„Kakav mlinčić se pojavljuje u priči?“

Kedi je razumjela priču. Bila je jednostavna.

Ali misli su joj još uvijek bježale k dadi. Zato je odvratila:

„Bolestan.“

„Kako to misliš?“ uznenirila se učiteljica Erika. „Htjela si reći čudesan, zar ne?“

„Prvo je čudesan. Potom se razboli.“

„Mlinčić se pokvario“, pokušala je učiteljica Erika.

„Da je čudesan, morao bi se sam popraviti“, odsutno je odgovorila.

Učiteljica Erika se počešala iza uha. Možda je mislila da sanja.

„Zašto uopće završi na smetlištu?“ očajno je upitala učiteljica Erika.

„Zato što ga ustrijeli razbojnik.“

„Ali čudesni mlinčić melje dalje!“ preglasno je zaključila učiteljica Erika. „Samo u pričama.“ rekla je Kedi.

Učiteljica se Erika odjednom zasitila čitanja. Kedi nije razumjela zašto.

Dade bi bio ponosan na nju. I sam bi slično odgovarao. Znao je odgovor na svako pitanje:

„Dade, zašto je nebo?“

„Zato da Zemlji nije hladno.“

„Zašto su oblaci tako meki?“

„Da nebo ne dobije žuljeve.“

„Zašto se brod ne utopi?“

„Jer zna plivati.“

„Dadeee, zezaš me!“

„Kad bi svi brodovi potonuli, morji bi se diglo i poplavilo svijet.“

„Svi bi umrli.“

„Svi.“

„Ali smrt znači novi početak!“

„Samo u kartama, čhaj mro, kćeri moja.“

Ispod nosa su mu rasli brčići tanki kao vezica. Gladio ih je palcem i kažiprstom i smijao se. Kada bi znala pjesmicu na pamet, u zrak bi razdragano bacao šešir.

Do kraja nastave je sanjarila o dadi. Nakon zvona je na hodniku pričekala Divu i Pužu. Zajedno su išli kući. Pužino pravo ime bilo je Džekson. Zvali su ga Pužo, puž, jer je bio prespor da bi sustigao prijatelje iz razreda. Ponavljaо je razred.

Popodne je sestru Samantu naokolo vozikala u dvokolici. Brat Arhim stražario je na cesti. Jednim je okom škiljila prema njivi. Za svaki slučaj i prema šumi. Za traktorom na njivi se prašilo. Dvokolicu je prevrtala i okretala dok sestra Samanta nije tresnula iz nje. Phuri deise od smijeha udarala po koljenima. I mama se nasmijala.

Opet je zaboravila napisati domaću zadaću.

Navečer dade još uvijek nije bilo kod kuće.

Morana Butković

Odsjek za južnoslavenske jezike i književnosti
Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
butkovicmorana@gmail.com

INTERKULTURNI ASPEKT ZNANOSTI O PREVOĐENJU

Sažetak: Ovaj rad prikazuje prevođenje kao lingvistički i književno-znanstveni proces u kojem središnje mjesto zauzima *načelo ekvivalentnog učinka* čiji je cilj razdvajanje, a zatim ponovno spajanje izvornog teksta i prijevoda te zahtjev za *ujednačavanjem stila* s ciljem stvaranja cjeline i učinka analognog izvornom tekstu. Nadalje rad istražuje pitanja prevoditeljske intuicije i prevođenja kao umjetnosti u okviru kratkog pregleda razvoja književno-znanstvenih prevoditeljskih koncepcata. Zatim predstavlja postupak književnog prevođenja unutar interkulturne znanosti o književnosti čiji se temeljni koncept stranstva i određivanja njegovog stupnja pokazao kao značajno sredstvo prenošenja sustava normi i vrijednosti, načina mišljenja, kulturnog pamćenja te simboličkog sustava izvornog jezika i kulture u sustav jezika i kulture primateljice.

Ključne riječi: *Načela ekvivalentnog učinka*, prevoditeljska kreativnost, zahtjev za *ujednačavanjem stila*, *kulturni transfer*, interkulturna komunikacija, stupanj stranstva

Uvod

Kada govorimo o procesu prevođenja već je na samom početku potrebno istaknuti da je riječ o složenoj misaonoj djelatnosti kojoj se možemo približiti različitim modelima tumačenja. Oni sa različitih točaka gledišta opisuju taj proces, ali ne iscrpljuju u potpunosti njegovu kompleksnu problematiku. Modeli tumačenja samog procesa bave se između ostalog odnosom između jezika i kultura, jezično-filozofskim i književnoteorijskim promišljanjima, problemom interpretacije tekstova, ali i psiholingvističkim, sociolingvističkim te kognitivnim pitanjima rada prevoditelja. Oni su dio dviju društvenih znanstvenih disciplina; lingvistike i znanosti o književnosti koje svojim doprinosima unapređuju razumijevanje prevoditeljskog posla: Shvaća li se fenomen kao odnos između jezika i njihovih kultura, kao problem interpretacije tekstova, dio povijesti književnosti ili povijesti recepcije djela autora, služi li on kao model za jezično-filozofska, književnoteorijska promišljanja ili rad prevoditelja postaje predmetom psiho-, sociolingvističkih, kognitivnih i znanstveno-teorijskih istraživanja...¹

Prevođenje kao lingvistički i književno-znanstveni proces

Suvremena lingvistička promišljanja opisuju pojam prevođenja kao proces koji se može definirati na komunikacijsko-teorijski ili psiholingvistički način. Prevođenje se stoga ne opisuje kao prijenos ili supstitucija značenja, već se odlučujućim kriterijem uspješnog prijevoda smatra *načela ekvivalentnog učinka*². Prevoditelj se, ne bi li to postigao, može slobodno služiti jezičnim jedinicama izvornika.

Pojam *načela ekvivalentnog učinka* u odnosu između originala i prijevoda moguće je opisati kao diferenciju³ čija je svrha razdvajanje, a zatim ponovno spajanje izvornog teksta i prijevoda koje nastaje vremenskim i logičnim nizanjem dvaju tekstova te neprekinutim subjektivnim trenutkom

¹ Apel, F., Kopetzki, A., *Literarische Übersetzung*, Verlag J.B. Metzler, Stuttgart, Weimar, 2003., str. 30 (Ob das Phänomen als Beziehung zwischen Sprachen und ihren Kulturen, als Problem der Interpretation von Texten, als Teil der Literaturgeschichte oder der Wirkungsgeschichte eines Autors aufgefaßt wird, ob es als Modell für sprachphilosophische oder literaturtheoretische Überlegungen dient oder ob die Arbeit des Übersetzers als Gegenstand psycho- soziolinguistischer, kognitions- und handlungstheoretischer Untersuchungen wird...)

² Isto, str. 36

³ Nav. mj., str. 36

individualnoga jezičnog razumijevanja, dok sam odnos između izvornika i prijevoda nije ni nadomjestak niti reprodukcija pod diktatom identiteta ili ekvivalencije, već je njegovo temeljno načelo diferencija koja istovremeno povezuje i razdvaja izvornik.

Umberto Eco u svojoj knjizi *Otprilike isto* smatra da je *načelo ekvivalentnog učinka* jedan od odlučujućih faktora uspješnog prijevoda. Na prvi pogled može djelovati da su sinonimne riječi ekvivalentne u značenju. No da to ne mora biti slučaj dočarava Ecov jednostavan primjer riječi *otac*, koja nije sinonim riječi *tatica*, jer se referencijalna ekvivalencija ne podudara s konotativnom:

Ipak, kako dobro znamo da u mnogim situacijama *father* nije sinonim onoga *daddy* (ne kaže se *God is our daddy*, već *God is our Father*), pa čak ni *père* nije uvijek sinonim od *padre* (u talijanskom smatramo da francuski izraz *père X* treba prevoditi s papà *X*, tako da Balzacov *Le père Goriot* prevodimo kao *Papà Goriot* – no Englezi nisu voljni prevesti to kao *Daddy Goriot* i radije ostavljaju izvorni francuski naslov).⁴

Individualno jezično razumijevanje i odnos prema jeziku, kako tvrde Apel i Kopetzki u svojoj knjizi *Književno prevodenje (Literarische Übersetzung)*, uvijek je posljedica psihičkih, kognitivnih i jezičnih procesa, koji se, kao i naše sposobnosti, od pojedinca do pojedinca razlikuju. Zbog toga govorimo o individualnoj prevoditeljskoj kreativnosti, koja se uvijek kreće na području između individualnog i općeg u jednom jeziku, a rješenja problema i nedoumica u samom procesu prevodenja ne smije tretirati kao konačnu, normiranu zadaću, jer bi nam takav pristup omogućio da svaki prevoditelj isti problem rješava na jednak način. Brojna prevoditeljska rješenja javljaju se kao spontani produkt znanstveno nedostižne sfere intuicije. Budući da su spontana, ona su nepredvidiva, neponovljiva, nisu sistematična i metodična jer su posljedica stvaralačke intuicije prevoditelja:

Individualna, kreativna rješenja nisu ni predvidiva, niti su ponovljiva, sistematična i metodična, jer prije uopće nije postojalo jezično pravilo koje

⁴ Eco, U., Otprilike isto. Iskustva prevodenja, Algoritam, Zagreb, 2006., str. 26

bi dosljedno stvaralačkim intuicijama stvaralo vjerodostojna prevoditeljska rješenja, već se kreativnom idejom prevoditeljske individue po prvi puta formira.⁵

Pregled razvoja književno-znanstvenih prevoditeljskih koncepta

Pitanjima prevoditeljske intuicije i prevođenja kao umjetnosti posvetila se društvena disciplina znanosti o književnosti. Hugo Friedrich tvrdi, po uzoru na Humboldta i Schleiermachera, da je jedna od najvažnijih regulativnih normi u procesu prevođenja zahtjev za *ujednačavanjem stila*⁶, prema kojem bi prijevod morao biti na otprilike istoj stilskoj razini kao i izvornik. Probleme književnog prevođenja Rudolf Kloepfer objašnjava na način da bi se teorija književnog prijevoda morala povezati sa hermeneutikom i poetikom, jer je prema njegovu mišljenju književno prevođenje pokušaj tumačenja književnog djela u kojem se prevoditelj bavi pitanjima jezičnih razina, odnosa riječi i stvarnosti, forme i tradicije te povijesti utjecaja književnog teksta. Oslanjajući se na Waltera Benjamina ističe da je svrha književnog prijevoda proizvesti djelovanje i cjelinu analognu izvornom tekstu jer na taj način prijevod postaje sastavni dio povijesti recepcije književnog djela.⁷

No prijevod, prema Kloepferovu mišljenju, nije ni tekst recepcije niti tekst s funkcijom razjašnjavanja poetskih metafora, već tekst koji svoje razumijevanje legitimira prevodeći ih. S jedne strane zaista je neophodno iznimno dobro razumijevanje djela, ponekad čak do te mjere da prevoditelj može sloviti kao jedan od njegovih najkompetentnijih čitatelja, ali je pogrešan put, kako tvrdi Kloepfer, kada svoje opsežno razumijevanje djela pokušavamo pretočiti u prijevod, osobito ako uzmemo u obzir da je krajnji cilj primarno očuvanje forme istovjetne originalu. Sažeto rečeno postoje dva kategoriski različita oblika recepcije književnog teksta; interpretirajuća i komentirajuća rekonstrukcija djela, koja se odnosi na

⁵ Apel, F., Kopetzki, A., Literarische Übersetzung, Verlag J. B. Metzler, Stuttgart, Weimar, 2003., str. 38 (Individuelle, kreative Lösungen sind weder vorhersehbar, noch reproduzierbar, unsystematisch und nicht methodisch, denn die sprachliche Regel, die schöpferische Intuitionen zu stimmen, plausiblen Übersetzungslösungen macht, existierte zuvor noch gar nicht, sondern wird durch den kreativen Einfall des übersetzenen Individuums allererst aufgestellt.)

⁶ Isto, str. 40

⁷ Isto, str. 41

prevoditeljske predradnje, dok je kreativna konstrukcija istovrstnog slučaja u drugom jeziku istinska prevoditeljska zadaća i izazov.

Šezdesetih godina prošlog stoljeća češki je strukturalist Jiri Levý otisao korak dalje i predstavio svoju *iluzionističku* teoriju prijevoda čiji je zadatak probuditi u čitatelja iluziju da čita original. Prevoditelj to postiže odvajajući prijevod od njegovih formalnih, sadržajnih, jezičnih i kulturnih datosti. Na taj je način Levý stvorio novi smjer znanosti o prevođenju koji je dinamizirao sam pojam prevođenja i dodoao mu novo značenje *kulturnog transfera*. O uzajamnom odnosu jezičnog i književnog razvoja te njihovih kultura Levý je formulirao vlastiti zakon koji je kasnije preuzeo anglosaksonska znanost o prevođenju *Translation Studies*.

Za odnos između nacionalnih književnosti i svjetske književnosti Levý je formulirao interesantan zakon: »Prijevod je s nacionalne točke gledišta entropijski povećavajući faktor, a s internacionalne entropijski smanjujući faktor.«⁸

Oslanjajući se na Levéev pojam *kulturnog transfera* u konkretnom slučaju prevođenja iz kulture u kulturu Eco ističe da nije riječ samo o prijelazu između dvaju jezika nego i o prijelazu između dviju kultura. Prevoditelj stoga ne smije voditi računa samo o strogim jezičnim pravilima, nego i o elementima kulture u širem smislu riječi. Primjerice, kada prevodimo hrvatsku riječ *krizma* na njemački jezik, potrebno je voditi računa o tome odnosi li se pojmom na katoličku ili protestantsku crkvu. Zaključimo li da je riječ o katoličkoj crkvi, tada ispravan prijevod na njemački glasi *die Firmung*. U obratnom čemu slučaju riječ *krizma* prevesti kao *die Konfirmation*.

Sredinom devedesetih G. Steiner predstavlja svoj četverofazni model prevoditeljskog procesa koji se sastoji od vjere u smislenost teksta, prodiranja u strani smisao i drugi jezik, priključenja vlastitom jeziku i kulturi te fazi obnove izvornog teksta. Prema takvom bi modelu prevoditelj trebao uspostaviti ravnotežu u hermeneutičkom procesu između originala i prijevoda, jer se model usredotočuje na prevoditeljski proces umjesto na rezultat te dopušta da se pojedine razine shvate kao strukturni momenti

⁸ Nav. mj., str. 42 (Für das Verhältnis zwischen Nationalliteraturen und Weltliteratur formuliert Levý ein interessantes Gesetz: »Die Übersetzung ist vom nationalen Gesichtspunkt ein die Entropie erhöhender Faktor und vom internationalen ein die Entropie verringender Faktor.«)

cjelokupnoga hermeneutičkog puta. Eco smatra nadalje da je prevoditelju dopušten izbor, u slučaju da pronađe nešto neiskazano u tekstu što smatra neophodnim, no potrebno je naglasiti da je tada riječ prvenstveno o književnim tekstovima. Međutim, slično vrijedi i za teoriju prijevoda, tvrdi Steiner, koja proces prevođenja shvaća kao egzaktnu umjetnost, a ne znanost.⁹

Steinerova prva faza vjere u smislenost teksta iznimno je značajna jer se događa, kako tvrdi Eco, da prijevod s jedne strane implicira kritičku poziciju, dok je s druge strane nužno da prevoditelj ne kritizira izvorni tekst pretjerano sanirajući semantičke pukotine izvornika. Stoga zaključuje da prevoditelj vlastitu kritičku poziciju može iskazati kao predinterpretator prevedenog teksta u predgovorima, pogovorima i drugim tekstualnim oblicima, premda ni tada prevoditelj ne kritizira original, već objašnjava isključivo sebe kao prevoditelja.

U krajnjem slučaju kritički stav prevoditelja može biti objašnjen u paratekstu, to jest u predgovorima, pogovorima ili bilješkama s komentarom. No u tom slučaju prevoditelj ne kritizira izvorni tekst, nego kritizira, to jest objašnjava, samoga sebe kao prevoditelja, i ne djeluje više kao *artifex*, nego kao *philosophus additus artifici*, promišlja o svom djelu i komentira ga.¹⁰

Suvremene teorije književnosti razvijaju i proširuju pojam prevođenja. Norbert Greiner u svojoj knjizi o temeljima znanosti o prevođenju govori o samom činu prevođenja kao o *aktualizaciji čistoga značenja* kojom se približavamo stranom jeziku i kulturi, što je s jedne strane neophodno, a s druge strane nije nikada u potpunosti moguće. Unatoč tome smatra da se procesom prevođenja naš identitet otvara za svaki oblik spoznaje, čime dolazi do već spomenute *aktualizacije čistoga značenja* u formi novo napisanog teksta, odnosno prijevoda, koji povezuje autorsku intenciju prevoditelja sa autorskom intencijom samog autora stvarajući model za ono što zapravo nazivamo tradicijom recepcije nekoga književnog djela:

⁹ Isto, str. 45

¹⁰ Eco, U., *Otpriklike isto. Iskustva prevođenja*, Algoritam, Zagreb, 2006., str. 324

Što se pokazalo kao paradoks fenomenološke teorije teksta, točnije problem podijeljenog intencijskog objekta (autorska intencija i čitateljska intencija) na prijevod se odražava na taj način da se on shvaća kao »aktualizacija čistog značenja« (čitateljska intencija od strane prevoditelja) i kao vlastita kreacija u obliku novo napisanog teksta (autorska intencija od strane prevoditelja) kojem ipak original (autorska intencija autora) služi kao obvezujući povod.¹¹

Postupak književnog prevođenja kao oblik interkulturne komunikacije

Danas se pojam tradicije zamjenjuje pojmom interkulturne komunikacije. Diferencija između originala i prijevoda pokazuje se kao poetološka nužnost pa se prijevod definira kao samostalno umjetničko djelo koje postaje zanimljivim predmetom komparativnoga i kulturnopovijesnog rada. Diferenciju između originala i prijevoda karakterizira intersubjektivna, vremenska i interkulturna promjena paradigmе. Treba istaknuti da je i sam čin čitanja svojevrsno osobno intrakulturalno prenošenje jer se struktura smisla prenosi u horizont vlastita razumijevanja. Budući da je prijevod kreativna konstrukcija teksta u drugom jeziku, Greiner taj čin dovodi u vezu sa insceniranjem kazališnog komada, jer i tamo tekst služi samo kao podloga, odnosno partitura, na koju redatelj nadograđuje vlastitu interpretaciju. Nadalje smatra da bi se osnovna funkcija prijevoda trebala baviti odnosom između vlastite i strane kulture, odnosno stupnjem stranstva koje može dovesti do intencionalne promjene paradigmе u ciljnoj kulturi. To nas dovodi do pitanja o duhovnom kapacitetu neke kulture u određenom vremenskom trenutku. Zašto se neki tekstovi prevode, a neki ne? Tko odlučuje o tome i na koji način? I odgovara da time što znanost o prevođenju traga za normama i konvencijama, koje prijevodu daju vlastiti profil, ona propituje i duhovni kapacitet jedne kulture u određenom vremenskom trenutku.¹²

¹¹ Greiner, N., *Grundlagen der Übersetzungsforschung: Übersetzung und Literaturwissenschaft*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 2004., str. 27, 28 (Was sich als das Paradox der phänomenologischen Texttheorie erweist, nämlich das Problem des »geteilten« intentionalen Objekts (Autor-Intention und Leser-Intention) ließe sich auf die Übersetzung dergestalt übertragen, daß diese sich versteht als »Aktualisierung der reinen Bedeutung« (Leser-Intention seitens des Übersetzers) und als eigene Gestaltung in Form eines neu verfaßten Textes (Autor-Intention seitens des Übersetzers), die allerdings das Original (Autor-Intention des Autors) zum bindenden Anlaß hat.)

¹² Isto, str. 29

Pitanje stupnja stranstva istražuje i znanstveni rad Tomislava Kuzmanovića pod naslovom *Prijevod kao interkulturna činjenica*. Autor rada smatra da upravo stupanj stranstva, koje se može odraziti kao neprikladnost jezičnog izraza, u velikoj mjeri odlučuje o pitanjima prihvaćanja prijevoda u ciljnim kulturama. Potom zaključuje da se uvijek, kada govorimo o prevodenju, zapravo radi o dijalogu izvornog sa ciljnim jezikom i kulturom. Iz tog je razloga važno napomenuti da postoje slučajevi kada prevodenje ima za posljedicu stvaranje netipičnog, ali razumljivog izraza ili idioma u ciljnem jeziku, koji u najuspješnijim primjerima može imati inovativnu i kreativnu ulogu, nekada čak i do te mjere da ga ciljni jezik i kultura preuzimaju i posvajaju.

Bitno je naglasiti da *drugost, stranost i nepripadnost* ili, jednostavno, neadekvatnost jezičnog izraza u nekim slučajevima predstavlja kamen spoticanja, osobito po pitanju recepcije prijevoda u kulturama primateljicama. Međutim, također je važno naglasiti da kroz prijevod jezik izvornika uistinu ulazi u dijalog s jezikom primateljem, što dovodi do stvaranja netipičnog, ali ipak razumljivog, izraza ili idioma, a može se odraziti i na promjenu izraza ili načina pisanja u kulturi primateljici. Tada, čak i ako se zadržimo samo na razini izraza, prijevod, kao što je već istaknuto, ima inovativnu ulogu.¹³

Stupanj stranstva, odnosno kontakt između vlastitog i stranog jedno je od temeljnih načela proučavanja interkulturne znanosti o književnosti, koja polazi od pretpostavke da je svaka književnost s jedne strane uklopljena u određeni kulturni kontekst, a s druge strane prelazi granice nacionalnog konteksta i kulture, budući da u književnosti često pronalazimo strana iskustva i interkulturno djelovanje. Tu činjenicu potvrđuje i roman slovenskog pisca Ivana Cankara *Tujci* (*Tuđinci*) nastao početkom prošloga stoljeća u njegovoj Bečkoj fazi. U tom je djelu središnji motiv dvostrukog stranstva prikazan kroz lik umjetnika-kipara, koji se osjeća kao stranac u Beču, ali i u vlastitoj domovini.

¹³ Kuzmanović, Tomislav, Prijevod kao interkulturna činjenica,
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=151014, (19. 02. 2014.)

U knjizi *Uvod u interkulturnu znanost o književnosti* (*Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft*) Andrea Leskovec definira pojam interkulturni kao empirijsko-deskriptivnu metodu pomoću koje se opisuju i klasificiraju kulturne osobitosti, preklapanja i razlike. Ona smatra da se interkulturnost u književnosti također odražava u recepciji, prijevodima, obradi književnih motiva i tema, upotrebi simbola itd. U tom se pogledu pojam interkulturno može definirati kao empirijsko-deskriptivna metoda pomoću koje se mogu opisati i klasificirati kulturne osobitosti, razlike, preklapanja i drugo.¹⁴

Ako se zadržimo na opisu i klasifikaciji razlika u okviru interkulturne znanosti o književnosti susrest ćemo se s pojmom stranstva koje nastaje u odnosu i razgraničavanju sebe i drugoga. Zbog toga Leskovec koncept stranstva tumači kao spoznajno-teorijsku kategoriju koja proučava njegove različite oblike i dimenzije. Stranstvo se stoga može interpretirati kao kulturno-znanstvena, sociološka, filozofska, poetička i psihološka kategorija. No treba naglasiti da nije riječ o jedinstvenu fenomenu, kao što ni svaki čovjek nije homogena i autonomna jedinka, već se u okviru suvremene zapadne filozofije shvaća kao decentrirani i krhki subjekt pod utjecajem mnoštva poredaka heterogene strukture isprepletene elementima stranstva:

Umjesto autonomnog subjekta nastupa decentrirani, krhki subjekt, a koncepti univerzalnog poretka (jedan Bog, jedan svemir, jedan razum) se preispituju. Njihovo mjesto zauzima pluralizacija poredaka, mnoštvo podsustava koji su ograničeni kao takvi.¹⁵

Postmoderno stanje decentriranosti i krhkosti ljudske individualnosti propituje i književno djelo *Sestra Sigmunda Freuda* makedonskog pisca Goce Smilevskog u kojem se pojam identiteta interpretira kao konfiguracija nastala iz odnosa s drugima. Na jednak način i stranstvo uvijek nastaje u odnosu prema određenom fenomenu, doživljaju ili iskustvu koje se nalazi izvan granica vlastitoga Ja.

Vjetar povremeno tako snažno puše da ne nosi samo zrnca pijeska, nego otkida komade i od samoga Ja, pa se to Ja osjeća nemoćno, čini mu se da će vjetar ponijeti i njega zajedno s pijeskom, ugasit će ga još prije nego što budu otpuhana sva pješčana zrnca koja su mu bila dodijeljena do smrti, i tada Ja traži neko drugo Ja, neke druge Ja, s kojima će se kretati zajedno dok oko njih bjesni vjetar vremena; ima potrebu za tim drugim Ja ne kao podrškom za preživljavanje u materiji, nego kao podrškom za preživljavanje onoga najbitnijega u tom Ja. Tako Ja nije samo, svejedno koliko je izdvojeno živjelo, Ja nije odvojeno od svijeta, nego je konfiguracija sastavljena iz odnosa s drugima.¹⁶

S obzirom na intenzitet odnosa prema određenom fenomenu, doživljaju ili iskustvu Leskovec po uzoru na Bernharda Waldenfela razlikuje tri stupnja, odnosno varijante; svakodnevno, strukturalno i radikalno stranstvo. Kao primjer svakodnevnog stranstva Leskovec navodi odnos studenta i profesora, gdje osim imena i uloge u sveučilišnom sustavu jedno o drugome ne znaju ništa, ali s obzirom da je njihova funkcija u sustavu jasno precizirana to ne doživljavamo kao poteškoću.

Kod strukturalnog stranstva radi se o fenomenima koji nadilaze granice našega stvarnosnog poretka. Drugi jezik, kultura i njihovi sustavi koji funkcioniraju prema drugim pravilima odstupaju od naših shema stvarnosti. Iz tog razloga potrebno je obratiti pozornost na moguće probleme prevođenja pravnih tekstova iz anglosaksonskog u srednjoeuropsko pravo i obratno, jer se njihovi pravni sustavi drastično razlikuju prema načinu razmišljanja. Primjerice za neke internacionalizme kao što su riječi *preamble ili ratifikacija* ne postoje ekvivalenti ni u hrvatskom niti u njemačkom jeziku. Dakle, u susretu s drugim jezikom i kulturom osjećaj stranstva se pojačava jer neka očekivanja s kojima ulazimo u situacije ili novi fenomeni s kojima se suočavamo ne ispunjavaju nužno naš horizont očekivanja. Ako na kolodvoru u Njemačkoj zatražimo kartu za ubrzani

¹⁴ Leskovec, A., *Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft*, WGB (Wissenschaftliche Buchgesellschaft), Darmstadt, 2011., str. 45

¹⁵ Isto, str. 47 (Anstelle des autonomen Subjekts tritt ein dezentierter, brüchiges Subjekt, und Konzepte von universellen Ordnung (ein Gott, ein Kosmos, eine Vernunft) werden hinterfragt. An ihre Stelle tritt eine Pluralisierung von Ordnungen, eine Vielzahl von Teildordnungen, die als solche begrenzt sind.)

¹⁶ Smilevski, Goce, *Sestra Sigmunda Freuda*, Fraktura, Zagreb, 2013., str. 120. (Prijevod Borislav Pavlovski)

vlak doslovno prevodeći s hrvatskog kao *beschleunigter Zug*, stupanj stranstva će se intenzivirati, jer adekvatni njemački izraz glasi *der Eilzug* ili *der Durchfahrtszug*, a radi li se o međuregionalnom vlaku, pravilan izraz glasit će *der Regionalexpress* ili *der ICE (Intercity-Expresszug)*:

Suočavanjem, u konfrontaciji s drugom kulturom dolazi primjerice do oblika nerazumijevanja ne samo zbog toga što određene činjenice nedostaju, koje doprinose orientaciji u drugoj kulturi, već i zbog toga što potencirano time nismo uopće ili smo samo djelomično upoznati sa inventarom smisla, sustavom vrijednosti i normi, načinima razmišljanja, kulturnim pamćenjem i simboličkim sustavom druge kulture.¹⁷

Treći oblik stranstva, takozvano radikalno ili neuobičajeno stranstvo, prelazi granice bilo kakvog poretku. Ono se očituje u graničnim ili kako Leskovec naziva hiperfenomenima kao što su san, zanos, smrt ili revolucija. Specifičnost te vrste stranstva njezin je apelativni karakter koji razara površinu i od nas zahtijeva reakciju. Zbog toga se taj oblik stranstva koristi kao tematska kategorija u književnosti i služi kao neiscrpan izvor inspiracije brojnim piscima. A svaki rad na tekstu nužno je i opis te prikaz određene teme u određenom kulturnom kontekstu. Tako je i svaka rečenica, tvrdi Eco, neki tekst, a da bi se on razumio, a osobito da bismo ga kvalitetno preveli, potrebno je napraviti pretpostavku o mogućem svijetu koji on predstavlja. Budući da se u tekstovima s estetskom svrhom uspostavljaju suptilni odnosi između različitih razina izraza i sadržaja, istinski izazov prevođenja temelji se na našoj sposobnosti njihova određivanja, iskazivanja ili postavljanja u odnos, pri čemu nam određivanje granica i stupnja stranstva može biti od iznimnog značaja.

Zaključak

Ovim se radom željelo ukazati na složenost problematike tumačenja prevoditeljske djelatnosti. S lingvističke točke gledišta odlučujućim kriterijem uspješnog prijevoda smatra se *nacelo ekvivalentnog učinka*. Njegova je svrha razdvajanje, a zatim ponovno spajanje izvornog teksta i prijevoda. S točke gledišta discipline znanosti o književnosti jedna od najvažnijih regulativnih normi u procesu prevođenja jest zahtjev za *ujednačavanjem stila*, prema kojem bi se prijevod trebao kretati na otprilike istoj stilskoj razini kao i izvornik, kako bi se stvorila cjelina i učinak analogan izvornom tekstu. Na taj način prijevod postaje sastavni dio povijesti recepcije književnog djela. Kreirajući istovrstni slučaj u cilnjom jeziku i kulturi nužno je uključivanje ne samo strogih jezičnih pravila, već i kulturnih elemenata u širem smislu riječi. Zbog toga suvremene teorije književnosti smatraju da se osnovna funkcija prijevoda treba baviti odnosom između vlastite i strane kulture, odnosno stupnjem stranstva kao jednim od temeljnih načela interkulturne znanosti o književnosti. Ona ga tumači kao spoznajno-teorijsku kategoriju koja proučava njegove različite oblike i dimenzije, od kojih razlikujemo tri stupnja, odnosno varijante; svakodnevno, strukturalno i radikalno stranstvo. U samom procesu prevođenja pokazalo se da je određivanje stupnja stranstva od iznimne važnosti, jer prevodeći, kako tvrdi Eco, stvaramo pretpostavku o mogućem svijetu nekog teksta u cilnjom jeziku i kulturi. Zbog toga nam određivanje stupnja stranstva koristi kao putokaz pri prevođenju inventara smisla, sustava normi i vrijednosti, načina mišljenja, kulturnog pamćenja te simboličkog sustava izvornog jezika i kulture u sustav jezika i kulture primateljice.

¹⁷ Leskovec, A., *Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft*, WGB (Wissenschaftliche Buchgesellschaft), Darmstadt, 2011., str. 52 (Durch die Konfrontation mit einer anderen Kultur beispielsweise kommt es zu Formen des Nichtverständens nicht nur dadurch, dass bestimmte Fakten fehlen, die zur Orientierung in der anderen Kultur beitragen, sondern auch, und potenziert dadurch, weil wir mit dem Sinnbestand, dem Werte- und Normensystem, den Mentalitätsmustern, dem kulturellen Gedächtnis und dem Symbolsystem der anderen Kultur nicht oder nur teilweise vertraut sind.)

Literatura

1. Apel, Friedmar, Kopetzki, Annette. 2003. *Literarische Übersetzung*, Verlag J. B. Metzler: Stuttgart, Weimar.
2. Eco, Umberto. 2006. *Otprilike isto. Iskustva prevodenja*, Algoritam: Zagreb.
3. Greiner Norbert. 2004. *Grundlagen der Übersetzungsforschung: Übersetzung und Literaturwissenschaft*, gnv (Gunter Narr Verlag): Tübingen.
4. Kuzmanović, Tomislav. *Prijevod kao interkulturna činjenica*, URL:http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=151014, (pristup 19. 02. 2014.)
5. Leskovec, Andrea. 2011. *Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft*, WGB (Wissenschaftliche Buchgesellschaft): Darmstadt.
6. Smilevski, Goce. 2013. *Sestra Sigmunda Freuda*. Fraktura: Zagreb.

Lana Jerkov

Odsjek za južnoslavenske jezike i književnosti
Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
la.jerkov@gmail.com

LINGVOSTILISTIČKA ANALIZA PRIJEVODA ROMANA NEJCA GAZVODE *SANJAO TISTI, KI PREVEĆ SPIJO: ODNOS SVRŠENOG I NESVRŠENOG GLAGOLSKOG VIDA*

Sadržaj: Analiza prijevoda romana Nejca Gazvode ‘Sanjajo tisti, ki preveč spijo’ ukazuje na kompleksnost gramatičke kategorije glagolskog vida i njegove upotrebe u slovenskom i hrvatskom jeziku. Različita upotreba glagolskog vida u slovenskom i hrvatskom može se objasniti kognitivnim pristupom toj problematici koji je u svojoj analizi upotrebe glagolskog vida u slavenskim jezicima primijenio i Stephen M. Dickey (2000). On je zaključio da su glavni uzrok različite upotrebe glagolskog vida u slavenskim jezicima razlike u semantičkim značenjima svršenog i nesvršenog vida u pojedinim jezicima. U slavenskim jezicima zapadne grupe semantičko značenje svršenog glagolskog vida je cjelokupnost, dok je značenje svršenog vida u jezicima istočne grupe vremenska određenost. Ipak, važno je naglasiti da su cjelokupnost i vremenska određenost povezani pojmovi što uzrokuje često podudaranje upotrebe glagolskog vida u slavenskim jezicima pa tako i u slovenskom (koji najčešće pripada zapadnoj grupi jezika) i hrvatskom (koji pripada prijelaznoj zoni). No, suptilne razlike koje ipak postoje između dva navedena semantička značenja svršenog vida upravo su ono što uzrokuje razlike u njegovoj upotrebi u slovenskom i hrvatskom jeziku što pokazuju i analizirani primjeri iz romana ‘Sanjajo tisti, ki preveč spijo’.

Ključne riječi: lingvistika, glagolski vid, prijevod, Nejc Gazvoda

1. Lingvističko određenje glagolskog vida

Naziv glagolski vid, odnosno glagolski aspekt, u literaturi se upotrebljava u dva značenja. Glagolski vid u užem značenju je način izražavanja svršenosti ili nesvršenosti glagolske radnje, osobito u slavenskim jezicima, u kojima svaki glagol sa svim svojim oblicima (sprezivim i nesprezivim) pripada jednom od dvaju vidova, svršenom ili nesvršenom, koji izražava radnju ili stanje bez obzira na bilo kakva ograničenja u vremenu i za izricanje kojih postaje u većini slučajeva dva usporedna glagola (ili dva glagolska lika) – svršeni i nesvršeni – načinjena od iste osnove ili korijena (npr. *pisati* / *napisati*). U širem značenju glagolski vid kao radnja izražena glagolom promatrana u njezinu vršenju, tj. kao nesvršeni vid ili u svojoj dovršenosti, tj. kao svršeni vid, može imati još i različita leksička značenja (»različite vidove«), već prema tome da li se npr. svršava u jednom trenu ili u razmaku vremena, da li izražava početak ili razvitak, da li se shvaća sama po sebi ili kao upravljenja na nešto tj. s obzirom na cilj. Za sve semantičke razrede glagola, izuzevši svršeni i nesvršeni vid, kao skupni naziv upotrebljava se podvid (Simeon 1969: 716).

U mnogim jezicima vid je gramatička kategorija glagola koja izražava značenje ograničenosti ili neograničenosti radnje ili stanja u vremenu i obilježja njezina vremenskog trajanja; u drugima je tjesno spojen s kategorijom vremena. Dok u mnogim jezicima vid ne zahtijeva nikakav određeni oblik izražavanja, u drugima se izražava ili glagolima različitih osnova ili pak – kao u slavenskim – paralelnim oblicima glagola izvedenih iz iste osnove pomoći prefiksa, sufiksa, infiksa, fonetskim promjenama u korijenu ili u osnovi, upotrebom pomoćnih glagola itd. (Simeon 1969: 716).

1.1. Glagolski vid u hrvatskom jeziku

Hrvatska gramatika vid ili aspekt definira kao glagolsku kategoriju karakterističnu za hrvatski jezik, kao i za druge slavenske jezike (Barić i sur. 2005: 225).

Glagolski je vid sredstvo izražavanja svršenosti i nesvršenosti glagolske radnje, stanja ili zbivanja (Silić i Pranjković 2005: 48).

Postoje glagoli koji izriču radnju koja se izvršava, odnosno u procesu je i zovu se nesvršeni (imperfektivni) glagoli ili glagoli nesvršenog (imperfektivnog) vida te glagoli koji izriču izvršenost radnje, obavljeni

proces, a istodobno i trajanje radnje prije izvršenja i zovu se svršeni (perfektivni) glagoli ili glagoli svršenog (perfektivnog) vida (Barić i sur. 2005: 225).

Glagoli koji se razlikuju samo po vidu, tj. glagoli od kojih je jedan nesvršen, a drugi svršen, čine parove i nazivaju se vidski parnjaci (npr. *čitati / pročitati*). Barić i sur. (2005: 226) ističu da se vidskim parnjacima smatraju i oni glagoli među kojima osim opreke po vidu postoji i razlika u načinu vršenja radnje, što je vidljivo iz primjera poput *micati / maknuti* u kojem postoji i opreka ‘učestalost’ – ‘neučestalost’, pri čemu nesvršeni glagoli imaju učestalo značenje, te iz primjera *kopati / iskopati* u kojem postoji opreka ‘netotivnost’ – ‘totivnost¹'. Zbog takvog preklapanja leksičkog i gramatičkog značenja u nekim se gramatikama značenja iz kategorije načina vršenja radnje svrstavaju u podvidove, odnosno podvrste svršenog i nesvršenog vida.

Neki glagoli mogu biti i svršenog i nesvršenog vida, a da to nije morfološki diferencijalno označeno. Takvi glagoli nazivaju se dvovidni. U ovu skupinu spadaju glagoli poput *vidjeti, čuti, večerati* itd. te mnogi glagoli stranoga porijekla na *-irati*, npr. *telefonirati*. Njihova nesvršenost, odnosno svršenost, može se prepoznati samo u kontekstu.

Svršeni se glagoli mogu tvoriti od nesvršenih i nesvršeni od svršenih no, kako smo već ranije istaknuli, česti su primjeri vidskih parova kojima se opreci po vidu pridružuje i neka druga razlika u značenju, stoga se i pri izricanju vidi kombinira više oznaka, tvorbenih sredstava i načina. Tako neki prefiks ili sufiks izražava određeni vid, svršenost ili nesvršenost, samo u određenoj okolini, u vezi s određenim morfima, dok s drugima to ne znači. Barić i sur. (2005: 616-617) pokazuju to sljedećim primjerima: *baciti* (*bac-i-ti*) – *nabaciti* (*na-bac-i-ti*):

bacati (*bac-a-ti*) – *nabacati* (*na-bac-a-ti*) – *nabacivati* (*na-bac-iva-ti*) – *ponabacivati* (*po-na-bac-iva-ti*). Glagoli *baciti* i *bacati* razlikuju se po vidu i po načinu radnje: *bacati* je učestali, a *baciti* trenutni glagol. Te su razlike označene različitim sufiksima *i* – *a*. U poreći *bacati*– *nabacati* svršenost je označena prefiksom *na-*, kojim je označen i smjer radnje. Ipak, u opreci

nabaciti – *nabacivati* svršenost se ne označava tim prefiksom, jer ga imaju i svršeni i nesvršeni glagol.

Kad se od nesvršenog glagola tvori svršeni, riječ je o perfektivizaciji, a kad od svršenog glagola nastaje nesvršeni radi se o imperfektivizaciji (Barić i sur. 2005: 227).

Još jedan primjer Barić i sur. (2005: 227) pokazuje čestu ‘lančanu’ tvorbu vidskih parnjaka: *pisati* – *prepisati* – *prepisivati* – *isprepisivati*. Riječ je o perfektivizaciji kada je od nesvršenog neprekidnog glagola (*pisati*) dobiven svršeni (*prepisati*), imperfektivizaciji kada od tog glagola sufiksacijom nastaje nesvršeni (*prepisivati*), te ponovno o perfektivizaciji kada od njega prefiksacijom nastaje svršeni glagol (*isprepisivati*).

Radnja nesvršenog glagola može se odnositi na sva tri vremena: prošlost, sadašnjost i budućnost, dok se radnja svršenog glagola može odnositi samo na prošlost i budućnost, što se jasno vidi na sljedećim primjerima:

(1)	a) Ivan je pisao zadaču.	(nesvršeni vid; prošlo vrijeme)
	b) Ivan piše zadaču.	(nesvršeni vid; sadašnje vrijeme)
	c) Ivan će pisati zadaču.	(nesvršeni vid; buduće vrijeme)
(2)	a) Ivan je napisao zadaču.	(svršeni vid; prošlo vrijeme)
	b) Ivan će napisati zadaču.	(svršeni vid; buduće vrijeme)

Za sadašnjost se ne može upotrijebiti svršeni glagol jer se za sadašnjost ne može izreći izvršenost, odnosno svršenost radnje. Radnja koja je već izvršena pripada prošlosti, a ona koja će se tek izvršiti budućnosti, stoga za sadašnjost ne možemo reći *Ivan sada napiše zadaču*.

Ipak, prezent svršenih glagola može se upotrijebiti u slučaju relativne upotrebe vremenskih odredaba². Relativna sadašnjost izriče se prezentom svršenih i nesvršenih glagola i može se odnositi na prošlost, budućnost i svako zamislivo vrijeme. Prezent svršenih glagola može se koristiti i u zavisnosloženim rečenicama (najčešće s veznicima *kad* i *ako*) (Barić i sur. 2005: 408-409).

² Riječ je o relativnoj upotrebi vremenskih odredaba ako se gramatičke oznake kategorije vremena promatraju prema vremenu o kojemu se govori, za razliku od apsolutne upotrebe vremenskih odredaba kod koje se gramatičke oznake kategorije vremena promatraju prema vremenu u kojemu se govori. Relativna upotreba vremenskih odredaba stilski je obilježena, ali je u hrvatskom književnom jeziku dosta obična (Barić i sur. 2005: 407).

¹ Totivni glagoli izriču radnju koja obuhvaća predmet u cjelini, tako da nisu vidljivi rezultati pojedinih faza (Barić i sur. 2005: 224).

Kada se relativna sadašnjost odnosi na prošlost govorimo o pripovjedačkom ili historijskom prezentu koji je stilski obilježen i služi u pripovijedanju prošlih događaja (Barić i sur. 2005: 408).

U hrvatskom jeziku prošlost možemo izreći i imperfektom glagola nesvršenog vida te aoristom glagola svršenog vida. Ipak, iako imperfekt i aorist u hrvatskom jeziku nedvojbeno postoje, nisu naprosto odsutni kao što je slučaj u slovenskom ili ruskom, njihova upotreba najčešće je ograničena na književna djela kojima daje jaku stilsku obilježenost. Aorist i imperfekt u hrvatskom jeziku postoje kao stilska rezerva te su zamjenjivi perfektom ili historijskim prezentom (Katičić 1992: 174).

U hrvatskom jeziku zabrana se češće izriče nesvršenim glagolima nego svršenima, dok se zapovijed podjednako izriče i svršenim i nesvršenim glagolima. Prema zapovijedi izrečenoj svršenim glagolom obična je zabrana s nesvršenim, npr. prema *piši* i *napiši* dolazi zabrana *ne piši* (uz *nemoj pisati*) itd. (Barić i sur. 2005: 226).

1.2. Glagolski vid u slovenskem jeziku

Slovenska gramatika (Toporišić 2000: 348) glagolski vid definira kao kategoriju ograničenosti glagolske radnje. Po vidu, kao i hrvatski jezik, razlikuje svršene i nesvršene glagole. Svršeni glagoli izražavaju ograničenost trajanja glagolske radnje (npr. *dočakati*, *zaigrati*), dok nesvršeni glagoli tu ograničenost u pravilu ne izražavaju (npr. *tepsti*, *poskakovati*). Ipak, nesvršeni glagoli ponekad se mogu koristiti i za izricanje radnje čije je trajanje ograničeno, što pokazuju sljedeći primjeri (Toporišić 2000: 348):

- (1) a) Nesel je v mlin. (tamo je, naime, nešto odnio)
b) Pisal bi ti pismo. (poručio bih ti pismeno)

Slovenski jezik u tome se razlikuje od hrvatskog budući da se u hrvatskom jeziku nesvršenim glagolima izriče samo radnja koja se izvršava, odnosno koja je u procesu.

U slovenskoj gramatici također su prisutni dvovidni glagoli kojih je, kao i u hrvatskom jeziku, mnogo, a koji završavaju na *-irati*.

Tvorba svršenih glagola iz nesvršenih i obrnuto u slovenskom jeziku moguća je dodavanjem prefiksa nesvršenim glagolima kako bismo dobili svršene, odnosno promjenom sufiksa svršenim glagolima kako bismo dobili nesvršene, pri čemu se često mijenja i korijenski morfem.

Nesvršeni glagoli su, za razliku od svršenih, stilski neobilježeni tako da se u slovenskom jeziku ponekad koriste umjesto svršenih. To se često događa pri izricanju zabrane, što Toporišić (2000: 350-351) pokazuje sljedećim primjerima:

- (2) Ne odpiraj vrat.
Ne otvaraj vrata. (sa značenjem: nemoj otvoriti vrata)
- (3) Da mi tega več ne delaš.
Da mi to više nisi radio. (sa značenjem: nisi napravio)

Ovakvi primjeri izricanja zabrane nesvršenim glagolima karakteristika su i hrvatskog jezika u kojem se, kao što je ranije rečeno, zabrana češće izriče nesvršenim, nego svršenim glagolima.

Toporišić (2000: 351) daje još neke primjere upotrebe nesvršenih glagola u slovenskom jeziku zbog njihove stilske neobilježenosti:

- (4) Ta sod je delal res dober sodar.
Tu bačvu je radio zaista dobar bačvar. (sa značenjem: napravio)
- (5) Si ti to res pisal?
Jesi li ti to stvarno pisao? (sa značenjem: napisao)

Za izricanje radnje koja se odvija u trenutku govorenja koriste se svi nesvršeni glagoli. Svršeni glagoli u sadašnjem vremenu ne izražavaju sadašnjost, već bezvremenost, iznimka su jedino glagoli govorenja³ kao što su npr. *obljubim*, *povem*, *spovem se* itd.

Za izricanje prošlosti, osim prošlog vremena, moguća je i upotreba prezenta svršenih, ali i nesvršenih glagola, odnosno historijskog prezenta.

³ Glagoli govorenja su oni koji kazuju da netko nešto govori, npr. reći, kazati, govoriti (Barić i sur. 2005: 516). U slovenskoj gramatici (Toporišić 2000) nalazimo ih pod nazivom ‘glagoli rekanja ali mišljenja’, a kao primjeri navode se: reći, povedati, obljuditi, vprašati, -misliti si itd.

Toporišić (2000: 512) navodi da neke slovenske gramatike upotrebu nesvršenih glagola u prezentu za izricanje budućeg vremena označavaju kao pogrešnu te podržava to mišljenje, a kao jedan od primjera daje sljedeću rečenicu:

- (6) Sprosi mi to milost, da noč in dan žalujem nad svojimi grehi.

Prema Toporišiću ispravna bi bila upotreba budućeg vremena (*da bom žaloval*). Ipak, ističe da zamjenu svršenog glagola u budućem vremenu svršenim glagolom u prezentu slovenski gramatičari označavaju kao moguću, no ističu da u tim slučajevima prezent ipak više izražava namjeru (7a), dok se futurom više naglašava sigurnost u buduću radnju (7b):

- (7) a) To kravo prodam.
b) To kravo bom prodal.

2. Karakteristike upotrebe glagolskog vida u hrvatskom i slovenskom jeziku

Glagolski vid u slavenskim jezicima odavno izaziva interes slavenskih, ali i neslavenskih lingvista, čije su studije omogućile jasniji pogled na tu problematiku. Iako je glagolski vid gramatička kategorija koja se pojavljuje u svim slavenskim jezicima, postoje razlike u njegovoj upotrebi. Kako bi istražio te razlike, Stephen M. Dickey komparativno je proučio upotrebu glagolskog vida u osam slavenskih jezika (bugarskom, češkom, poljskom, ruskom, srpsko-hrvatskom, slovačkom, slovenskom i ukrajinskom). Na temelju uočenih razlika u upotrebi glagolskog vida zaključio je da se navedeni jezici mogu podijeliti u dvije osnovne grupe: zapadnu grupu, koju čine češki, slovački i slovenski, te istočnu grupu, kojoj pripadaju ruski, ukrajinski i bugarski. Srpsko-hrvatski i poljski Dickey je na temelju uočenih karakteristika u upotrebi glagolskog vida označio kao prijelazne zone s tim da je srpsko-hrvatski bliži zapadnoj, a poljski istočnoj skupini. Srpski i hrvatski Dickey je analizirao kao jedan jezik (srpsko-hrvatski) tako da se značajke upotrebe glagolskog vida koje je uočio u pravilu odnose na oba jezika. U slučajevima kada je upotreba vida karakteristična samo za jedan od ta dva jezika ili za određeno narječe to je posebno istaknuto. U ovom radu o hrvatskom i srpskom govorit će se kao o dva jezika u kojima se upotreba glagolskog vida najčešće podudara.

Kao bitnu značajku upotrebe glagolskog vida Dickey je primijetio češcu upotrebu svršenih glagola u zapadnoj skupini, dok je za istočnu karakteristična upotreba nesvršenog vida. Tu razliku objašnjava polazeći od kognitivnog pristupa te na glagolski vid u slavenskim jezicima ne gleda kao na potpuno jedinstven fenomen. Dickey razlog različite upotrebe glagolskog vida u slavenskim jezicima vidi u semantičkim razlikama te posebno ističe kako je značenje svršenog vida u zapadnoj grupi jezika *cjelokupnost*, značenje koje se uglavnom pripisivalo svršenom vidu u svim slavenskim jezicima, dok je značenje svršenog vida u istočnoj grupi jezika zapravo *vremenska određenost*. Značenje nesvršenog vida u obje grupe definira kao *vremensku neodređenost*. Cjelokupnost i vremenska određenost sastavnice su i semantičkog značenja svršenog vida u jezicima prijelazne zone (Dickey 2000: 5).

Ipak, Dickey naglašava da su cjelokupnost i vremenska određenost povezani pojmovi te da razlike između pojedinih slavenskih jezika u upotrebi glagolskog vida ne treba preuveličavati. Upravo je bliskost cjelokupnosti i vremenske određenosti razlog u velikoj mjeri srodne upotrebe glagolskog vida u slavenskim jezicima. No, razlike koje postoje između ta dva koncepta upravo su ono što uzrokuje suptilnu, ali ipak važnu razliku u upotrebi glagolskog vida u tim jezicima.

Važno je istaknuti i to da i unutar jedne grupe jezika, istočne ili zapadne, upotreba glagolskog vida ne mora uvijek biti jednaka. Ipak, te su razlike prilično male, za razliku od onih između dvije glavne grupe jezika koje su puno značajnije. Isto tako, poljski, srpski i hrvatski pripadaju prijelaznoj zoni te u nekim slučajevima slijede upotrebu glagolskog vida istočne, a u nekim zapadne grupe, što ne znači da se sva tri jezika u svakoj situaciji priklanjuju istoj grupi.

Razlike u upotrebi glagolskog vida u slavenskim jezicima Dickey je proučavao na temelju sedam različitih parametara, odnosno situacija koje utječu na upotrebu glagolskog vida. To su: izricanje ponavljane radnje, nesvršeni vid u službi izricanja prošlih činjenica, historijski prezent, izricanje uputa i komentara, koincidencija, kontekstualno uvjetovana imperfektivnost u prošlosti te glagolske imenice.

2.1. Glagolski vid u izricanju ponavljane radnje

Varijacije u upotrebi glagolskog vida koje su najčešće bile tema rasprave među lingvistima odnose se na upotrebu glagolskog vida u slučajevima izricanja radnje koju karakterizira neograničeno ponavljanje.

Problem odabira glagolskog vida u izricanju ponavljane radnje proizlazi iz kompleksne strukture same ponavljane radnje koja je sastavljena od zasebnih podradnji koje zajedno čine cjelovit iterativni makrodogađaj. Ovdje se javlja pitanje što je važnije, svršenim vidom istaknuti cjelovitu, završenu radnju koja se ponavlja (dakle usredotočiti se na mikrorazinu svakog pojedinog ponavljanja) ili nesvršenim vidom naglasiti neograničeni karakter ponavljane radnje (usredotočiti se na makrorazinu).

Budući da upotreba glagolskog vida u izricanju ponavljane radnje u nekim slavenskim jezicima varira s obzirom na glagolsko vrijeme u kojem se ponavljana radnja odvija Dickey je analizu podijelio u dva dijela: u jednom analizira upotrebu glagolskog vida u sadašnjem, a u drugom u prošlom vremenu.

Analizom se pokazalo da jezici u zapadnoj grupi dopuštaju upotrebu svršenog glagolskog vida u izricanju ponavljane radnje u sadašnjem vremenu, dok jezici u istočnoj grupi takvu upotrebu dopuštaju samo pod određenim uvjetima. Hrvatski jezik ovdje je bliži zapadnoj grupi, ali upotrebu svršenog vida donekle ograničava. U izricanju ponavljane radnje u prošlom vremenu jezici istočne grupe gotovo nikada ne dopuštaju upotrebu svršenog vida, dok jezici zapadne grupe dopuštaju takvu upotrebu gotovo jednako kao i u sadašnjem vremenu. Hrvatski jezik upotrebu svršenog vida u izricanju ponavljane radnje u prošlosti dopušta samo povremeno (Dickey 2000: 49). Primjeri upotrebe glagolskog vida za izricanje ponavljane radnje slijede u poglavljima 2.1.1. i 2.1.2.

2.1.1. Izricanje ponavljane radnje u sadašnjem vremenu

U slavenskim se jezicima nesvršeni vid upotrebljava za izricanje ponavljane radnje u kojoj se prilikom svakog pojedinog ponavljanja ponavljeni događaj doživljava kao aktivnost (Dickey 2000: 52). Primjer:

(1) Oni svaku večer plešu.

Situacija se mijenja kada se ponavljana radnja doživljava kao cjelokupnost prilikom svakog pojedinog ponavljanja. U takvim se

slučajevima u zapadnoj grupi slavenskih jezika upotrebljava svršeni vid, dok u istočnoj grupi njegova upotreba nije prihvatljiva. Hrvatski jezik ovdje je bliži zapadnoj grupi, tako da se upotreba glagolskog vida, kako pokazuje Dickeyjev primjer, u hrvatskom i u slovenskom podudara:

(2) a) Vsak dan popije po eden kozarček vodke.

b) Svaki dan popije po jednu čašicu votke.

Predikat u ovim primjerima najlakše je sagledati u njegovoj cjelokupnosti na mikrorazini, budući da je direktni objekt kvantificiran, što prešutno ograničava vremensko trajanje glagolske radnje. Predikat u ovim primjerima označava dostignuće: subjekt svaki put izvršava aktivnost (ispijanje čašice votke) dok ne dostigne granicu (odnosno dok ne popije cijelu čašicu votke) (Dickey 2000: 53). Ista razlika između istočne i zapadne grupe javlja se i kod izricanja ponavljanih postignuća, dok hrvatski jezik i ovdje poput zapadne grupe upotrebljava svršeni vid:

(3) a) Vsak popoldan mlađenič skoči u vodo.

b) Svako popodne dječak skoči u vodu.

Zapadna grupa jezika, koju u slučajevima upotrebe glagolskog vida za izricanje ponavljane radnje u sadašnjem vremenu čine češki, slovački, slovenski, srpski i hrvatski, dopušta upotrebu svršenog vida u slučajevima ponavljanih postignuća i postignuća u sadašnjem vremenu, dok istočna grupa zahtijeva upotrebu nesvršenog vida. Dickey smatra da je uzrok tome to što se u zapadnoj grupi jezika svršenom vidu pripisuje značenje cjelokupnosti, što znači da se u zapadnoj grupi svršeni vid može upotrebljavati za izricanje ponavljane radnje koja upućuje na uobičajeni događaj koji se doživljava kao cjelokupan (to jest kao dostignuće ili postignuće) na mikrorazini svakog pojedinog ponavljanja. Svršeni se vid u zapadnim slavenskim jezicima odnosi na reprezentativan primjer ponavljanog događaja i prikazuje njegovu cjelokupnost. Neprihvatljivost svršenog vida u jezicima istočne grupe proizlazi iz činjenice da je ponavljanje radnje, koje se općenito smatra vremenski neodređenim, nespojivo s vremenskom određenošću svršenog vida u toj grupi jezika⁴.

⁴ Jezici istočne grupe dopuštaju upotrebu svršenog vida za izricanje ponavljane radnje jedino u slučajevima izricanja ponavljanog slijeda događaja na mikrorazini svakog pojedinog ponavljanja (Dickey 2000: 55-62).

Važno je istaknuti da jezici u zapadnoj grupi također dopuštaju upotrebu nesvršenog vida za izricanje ponavljane radnje kao što je ona u primjerima (2a,b) i (3a,b). Ovakvu upotrebu nesvršenog vida u zapadnim jezicima nije teško objasniti ako prepostavimo da je njegovo značenje, kao i u istočnim jezicima, vremenska neodređenost i da može prikazati vremensku neodređenost događaja opisanih ponavljanom radnjom na strukturnoj razini (Dickey 2000: 55). Prema tome, govornici u zapadnoj grupi jezika imaju dvije opcije: svršenim vidom iskazati cjelokupnost jednog reprezentativnog primjera ponavljajnog događaja ili nesvršenim vidom iskazati neograničeno ponavljanje radnje na strukturnoj razini.

Kada govorи o prijelaznom statusu hrvatskog i srpskog jezika u kontekstu izricanja ponavljane radnje u sadašnjem vremenu Dickey (2000: 69-71) naglašava da hrvatski i srpski dopuštaju upotrebu svršenog vida u jednostavnim rečenicama u slučajevima cjelokupnosti na mikrorazini svakog pojedinog ponavljanja. Ipak, ističe da ta upotreba nije toliko učestala kao što je na primjer u češkom. Kao primjer daje rečenicu:

- (4) Poslijе večere uvijek *pročitam*/čitam novine.

Iako oba glagolska vida navodi kao moguća u slučajevima predikata koji izražavaju dostignuće, svršeni vid u jednostavnim rečenicama preferira samo ako postoji i neki jasan pokazatelj cjelokupnosti na mikrorazini kao što je do kraja:

- (5) Svaki dan Ivan pročita novine do kraja.

Ističe da je u češkom i najmanji kontekstualni nagovještaj ponavljanja dovoljan za upotrebu svršenog vida, što u hrvatskom i srpskom jeziku nije slučaj. Dickey (2000: 71) to objašnjava tezom da cjelokupnost kao glavno semantičko značenje svršenog vida u hrvatskom i srpskom jeziku uzrokuje njegovu široku upotrebu u izricanju ponavljanih radnji, no vremenska određenost koja ipak postoji kao manje istaknuto semantičko značenje svršenog vida uzrokuje nešto veću ograničenost njegove upotrebe u izricanju ponavljane radnje u srpskom i hrvatskom nego što je to slučaj u izrazito zapadnim jezicima kao što je češki.

2.1.2. Izricanje ponavljane radnje u prošlom vremenu

Osnovna podjela između istočnih i zapadnih slavenskih jezika javlja se i kod izricanja ponavljane radnje u prošlom glagolskom vremenu.

U zapadnoj grupi jezika za izricanje ponavljanih radnji u prošlosti općenito je prihvaćena upotreba svršenog glagolskog vida, kao što pokazuju i sljedeća dva primjera iz slovenskog jezika:

- (1) To poletje sem vsak dan napisal po eno pismo.
(2) Vsak dan je skrivaj skočil k njemu.

Dickey navodi nekoliko primjera upotrebe glagolskog vida za izricanje ponavljane radnje u prošlosti u hrvatskom i srpskom jeziku, ali ističe da se općenito preferira upotreba nesvršenog vida. To pokazuje ovim primjerom:

- (3) Za večeru sam obično *kupio/kupovao salamu.

Ipak, i srpski i hrvatski jezik upotrebu svršenog vida redovito dopuštaju u slučajevima upotrebe kondicionala za izricanje ponavljane radnje u prošlosti (upotreba kondicionala u funkciji označavanja ponavljane radnje u prošlosti detaljnije će se analizirati kasnije).

Primjer:

- (4) Za večeru *bih* obično *kupio* salamu.

Iako je upotrebu nesvršenog vida u srpsko-hrvatskom označio kao poželjniju, Dickey (2000: 73) ističe da je upotreba svršenog vida za izricanje ponavljane radnje u prošlosti dopuštena u nekim hrvatskim dijalektima. Navodi da su ispitnici, govornici kajkavskog narječja, svršeni vid u primjeru (3) označili prihvatljivim. Daje još jedan primjer (5) uz koji napominje da Ivić (1983: 50) upotrebu svršenog vida u tom primjeru označava kao jezik govornika koji je pod direktnim utjecajem kajkavskog dijalekta u kojem je kao i u slovenskom jeziku upotreba svršenog perfekta u tom kontekstu dopuštena.

- (5) Svaki je čas po jedan *istupio* iz dvoreda, *stao* u grabu, pa onda *potrčao* da stigne na svoje mjesto.

Dickey (2000: 73) ističe da Ivić (1983: 51) smatra da bi se u standardnom jeziku u rečenici (5) morao upotrijebiti nesvršeni vid.

Budući da Dickey u svojoj analizi hrvatski i srpski analizira kao jedan jezik, možemo primjetiti da se upotreba glagolskog vida u hrvatskom i

srpskom u mnogim primjerima koje je naveo poklapa, no u primjeru (5) pokazalo se kako ipak postoji razlika u upotrebi glagolskog vida za izricanje ponavljane radnje u prošlosti između ta dva jezika te da hrvatski u ovom slučaju, kao i slovenski, po upotrebi vida pripada zapadnoj grupi jezika, dok se srpski više priklanja istočnoj grupi.

Nadalje, analizirajući primjere (6) i (7) autor zaključuje kako se čini da je upotreba svršenog vida ponekad dopuštena, iako rijetko preferirana, u kolokvijalnom srpskom jeziku.

- (6) U takvim trenucima smo uvek prasnuli u smeh.
- (7) Svaki dan je upecao po nekoliko riba.

Osnovno je objašnjenje upotrebe glagolskog vida u istočnoj i zapadnoj grupi to da u zapadnoj skupini sama cjelokupnost koju izražava svršeni vid omogućava njegovu upotrebu u izricanju ponavljane radnje u prošlom glagolskom vremenu, sve dok cjelokupnost postoji na mikrorazini svakog pojedinog ponavljanja. U istočnoj skupini vremenska određenost svršenog vida brani njegovu upotrebu u izricanju ponavljane radnje u prošlom glagolskom vremenu zbog opće nekompatibilnosti neograničenog ponavljanja i vremenske određenosti.

Još jednom se potvrđuje pripadnost hrvatskog i srpskog jezika prijelaznoj zoni, upotreba svršenog vida za izricanje ponavljane radnje u prošlom glagolskom vremenu dopušta se manje nego u zapadnoj grupi, no više nego u istočnoj, koja u ekvivalentima gore navedenih primjera njegovu upotrebu ne dopušta.

U istočnoj je grupi upotreba svršenog vida puno češća i prihvatljivija u kontekstu izricanja ponavljanog slijeda događaja u sadašnjem vremenu, nego u prošlom. Isto tako, jezici prijelazne zone puno češće koriste svršeni vid za izricanje ponavljane radnje u sadašnjem, nego u prošlom vremenu. Objašnjenje za to Dickey vidi u razlici u načinu na koji se ponavljana radnja u sadašnjem i ponavljana radnja u prošlom vremenu odnose prema vremenskoj određenosti. Općenito, prošlo glagolsko vrijeme označava situaciju koja prethodi vremenu iskaza te prema tome ima određenu sličnost s pojmom vremenske određenosti koji je nekompatibilan s neograničenim

ponavljanjem. Naime, kao što prošlo vrijeme situaciju označenu predikatom suprotstavlja sadašnjoj, vremenska određenost situaciju čini jedinstvenom u odnosu na druge situacije, a često i na sadašnjost.

U jezicima koji obično dopuštaju upotrebu ova glagolska vida u kontekstu izricanja ponavljane radnje postoji mnogo faktora koji mogu utjecati na izbor konkretnog vida.

Ivić (1983: 41-42) primjerima (8a,b i 9a,b) upućuje na to da u hrvatskom i srpskom jeziku upotrebu glagolskog vida određuje razina učestalosti. Odnosno, ako se situacija ponavlja redovito, poželjnija je upotreba nesvršenog vida (8a, 9a), no ako je ponavljanje manje učestalo ili povremeno, prihvatljivija je upotreba svršenog vida (8b, 9b).

- (8) a) On nas redovito obilazi.
- b) On nas ponekad obide.
- (9) a) Kaja nam subotom donosi sir.
- b) Kaja nam ponekad donese sir.

Ipak, razina učestalosti samo je jedan od mogućih faktora koji mogu utjecati na izbor glagolskog vida. Kao što se vidjeli iz primjera (2) u poglavlu 2.1.1., isticanje cjelokupnosti svakog pojedinog ponavljanja uvjetuje upotrebu svršenog vida i u slučajevima izricanja učestalosti radnje. Geld i Zovko Dinković (2007: 117) kao jedan od ključnih faktora koji utječu na upotrebu glagolskog vida u izricanju iterativnosti navode kontekst. S tim se slaže i Dickey te ističe da se u određenom kontekstu svršeni vid može upotrebljavati uz priložne oznake kojima se izriče učestalost:

- (10) a) Maloprije me nazvala teta Marija da mi čestita Uskrs, ona uvijek zove na Veliki petak.
- b) Uvijek se naljuti kad mama počne govoriti o tome.

U obje rečenice (10a,b) priložnom oznakom (*uvijek*) izriče se učestalost, no smisao riječi *uvijek* nije isti u obje rečenice. U primjeru (10a) učestalost je puno nezavisnija, odnosno puno je manje ovisna o drugim situacijama, dok je u primjeru (10b) jedna situacija (ljutnja subjekta) u potpunosti uvjetovana drugom nepredvidljivom situacijom (započinjanjem

razgovora o nekoj temi). Dakle, u primjeru (10b) priložnom oznakom *uvijek* potvrđuje se učestalost posljedičnog odnosa između dvije situacije. Langacker (1997: 205-207) ističe da su takve međuzavisnosti događaja dio našeg enciklopedijskog znanja o događajima koji se ponavljaju na struktornoj razini. Jasno je da je telefonski poziv u primjeru (10a) uvjetovan činjenicom da je Veliki petak, no taj je događaj uobičajen, ako uzmemu u obzir postojanje kalendarâ zahvaljujući kojem bi ga mogli predvidjeti. Veliki petak kao pojava dio je znanja o svijetu velikog broja ljudi, dok je započinjanje razgovora o nekoj temi znatno manje predvidljiv i redovit događaj.

2.2. Nesvršeni vid u službi izricanja prošlih činjenica

Opće denotativno značenje nesvršenog vida označava upotrebu nesvršenog glagola u prošlom vremenu samo kako bi se potvrdilo da se određena radnja dogodila, bez naglašavanja konkretnih okolnosti. Ovakva upotreba glagolskog vida ujedno je i jedna od glavnih značajki upotrebe glagolskog vida u slavenskim jezicima.

U analizi Dickey daje primjere koji pokazuju da opće denotativni nesvršeni vid ne slijedi iste obrusce upotrebe u svim slavenskim jezicima te da i ovdje postoji podjela na istočnu i zapadnu grupu. Dickey pokazuje da su semantička značenja glagolskog vida, cjelokupnost i vremenska određenost, i ovdje odgovorna za varijacije u njegovoj upotrebi u slavenskim jezicima. Produbljuje analizu značenja nesvršenog vida u obje grupe te zaključuje da postoje dvije vrste značenja vremenske neodređenosti: u istočnoj grupi nesvršeni vid ima značenje kvalitativne vremenske neodređenosti, dok je njegovo značenje u zapadnoj grupi kvantitativna vremenska neodređenost.

U slučajevima upotrebe opće denotativnog nesvršenog vida hrvatski jezik izrazito se približava zapadnoj grupi jezika.

Dickey primjer (1) navodi kao reprezentativan primjer upotrebe nesvršenog vida za izricanje općih činjenica, odnosno jedne, završene radnje te ističe da je u njemu riječ o općem iskustvu, a u pitanjima i izjavama o općem iskustvu u slavenskim jezicima obično se upotrebljava nesvršeni vid.

(1) Ja sam već čitao *Rat i mir*.

Ipak, iako naglašava da svi slavenski jezici u primjeru (1) daju prednost upotrebi nesvršenog vida, Dickey ističe da se u pitanjima o općem iskustvu

u slučaju dodavanja priložne oznake koja ukazuje na dovršenje ponovno javlja razlike u upotrebi vida između dvije grupe jezika. U zapadnoj je grupi, ako je cjelokupnost izričito naznačena, potrebno upotrijebiti svršeni glagolski vid, dok je izricanje cjelokupnosti u istočnoj grupi potpuno nevažno. U zapadnu grupu jezika u ovakvim slučajevima ponovno se ubraja i hrvatski, a potrebu za upotrebotom svršenog vida u slučajevima naznačene cjelokupnosti Dickey pokazuje ovim primjerom:

(2) Jesi ikad pročitao/*čitao tu cijelu knjigu.

Ipak, Dickey spominje da u hrvatskom jeziku postoje i primjeri upotrebe svršenih glagola dostignuća u pitanjima o općem iskustvu i onda kada nema priloga koji bi ukazivao na cjelokupnost:

(3) Jesi ikad pročitao *Malog princa*?

Dickey navodi da se glagoli dostignuća u službi izricanja općih činjenica nesvršenim vidom mogu upotrijebiti u svim slavenskim jezicima, što pokazuje primjerom (1). Međutim, kada je riječ o glagolima postignuća, upotreba glagolskog vida nije ista u svim slavenskim jezicima. U jezicima istočne grupe opće činjenice mogu se izreći nesvršenim glagolima postignuća, dok se u jezicima zapadne grupe, kojoj pripada i hrvatski, upotrebljavaju svršeni glagoli. Kao primjer daje sljedeće slovenske i hrvatske rečenice:

(4) a) Enkrat je dobil/*dobival ukor zaradi zamude.

b) Već je jednom dobio/*dobivao prigor za zakašnjenje.

(5) a) Ali si se že kdaj spotaknil/*spotikal na ulici?

b) Jesi li se ikad spotakao/*spoticao na ulici?

(6) a) Kot otrok sem padel/*padal s tega drevesa.

b) Kao dijete sam jednom pao/*padao s tog drveta.

Cjelokupnost kao osnovno semantičko značenje svršenih glagola u jezicima zapadne grupe omogućuje upotrebu svršenog vida u kontekstu u kojem nisu precizirane okolnosti radnje, kao što je izricanje općih činjenica, sve dok je situacija o kojoj se govori nedvojbeno cjelokupna, odnosno neprikazana u nekoj od svojih faza. Time se objašnjava i prihvatljivost upotrebe svršenog vida u primjerima (4-6).

Kod izricanja općih činjenica u jezicima zapadne grupe, kojoj ovdje pripada i hrvatski, postoji razlika u upotrebi glagolskog vida s obzirom na to da li je riječ o postignućima koja su se dogodila jednom ili su se ponavljala. U iskazu kojim se izriče jednokratno postignuće (odnosno ono koje se dogodilo najmanje jedanput), kao što je slučaj u pitanjima o općem iskustvu, upotrebljava se svršeni glagolski vid. Ako se pretpostavlja da se situacija ponavlja u određenom vremenskom intervalu u prošlosti upotrebljava se nesvršeni vid. U rečenici (7a) pretpostavlja se da se skok dogodio samo jednom (odnosno najmanje jednom), dok se rečenicom (7b) izriče situacija koja se ponavlja:

- (7) a) Jesi li ikad skočio/*skakao s daske?
b) Jesi li ikad *skočio/skakao s one daske?

Za razliku od jezika zapadne grupe u kojima pretpostavljena jednokratnost situacije uvjetuje upotrebu svršenog vida, jezici istočne grupe u pitanjima o općem iskustvu koja se izriču glagolima postignuća upotrebljavaju nesvršeni vid. Dickey (2000: 104) zaključuje da bilo kakva direktna povezanost opće denotativnog nesvršenog vida u slučaju glagola postignuća u istočnoj grupi jezika s ponavljanjem situacije nije vjerojatna, te da se nesvršeni glagoli postignuća u kontekstu izricanja općih činjenica odnose na jednokratne dogadaje.

Budući da se podjela slavenskih jezika u upotrebi glagolskog vida na istočnu i zapadnu grupu jasno vidi i u slučajevima izricanja općih činjenica, Dickey dovodi u pitanje standardnu pretpostavku o neobilježenosti nesvršenog glagolskog vida u slavenskim jezicima. U nekim jezicima upotreba nesvršenog vida u određenom kontekstu nije prihvatljiva, dok je u drugim njegova upotreba u istom kontekstu moguća. Iz toga proizlazi da u nekim jezicima nesvršeni vid ima svoje specifično značenje. Tako je na primjer u zapadnoj grupi jezika to značenje nespojivo sa situacijom jednokratnog postignuća.

U analizi upotrebe glagolskog vida u izricanju ponavljane radnje Dickey je zaključio da nesvršeni glagolski vid u obje grupe jezika ima isto semantičko značenje vremenske neodređenosti. Međutim, analizirajući upotrebu vida u izricanju općih činjenica ustanovio je da i unutar tog značenja postoje određene razlike.

U zapadnoj je grupi jezika osnovno semantičko značenje nesvršenog vida to da situacija o kojoj se govori nije smještena u samo jednu

točku u vremenu. Prema tome, značenje nesvršenog vida u zapadnoj grupi usmjereno je na mogućnost smještanja situacije u više točaka u vremenu. Takva definicija vremenske neodređenosti čini nesvršeni vid neodgovarajućim za izricanje jednokratnih postignuća u prošlosti, budući da jednokratno postignuće ne može biti koncipirano kao ništa drugo osim kao jedna točka u vremenu. Ipak, moguća je upotreba nesvršenih glagola postignuća u kontekstu izricanja općih činjenica, budući da se postignuće može podijeliti u faze i na taj način smjestiti u više točaka u vremenu. Iz ovoga Dickey zaključuje da je značenje nesvršenog vida u zapadnoj grupi jezika kvantitativna vremenska neodređenost, odnosno mogućnost smještanja situacije u više točaka u vremenu.

U istočnoj grupi jezika vremenska neodređenost nesvršenog vida je potpunija. Situacija nije smještena u jednu točku u vremenu određenu u odnosu na druge situacije. Prema tom značenju jednokratno postignuće moguće je izreći opće denotativnim nesvršenim vidom jer iako je postignuće smješteno u jednu točku u vremenu nesvršenim vidom se ističe da njeno mjesto u vremenu nije točno određeno. Stoga se značenje nesvršenog vida u jezicima istočne grupe može označiti kao kvalitativna vremenska neodređenost, to jest ne-smještanje situacije u određenu točku u vremenu.

Razlika u upotrebi glagolskog vida između dvije grupe jezika javlja se i u slučajevima izricanja ponavljane radnje u opće denotativnom kontekstu. Potrebno je naglasiti da je riječ o slučajevima ograničenog ponavljanja u kojima jezici zapadne grupe, kao i do sada, preferiraju upotrebu svršenog, a jezici istočne grupe nesvršenog vida. Dickey kao primjer daje sljedeću Arsenijevićevu (1995:66) rečenicu:

- (8) Moji roditelji su Lazara *susretali/susreli samo par puta, ali su ga voleli ludo, i neosnovano, a ta je ljubav meni bila utoliko neobičnija što nikad nisam umeo pravilno da procenim vole li uopšte mene, svoje jedino dete, ili ne.

U ovom primjeru dva susreta predstavljena su kao opća činjenica, izolirana od nekog narativnog slijeda. Susreti su neodređeni ne samo u odnosu na druge moguće događaje već i jedan u odnosu na drugi. Prema tome, u jezicima istočne grupe upotrebljava se nesvršeni vid, budući da se situacije ne mogu smjestiti u jednu određenu točku u vremenu, dok u jezicima zapadne grupe (kojoj pripadaju i srpski i hrvatski) priložna oznaka *dva puta* omogućava sagledavanje situacije u njenoj cjelokupnosti, dva susreta doživljavaju se kao jedna suma, odnosno cjelina.

2.3. Historijski prezent

U slavenskoj literaturi historijski prezent najčešće se smatra primjerom relativne sadašnjosti. Kako bi jasnije objasnio njegovu upotrebu Dickey je preuzeo tumačenja Cutrer (1994) i Langackera (1991) koja iz perspektive kognitivne gramatike smatra najvjerodstojnjijima. Cutrer smatra da upotreba historijskog prezenta podrazumijeva pomak govornikova gledišta u mjesto i vrijeme događaja o kojem se pripovijeda. Langacker dijeli to mišljenje te objašnjava zašto se historijski prezent može izreći svršenim glagolskim vidom: iako se događaj opisuje kao da se odvija u trenutku govora, zapravo je riječ o zamišljanju ili prisjećanju. Budući da govornik od početka zna koji događaj namjerava opisati te da je ono što se doživljava kao sadašnje zbijanje zapravo samo misaono ponavljanje, može ponovno pregledavati događaj brzinom kojom je potrebno kako bi se podudarao s vremenom govora.

U upotrebi glagolskog vida u izricanju radnje historijskim prezantom javlja se ista podjela slavenskih jezika na istočnu i zapadnu grupu. Dobro je poznato da jezici zapadne grupe prihvataju upotrebu svršenog glagolskog vida historijskog prezenta, dok u jezicima istočne grupe (osim u iznimnim slučajevima) njegova upotreba nije prihvatljiva. Hrvatski i srpski se i u ovom slučaju više približavaju zapadnoj grupi.

Dickey tu podjelu pokazuje na primjerima iz književnih tekstova no kako bi izbjegao moguću stilističku funkciju historijskog prezenta u takvim tekstovima, upotrebu svršenog vida u zapadnoj grupi jezika pokazuje i na primjeru matematičkog zadatka riječima (1a,b):

- (1) a) Deklica bere knjigo, v kateri je 60 strani. Prvi dan prebere četrt knjige, drugi dan 18 strani. Koliko strani ji je ostalo?
- b) *Djevojčica čita knjigu u kojoj je 60 stranica. Prvog dana pročita četvrtinu knjige, drugog dana 18 stranica. Koliko stranica joj je ostalo?*

Primjeri pokazuju da je u jezicima zapadne grupe cjelokupan prikaz situacije dovoljan da omogući upotrebu svršenog vida historijskog prezenta. Radnja čitanja označena svršenim glagolom ograničena je kvantitativnim objektom (brojem stranica) te je tako omogućen cjelokupan pogled na situaciju. Cjelokupnost situacije izrečena je svršenim vidom historijskog prezenta.

Langackerovo objašnjenje mogućnosti izricanja historijskog prezenta svršenim vidom objašnjava i zašto jezici zapadne grupe dopuštaju upotrebu svršenog vida u historijskom prezantu, ali ne i u izricanju apsolutne, prave sadašnjosti: govornik brzo pregledava situacije koje doživljava kao cjelokupne kako bi se podudarale s vremenom govora, a cjelokupnost tih situacija izriče svršenim vidom.

U jezicima istočne grupe situacija je drugačija. Naime, kada se prisjeća događaja o kojima govori, govornik može pregledavati samo jedan po jedan događaj. Jedna situacija ne može se promatrati kao sadašnje zbijanje, dok se istovremeno uzimaju u obzir (promatralju) druge situacije koje se odvijaju prije i poslije nje; pozornost govornika prelazi s događaja na događaj. To objašnjava zašto je u jezicima istočne grupe svršeni vid gotovo uvijek neprimjereno kad se situacije izriču historijskim prezantom: budući da jezici istočne grupe svršeni vid koriste za izricanje slijeda događaja, njegova upotreba nije primjerena u situacijama u kojima pojedinačni događaji zasebno dobivaju status sadašnjosti, makar i na vrlo kratko vrijeme. U usporedbi s prošlim glagolskim vremenom veza između pojedinačnih rečenica, odnosno predikata u sadašnjem vremenu, puno je slabija; svaka je od njih u velikoj mjeri neovisna, bez uzročne ili općenitije organizacijske veze s prethodnom ili sljedećom rečenicom. Stoga, ako se u pripovijedanju koristi sadašnje glagolsko vrijeme, iako širi kontekst ukazuje na postojanje slijeda događaja, karakteristike prezenta (pregledavanje svakog događaja pojedinačno) koje barem djelomično prate njegovu upotrebu čine upotrebu svršenog vida neprimjerrenom. Upotreba svršenog vida historijskog prezenta dopuštena je samo u slučajevima kada govornik pripovijeda o slijedu događaja koji se u prošlosti više puta ponavlja (kao što je slučaj i kod izricanja ponavljane radnje (2.1)). Tada govornik te događaje doživljava kao reprezentativne primjere jedne ponavljane cjeline.

Iako hrvatski i srpski jezik dopuštaju upotrebu svršenog glagolskog vida u historijskom prezantu te se time približavaju zapadnoj grupi jezika, Dickey naglašava da u djelima nekih pisaca (npr. Selimovića) ipak dominira upotreba nesvršenog vida. U hrvatskom i srpskom jeziku cjelokupnost kao glavno semantičko značenje svršenog vida omogućava njegovu upotrebu kada se situacije u pripovijedanju u sadašnjem vremenu doživljavaju kao cjelokupne. Ipak, vremenska određenost kao manje dominantno semantičko značenje svršenog vida u hrvatskom i srpskom jeziku uzrokuje njegovu rijedu upotrebu u usporedbi s jezicima zapadne grupe.

2.4. Izricanje uputa i komentara

Upotrebu glagolskog vida u slavenskim jezicima Dickey je analizirao i u slučajevima izricanja uputa i komentara u sadašnjem vremenu.

Izricanje uputa u Dickeyjevoj analizi odnosi se na upute u obliku didaskalija i recepata izrečene prezentom indikativa. Didaskalije predstavljaju oblik relativne sadašnjosti, odnosno narativnog prezenta te su, kao i historijski prezent, rezultat govornikovog pregledavanja zamišljenih događaja. Upute u obliku recepata nemaju narativnu funkciju i ne odnose se na stvarne događaje, već na reprezentativne primjere događaja u govornikovom strukturnom znanju o svijetu (Langacker 1991: 266).

Dickey je u upotrebi glagolskog vida za izricanje uputa i komentara u sadašnjem vremenu ponovno uočio podjelu slavenskih jezika na istočnu i zapadnu grupu. Jezici zapadne grupe, kojoj pripada i slovenski, u pravilu dopuštaju upotrebu svršenog vida u takvim iskazima, dok jezici istočne grupe upotrebu svršenog vida najčešće zabranjuju. Hrvatski jezik, kao i srpski, u ovom se slučaju približava zapadnoj grupi. Pogledajmo primjere didaskalija iz djela Cankara i Nušića:

- (1) a) Damjan (odpre duri, stoji nad stopnicami): Kar v temi?
b) *Dušan (priđe mu, uhvati mu glavu obema rukama i celiva ga u čelo) I.. zbogom!*

Primjeri (2a,b) pokazuju upotrebu svršenog glagolskog vida u slovenskom i hrvatskom u slučajevima izricanja uputa u obliku recepta prezentom indikativa:

- (2) a) Najprej vzameš skodelico mleka, potem dodaš dodaš 3 jajca in skodelico sladkarja.
b) *Prvo uzmeš 1 šalicu mlijeka, zatim dodaš 3 jaja i 1 šalicu šećera.*

Upute iz primjera (2a,b) mogu se izreći i u obliku komentara koje govornik izriče dok izvodi radnje prema receptu, odnosno u obliku demonstracije:

- (3) a) Najprej vzamem skodelico mleka, potem dodam 3 jajca in skodelico sladkarja.
b) *Prvo uzmem 1 šalicu mlijeka, zatim dodam 3 jaja i 1 šalicu šećera.*

Cjelokupnost kao semantičko značenje svršenog vida dopušta njegovu upotrebu u jezicima zapadne grupe (kojoj pripada i hrvatski) i u izricanju uputa i komentara. S druge strane, u jezicima istočne grupe vremenska određenost kao semantičko značenje svršenog vida ne dopušta njegovu upotrebu kada postoje naznake da se radi o događaju koji je u tijeku.

2.5. Koincidencija

Analizu upotrebe glagolskog vida u slavenskim jezicima Dickey nastavlja proučavajući slučajeve vremenske ‘koincidencije’, odnosno podudaranja situacije koja se izriče svršenim prezentom s vremenom iskaza. Iako Dickey termin koincidencija označava pomalo nespretnim ističe da točno opisuje upotrebu vida koja se analizira: svršenim oblikom prezenta izriče se situacija koja se u svojoj cjelokupnosti odvija istovremeno s činom iskaza.

Podjela slavenskih jezika na istočnu i zapadnu grupu javlja se i u slučajevima koincidencije: u jezicima zapadne grupe ovakva upotreba svršenog vida dopuštena je vrlo često, dok je u jezicima istočne grupe ograničena. U ovom slučaju podjela jezika vrlo je zanimljiva budući da se koincidencija gotovo nikada ne javlja u hrvatskom, srpskom i bugarskom, dok je u slovenskom vrlo česta.

Koincidencija se najčešće javlja u iskazima poznatima kao performativi. U performativnim iskazima glagol u prezentu ne opisuje pasivno situaciju o kojoj se govori, već izriče radnju, mijenja situaciju o kojoj je riječ.

Koincidencija u performativnim iskazima javlja se u svim sjevernim slavenskim jezicima, dok se u južnoslavenskim ne javlja gotovo nikada, osim u slovenskom.

Dickey (2000: 178) smatra da se koincidencija ne javlja u hrvatskom, srpskom i bugarskom zato što ti jezici svršeni oblik prezenta koriste isključivo u slučajevima koji ne uključuju aktualnost, to jest u slučajevima izricanja radnje koja se ponavlja, historijskom prezentu, didaskalijama i komentarima.

Sljedeći primjer iz slovenskog jezika reprezentativno pokazuje upotrebu svršenog prezenta performativnog glagola:

- (1) Zahvalim se.

Oblikom svršenog prezenta izriče se čin zahvaljivanja, za razliku od pukog izvještavanja o njemu ili njegovog opisivanja.

Dickey ističe da u južnoslavenskim jezicima, osim u slovenskom, koincidencija nije dozvoljena što pokazuje i primjerima iz južnoslavenskih jezika. Ipak, iako je primjerom (2b) želio pokazati da je u hrvatskom jeziku koincidencija nemoguća upravo taj primjer mogli bismo navesti kao jednu od mogućih iznimaka. Naime, Dickey je prezent glagola *kazati* označio kao dvovidni, dok je u Rječniku hrvatskoga jezika (Šonje 2000: 443) taj glagol označen kao svršeni.

- (2) a) Neumen si. To ti povem!
b) *Glup si. To ti *reknem/kažem!*

Nadalje, ističe da su slučajevi koincidencije u ruskom vrlo ograničeni te da su jedini svršeni glagoli kojima se može označiti radnja koja se odvija istovremeno s trenutkom iskaza određeni glagoli govorenja u koje ubraja i glagol *skazat* (kazati). Iz ovoga bismo mogli zaključiti da u hrvatskom, kao jeziku prijelazne zone, iako iznimno rijetko, ipak postoje slučajevi koincidencije.

U slovenskom jeziku koincidencija je dozvoljena u izricanju radnje glagolima govorenja, ali i drugim performativnim glagolima te se čini da je glagola u ulozi performativa vrlo mnogo (Dickey 2000: 185). Pogledajmo primjere koje Dickey preuzima od ovih autora: Škrabec (1903: 555) i Bajec i sur. (1971: 238):

- (3) Na, to ti dam za spomin.
(4) - Sedaj veš vse, ponudim njivo najprej tebi, ki si sosed,
odloči se, ali jo vzameš ali ne, ker imam drugih kupcev.
- Kupim.

U jezicima zapadne grupe javljaju se i izolirani slučajevi koincidencije koja se izriče glagolima koji nemaju preformativnu funkciju. Dickey daje sljedeće primjere iz slovenskog jezika:

- (5) a) To ti pošljejo mati.
b) Jaz pridem ravno od tam.
c) Tukaj vam nekaj prinesem.

Svršeni vid, kao i u slučaju performativnih glagola, može se upotrijebiti kada govornik situaciju koja se podudara s vremenom iskaza doživjava kao cjelokupnu.

U jezicima istočne grupe da bi upotreba svršenog vida bila moguća govornik situaciju mora odrediti kao vremenski određenu te je stoga upotreba svršenog vida u slučajevima kada se izriče sadašnji, aktualan događaj rjeđa nego u jezicima zapadne grupe.

Već smo istaknuli da slovenski jezik koincidenciju dopušta iznimno često, a tako ju i u slučaju zavisnosloženih rečenica:

- (6) a) Dobro je, da te tu srećem.
b) Dobro je, da to že zdaj izvem.

2.6. Kontekstualno uvjetovana imperfektivnost u prošlosti

U daljnjoj analizi upotrebe glagolskog vida u slavenskim jezicima Dickey se fokusira na specifičnu upotrebu vida koju Svetomir Ivančev naziva 'kontekstualno uvjetovana ingresivna upotreba nesvršenih glagola u češkom'. Dickey taj termin malo modifcira pa govorí o kontekstualno uvjetovanoj imperfektivnosti u prošlosti. Svoju analizu velikim dijelom temelji na bogatoj zbirci komparativnih podataka Svetomira Ivančeva koji je, iako se upotreba glagolskog vida u okviru ovog parametra najčešće javlja u češkom, dao primjere i iz drugih slavenskih jezika.

Iz dosadašnje analize vidjeli smo da je upotreba svršenog glagolskog vida značajka zapadne grupe jezika, dok je za istočnu grupu karakteristična upotreba nesvršenog vida. U slučaju kontekstualno uvjetovane imperfektivnosti u prošlosti situacija je obrnuta: izrazito zapadni jezici dopuštaju upotrebu nesvršenog glagolskog vida, dok jezici istočne grupe upotrebljavaju svršeni vid.

U najširoj definiciji kontekstualno uvjetovana imperfektivnost u prošlosti označava upotrebu nesvršenog vida u prošlom glagolskom vremenu za izricanje (priopovijedanje) slijeda događaja. Ivančev (1961:5) ističe da se u svom najčišćem i najjednostavnijem obliku ovaj fenomen

javlja u složenim rečenicama u kojima su predikati svake jednostavne rečenice, povezane veznikom *i*, izrečeni prošlim vremenom te imaju isti subjekt, a prvi je glagol svršenog vida kojim se izriče izvršenost radnje, dok je glagol koji dolazi odmah nakon veznika *i* nesvršenog vida i izriče ingresivnu⁵ radnju, početak radnje koja se izriče glagolom. Dakle, osnovna struktura kontekstualno uvjetovane imperfektivnosti u prošlosti je ‘svršeni glagol ... *i + nesvršeni glagol*’, iako je ono najvažnije prisutnost nesvršenog predikata u slijedu događaja.

Iako se kontekstualno uvjetovana imperfektivnost u prošlosti najčešće javlja u kontekstu ingresivnosti, Dickey ističe da neka istraživanja pokazuju da ingresivnost ne mora nužno biti izražena, već su moguće i druge aspektne nijanse (izražene npr. upotreboru svršenih faznih glagola). Važno je da se situaciju može sagledati kao iz središta same radnje. Dickey označava taj koncept terminom *in medias res* te ga ovako pobliže objašnjava: smještanjem čitateljeve perspektive u središte radnje koja slijedi neposredno nakon prethodne, početna granica druge radnje nije posve jasna i izoštrena što omogućava doživljaj djełomičnog preklapanja radnji.

Iako se najčešće javlja u češkom, kontekstualno uvjetovana imperfektivnost u prošlosti dosta je zastupljena i u drugim slavenskim jezicima zapadne grupe. Ipak, slovenski se ovaj put ne ubraja među jezike zapadne grupe, već ga Ivančev (1961: 48) smatra početkom prijelazne zone u koju uključuje i hrvatski. Navodi da se kontekstualno uvjetovana imperfektivnost u prošlosti u slovenskom javlja rjeđe nego u češkom, ali isto tako ističe da nije imao pristup opsežnim podacima te da detaljniju analizu ovog fenomena u slovenskom još treba napraviti. Daje ove primjere:

- (1) a) Marijan je zgodaj ustal, poklical psa s seboj in šel čez travnik.
- b) Ko smo prišli do prve hiše, ki je bila krčma, nam je voščil srečen pot in je šel noter.
- c) Župan je naslonil plečati hrbet na klop in je gledal mrko.

Pokazatelj relativne rijetkosti kontekstualno uvjetovane imperfektivnosti u prošlosti u slovenskom je to što se čini da se najčešće javlja s glagolom kretanja *iti*, a ne toliko često s drugim glagolima. Još jedan zbnujujući

⁵ Ingresivni (inkoativni, početni) glagoli izriču početak, počinjanje radnje: poći – polaziti, poletjeti – polijetati, početi – počinjati, začeti – začinjati (Barić i sur. 2005: 224).

faktor je to što je glagol *iti* dvovidan (kao i hrvatski *ići*) tako da su primjeri kontekstualno uvjetovane imperfektivnosti u prošlosti, poput (1c), s neupitno svršenim glagolima rijetki (Dickey 2000: 210).

Ivančev (1961: 47) ističe da se kontekstualno uvjetovana imperfektivnost u prošlosti u hrvatskom javlja puno rjeđe nego u zapadnoj grupi jezika. Štoviše, Dickey primjećuje da nije dao ni jedan dobar primjer, samo prijevode s češkog gdje je nesvršeni vid preveden oblikom *svršeni fazni glagol + nesvršeni* ili svršenim glagolom.

- (2) a) To je nekoliko dana pomoglo, Girke se malo smirio, ali uskoro je opet počeo trčkarati od prozora do prozora, drmajući pritom rešetkama da se uvjeri (...)
- b) U taj čas uletio je unutra Oberhuber, crven i modar od bijesa, i već s vrata povikao.

Iako se slaže s tvrdnjom da su primjeri kontekstualno uvjetovane imperfektivnosti u prošlosti u hrvatskom i srpskom jeziku rijetki, Dickey upozorava da se povremeno ipak javljaju slučajevi slične upotrebe nesvršenog vida te daje, kako sam kaže, jedan ‘vrlo dobar kolokvijalni primjer’:

(3) Nakon što je došlo do pogadanja ovog traktora kao što sam opisao, nastala je velika panika i ljudi su bežali, a svi ovi ljudi i žene koji su bili u mom traktoru iskočili su iz prikolice (...)

Iako se u užem smislu ne radi o reprezentativnom primjeru kontekstualno uvjetovane imperfektivnosti u prošlosti, Dickey ističe da sljedeći primjer (4) dobro prikazuje koncept *in medias res*, smještanje perspektive u središte situacije koja je u slijednom odnosu s drugim situacijama:

- (4) Gadeći se onog što joj se beše desilo, on bi, možda jedini, video na njoj jasne tragove njene vanredne lepote koja se naprečac gubila.

Dickey ističe da Ivančev nije ponudio nikakvo teoretsko semantičko objašnjenje varijacija u upotrebi vida koje je učio u slavenskim jezicima, no ističe da je, polazeći od kognitivnog pristupa koji je i do sada primjenjivao, objašnjenje vrlo jednostavno. Ako je značenje nesvršenog vida u slavenskim jezicima zapadne grupe kvantitativna vremenska neodređenost, odnosno mogućnost smještanja situacije u više točaka u vremenu, tada sagledavanje situacija iz perspektive *in medias res* lako omogućava upotrebu nesvršenog

vida. Drugim riječima, kvantitativna vremenska neodređenost nesvršenog vida u jezicima zapadne grupe omogućava da se konzistentne situacije koje slijede, odnosno prethode drugim situacijama doživljava kao vremenski neodređene, raspoređene na nekoliko točaka u vremenu ili između prethodnih i sljedećih događaja ili preklapajući se s njima. To je razlog zašto je kontekstualno uvjetovana imperfektivnost u prošlosti toliko raširena u češkom, a tako rijetka u jezicima istočne grupe. Semantičko značenje nesvršenog vida u jezicima istočne grupe je kvalitativna vremenska neodređenost, to jest ne-smještanje situacije u određenu točku u vremenu. Stoga, što više značenje nesvršenog vida uključuje kvalitativnu vremensku neodređenost, to je upotreba nesvršenog vida za izricanje događaja koji je u slijednom odnosu s drugim situacijama neprimjerena.

2.7. Glagolske imenice

Podjelu slavenskih jezika na istočnu i zapadnu grupu Dickey je uočio i kod upotrebe odnosno, tvorbe glagolskih imenica. Naime, u jezicima zapadne grupe glagolske imenice mogu se tvoriti i od glagola svršenog i od glagola nesvršenog vida te zadržavaju semantičko značenje glagola od kojih su izvedeni, dok se slavenskim jezicima istočne grupe glagolske imenice tvore uglavnom samo od nesvršenih glagola. Slovenski, hrvatski i srpski čine prijelaznu zonu, no slovenski se ipak malo više od hrvatskog i srpskog približava zapadnoj grupi jezika.

Iako se u slovenskom jeziku glagolske imenice ne tvore od vidskih parnjaka tako često kao u jezicima zapadne grupe, Dickey upućuje na to da upotreba postojećih parova glagolskih imenica ovisi o aspektu što pokazuje sljedećim primjerima:

- (1) a) Nedavna razorožitev/*razoroževanje vojskujočih se strani je mesti prinesla obnavljen občutek varnosti.
- b) *Razorožitev/Razoroževanje vojskujočih se strani se nadaljuje.

Dickey prihvata Galtonovo (1976: 256) objašnjenje da se nesvršene glagolske imenice koriste kako bi se naglasio tijek radnje, dok se svršenim glagolskim imenicama izriče radnja čiji se tijek ne uzima posebno u obzir.

U hrvatskom jeziku glagolske imenice tvore se uglavnom od nesvršenih glagola, dok je tvorba glagolskih imenica od svršenih glagola vrlo ograničena. Mogućnost upotrebe oba glagolska vida u primjeru (2) Dickey

tumači kao znak da glagolske imenice u potpunosti ne zadržavaju aspektno značenje glagola od kojih su izvedene.

- (2) Nedavno razoružanje/razoružavanje zaraćenih strana donijelo je gradu nov osjećaj sigurnosti.

Ipak, u kontekstu u kojem se izriče tijek ili ponavljanje radnje prihvatljivija je upotreba glagolskih imenica izvedenih od nesvršenih glagola:

- (3) *Razoružanje/Razoružavanje zaraćenih strana traje.

Dickey zaključuje da je nemogućnost tvorbe glagolskih imenica od glagola nesvršenog vida u slavenskim jezicima istočne grupe posljedica nekompatibilnosti vremenske određenosti kao semantičkog značenja svršenog vida u istočnoj grupi jezika sa stabilnošću u vremenu koja je karakteristika imenica. Naime, Givón (1984: 51-56) ističe da pojave određene imenicom ostaju stabilne, nepromijenjene za vrijeme diskursa. Dakle, jedinstvenost situacije i njena određenost u vremenu nije kompatibilna s vremenskom stabilnošću, odnosno nepromjenjivošću imenica.

U slavenskim jezicima zapadne grupe cjelokupnost kao semantičko značenje svršenog vida situaciju predstavlja kao cjelokupnu u vremenu što je u skladu s vremenskom stabilnošću imenica.

3. Upotreba kondicionala u funkciji označavanja ponavljanje radnje u prošlosti

U poglavlju 2.1.2. vidjeli smo da je i Dickey primijetio čestu upotrebu svršenog vida u hrvatskom i srpskom jeziku u slučajevima izricanja ponavljane radnje u prošlosti kondicionalom. Budući da Dickey, iako ju je označio zanimljivom, ovakvu upotrebu vida nije detaljnije analizirao, to ćemo učiniti u ovom poglavlju.

Upotreba kondicionala u funkciji označavanja ponavljane radnje u prošlosti odlika je hrvatsko-bosansko-srpskog dijasistema u odnosu na situaciju u drugim slavenskim jezicima (Kalsbeek i Lučić 2008: 7). Kao što možemo primijetiti, geografsku podijeljenost slavenskih jezika kod označavanja ponavljanih radnji primijetili su i Kalsbeek i Lučić (2008) koji ističu da se slavenski jezici uglavnom ne razlikuju u označavanju ponavljane

izvanvremenske radnje označene prezentom (npr. *Taj ljigavac mi pokvari svaku scenu svojom pojavom*), jer izgleda da svi, osim makedonskoga, posjeduju mogućnost upotrebe perfektivnog prezenta u toj funkciji, no za označavanje ponavljanje radnje u prošlosti razni slavenski jezici koriste različita sredstva.

Kao primjer navode da slovenski (kao i slovački i češki) za izricanje ponavljanje izvršene radnje može koristiti svršeni vid, dok je upotrebom priložne oznake jasno da se radi o ponavljanju:

- (1) a) Vsako jutro je s dežnikom odšel ven in zataknil palico tja, do kamor se je vzdignila voda, (...)

Hrvatski (kao i bosanski i srpski) posjeduje mogućnost korištenja oblika kondicionala za izricanje ponavljanje radnje u prošlosti:

- (1) b) *Svakoga bi jutra izašao s kišobranom i stavio štap na mjesto do kojega bi se voda popela*, (...)

Hrvatski i srpski standardi ističu se među slavenskim jezicima korištenjem oblika kondicionala u funkciji habitualnosti, no Kalsbeek i Lučić (2008: 10) ističu da ta funkcija kondicionala nije jednako zastupljena u cijelom jezičnom području, a konditionalu konkuriraju različite druge konstrukcije sa sličnom funkcijom.

Kondisional u funkciji označavanja ponavljanje radnje u prošlosti Kalsbeek i Lučić (2008) nazivaju habitualna konstrukcija te ističu da u velikom dijelu slučajeva gdje se habitualna konstrukcija koristi u nezavisnim rečenicama postoji mogućnost izbora jer je kondisional u toj funkciji (svršeni ili nesvršeni) često zamjenjiv nesvršenim indikativom; npr. kondisional u rečenici *Svake noći bi otvorio prozor* mogao bi se zamijeniti indikativom: *Svake noći je otvarao prozor*.

U hrvatskom jeziku za izricanje ponavljanje radnje najčešće se upotrebljava nesvršeni vid. No, pri tome razlika između ponavljanje svršene radnje i ponavljanog procesa nije uvijek jasna iz glagolskog oblika. Habitualni kondisional pruža mogućnost kontrasta između ponavljanog procesa, za koji se prirodno koristi nesvršeni oblik, i ponavljanih događaja, za koji bi se radi jasnih kontura radije upotrijebio svršeni glagol (Kalsbeek i Lučić 2008: 12). Kod upotrebe kondisionalnog oblika svršenog glagola

jasno je da se radi o ponavljanju, a opet se na mikrorazini svake ponavljanje radnje izražava izvršenost. U rečenici *Svake noći bi otvorio prozor* potpuno je jasno da se radi o ponavljanju izvršenoj radnji, dok u rečenici *Svake noći je otvarao prozor* to nije slučaj jer se u nesvršenom perfektu neutralizira razlika između ponavljanje izvršene radnje i ponavljanog procesa.

Kalsbeek i Lučić (2008: 12) ističu da je razlika između konstrukcije s nesvršenim glagolom u indikativu i konstrukcije s nesvršenim glagolom u kondisionalu u funkciji označavanja ponavljanje radnje u slučajevima gdje u rečenici nema priložne oznake ponavljanja očito funkcionalna. Iz primjera koje navode (2 i 3) jasno je da glagol u habitualnoj konstrukciji ne može značiti neponovljenu radnju, dok glagol u indikativu može:

- (2) *Otvaram bi prozor.*
(3) *Otvaram je prozor.*

U rečenici (2) upotrebom habitualne konstrukcije istaknuto je vidsko značenje ponavljanja radnje, dok u rečenici (3) indikativ ne nameće nikakva ograničenja vidskim značenjima, stoga je moguća dvostruka rečenična interpretacija: kao ponavljanje radnje (izvršene ili neizvršene) i kao jednokratnog procesa (Kalsbeek i Lučić 2008: 12).

- Međutim, situacija se mijenja dodavanjem priložne oznake vremena:
(4) *Svake noći bi otvarao prozor.*
(5) *Svake noći je otvarao prozor.*

Budući da priložna oznaka označuje da se radi o ponavljanju radnje jasno je da ni u indikativu ne može biti riječ o neponovljenoj radnji. Iz toga možemo zaključiti da habitualna konstrukcija i sa svršenim i s nesvršenim glagolom označava ponavljanu radnju, s tim da se svršenim glagolom eksplicitno izriče da je radnja na mikrorazinu izvršena. U slučaju habitualne konstrukcije s nesvršenim glagolom situacija nije posve jasna budući da je njena funkcija slabije određena ako uzmemo u obzir da se ponavljanje radnje može izreći i nesvršenim indikativom (kao u primjeru (5)). Kalsbeek i Lučić (2008: 12) smatraju da je habitualna konstrukcija s glagolima nesvršenog vida vjerojatno historijski kasniji stupanj razvoja te iznose tezu da se u nekim slučajevima habitualnom konstrukcijom s nesvršenim glagolom izriče neizvršenost radnje na mikrorazini. Ipak, napominju i to da je u primjeru (5) habitualnost eksplicitno izražena samo

priložnom oznakom, dok je u primjeru (4) izražena i oblikom kondicionala, a priložnom oznakom je u prvom redu specificirana.

Kalsbeek i Lučić su (2008: 15) na temelju podataka iz Hrvatskog nacionalnog korpusa i ASPAC-a⁶ istražili upotrebu glagolskog vida uz četiri tipa priložnih oznaka vremena za izricanje ponavljane radnje. To su priložne oznake koje označavaju: konstantnost (npr. cijelo vrijeme, stalno, neprestano), cikličnost (subotom, jednom tjedno), frekvenciju (često, obično, redovito, rijetko) i sporadičnost (ponekad, katkad, s vremenom na vrijeme, itd.). Došli su do zaključka da su unatoč činjenici da habitualna konstrukcija dokida vidska ograničenja uz pojedine priloge, primjetne sklonosti određenih priloga i priložnih oznaka izboru svršenih, odnosno nesvršenih oblika glagolskog vida. Napominju i to da se navedeni prilozi i priložne oznake rijede javljaju u kombinaciji s habitualnom konstrukcijom nego u kombinaciji s indikativom, gdje u načelu ne stoje glagoli svršenoga vida (*Često je otvorio prozor).

Priložne oznake koje označavaju konstantnost vrlo rijetko se javljaju uz habitualnu konstrukciju, a i tada stoje samo uz glagole nesvršenog vida (*Stalno bi otvarao prozor*). Uz habitualnu konstrukciju nešto češće se javljaju priložne oznake koje označavaju cikličnost, no habitualna konstrukcija još češće se javљa uz priložne oznake frekvencije. Podaci pokazuju da se prilog *redovito* češće javlja uz glagole nesvršenog vida, dok prilog *obično* pokazuje blagu sklonost glagolima svršenog vida, a uz prilog *često* glagoli svršenog vida dvostruko su zastupljeniji od glagola nesvršenog vida. Prilozi i priložne oznake sporadičnosti mnogo su više zastupljeni u kombinacijama s habitualnom konstrukcijom nego oni iz ostalih skupina te četiri puta češće stoje uz glagole svršenog nego uz glagole nesvršenog vida.

U složenim rečenicama dolazi do raznih vrsta ovisnosti radnji zavisne i glavne rečenice s obzirom na vid (Kalsbeek i Lučić 2008: 16).

U složenim rečenicama s vremenskim veznikom *čim* u slučaju izricanja neponavljanih radnji u pravilu se koriste svršeni glagoli u indikativu i u glavnoj i u zavisnoj rečenici. Pri izricanju ponavljanih radnji u zavisnoj rečenici također se koriste glagoli svršenog vida, ali u habitualnoj

⁶ Amsterdam Slavic Parallel Aligned Corpus - paralelni korpus na osnovi prijevoda svjetskih klasika na slavenske jezike.

konstrukciji, dok je u u glavnoj rečenici osim svršenog glagola u habitualnoj konstrukciji moguće upotrijebiti i nesvršeni glagol u indikativu, budući da se zbog neposredne prethodnosti kao specifičnog značenja veznika *čim* ne mijenjaju vremenski odnosi vršenja radnje glavne i zavisne rečenice. Tada, naime, i glavna rečenica u indikativu označava radnju koja slijedi neposredno nakon izvršene radnje zavisne rečenice (Kalsbeek i Lučić 2008: 16). Primjeri:

- (6) Čim bi sunce zašlo, mrak bi pao na otok.
- (7) Čim bi sunce zašlo, mrak je padao na otok.

4. Glagolski vid u prijevodu romana Nejca Gazvode

Sanjajo tisti, ki preveč spijo

U prethodnim poglavljima vidjeli smo razlike, ali i sličnosti koje se javljaju u upotrebi glagolskog vida u slovenskom i hrvatskom jeziku. Sada ćemo upotrebu vidi u ta dva jezika analizirati na primjerima iz romana Nejca Gazvode ‘Sanjajo tisti, ki preveč spijo’.

U analiziranom dijelu romana nalazimo primjere upotrebe glagolskog vida u četiri različite situacije koje utječu na njegovu upotrebu: izricanje ponavljane radnje, izricanje prošlih činjenica nesvršenim vidom, historijski prezent te izricanje slijeda događaja u prošlosti.

4.1. Izricanje ponavljane radnje u prošlosti

U primjerima (1a,b) izriče se radnja koja se ponavlja u prošlosti. Autor romana upotrijebio je svršeni oblik glagola *najti*, dok je u prijevodu na hrvatski upotrijebljen nesvršeni oblik glagola:

- (1) a) Po hiši sem včasih našel koščke njegove poezije, nakracljane na račune za telefon, zavarovanje, hrano.
- b) Po kući sam ponekad nalazio komadiće njegove poezije, naškrabane na račune za telefon, osiguranje, hranu.

Upotrebu svršenog glagolskog vida u slovenskom (1a) nije teško objasniti ako uzmemu u obzir Dickeyjevu podjelu slavenskih jezika na dvije grupe. Prema toj podjeli slovenski, kao jezik zapadne grupe, za izricanje ponavljane radnje u prošlom vremenu općenito koristi svršeni glagolski vid. Svršenim vidom ovdje se izriče cjelokupnost radnje na mikrorazini svakog pojedinog ponavljanja.

U hrvatskom, kao jeziku prijelazne zone, situacija je ponešto drugačija. Naime, hrvatski u potpunosti ne zabranjuje upotrebu svršenog vida, no ponavljanje radnje u prošlosti najčešće se izriče nesvršenim vidom. U ovom slučaju možemo reći da se hrvatski više približava jezicima istočne grupe te da vremenska određenost kao semantičko značenje svršenog glagola nije kompatibilna s neograničenim ponavljanjem koje se u ovom primjeru želi istaknuti. Ipak, potrebno je osvrnuti se i na ranije spomenutu tezu da u hrvatskom i u srpskom jeziku upotrebu glagolskog vida određuje razina učestalosti. Kao što je navedeno, primjerima (8b, 9b) u poglavlju 2.1.2. Ivić želi pokazati da je upotreba svršenog vida prihvatljivija ako je ponavljanje situacije manje učestalo, odnosno povremeno. No, također je istaknuto da na upotrebu glagolskog vida utječe mnogo faktora, a navedeni su i primjeri ((2) u poglavlju 2.1.1. i (10a,b) u poglavlju 2.1.2.) koji ne odgovaraju tezi koju Ivić zagovara. Ipak, tvrdnju da se nesvršenim vidom izriče situacija koja se ponavlja redovito nije potrebno potpuno odbaciti budući da se priložnom oznakom *ponekad* u navedenoj rečenici zapravo želi naglasiti iterativnost situacije što je posebno vidljivo ako se u obzir uzme kontekst radnje koji je također jedan od ključnih faktora koji utječu na upotrebu glagolskog vida.

U primjeru (2a) autor je ponavljanje radnje u prošlosti ponovno izrazio svršenim glagolskim vidom, dok je u prijevodu na hrvatski također upotrijebjen svršeni vid, ali je radnja izrečena kondicionalom, odnosno prema Kalsbeek i Lučić (2008) habitualnom konstrukcijom.

- (2) a) Včasih sem prišel v njegovo sobo, mu sedel na kolena in pripovedoval mi je zgodbe.
- b) *Ponekad bih došao u njegovu sobu, sjeo mu u krilo i on bi mi pripovijedao priče.*

U primjeru (2a) slovenski upotrebom svršenog vida ponovno potvrđuje svoj status jezika zapadne grupe, dok hrvatski prijevod potvrđuje zaključke do kojih su pretraživanjem korpusa došli Kalsbeek i Lučić (2008) to jest da se uz priložnu oznaku sporadičnosti (*ponekad*) u habitualnoj konstrukciji najčešće koristi svršeni glagolski vid.

U svojoj analizi upotrebe vida u slavenskim jezicima Dickey (2000) je naglasio da se u hrvatskom jeziku u slučajevima izricanja ponavljanje radnje u prošlosti općenito preferira upotreba nesvršenog vida, a kao jednu od iznimaka naveo je upotrebu svršenog oblika kondicionala. Također

je dao još neke primjere upotrebe svršenog vida u slučajevima izricanja ponavljanje radnje u prošlosti ((3) i (5) u poglavlju 2.1.2.), ali je njih označio kao kolokvijalne. Iz toga možemo zaključiti da bi neki govornici prijevod na hrvatski upotrebom svršenog indikativa *Ponekad sam došao u njegovu sobu, sjeo mu u krilo i on mi je pripovijedao priče* vjerojatno označili mogućim ili prihvatljivim, no upotreba svršenog kondicionala ipak je više u skladu s hrvatskim jezičnim standardom. Kalsbeek i Lučić (2008: 13) također ističu da se habitualna konstrukcija u hrvatskom standardnom jeziku najviše koristi u narativnim tekstovima, odnosno da je svojstvena pripovjedačkom stilu što potvrđuje opravdanost njene upotrebe u prijevodu romana ‘Sanjajo tisti, ki preveč spijo’. Hrvatski jezik upotrebom svršenog glagolskog vida približava se zapadnoj grupi jezika, no budući da se svršenost glagola izriče oblikom svojstvenim hrvatskom, bosanskom i srpskom jeziku time ipak zadržava svoj prijelazni status.

Za izricanje ponavljanje radnje u prošlosti autor je upotrijebio svršeni glagolski vid i u primjeru (3a), dok je u prijevodu na hrvatski (3b) upotrijebljena habitualna konstrukcija:

- (3) a) Vseeno sem jokal vse do vasi, stlačen med Gorča in Kavščka, ki sta mi vsake toliko časa zarotniško pomežiknila.
- b) *Svejedno sam plakao sve do sela, stisnut između Gorča i Kavščeka koji bi mi s vremenem na vrijeme zavjerenički namignuli.*

Upotrebu habitualne konstrukcije u prijevodu na hrvatski nije teško objasniti ako uzmemo u obzir podatke do kojih su Kalsbeek i Lučić (2008) došli pretraživanjem korpusa. Naime, ranije je spomenuto da je u slučajevima izricanja ponavljanje radnje uz priložnu oznaku koja označava sporadičnost, kao što je *s vremenem na vrijeme*, habitualna konstrukcija dosta česta, a posebno ona svršenog vida. Upotrebom kondicionala jasno se izražava da se radnja ponavlja, a njena izvršenost izražava se na mikrorazini svake ponavljanje radnje, dok se u slučaju upotrebe indikativa ponavljanje radnje izriče samo priložnom oznakom: *Svejedno sam plakao sve do sela, stisnut između Gorča i Kavščeka koji su mi (s vremenem na vrijeme) zavjerenički namignuli.*

Primjer (4a) također pokazuje upotrebu svršenog glagolskog vida za izricanje ponavljanje radnje u prošlosti u slovenskom jeziku, dok je u hrvatskom prijevodu (4b) ponovno upotrijebljena svršeni oblik kondicionala:

- (4) a) »Tudi za tabo smrdi, ko greš srat,« je vedno rekel vsaki, ki je zavrnila njegove primitivne snubitve.
- b) »I za tobom smrdi kad ideš srat,« uvijek bi rekao svakoj koja bi odbila njegova primitivna udvaranja.

Slovenski, kao i u prethodnim primjerima, potvrđuje svoju opredijeljenost za upotrebu svršenog vida u izricanju ponavljanje radnje u prošlosti, a hrvatski sklonost upotrebni habitualnih konstrukcija u narativnom pripovijedanju. Zamjenom habitualne konstrukcije glagolom u indikativu: (...) *uvijek je rekao svakoj koja je odbila njegova primitivna udvaranja* osim što se, prema Dickeyjevoj tvrdnji, izlazi iz okvira standardnog jezika, prema Ivićevoj tezi narušava se odnos upotrebe glagolskog vida i razine učestalosti. Podsetimo se, Ivić smatra da u hrvatskom jeziku, razina učestalosti određuje upotrebu glagolskog vida u izricanju ponavljanje radnje u prošlosti te da je u slučajevima u kojima se situacija ponavljava redovito (što označava i prilog *uvijek*) poželjnija upotreba nesvršenog vida. Iako je ranije istaknuto i to da razina učestalosti nije jedini kriterij u odabiru glagolskog vida te da znatan utjecaj na njegov odabir imaju i drugi faktori, poput konteksta i enciklopedijskog znanja o događajima, u primjeru (4b) vidljiv je utjecaj svih navedenih faktora. Naime, iako je u primjeru (4b) jedna situacija (izrečena uvreda) uvjetovana drugom situacijom (odbijanjem udvaranja) izricanje uvrede može se interpretirati kao uobičajena situacija ako ju doživimo kao trajni oblik ponašanja ili naviku subjekta. U tom slučaju izricanje uvrede u primjeru (4b) može se definirati kao očekivani i redoviti događaj koji se najčešće izriče nesvršenim vidom. Iz toga možemo zaključiti da je prijevodni ekvivalent slovenske rečenice (4a) u hrvatskom upotreba habitualne konstrukcije u kojoj se upotrebom svršenog glagola eksplicitno izriče da je radnja na mikrorazini izvršena.

Istu upotrebu vida pokazuju i primjeri (5a,b). U prijevodu sa slovenskog na hrvatski (5b) svršeni vid zamijenjen je svršenim oblikom kondicionala:

- (5) a) Zato me je vedno posadil zadaj, čeprav že zdavnaj nisem bil več otrok.
- b) *Zato bi me uvijek posjeo otraga, iako već odavno više nisam bio dijete.*

Primjer (6a) pokazuje da u slovenskom i dalje nema odstupanja od upotrebe svršenog vida za izricanje ponavljanje radnje u prošlosti, dok je u prijevodu na hrvatski (6b) ponovno riječ o izricanju ponavljanje radnje u prošlosti svršenim oblikom kondicionala:

- (6) a) Takrat sem imel še kratke lase in vsake toliko časa sem se podrgnil po glavi.
- b) *Tada sam još imao kratku kosu i svako malo bih se počešao po glavi.*

Kao i u primjeru (3b) u slučaju upotrebe svršenog indikativa u prijevodu na hrvatski ponavljanje radnje bilo bi izraženo samo priložnom oznakom (*svako malo sam se počešao po glavi / počešao sam se po glavi*), dok je u primjeru (6b) izraženo oblikom kondicionala, a priložnom oznakom je samo specificirano. Svršenim oblikom kondicionala postiže se i efekt živog pripovijedanja što njegovu upotrebu u prijevodu književnog teksta također čini opravdanom.

U sljedećim primjerima (7a,b) ponovno je rečenica na slovenskom kojom se izriče ponavljanje radnje u prošlosti upotrebom svršenog glagola na hrvatski prevedena habitualnom konstrukcijom:

- (7) a) Šinil mi je v glavo takoj, ko mi je bilo neprijetno.
- b) *Lupio bi mi u glavu čim bi mi bilo neugodno.*

Habitualna konstrukcija u prijevodu na hrvatski pokazuje se kao jedino ispravno rješenje ako uzmemu u obzir pravilo upotrebe glagolskog vida koje navode Kalsbeek i Lučić (2008): dakle, pri izricanju ponavljanju radnji u složenim rečenicama s veznikom *čim* u zavisnoj rečenici koriste se svršeni glagoli u habitualnoj konstrukciji. U glavnoj rečenici moguća je upotreba glagola u indikativu, ali moraju biti nesvršenog vida. U prijevodu rečenice (7a) na hrvatski nije moguće svršeni vid zamijeniti nesvršenim budući da bi se izgubilo semantičko značenje naglog i iznenadnog ulaska koje autor želi istaknuti.

Sljedeći primjer (8a) posebno je zanimljiv budući da se u slovenskom javlja odstupanje od najčešće upotrebe svršenog glagolskog vida za izricanje ponavljanje radnje u prošlosti. Autor je upotrijebio nesvršeni glagol *jeziti* kako bi označio radnju koja se u prošlosti ponavljava što ističe i priložnom oznakom *uvijek* (*vedno*). U prijevodu na hrvatski (8b) ponovno je upotrijebljeno kondicional:

- (8) a) Mama se je vedno jezila in zjutraj sem vedno poležal in samo hitro mežikal, saj nisem hotel videti, kaj natanko se je ponoči zgodilo.
- b) *Mama bi se uvijek ljutila i ujutro bih uvijek ležao i samo brzo žmirkao jer nisam htio vidjeti što se točno po noći dogodilo.*

Upotreba nesvršenog vida za izricanje ponavljane radnje u prošlosti u slovenskom kao jeziku zapadne grupe može se činiti neobična, no važno je istaknuti da iako Dickey naglašava da jezici zapadne grupe za izricanje ponavljane radnje u prošlosti općenito prihvaćaju ili čak preferiraju upotrebu svršenog vida, to ne znači da je upotreba nesvršenog vida izričito zabranjena. Stoga, možemo pretpostaviti da je ono što je autor u ovom primjeru želio i uspio postići upravo naglašavanje neograničenog karaktera ponavljane radnje izražene glagolom *jeziti*. Druge radnje u rečenici izriče svršenim glagolima te usredotočivši se na mikrorazinu naglašava cjelovitost i završenost radnji koje su se ponavljale. U prijevodu na hrvatski (8b) upotreboom habitualne konstrukcije naglašena je iterativnost radnje budući da se i u ovom primjeru u slučaju upotrebe indikativa ponavljanje radnje izriče samo priložnom oznakom.

4.2. Izricanje prošlih činjenica nesvršenim vidom

U sljedećem primjeru (1a) autor je upotrijebio nesvršeni glagolski vid za izricanje opće činjenice bez naglašavanja konkretnih okolnosti, točnije riječ je o izricanju općeg iskustva. U prijevodu na hrvatski (1b) također je upotrijebjen nesvršeni vid, kao jedini mogući ekvivalent, čime se potvrđuje Dickeyjeva tvrdnja da se u slavenskim jezicima u pitanjima (i izjavama) o općem iskustvu upotrebljava nesvršeni vid.

- (1) a) »Si že fukal?« me je vprašal Matic in se zarežal.
 b) »Jesi već jebao?« upitao me Matic i nasmijao se.

4.3. Historijski prezent

U izricanju radnje historijskim prezenton Gazvoda je u slovenskom jeziku u primjeru (1a) upotrijebio svršeni glagolski vid, dok je u prijevodu na hrvatski (1b) upotrijebjen nesvršeni vid:

- (1) a) Videl sem, kako me njegova pest zadene u brado in kako padem po tleh ter izgubim zavest.

- b) *Vidio sam kako me njegova šaka udara u bradu i kako padam na pod te gubim svijest.*

Ovim primjerima potvrđuje se Dickeyjeva teza o slovenskom kao jeziku zapadne grupe u kojoj se za izricanje radnje historijskim prezentonom prihvaca upotreba svršenih glagola. Hrvatski zadržava svoj status jezika prijelazne zone, odnosno u primjeru (1b) više pripada istočnoj grupi, no budući da smo na ranije danim primjerima pokazali da je u hrvatskom upotreba svršenog vida moguća i onda kada u jezicima zapadne grupe nije, možemo samo potvrditi njegov prijelazni status. Sa stajališta kognitivne gramatike u hrvatskom prijevodu rečenice iz romana (1b) upotrijebjen je nesvršeni glagolski vid zato što, kao i u jezicima istočne grupe, pozornost govornika prelazi s događaja na događaj te iako kontekst ukazuje na postojanje slijeda događaja jedna situacija ne može se promatrati kao sadašnje zbivanje dok se istovremeno promatraju druge situacije koje se odvijaju prije i poslije nje.

4.4. Izricanje slijeda događaja u prošlosti

U poglavlju 2.6. naglašeno je da u slučaju kontekstualno uvjetovane imperfektivnosti u prošlosti, odnosno upotrebe nesvršenog vida u prošlom glagolskom vremenu za izricanje slijeda događaja, slovenski jezik pripada prijelaznoj zoni slavenskih jezika jer je upotreba nesvršenog vida u slovenskom znatno rjeđa nego u jezicima zapadne grupe. Prijelaznoj zoni pripada i hrvatski u kojem se kontekstualno uvjetovana imperfektivnost u prošlosti, prema analizama Ivančeva i Dickeyja, također rijetko javlja. Zato su primjeri (1a,b), kao jedni od rijetkih slučajeva kontekstualno uvjetovane imperfektivnosti u prošlosti u slovenskom i hrvatskom jeziku, posebno zanimljivi:

- (1) a) Nisem se hotel ozreti nazaj, samo zaprl sem oči in si globoko v spomin vtipnil rohnenje dizelskega motorja in spremljal zadnje luči, ki so se spremnjale v drobne pike, dokler niso dokončno izginile.

- b) *Nisam se htio osvrnuti unatrag, samo sam zatvorio oči i duboko u sjećanje utisnuo brujanje dizelskog motora i pratilo stražnja svjetla koja su se pretvarala u sitne točkice, dok nisu potpuno isčeznula.*

Iako se u primjerima (1a,b) ne izriče ingresivna radnja, osnovna struktura kontekstualno uvjetovane imperfektivnosti u prošlosti postoji ('svršeni

glagol ... i + nesvršeni glagol’), a podsjetimo se i Dickeyeve tvrdnje da ingressivnost ne mora nužno biti izražena već da je važno da se situaciju može sagledati kao iz središta same radnje, što se događa i u navedenim primjerima. Upotrebom nesvršenog glagola čitateljeva perspektiva smješta se u središte radnje koja slijedi neposredno nakon prethodne te zbog toga početna granica druge radnje nije posve jasno definirana što omogućuje doživljaj djelomičnog preklapanja radnji. Upotrebu nesvršenog glagolskog vida u slovenskom i hrvatskom jeziku u primjerima (1a,b) možemo objasniti približavanjem tih jezika zapadnoj grupi u kojoj kvantitativna vremenska neodređenost kao semantičko značenje nesvršenog vida omogućava da se situacija doživljava kao vremenski neodređena, raspoređena na nekoliko točaka u vremenu te kao da se djelomično preklapa s prethodnim događajem.

Slične primjere kontekstualno uvjetovane imperfektivnosti u prošlosti u slovenskom i hrvatskom jeziku nalazimo i u sljedećim rečenicama:

- (2) a) Prekrižal sem roke na trbuhi in se zazrl v deske nad mano in poslušal Viktorjevo enakomerno dihanje.
- b) *Prekrižio sam ruke na trbuhi i zagledao se u daske iznad sebe i slušao Viktorovo ravnomjerno disanje.*
- (3) a) Vedel sem, da vstaja sredi noći, si skuha čaj in v temi sloni na pultu.
- b) *Znao sam da ustaje usred noći, skuha si čaj i u mraku počiva na pultu.*
- (4) a) Mama me je vzela v naročje in mi jih kazala.
- b) *Mama me uzela u naručje i pokazivala mi ih.*

U primjeru (5a) vidimo još jedan slučaj kontekstualno uvjetovane imperfektivnosti u prošlosti u slovenskom jeziku. Iako se ni ovdje ne izriče ingressivna radnja, postoji osnovna struktura kontekstualno uvjetovane imperfektivnosti u prošlosti (‘svršeni glagol ... i + nesvršeni glagol’), a situaciju možemo sagledati kao iz središta same radnje:

- (5) a) Ko se je malo pomiril, je vžgal avto in nadaljevala sva vožnjo.
- b) *Kad se malo smirio, upalio je auto i nastavili smo vožnju.*

U prijevodu na hrvatski (5b) ovaj put je upotrijebљen glagol svršenog vida (*nastaviti*) što je u skladu s Dickeyjevom tvrdnjom da je kontekstualno uvjetovana imperfektivnost u prošlosti u hrvatskom jeziku moguća, no vrlo rijetka. Iz perspektive kognitivne gramatike prijevod rečenice (5a) svršenim glagolskim vidom može se objasniti time da u hrvatskom jeziku značenje nesvršenog glagolskog vida uključuje kvalitativnu vremensku neodređenost (ne-smještanje situacije u određenu točku u vremenu) u većoj mjeri nego u slovenskom što upotrebu nesvršenog vida za izricanje događaja koji je u slijednom odnosu s drugim događajima čini neprimjerenom.

U primjerima (6a,b) i u slovenskom i u hrvatskom jeziku za izricanje slijeda događaja u prošlosti upotrijebљen je svršeni glagolski vid čime se potvrđuje pripadnost ovih jezika prijelaznoj zoni slavenskih jezika kada je u pitanju upotreba kontekstualno uvjetovane imperfektivnosti u prošlosti:

- (6) a) Vrata so se odprila in ven je stopil moški, ki je bil kakih deset let starejši od mene.
- b) *Vrata su se otvorila i van je izašao muškarac koji je bio oko deset godina stariji od mene.*

Polazeći od kognitivnog pristupa i ovdje možemo zaključiti da kvalitativna vremenska neodređenost kao semantičko značenje nesvršenog glagola onemogućuje njegovu upotrebu u slučaju izricanja radnje koja je u slijednom odnosu s prethodnom radnjom.

5. Zaključak

Analiza prijevoda romana Nejca Gazvode ‘Sanjajo tisti, ki preveč spijo’ ukazuje na kompleksnost gramatičke kategorije glagolskog vida i njegove upotrebe u slovenskom i hrvatskom jeziku. Različita upotreba glagolskog vida u slovenskom i hrvatskom može se objasniti kognitivnim pristupom toj problematiki koji je u svojoj analizi upotrebe glagolskog vida u slavenskim jezicima primijenio i Stephen M. Dickey (2000). On je zaključio da su glavni uzrok različite upotrebe glagolskog vida u slavenskim jezicima razlike u semantičkim značenjima svršenog i nesvršenog vida u pojedinim jezicima. U slavenskim jezicima zapadne grupe semantičko značenje svršenog glagolskog vida je cjelokupnost, dok je značenje svršenog vida u jezicima istočne grupe vremenska određenost. Ipak, važno je naglasiti da su cjelokupnost i vremenska određenost povezani pojmovi što uzrokuje često podudaranje upotrebe glagolskog vida u slavenskim jezicima pa tako i u

slovenskom (koji najčešće pripada zapadnoj grupi jezika) i hrvatskom (koji pripada prijelaznoj zoni). No, suptilne razlike koje ipak postoje između dva navedena semantička značenja svršenog vida upravo su ono što uzrokuje razlike u njegovoj upotrebi u slovenskom i hrvatskom jeziku što pokazuju i analizirani primjeri iz romana ‘Sanjajo tisti, ki preveč spijo’.

U slovenskom se za izricanje ponavljane radnje u prošlosti najčešće upotrebljava svršeni glagolski vid što pokazuju i analizirani primjeri iz romana ((1a)-(7a) u poglavlju 4.1.), dok je u hrvatskom vremenska određenost ponekad dominantno značenje svršenog vida koje onemogućava njegovu upotrebu u slučajevima izricanja neograničenog ponavljanja radnje koje se općenito smatra vremenski neodređenim. U hrvatskom jeziku upotreba svršenog vida za izricanje ponavljane radnje u prošlosti uobičajena je jedino u slučaju upotrebe kondicionala što pokazuju i primjeri iz prijevoda romana ((2b)-(8b) u poglavlju 4.1.). Upotreboru kondicionala za izricanje ponavljane radnje postiže se efekt živog pripovijedanja, stoga se kondicional vrlo često koristi u narativnim tekstovima. U tome se slovenski jezik razlikuje od hrvatskog, budući da je upotreba kondicionala u ovom slučaju značajka hrvatskog te bosanskog i srpskog jezika. Važno je istaknuti i to da iako je u slovenskom kao jeziku zapadne grupe prihvaćena upotreba svršenog vida za izricanje ponavljane radnje u prošlosti, ipak postoje primjeri, poput (8a) u poglavlju 4.1., koji pokazuju mogućnost upotrebe nesvršenog glagolskog vidi.

Pripadnost hrvatskog jezika prijelaznoj zoni slavenskih jezika kada govorimo o upotrebi glagolskog vidi, potvrđuje se i u slučajevima upotrebe historijskog prezenta. Naime, hrvatski jezik, kao i slovenski, dopušta upotrebu svršenog vida historijskog prezenta, no unatoč tome upotreba nesvršenog vida dosta je česta. Uzrok tome je semantičko značenje vremenske određenosti koje također postoji u hrvatskom jeziku te u nekim slučajevima onemogućava upotrebu svršenog vida što pokazuje i primjer iz prijevoda romana ‘Sanjajo tisti, ki preveč spijo’ ((1b) u poglavlju 4.3.).

Iako u prevedenom dijelu romana ne nalazimo primjere koincidencije (upotrebe svršenog prezenta za izricanje situacije koja se odvija istovremeno s činom iskaza), potrebno je istaknuti da slovenski u tom slučaju u potpunosti potvrđuje svoju pripadnost zapadnoj grupi slavenskih jezika u kojoj su slučajevi koincidencije uobičajeni, dok su u hrvatskom jeziku iznimno rijetki.

Dickey (2000) i Ivančev (1961) u svojim su analizama primijetili da se u hrvatskom i slovenskom jeziku znatno manje upotrebljava nesvršeni glagolski vid u slučajevima izricanja slijeda događaja u prošlosti, odnosno kontekstualno uvjetovane imperfektivnosti u prošlosti nego što je to slučaj u jezicima zapadne grupe. Ipak, iako se ne radi o čistom obliku kontekstualno uvjetovane imperfektivnosti u prošlosti, odnosno nesvršenim glagolom ne izražava se ingresivna radnja, analiza prijevoda romana ‘Sanjajo tisti, ki preveč spijo’ pokazuje da osnovna struktura kontekstualno uvjetovana imperfektivnosti u prošlosti u slovenskom i hrvatskom ipak postoji. Time je na neki način potvrđena pripadnost slovenskog i hrvatskog jezika prijelaznoj zoni slavenskih jezika kada je u pitanju kontekstualno uvjetovana imperfektivnost u prošlosti budući da se nesvršenim glagolom ne izražava ingresivnost radnje kao što je slučaj u jezicima zapadne grupe. Dickey ističe da se u slovenskom jeziku kontekstualno uvjetovana imperfektivnost u prošlosti ipak javlja nešto češće nego u hrvatskom, a to pokazuje i primjer (5) u poglavlju 4.4.

Iako hrvatski spada u prijelaznu zonu slavenskih jezika, u upotrebi glagolskog vidi često se približava zapadnoj grupi jezika, u kojoj je najčešće i slovenski, što se posebno očituje u slučajevima tvorbe glagolskih imenica, izricanja uputa i komentara, općih činjenica te pitanja i izjava o općem iskustvu u kojima se u hrvatskom kao i u zapadnoj grupi slavenskih jezika najčešće upotrebljava svršeni glagolski vid.

Analizom upotrebe glagolskog vidi u prijevodu romana Nejca Gazvode ‘Sanjajo tisti, ki preveč spijo’ potvrđuje se Dickeyjeva tvrdnja da na upotrebu vidi u slavenskim jezicima znatno utječu njegova semantička značenja. Ipak, važno je uzeti u obzir da to nije jedini faktor koji utječe na izbor glagolskog vidi, posebno u jezicima koji obično dopuštaju upotrebu oba glagolska vidi kao što su hrvatski i slovenski. Jedan od ključnih faktora koji je u prevođenju potrebno važno uzeti u obzir je kontekst radnje, a ne smije se zanemariti ni enciklopedijsko znanje, odnosno znanje o svijetu koje također znatno utječe na upotrebu glagolskog vidi.

Literatura

1. Bajec, A. (ur.) 2000. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: Slovarji DZS
2. Barić, E. i sur. 2005. *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
3. Brlobaš, Ž. 2007. *Glagolski vid u hrvatskim gramatikama do 20. stoljeća*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje.
4. Derganc, A. 2010. Dve zanimivi obravnavi razlik v kategoriji glagolskega vida v slovanskih jezikih, u: Gorjanc, V. i Žele, A. (ur.) *Izzivi sodobnega jezikoslova*, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 187-193.
5. Derganc, A. 2003. Nekatere razlike v rabi dovršnega oz. nedovršnega vida u ruščini in slovenščini, *Slavistična ravija*, letnik 51, posebna številka, 67-79.
6. Derganc, A. 2010. Še nekatere razlike v rabi glagolskih vidov u ruščini in slovenščini, *Slavistična ravija*, letnik 58, številaka 1, 73-80.
7. Dickey, Stephen M. 2000. *Parameters of Slavic Aspect: A Cognitive Approach*, Stanford: CSLI.
8. Gazvoda, N. 2007. *Sanjajo tisti, ki preveč spijo*, Ljubljana: Študentska založba – Knjižna zbirka Beletrina.
9. Geld, R. i Zovko Dinković I. 2007. Perfectives, imperfectives and the Croatian present tense, u: Divjak, D. i Kochańska, A. (ur.) *Cognitive Paths into the Slavic Domain*, Berlin: Mouton de Gruyter, 111-148.
10. Kalsbeek, J. i Lučić, R. 2008. Oblik kondicional u funkciji označavanja ponavljanje radnje u prošlosti, *Croatica et Slavica Iadertina*, Vol. 4 No. 4, Zadar, 7-21.
11. Katičić, R. 1992. Novi jezikoslovni ogledi, Zagreb: Školska knjiga.
12. Orešnik, J. 1994. *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
13. Silić, J. i Pranjković I. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.
14. Simeon, R. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb: Matica Hrvatska
15. Šonje, J. (ur.) 2000. *Rječnik hrvatskog jezika*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga.
16. Toporišič; J. 2000. *Slovenska slovnica*, Maribor: Založba Obzorja.

Uломак iz romana *Sanjajo tisti, ki preveč spijo*

Nejca Gazvode

*

»Stvarno tako misliš? Da nikada nećemo izaći van?« upitao sam Viktora.

Okupili smo se u dnevnom boravku u koji se moglo ući samo kroz portirnicu. U njoj je sjedio debeli Brane i trpao hrenovku u usta. Imao je neku čudnu, plavu uniformu s državnim grbom na ramenu. Nikoga nije ni pogledao dok smo prolazili kraj njega. Denis i Jonatan nisu išli s nama.

»Doći ćemo kasnije, miceki«, rekao je Denis kad smo odlazili iz blagovaonice. »Paperwork and stuff, you know.«

Dnevna soba je bila mala, taman tolika da su u kut bili nagurani kauč i televizor, a na sredini je čamio stari biljarski stol koji nije imao prave rupe, nego mrežice u koje bi se uhvatile kugle. Viktor i ja bili smo usred igre, a ostali su gledali televiziju ili pušili kraj prozora koji je bio osiguran rešetkama prema kojima je Viktor pokazao kad mi je odgovorio:

»A što je s ovim?«

»Pa možda je zbog sigurnosti.«

»Zgrada je jednokatnica, idiote«, rekao je i udario bijelu kuglu koja je poletjela prema crnoj kugli, promašila ju i udarila u praznu sedmicu koja se otkotrljala u središnju rupu.

»Prestani s tim!«, rekao sam.

Viktor se namrštil.

»S čim?«

»Ne varaj.«

»Ah ... to!«, stegnuo je i zavrtio štap. »To je utjecaj neke podsvijesti u sobi. Ja to naime ne znam. Za razliku od tebe koji ionako sve savladaš. I ne bojiš se to pokazati.«

Nije mi bilo do svađe.

»Radije mi kaži zašto misliš da nećemo izaći odavde?«

Viktor je sjeo na rub stola i pogledao me. Mastan pramen kose pao mu je preko oka, podvijao je donju usnu i otpuhnuo ga u stranu.

»Dobro razmisli«, rekao je. »I prošeći se po ovom mjestu. Jel' imaš osjećaj da nam ovdje netko želi pomoći?«

Šutio sam. Nisam htio priznati da ne osjećam ništa.

»Točno to!«, rekao je Viktor. »Nema ničega.«

»Jonatan!«, rekao sam.

»On ... on je posebna priča«, rekao je Viktor. »Vidjet ćeš po razgovoru. Vidjet ćeš po uredu. Ne znam ti drugačije objasniti. A ni ne želim. Radije se malo muči«, rekao je i zacerekao se.

»Ej, novajlio!« Komanč je s Domarom stajao kod prozora i uvlačio cigaretu. »Misliš da si bolji od nas?«

Razgovor je zamro. Nisam znao otkud je to sad najednom došlo.

»Ne, ne mislim!«, rekao sam. »Znam da jesam.«

*

S mamom sam nakon maturalne sjedio na kauču u dnevnoj sobi. Ništa mi nije rekla. Samo me gledala. Htio sam da poludi na mene. Da mi žličicom iskopa oči i kroz rupe mi izvede lobotomiju. Bilo što. Ali znao sam što misli. Nije to htjela izreći, nije ni direktno pomislila. Samo joj se motalo po glavi.

»Možda ju je on ubio, jadnu učiteljicu«, mislila je. »Volim ga. Ali možda. Možda.«

Sjedila je sa mnom oko sat vremena, dok se otac malo pripit nije dogegao kući, zagrlio me i čestitao mi što sam već pravi muškarac i što je vrijeme da neku opalim tako kako joj treba. Zatim je tri puta rekao da ide spavati, otišao si u kuhinju napraviti sendvič i zadrijemao na košarici za kruh.

Mama me poljubila u čelo i otišla u kupaonicu.

Sâm sam sjedio na kauču do jutra. Tu noć zaista nisam htio sanjati.

Htio bih vam ispričati nešto veselo.

»Pomoći će ti!«, kaže Anton.

Dobro. Onda ćemo zajedno.

Jednom sam svoju školsku prijateljicu uvjerio da je klokan. Skakala je pokraj mene cijelim putem do škole.

»Zbog tebe je tvoja razrednica počinila samoubojstvo«, prošapće Anton.

Oprostite Antonu. Nikada nije imao smisla za humor.

Pokušajmo još jednom.

*

Htio bih vam ispričati nešto veselo.

Pretpostavljam da vam baš i nisam drag. Nekako se još nisam dokazao vrijednim povjerenja. Zapravo uopće ne znam jesam li to.

Zato na sljedeći događaj samo gledajte kao na nešto veselo.

Prije nego sam postao svjestan, već sam ležao na biljarskom stolu. Nitko me nije taknuo. Samo su udružili moći. Kugle su se počele polako pomicati. Čuo sam kako udaraju jedna o drugu. Nisam se mogao pomaknuti.

Pjesnik se nagnuo nad mene. Njegova lijepa, oprana kosa skoro je doticala moj obraz.

»Bu«, rekao je, a njegov glas je zastrašujuće odjeknuo u prostoriji.

Odmaknuo je glavu. Kugle su se počele polako dizati. Već sam ih mogao vidjeti krajičkom oka kako su se polako uzdizale prema stropu. Oči su mi počele suziti zbog svjetla iznad mene.

»Dečki, dajte nemojte«, rekao je Viktor.

»Tih«, rekao je Komanč. Lako sam ga prepoznao po glasu koji je bio hrapav poput ribeža.

Pokazivanje mišića. Poput zaustavljanja vremena. Osjećao sam strah oko sebe. Nisu to radili samo zato da bi me zezali.

Kugle su već skoro bile na stropu. Približavale su se jedna drugoj. Poput zvjezdanog sustava na stropu nekog prirodoslovnog muzeja.

»Crnu u jaja«, rekao je Domar i svi su se nasmijali.

Nisam htio zatvoriti oči.

Kugle su udarile u stop i stale. Bile su složene u lijep trokut. Za početak igre.

»Jednu po jednu, Domar«, rekao je Komanč.

Domar. Moram ga naći.

»Neće ići«, rekao je Viktor. Štite ga.

Impulsi. U tome je Viktor bio najbolji. Brze, divlje misli čitao je s lakoćom.

»Zamoli ga za pomoć«, prošaptao je Anton.

»Jebite se«, rekao sam naglas.

Jedva sam pomicao čeljust.

»Novajlija na biljarskom stolu leži, iz riti mu od straha dim bježi«, repao je Klipan.

»Zadavit ču te tim lancem«, jedva sam promucao. Kugle su se jedva primjetno pomaknule. Nisam mogao naći Domara. Bilo me strah da neću moći zadržati mjeđur i da ču se popišati jer ništa drugo nisam osjećao.

Trokut kugli počeo se polako vrtjeti. Suze su mi tekle po sljepoočnicama i cijedile mi se u uši.

»Iskaži se«, rekao je Komanč.

»Iskaži se«, šapnuo je Anton

»Prvo će bijela«, tiho je rekao Viktor.

»Znam«, rekao sam.

Klipan se smijao.

»Gravitacija ponekad može biti i selektivna«, šapnuo je Anton.

Bijela kugla počela je padati.

*

Nakon razredničinog pogreba prišao sam njenoj kćeri. Bila je oko pet godina starija od mene, bucmasta studentica mutnog pogleda i ruku zavučenih duboko u crne široke hlače.

Svi su već otišli s prostranog groblja koje je skrivalo svoja trupla pod granama gustog listopadnog drveća, a nadgrobni spomenici su izgledali poput unesrećenih gljiva.

Circle of life, rekao bi Denis.

»Katarina?« rekao sam. Pogledala me i obrisala suze.

»Da«, rekla je skrhanim glasom.

Svi su već otišli, samo je obitelj još stajala malo dalje od groba i u suzama se tiho tješila.

»Kad si imala petnaest godina«, rekao sam, »mama je našla tvoj dnevnik. Poludjela si. Rekla ti je da ga je pročitala. Ali nije. Bilo ju je strah, isto kao što je sada tebe strah. Bilo ju je strah onoga što bi mogla pročitati. Kad si imala sedamnaest godina rekla si joj da ju mrziš. Odgovorila ti je da joj je svejedno. Ali nije joj bilo. Nikada joj nije bilo. Kada sam ju zadnji put vidi razmišljala je o tebi. Brinulo ju je postupa li Bojan lijepo s tobom. Uvijek si bila prva u njenim mislima. I nikada nije bila ljuta na tebe.«

Obitelj, koja je bila okupljena pokraj, nije to čula. Mogli su vidjeti samo mršavog dečka kako uspravno stoji pokraj djevojke s rukama u džepovima i gleda ju, a ona mu uzvraća pogled pun čuđenja. Obitelj je mogla vidjeti kako su Katarini suze još uvijek tekle iz očiju kada se dečko okrenuo i potrčao prema svojoj obitelji koja ga je čekala na izlazu. Možda se na prvi pogled sve činilo vrlo banalno. Samo dečko je znao da nije tako.

»Kako lijepo«, zahihotao se Anton. »Ispričao si nešto veselo. Jednostavno.«

Još jednom oprostite Antonu. Nikada nije imao osjećaj kada bi mogao izlanuti nešto neprimjereno.

*

Odmah nakon bijele kugle pala je sljedeća, iako boje više nisam raspoznavao, kao ni zvuk. Vido sam samo tešku kuglu koja će mi za pola sekunde razbiti lice.

»Ne samo da je gravitacija selektivna, već je i malo jača. 9.81 puta dva, čovjek bi rekao«, Anton se suho nasmijao. Anton nikada nije znao ni računati.

Tik pred mojim nosom bijela kugla je skrenula ulijevo.

Za sljedeću sam zakasnio. Samo sam ublažio pad kad mi se zabila u trbu. Na trenutak sam mislio da ću povratiti.

Pala je sljedeća. Pa sljedeća.

Činilo mi se da ih je bezbroj. Da pada kiša. Odbijao sam ih koliko sam mogao. Pazio sam na jaja i lice, popuštao sam na prsima, nogama, rukama i trbu. A svaku sam itekako dobro osjećao.

A ako mogu osjećati ...

»... možeš se i pomaknuti«, rekao je Viktor.

Naglo sam ustao i pao sa stola ravno na lice. Zapeklo me u nosu. Nisam se usudio udahnuti. Osjećao sam svako rebro pojedinačno. Peklo me u nogama.

Zvuk se vratio.

Tišina. Neugodno nakašljavanje.

»Sram vas može biti.«

Jonatanov glas.

U tom trenu izgubio sam svijest.

*

Stara gospođa, koja je pala na bazenu, stajala je pred mnom.

Pružala je naborane ruke i u njenim mutnim prepredenim očima sa crvenim žilicama video sam ljubav.

»Naivče«, šapnuo je Anton.

»Tih, tih«, prošaptao sam.

Uhvatio sam ju za ruke. Gotovo sam video svoj odraz u njenoj dugoj, sivoj, sjajnoj kosi.

Digli smo se u zrak.

»Radije me sanjaj«, rekla mi je dok smo zajedno svladavali zakone fizike. »Radije me i dalje sanjaj.«

*

Mrmljanje. Odozdo.

Otvorio sam oči.

Biljarski stol. Prazan. Svi su stajali uokolo i gledali me. Domar, Pjesnik, Komanč, Viktor, Klipan, Obični, Tata, Tih Jimmy, Jonatan, Denis.

»Smiješna perspektiva«, rekao sam.

Rukama sam pipao iza sebe i udario u lampu koja je visjela sa stropa.

»Dodi dolje«, smireno je rekao Jonatan.

»Samo još par minuta«, rekao sam i zatvorio oči. »Molim. Samo još malo.«

*

Prvi put sam lebdio kad sam imao deset godina. Drugi put kad sam imao šesnaest. Treći put sad kad sam, priljubljen uz strop, zatvorio oči, a moji supatnici gledali su u mene i izvijali vratove.

I uvijek iznova bio je to najljepši osjećaj koji sam poznavao.

Majkama je najljepše kada im se rodi dijete, rekla mi je mama. Kad ga prvi put privinu k sebi. Lebdenje je slično, samo što te osjećaje doživиš potpuno sām. Majke u rukama drže novog čovjeka. Taj čovjek raste i postupno zaboravi da je nekoć bio samo začetak u dvoje ljudi. I dok ide kroz vrijeme, ostavlja tragove koje odmah zaboravlja i postaje sve više samodovoljan. Većina ljudi nikada se ne odvoji od tla. Kad bi se odvojili, shvatili bi mnoge stvari.

Kako su maleni.

Kako se svi samo izgovaraju na stvarni svijet koji te drži u okovima samo dok si prilijepljen za njega. Kada se odlijepiš, spoznaš tu najljepšu laž.

Ponovno rođenje. Postojanje koje ne guše stari okovi, već trenutak kada svaki pokret izgubi značenje i kada sjena vremena izblijedi jer ju osvjetjava to neopisivo iskustvo svjesnosti da je tvoja spoznaja ništavna u usporedbi s onim što postoji kada izgubiš tlo pod nogama.

Jer ostane ti nebo.

*

»Kronični lažljivac, zar ne?« rekao je Jonatan i skliznuo još dublje u crni, kožni stolac. Sjedio sam nasuprot njemu i umoran gledao po uredu. Na svakom zidu imao je police s knjigama, a u kutu metalne ormare kakve imaju liječnici. Na solu je imao porculansku ljudsku glavu po kojoj su vijugale crne vijuge koje su označavale različite dijelove mozga. Najimpozantniji je, naravno, bio piano koji je traumatično čamio u kutu sobe jer je netko tako ružno na njemu zlostavljao Waitsa.

»Recimo«, odgovorio sam.

»Ne brini, tvoji roditelji su se dosjetili prilično dobrog izgovora«, rekao je i namrštilo se. »Neki dečki nisu tako dobro prošli«

»Viktor«, rekao sam.

»Recimo«, odgovorio je Jonatan i protrljao bradu.

Ne sjećam se dobro kako sam došao u njegov ured. Vjerojatno sam se nakon nekog vremena spustio na tlo pa me odveo sa sobom. Kad lebdim, zaboravim na sve. No odjednom je taj divan osjećaj nestao i našao sam se u sobi s Jonatanom.

»I sa mnom«, rekao je Anton.

»I s tobom«, odgovorio sam.

»I s kim?« upitao je Jonatan
Odmahnuo sam rukom.

»S Antonom?« upito je Jonatan.

Znao sam da zna za njega. Anton je bio ta kap koja je prelila čašu, zbog koje sam uopće ovdje.

Kimnuo sam.

»Htio bi da izađe van? Iz tvoje glave, mislim«, rekao je Jonatan.

»Nemoguće«, odgovorio sam. »Ali imam osjećaj da neće raditi probleme.«

»Kako se osjećaš?« upitao je Jonatan.

»Nikako«, odgovorio sam. »To nije moj svijet. Ovdje sam protiv svoje volje i htio bih izaći. Zato mi recite što moram učiniti, to će učiniti i možemo se pozdraviti.«

Jonatan se nakašljao. I osmjejnuo. Izbio bih mu sve zube, pomislio sam. S najvećim veseljem.

»Razumijem te«, rekao je. »I slažem se s tobom.«

Pogledao sam ga s nevjericom.

»Kao što sam već rekao«, nastavio je kad je vidio moj pogled, »ovo nije zatvor. Niti ludnica. I ustanova je previše čudna riječ. Ja to najradije zovem ... klub.«

Ah, klub. Naravno. Kako se toga nisam već prije sjetio. Klub s čuvarom i rešetkama na prozorima u kojem članovi mislima bacaju biljarske kugle u novaka.

»I u tom klubu smo zato da nešto naučimo. A sve, naravno, nije tako didaktično«, brzo je rekao tonom koji je trebao biti umirujući. »Riječ je više o spoznavanju samoga sebe i učenju samokontrole. Što vam svim dečkima ovdje fali, u tome se vjerojatno slažeš sa mnom.«

Aludirao je na današnji događaj. Kad sam se sjetio kugli, prišuljala se i bol.

»To što si izveo s lebdenjem bila je dobra lekcija tvojim prijateljima«, rekao je Jonatan.

»Nisu moji prijatelji«, odgovorio sam.

Jonatan se nagnuo prema meni: »Postat će. Vjeruj.«

*

Možda je sada vrijeme da vam ispričam nešto o Antonu. Anton je bio moj prijatelj.

Vjerojatno jedini pravi prijatelj kojeg sam ikada imao.

»Kojeg imaš«, kaže Anton.

»Oprosti.«

Opoznali smo se u srednjoj školi. Došao je iz nekog drugog mjesta, a vjerojatno i vremena, jer je uvijek bio odsutan. Ponekad sam mislio da zapravo živi u najljepšim trenucima svog života koje je ostavio iza sebe.

»Kako lijepo«, šapnuo je Anton.

»Daj prestani«, odgovorio sam.

Odmah da kažem da Anton nije bio poput mene. Bio je samo nevjerojatno osjetljiv. Govorio sam mu da je to zapravo trik. Da vidiš ono što ostali previde. Najlakše je na drugog čovjeka gledati kao na vlastito ogledalo. To rade *ostali*. Nikada ne mogu van sebe, a svi drugi su samo ono što su oni nekoć bili, što su sada, što bi htjeli biti. I zatim baljezgaju i baljezgaju među sobom i uvjерavaju se da razumiju jedan drugoga i izmjenjuju iskustva. A zapravo razgovaraju sami sa sobom. To je zato što samo spavaju. Što ne probdiju noći i ne propituju se o sebi i o svojim djelima nego ih radije pripisu drugima. Zanimljivo, u svakoga se nasele poput virusa i pretvore ga u svoju sliku, a najviše se boje sami sebe.

*

»Navečer je jebeno«, rekao mi je Anton dok smo razgovarali na krovu napuštene tvornice s kojeg se pružao lijep pogled na grad i pušili travu.

»Tako ... sjeban ... sam.«

»Znam, stari. Znam.«

Kad sam napušten, znam sve.

»Znam«, odgovorio je Anton.

Kad je Anton napušten, zna sve.

I zatim smo šutjeli. Već sam gotovo zadrijemao. I kad sam pomislio da će sve biti u redu, Anton je rekao nešto zbog čega sam ga još iste večeri ubio.

*

»Odlutao si«, rekao je Jonatan.

»Nisam«, odgovorio sam. »Mogu li ići?«

»Ne još«, rekao je i ustao te otisao do prozora i prstima prošao po metalnim roletama. Šutio je.

»Gospodine ...?« rekao sam.

»Kronični lažljivac i ubojica«, tiho je rekao. Kod kroničnog lažljivca u zraku je kažiprstom i srednjim prstom teatralno nacrtao navodnik. »A znaš što te čeka ako pobegneš?«

»Pijani lovci koji će me ustrijeliti jer će im se obratiti?« Na tren mi se učinilo da sam potpuno u pravu i da me zaista to čeka. Činilo mi se da osjećam mirne mokre medvjede dlake.

»Ah, taj tvoj humor«, rekao je Anton.

Okrenuo se prema meni. Sada sam video na što je mislio Viktor. Što će vidjeti u njegovom uredu. Ne porculanske glave s crnim vijugama. Nago taj pogled. Ako je Jonatan mogao sakriti svoje misli, iz očiju sam mu čitao ono što je zaista mislio o meni. A na riječima je previše slab da bi to opisao. Bilo je malo gađenja. Malo straha. Kapljica mržnje. Malo divljenja.

»A ljubavi?« upitao je Anton.

Ne. Ljubavi je članarina u klubu očito istekla.

»Čeka te zatvor«, rekao je Jonatan. »A zatim te čekaju zamjeranja ljudi koji te nikada neće razumjeti. I bit ćeš proganjan poput bijesnog psa, poput najodvratnijeg stvorenja. Nitko te neće razumjeti. I ... jesli li se ikada možda pitao ...«

Ovaj put mi nije bilo potrebno čitati misli da bih završio rečenicu: »... da li uopće zaslužujem razumijevanje?«

Jonatan se hladno osmjejnuo.

»Idi u sobu. Viktor će ti reći kada se svi zajedno sastajemo.«

*

»Imao si pravo«, rekao sam Viktoru. Ležao sam u krevetu, a on je ležao iznad mene.

»Uvijek imam pravo«, rekao je.

»Kada ćemo pobjeći?« upitao sam.

Suho se nasmijao.

»Ti baš nemaš dar zapažanja, zar ne?«

»Te rešetke na prozorima skinemo usput.«

»To da«, složio se Viktor. »Ali, da li uopće znaš gdje smo?«

*

»Lijepo je tamo ... vjerojatno«, tiho je rekla mama. Policija je upravo došla. S ocem je sjedila za stolom, a ja sam bio naslonjen na pult i pio zeleni čaj s limunom jer je to bio jedini čaj kojeg je u našoj kući uvijek bilo dovoljno.

»Pa to nije umobolnica .. nego nešto posebno«, rekao je otac. »Za takve poput tebe.«

»A za kronične lažljivce?« upitao sam više radi provokacije. Točno sam znao da nemam problema s lažima. Samo da moja istina nije ista kao kod *ostalih*.

»Da«, odgovorila je mama. Nije me gledala u oči. Nisam to ni želio.

»Imam li izbora?« upitao sam.

»Ne«, rekao je otac.

Даница Мильковић

Филолошки факултет Универзитета у Београду
leafly@hotmail.rs

ПОТЕШКОЋЕ ПРЕВОЂЕЊА РУСКО – СРПСКИ

Сажетак: У овом раду је приказан проблем превођења са страног језика на матерњи. У анализи смо диференцирали неколико нивоа анализе: граматички проблеми превођења, изражавање просторних односа, изражавање временских односа, изражавање квантитативности, друштвени односи (социјативне синтагме), употреба заменице себе, партиципи, инфинитив, аорист и имперфекат, посесивни односи, преводна семантизација, фразеолошки проблеми превођења, лексичко калкирање, неодређене реченице, безличне реченице с глаголом с повратном морфемом *се* у предикату, прецизност у превођењу књижевног текста.

Кључне речи: граматички проблеми превођења, преводна семантизација, фразеолошки проблеми превођења, лексичко калкирање, неодређене реченице, безличне реченице с глаголом с повратном морфемом *се* у предикату, прецизност у превођењу књижевног текста.

Увод

У овом раду ћемо покушати да конфронтативним методом прикажемо проблем превођења са страног језика на матерњи. Овај метод подразумева утврђивање еквивалентната помоћу истих или различитих граматичких и лексичких категорија. Проучаваћемо превођење на нивоима језичко – уметничке организације текста. У анализи ћемо диференцирати неколико нивоа:

- граматички проблеми превођења,
- фразеолошки проблеми превођења,
- лексичко калкирање,
- неодређене реченице,
- безличне реченице с глаголом с повратном морфемом *се* у предикату,
- прецизност у превођењу књижевног текста.

Граматички проблеми превођења

Изражавање просторних односа

Просторни односи се у руском језику изражавају на више начина, а најкарактеристичнији су синтаксички: предлошко - падежне конструкције.

„Въезд его не произвел
в городе совершенно
никакого шума и не
был спровожден ничем
особенным: только два
русские мужика, стоявшие
у *дверей* кабака против
гостиницы <...>“ (Гоголь,
2012: 223)

„Његов долазак није
начинио у граду баш
никакве буке и није
био пропраћен ничим
особитим; само два руска
мужика, што стајаху *крај*
врата пред механом према
гостионици <...>“ (Гоголь,
1969: 7, превод Милована и
Станке Ђ. Глишић)

“Что, если их как раз у себя и застану?”
(Достоевский, 2008: 105)

“Шта онда, ако их ја баш сада затекнем у свом стану?” (Достојевски, 1968: 111, превод Јована Максимовића)

У оба примера наилазимо на предлог *у*, међутим, имамо и два различита превода. У првом случају предлогом *у + именница у генитиву* означава се просторна одредба, тако да у *дверей* преводимо *крај врата* или *покрај, поред врата*, док у другом случају имамо употребу предлога *у + повратна заменица у генитиву* чиме се означава одредба средине (*у себя*- у овом случају *у своем стану*, може значити *у своем кабинету, у својој соби* итд., а све то зависи од контекста, углавном, означава место где се одређена особа сигурно може наћи, где одеђена особа често борави).

Изражавање временских односа

“Но когда он ступил на К-й бульвар, где третьего дня повстречался с тою девочкой, смех его вдруг прошел”. (Достоевский, 2008: 108)

“Али када је ступио на К-ски булевар где се прекјуче срео са оним девојчетом, смех га наједном проће”.

(Достојевски, 1968: 114, превод Јована Максимовића)

Овај случај сврставамо у случајеве типа *первый этаж - приземье, второй этаж - први спрат*, где се тежи да се дође до тачне преводне семантизације. Тако синтагма *третьего дня* неће значити *пре три дана*, као што се може у неким преводима наћи, већ је то *прекјуче, пре два дана*, што бива јасно из контекста.

Изражавање квантитативности

У нашој анализи даћемо примере изражавања квантитативности помоћу лексичко-граматичких средстава.

„А *верст шестьдесят* будет“. (Гоголь, 2012: 268)

“Па биће *око шездесет врста*”. (Гоголь, 1969: 45, превод Милована и Станке Ђ. Глишић)

Код изражавања квантитативности, у овом случају неодређености, користи се инверзија: *верст шестьдесят* преводи се *око шездесет врста*, значење приближности.

Друштвени односи (социјативне синтагме)

У руском језику се друштвени односи обично изражавају инструменталом друшва (или социјалним инструменталом) и социјативном заменичком синтагмом.

„Мы с ним всё утро говорили о тебе“. (Гоголь, 2012: 290)

“Цело јутро смо *ja и он* говорили о теби”. (Гоголь, 1969: 62, превод Милована и Станке Ђ. Глишић)

Овај пример социјативних синтагми илуструје последицу губљења дуала (*Мы с ним*) који се у преводу изражава: *ja и он*. Овом конструкцијом се показује радња коју врше два лица. Не постоји континуитет између губљења двојине и формирања ових конструкција (пошто су се касније јавиле, то говори да је реч о разговорном стилу). Ова конструкција се састоји у томе да лична заменица има главни акценат.

Употреба заменице *себя*

“Он *пришел к себе* уже к вечеру, стало быть, проходил всего часов шесть”. (Достоевский, 2008: 113)

“Дође *кући* тек пред вече, ходао је дакле неких шест сати”. (Достојевски, 1968: 118, превод Јована Максимовића)

У овом примеру имамо употребу предлога *к* + *повратна заменица у дативу* у одредби средине, простора, места где одређена особа борави (овде преводимо *пришел к себе - дође кући*).

Партиципске синтагме

Партиципске синтагме су пример када граматичка јединица постоји само у језику оригинала. То су нпр. синтагме с глаголском именицом и субјектом у инструменталу у руском језику.

“Что же касается до сестриц и до братца вашего, то они действительно пристроены, и деньги, причитающиеся им, выданы мною на каждого, под припада юмам *ja сам за каждого из них дао* уз признаницу куд треба у поуздане

Ова синтагма (*выданы мною на каждого*) се преводи у складу са структуром српског језика не на плану синтагме, већ на плану реченице, као што видимо у примеру: *ja сам за каждого из них дао*.

Партиципи

У руском језику је активна употреба партиципа, док се у српском партиципи преводе описно. То важи за радни и трпни партицил садашњег и прошлог времена, док се глаголски прилози могу превести на српски или описно или такође глаголским прилозима.

“Смеялись и ругались *слушавшие и неслушавшие*, так, *глядя* только на одну фигуру отставного чиновника”. (Достоевский, 2008: 26)

расписки, куда следует, в верные руки”. (Достоевский, 2008: 479)

“Што се тиче ваших сестрица и брата, они су збила збринуты, и новац koji руке”. (Достоевски, 1968: 121, превод Јована Максимовића)

“Смеяху се и псоваху и *који су га слушали и који нису*, онако само, *гледајући* на обличје само бившег чиновника”. (Достоевски, 1968: 43, превод Јована Максимовића)

Тако у овом примеру имамо радне патриципе прошлог времена *слушавшие и неслушавшие* описано преведене: *који су га слушали и који нису*. Међутим, срећемо и глаголски прилог садашњег времена - *глядя*, који се у српском преводи такође глаголским прилогом садашњим - *гледајући*, а постојала је могућност и да се преведе описано, нпр: *док су гледали*.

Инфинитиви

Специфичан је превод руских инфинитива на српски језик. Превођење инфинитива инфинитивом се у већини случајева избегава, а користи се српска конструкција *да + презент* у преводу (*да-конструкција*), јер би у супротном реченица звучала неприродно, рогобатно.

Исти случај је и са глаголом *хотеть + инфинитив* који се на српски преводи конструкцијом *да + презент* и има значење *желети, намеравати*.

“Вы, кажется, разлакомились и хотите узнать, как бы я и тут поступил? - спросил он с неудовольствием”. (Достоевский, 2008: 159)

“Вама се, канда, посладило, па *хотете да дозните* како бих ја и ту поступио?- запита он нездовољно”. (Достојевски, 1968: 159, превод Јована Максимовића)

Аорист и имперфекат

Како у руском језику немамо граматичке облике аориста и имперфекта, руски перфекат се често може превести на српски аористом или имперфектом, ако то контекст допушта. То такође даје одређену стилску обложеност.

“ Ну что это за вздор такой я сделал, *подумал он*“.

(Достоевский, 2008: 30)

“Какву сам глупост опет учинио, *помисли*”. (Достојевски, 1968: 47, превод Јована Максимовића)

У датом примеру је руски перфекат преведен на српски језик аористом, јер се из реченице јасно закључује да је јунак у тренутку помислио нешто, а то представља пређашње свршену радњу, што је заправо аорист.

“ Славная она, -
говорил он, - у ней всегда
можно денег достать”.
(Достоевский, 2008: 65)

“Пара вреди та баба -
говораше он – од ње свагда
можеш добити новаца”.

(Достојевски,
1968:77, превод Јована
Максимовића)

У датом примеру примећујемо да је руски перфекат на српски преведен имперфектом. Јасно се из реченица закључује да је радња трајала дуже, па се у преводу на српски слободно може употребити прошло несвршено време (имперфекат), што и јесте прецизније. Међутим, и имперфекат и аорист дају извесну стилску обојеношт, јер су то глаголски облици који су архаични у српском.

Посесивни односи

Посесивни односи се у руском језику, за разлику од српског, изражавају инверзијом, тј. присвојна заменица или именица којој нешто припада долази иза предмета припадања.

“Письмо матери его
измучило”. (Достоевский,
2008: 42)

“Писмо мајчино га је јако
намучило. (Достојевски, 1968:
58, превод Јована Максимовића)

Намучило га је *мајчино
письмо*. (Достојевски, 1977: 48,
превод Милосава Бабовића)

У преводу Јована Максимовића за *письмо матери* имамо превод *письмо мајчино*. Међутим, у духу српског језика је да се посесивни приdev (а посесивним приdevом је преведена именица у генитиву која у руском може да се употреби у значењу припадности - *матери*) налази испред именице, тако да је погоднији превод Милосава Бабовића који за *письмо матери* има превод *мајчино писмо*.

Фразеолошки проблеми превођења

Превођење фразеолошких израза представља најсложенији проблем приликом превођења, јер се мора наћи адекватан еквивалент у језику на који се преводи, што преставља тешкоће на плану семантације, тј. утврђивања правог значења фразеологизма, а мора се притом пазити на стилску обојеношт коју фразеологизам са собом носи, као и на националну специфичност и сликовитост изражену управо одређеним лексичким јединицама које га чине. Проблеме превођења фразеологизама показаћемо на плану српских превода са руског језика.

Фразеологизми исте лексичке структуре

Фразеологизам у оригиналу и фразеологизам у преводу могу бити исте лексичке структуре, састављени од међусобно еквивалетних лексичких средстава. У том случају су ретке грешке у семантацији. То ћемо приказати у следећем примеру:

“Черт его возьми!”
(Достоевский, 2008: 108)

“Ђаво нека га носи!”
(Достојевски, 1968: 114, превод
Јована Максимовића)

Ако је фразеологизам у оригиналном тексту употребљен у свом устаљеном облику, а преведен је фразеологизмом истог или сличног змачења, онда је у преводу остварена еквивалентност на плану сликовитости и семантике, као што је дато у овом примеру.

Фразеологизми различите лексичке структуре

Преводи фразеологизама могу бити и потпуно различите лексичке структуре.

“Эх я Аким простота,-
сказал он сам в себе- ишу
рукавиц, а обе за поясом!...”
(Гоголь, 2012: 223)

Овде су фразеологизами извornог текста преведени фразеологизмима истог значења у српском језику и остварена је еквивалентност не само на семантичком плану, већ и на плану сликовитости, јер оба фразеологизма носе исту стилску обојеност.

“Меж тем комнаты
наполнилась так, что
яблоку упасть было негде”.
(Достоевский, 2008: 173)

“Их, прави сам глупак,
рече он у себи, тражим
магарца, *а яшем на њему!*...”
(Гоголь, 1969: 226, превод
Милована и Станке Ђ.
Глишић)

“Међутим се соба напуни
тако да *ябукама не би имала*
где да падне”. (Достојевски,
19668: 172, превод Јована
Максимовића)

“За то време соба се
напунила тако да *игла*
није имала где да падне”.
(Достојевски, 1977: 200, превод
Милосава Бабовића)

У датом преводу Јована Максимовића наилазимо на дословно превођење фразеолошког израза, што овде није случај неразумевања његовог семантичког плана, већ немогућност налажења еквивалента у српском језику, па преводи појединачна значења речи, или се ради о томе да је преводилац прибегао дословном превођењу иако је разумео значење извornог фразеологизма, али је добио спој речи који читалац схвата као ауторову метафору. Зато код Јована Максимовића за фразеологизам *яблоку упасть было негде* имамо превод *ябукама не би имала где да падне*, док Милосав Бабовић налази српски еквивалент за овај руски фразеологизам и преводи овако: *игла није имала где да падне*.

Долазимо до фразеологизама где се један део фразеологизма извornог текста поклапа са преводом фразеологизма на српски језик, а други део им је различит. Обично је реч о поређењу.

“Ты пьян, как
сапожник!” (Гоголь, 2012:
264)

“Ти си пијан, као земља!”
(Гоголь, 1969: 41, превод
Милована и Станке Ђ. Глишић)

Овде је преводилац нашао еквивалент на српском и на семантичком и на сликовитом плану.

Лексичко калкирање

Лексичко калкирање, употреба стране речи уместо преводног еквивалента у примеру који ћемо навести настаје као последица неостваривања правилне преводне семантизације, тј. преводилац не успева да лексичким средствима језика превода означи семантичку вредност речи изворника.

У српским преводима са руског проблем лексичког калкирања се своди на проблем лексичких русизама.

Проблем међујезичке семантизације се поставља као проблем утврђивања семантичког поља и стилске вредности лексеме оригиналa и лексема превода. Зато преводилац често не успева да нађе преводни еквивалент.

„Въезд его не произвел в
городе совершенно никакого
шума и не был спровожден
ничем особенным: только два
русские мужика, стоявшие
у дверей кабака против
гостиницы<...>” (Гоголь,
2012: 223)

„Његов долазак није
начинио у граду баш никакве
буке и није био пропраћен
ничим особитим; само два
руских мужика, што стајају
крај врата пред механом
према гостиници <...>”
(Гоголь, 1969: 7, превод
Милована и Станке Ђ.
Глишић)

У овом примеру видимо употребу русизма у преводу, то је реч *мужик*. До тога долази због неадекватне преводне семантизације од преношења лексичких елемената из језика оригинала у језик превода при превођењу безеквивалентне лексике.

Поставља се питање да ли за пример *мужик* у овом случају не може да се нађе еквивалентна реч у српском? У речнику Богольуба Станковића се реч *мужик* наводи овако:

1. заст. мужик, сељак 2. нар. човек, мушкарац 3. нар. муж 4. заст. погрд. сељачина, село, простак, неотесанац

Као што можемо да приметимо, постоје и српски еквиваленти за реч *мужик*, међутим, ако се осврнемо на историјске прилике у тадашњој Русији, схватићемо да је русизам *мужик* ипак најпогоднији превод, поред свих других могућих еквивалената. Одговор налазимо у речнику Гуманитарный словарь где се реч *мужик* наводи на следећи начин: МУЖИК — просторечное, дерев. наименование взрослого (обычно женатого) мужчины или любого человека муж. пола. В лит. яз. употребляется (во всяком случае употреблялось до рев-ции и опред. слоями — после нее) в знач. “дерев. М., простолюдин” (иногда, но не всегда с импликацией грубости, неотесанности — ср. мужлан, слово, специфицировавшееся в этом значении) — обратити пажњу на део исписан италиком. Тај део нам показује да је реч о посебном слоју друштва деветнаестог века у Русији и да је због тога најадекватнији превод баш русизам, а не српски сељак, мушкарац, простак...

Неодређеноличне реченице

Неодређеноличне реченице су реченице без субјекта. У руском језику је њихов предикат глагол у трећем лицу множине. „Неодређеноличне реченице су реченице у којима се не исказује вршилац радње, јер је непознат, неодређен, уопштен, или је одређен и познат, али се ставља у други план да би се истакла радња као таква“. (Маројевић 1976: 97-98)

Основна карактеристика неодређеноличних реченица је постојање различите семантичке вредности за исте структуре реченице.

Вршилац радње су неодређена лица (3. л. мн.):

“Кажется, играли в карты и пили чай”. (Достоевский, 2008: 28)

“Канда су се картали и пили чај”. (Достојевски, 1968: 45, превод Јована Максимовића)

Ова неодређенолична реченица је на српски преведена безличном реченицом, мада је могла бити употребљена и неодређено безлична реченица, где је предикат глагол у 3. л. јдн. средњег рода и рефлексивна морфема се, па би превод гласио овако:

Изгледа да се тамо картало и да се пио чај. (мој превод)

Исказана су неодређена лица предикатом у 3. л. мн. и на руском, и у преводу на српски.

Безлична реченица с глаголом с повратном морфемом се у предикату:

„Я бы хотел... мне нужно
поторопиться...“ (Гоголь,
2012: 384)

“Ја бих хтео, морам да
похитам...” (Гоголь, 1968:
137, превод Милована и
Станке Ђ. Глишић)

Из датог примера закључујемо да се руска конструкција личне заменице у дативу + глагол у 3.л. јдн./предикатив на српски преводи глаголом у личном глаголском облику (*мне нужно – морам*).

Прецизност у превођењу књижевног текста

Приликом превођења свих текстова, тако и књижевних, посебна пажња се обраћа на прецизност у преводу.

Посебну потешкоћу представља превођење говора јунака који су странци (у нашем примеру ће то бити немачки језик), а покушавају да говоре на руском. Овде треба прилагодити немачки изговор приликом говорења на српском, као што је писац прилагођавао немачки изговор приликом говорења на руском.

“ Никакой шум и драки у меня *не буль*, господин капитэн, -- затараторила она вдруг, точно горох просыпали, с крепким немецким акцентом, хотя и бойко по-русски, -- и никакой, никакой шкандалъ, а они пришоль пьян, и это я *всё расскажсит*, господин капитэн, а я *не виноват...*” (Достоевский, 2008: 99)

“Никаква ларма и туча код мене *није био*, господин капитен – поче она брљати, као да неко грах посипа, са јаким немачким изговором, премда доста живо и оштро руски – и никакав, никакав шкандал, а они су дошао пијан, и тоја *све причам*, господи капитен, а ја *нисам крив...*” (Достојевски, 1968: 105-106, превод Јована Максимовића)

Овде наилазимо на облик глагола који у руском не постоји: *не буль* (уместо *был*). То је модификација немачког изговора руског језика. У српском преводу, пак, наилазимо на овакав превод: “Никаква ларма и туча код мене *није било...*” (уместо *није было*), где нема конгруенције између субјекта и предиката. Даље, на руском имамо облик *я + 3. л. јдн.*, што наравно није норма, а превод на српски је *ја све причам*, а буквални превод би био *ја све прича*. У последњем примеру долази до поклапања руског и српског, тј. до буквалног превођења, а да не долази до нарушувања осећаја неправилног говора који писац и преводилац теже да достигну: *ја не виноват* се преводи *ја нисам крив* (а ради се о женској особи).

Из овог примера примећујемо да су дозвољене варијације приликом превођења, али да је свакако потребан осећај како би се прилагодио немачки изговор у српском преводу.

Закључак

На основу истраженог корпуса закључујемо да се за изражавање просторних односа у руском језику користе предлошко-падежне конструкције, а исто тако се преводе и на српски језик. Временски односи се у руском језику изражавају на више начина, а ми смо у анализи показали изражавање временских односа помоћу лексичких средстава. У руском језику се друштвени односи обично изражавају инструменталом друшва (*мы с ним-ја и он*), чега у српском језику нема, већ се вршиоци радње спајају везником *и*. Приликом анализирања дошли смо до закључка да је занимљива употреба заменице *себя*. Наишли смо на овакву употребу: *у себя-у своем стану, пришел к*

себе-дође кући. У вези са партиципским синтагмама и партиципима сазнајемо да они немају активну употребу у српском језику као у руском, па се стога преводе описано (сем глаголског прилога садашњег и будућег). Инфинитиви се преводе са руског језика на српски *да-конструкцијом*. С обзиром на то да у руском језику постоји само перфекат за изражавање прошле радње, у појединим случајевима, када контекст то дозвољава, перфекат се може на српски превести аористом или имперфектом. Посесивни односи се у руском језику, за разлику од српског, изражавају инверзијом. Превођење фразеолошких израза представља најсложенији проблем приликом превођења и дели се у више нивоа: а) фразеологизми исте лексичке структуре, б) фразеологизми различите лексичке структуре, в) фразеологизми где се један део фразеологизма извornог текста поклапа са преводом фразеологизма на српски језик, а други део им је различит. У вези са лексичким калкирањем можемо рећи да из примера закључујемо да оно настаје као последица неостваривања правилне преводне семантације, тј. преводилац не успева да лексичким средствима језика превода означи семантичку вредност речи изворника. Има више типова неодређених реченица, а ми смо обрадили случај када су вршиоци радње неодређена лица. У вези са безличним реченицама са повратном заменицом се можемо рећи да *се* руска конструкција личне заменице у дативу + глагол у 3. л. јдн./предикатив на српски језик преводи глаголом у личном глаголском облику. Приликом анализе наишли смо на потешкоће превођења говора јунака који су странци, а покушавају да говоре на руском језику. Из ових примера примећујемо да су дозвољене варијације приликом превођења.

ЛИТЕРАТУРА

1. Академия наук СССР, 1980. *Русская грамматика*, тт. 1-2, Москва, изд. «Наука»
2. Достојевски, Ф. М., 1968. *Злочин и казна*, Београд, *Просвета*
3. Достојевски, Ф. М., 1977. *Злочин и казна*, Београд, *Рад*
4. Достоевский, Ф. М., 2008. *Преступление и наказание*, Москва, Эксмо
5. Гоголь, Н.В., 1969. *Мртве душе*, Сарајево, Веселин Маслешић
6. Гоголь, Н. В., 2012. *Мёртвые души*, Москва, Эксмо
7. Маројевић, Радмило. 1989. *Лингвистика и поетика превођења: Међусловенски певод*, Београд
8. Маројевић, Радмило. 2001. *Русская грамматика*, том II, Москва – Белград, изд. Филологический факультет Белградского университета
9. Станковић, Богољуб. 2009. *Руско-српски речник*, Нови Сад, *Прометеј*

Antonia Raguž

(prijevod s bugarskog na hrvatski jezik)

Odsjek za južnoslavenske jezike i književnosti

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

antonia.raguz1991@hotmail.com

ETIMOLOGIJA TERMINA ZA PRIJEVOD U SLAVENSKIM JEZICIMA

Мы обязаны делать все, чтобы слово не было неопределенно невразумительным.

Но мы не можем сделать, чтобы оно перестало быть трудным.

S. A. Averincev

Etimologija termina za prijevod u slavenskim jezicima¹

Translatološka terminologija obuhvaća hipotezu o autonomiji predmeta znanosti – *prijevodu*, kao i o specifičnosti intelektualne aktivnosti koja se nalazi u njezinoj osnovi, a to je prijenos sadržaja s jednog jezika na drugi. O starosti ovog fenomena vodile su se burne rasprave, no zanimljivo je pogledati još dalje, u etimologiju navedenog termina koji je kodirao različite semove u slavenskim jezicima. Kod njih se aktivnost i rezultat različitih prijevoda nazivaju različito, kada se proučavaju određene razlike u samim terminima i različite perspektive o pogledu na prijevod. Etimologija naziva za prijevod daje nam iskonsku i vrlo jasnu sliku o tim razlikama.

Tako za bug. *превод* odgovara rus. *перевод*, ukr. *переклад*, polj. *tłumaczenie, przekład*, češ. *tlumočení, překlad*, slovač. *preklad*, srp. *prevod, превођење, тумачење*, hrv. *prijevod, prevodenje*, sloven. *prevajanje*.

¹ Poglavlja prevedenog teksta su preuzeta iz knjige I. Likomanove *Славяно-славянският превод. Лингвистички подход към художествения текст* (София: УИ “Св. Климент Охридски”, 2006).

Etimologija termina kojima se naziva prijevod u slavenskim jezicima predstavlja različite distinkcije unutar grupa i različite rakurse u interpretaciji njegove suštine.

Istražimo nazive prijevoda u različitim jezičnim grupama: južnoslavenskoj, istočnoslavenskoj i zapadnoslavenskoj. Na primjerima bugarskog, ruskog, ukrajinskog, poljskog, češkog, slovačkog, srpskog i hrvatskog jezika vidi se da podjela na pojedine geopovjesno formirane skupine ne odgovara u slučaju proučavanih jezičnih činjenica. Možemo prikazati tvrdnju s primjerima iz dostupnih jednojezičnih, dvojezičnih i etimoloških rječnika.

Istočnoslavenski termini (bez ukrajinskog), bugarski, kao i dio srpskih, slovenskih i hrvatskih etimološki su relativno transparentni. Sadrže prefiks *bug. нpe-* istočnoslavenskim zakonomjernim punoglasjem *nepe-* koji ima svoje indoeuropske korijene i paralele kako u obliku *npe-/nepe-*, tako i u značenju prijedloga i prefiksa ‘пре-’, ‘през-’, ‘през’ itd. (Фасмер 1987). Osnovni, korijenski element riječi sadrži paksemantiku riječ *voditi* kao ‘usmjeravanje, vođenje, rukovođenje, upućivanje, orientiranje, odvođenje’ i njima sroдна značenja. Time je prikazano pojednostavljivanje derivata u fonetičkim varijacijama korijena te riječi u bugarskom jeziku – *-вод/-воксд/-вексд/-вед-*, ali to ne utječe na zaključke. U cijelosti riječi rus. *превод* Vasmer (Фасмер 1987) vidi kalkiranje od lat. traducere prekofran. traduire, a to se također može odnositi i na bug. *нpeвoд*, srp. *нpeвoд*, hrv. *prijevod*, sloven. *prevajanje*. Kalkiranjem je očuvana indoeuropska semantika. Ona odražava usmjeravanje na adresata, primatelja u stranom tekstu, ali predstavlja njegov jezik od adresanta, prevoditelja koji je razumio tekst na izvornom jeziku (na kojem je tekst stvoren) kako bi ga mogao pretvoriti na jezik primatelja i usmjeriti ga prema sadržaju teksta. Ta semantika odražava aktivnu, dominirajuću ulogu adresanta, voditelja u komunikacijskom lancu (autor-)prevoditelj-čitatelj/slušatelj. Liderstvo, rukovodstvo u jednom procesu poput vodstva uvijek se veže uz kretanje, približavanje, premještanje – bilo u vremenu, bilo u prostoru. Prijevod u cijelosti odgovara takvim parametrima – kretanje kako u vremenu, tako i/ili u prostoru. Termini u istočnoslavenskim jezicima (bez ukrajinskog), kao i bugarski termini, obuhvaćaju u cijelosti semantični prostor procesa prevođenja, njegova djelovanja i razultata, a osim toga i dvije glavne vrste prijevoda – usmeni i pismeni. Takav široki raspon prevođenja i njegova kodiranja leksema *prijevod* obuhvaća određeni pogled na njegov karakter i

njegovu svijest kao posebnu vrstu književnog stvaralaštva – ne kao novost, imaginaciju i pretpostavku, ne kao samostalnu umjetnost, nego kao djelo, određeno i ograničeno jednim postojećim i funkcionirajućim originalnim tekstom, djelo koje je uvjetovano parametrima originalnoga teksta.

U zapadnoslavenskoj jezičnoj skupini djeluju dva osnovna leksema za nazivanje prijevoda i prevodenja: polj. tłumaczyć/przekładać, češ. překladat/tlumočit, slovač. prekladat/tlmočiť. Omjer korištenja pojedinačnih leksema je različit. U poljskom jeziku naziv tłumaczyć jest prevodenje općenito – kako usmeno, tako i pismeno, dok leksem polj. przekładać označava samo pismeno prevodenje; ovo se odnosi i na izvedenice – polj. przekład, przełożyć koje se isključivo odnose na pismeni prijevod, dok se tłumaczenie, przetłumaczyć, tłumacz nazivaju sve vrste prevoditeljskih aktivnosti i njihovih vršitelja. Češki jezik nema izravnih analogija s poljskim jezikom unatoč prividnom prisustvu leksema koji su slični po zvučenju (blizina jezika ovdje se poiograva s točnim razumijevanjem i termini za prijevod su prevoditeljima prekrasna ilustracija „lažnih prijatelja“): překládat, překládatel, překlad, překládání su povezani s prijevodom općenito, dok se leksemima tlumočit, tlumočník, tlumočení nazivaju samo usmene prijevodne aktivnosti. Još različitija je slika u slovačkom jeziku: od osnovne im. prekladtvori se i prekladať (preložiť), prekladatelza prijevod općenito, atlmočiť i tlumočník odnosi se samo na usmeni prijevod zato što nedostaje riječ za sami njegov tekst. Posebnu pozornost zasluguje ukr. тлумач, тлумачити, тлумачения sa značenjem ‘objašnjavati, razjašnjavati’ i samo arh. ‘prevoditi’.

Etimologija prve grupe zapadnoslavenskih (i ukrajinskih) leksema kao polj. przekład, češ. překlad, slovač. preklad, ukr. переклад daje dodatni razlog za razmišljanje. Usپoredно dostupno u sinkroniji je tumačenje češ. překlad, polj. przekładislovač. preklad. Zakonomjernim oblikom prefiksa *pre-* (kao što je opisano u južnoslavenskim jezicima i bugarskom) tvori se krajnji leksem s korijenom *klad-koji označava ‘postavljanje’ u slavenskim jezicima, uklj. i u dijal. bug. *клада* i *клавам* ‘gomilati, postaviti’. Izvedena je još iz ie. *kla- sa sufiksom -d-i značenjem ‘sloj, naslaga’ koja je nesumnjivo sroдna s baltičkim: lit. *kloti* ‘prostrijeti, staviti’, lit. paklode ‘pokrivač’, latv. klāt ‘pokrivati’; s germanskim: got. af-hlapan ‘preopteretiti’, srnjem. hladani njem. ladan>laden, stengl.hladan>suvr. engl. lade istisland. hlađa>suvr. island. hlađa (Bruckner 1957, Фасмер 1958, Machek 1968, Български етимологичен речник 1998, Черных

1993). Zapadnoslavensko (i ukrajinsko) je također kalk iz latinskog – od transferre ‘prenositi’ i predstavlja prijenos smisla s jednog jezika na drugi, što je različito od sinkronijski i semantički bliskih leksema polj. tłumaczyć, češ. tlumočit, slovač. tlmočiť sa značenjem ‘objašnjavati’ koje zahtijeva prethodno razumijevanje prethodne faze prijevoda (Barańczak 1990).

Početne razlike u značenjima dopuštaju zadržavanje na jezicima leksema koji su se naknadno sinonimizirali.

U navedenim paralelama vidi se da je u leksemima polj. przekład, češ. překlad, slovač. preklad, ukr. перекладизразито etimološki očuvano značenje ‘naslojavanje, gomilanje, slaganje, preklapanje’. Dvojezičnost, višeslojnost u terminu je kodirana u prvobitnim vremenima i upravo nam na to ukazuje etimologija.

Druga skupina termina češ. tlumočník, polj. tłumacz, slovač. tlumočník znatno je zanimljivija kako genetički, tako i svojom rasprostranjenosću te s izmjenama u obliku i pohranjenim značenjima. U svim slavenskim jezicima – i u istočnoslavenskim, i u južnoslavenskim, i u zapadnoslavenskim, te se riječi izvode izravno od određenog pisanog oblika u stbug. тъмачъ. Ona pak ima izuzetno neobičnu sudbinu – dolazi od neindoeuropskih jezika, zapisana je u starobugarskim spomenicima, a i poslije njezine pismene pojave u slavenskim tekstovima širi se među mnogim evropskim jezicima. Etimolozi se slažu da je riječ došla iz kruga maloazijskih i/ili turkijskih narječja kao što sukumanski, uigurski, altajski, osmanski, u obliku forme *tilmaç* avarske posredovanjem (Skok: 1974, Фасмер 1958, Machek 1968), gdje se dotiče tur. *dilmaç* ‘posrednik između dvije strane’ kodturk. dil-til ‘jezik’. S druge strane daje paralele u ar. *terğeman*, asir. *targumannu*, hetit. *tarkumani* i tur. *tercüman* sa značenjem ‘objašnjavati, tumačiti’. Na Balkanu se taj leksem pojavljuje u XV. stoljeću kao evropski turcizam *dragoman*‘(pre)voditelj’ (Skok 1974), ali osim toga i u ukr. *dragomanarh*. ‘prevoditelj’, gdje danas proživljava obnovu sa značenjem ‘službenog prevoditelja’².

² Usp. i u eng. dragomans/dragomen: prevoditelj ili vodič u zemljama, gdje se govori arapski, turski ili perzijski jezik. U srednjoengleskom *dragman* – od starofrancuskog *drugeman*, od srednjovjekovnog latinskog *dragumannus*, od srednjovjekovnog grčkog *dragoumanos*, od arapskog *tarjumân*, od aramejskog *tūrgemānâ*, od akadskog *targumânu* - ‘prevoditelj’ (Britannica)

Oblak srpskohrv. *tumač*, rus. *толмач*, ukr. *тлумач*, bug. *тълкувател* ima formalno-semantičke usporedbe u susjednim neslavenskim jezicima – usp. rum. *tilmaçi*, mađ. *tolmács*, lit. *tūlkas*, latv. *tulks*, est. *tulk* sve s istim značenjem, koje je dokaz posuđivanja (Skok 1974, Фасмер 1958). Posuđivanje riječi i njezinih produktivnih derivata produžuje i dalje od neposrednih slavenskih susjeda – u germanskim jezicima srnjem. *Dolmetscher*, kao što se pojavljuje još u XIII. st. glagol *tolmetze*, a i današnji *dolmetschen* sa značenjem i ‘objašnjavati’ i ‘prevoditi’. Istovremeno u šved. imamo *tolk*, nord. od stskand. *tulkr*, hol. *tolk*, stir. *to-tluch* ‘moliti’ (Bruckner 1957, Черных 1993, Etymologisches Wörterbuch des Deutschen 1989) od vjerojatno općeg ie. **tolku-* ‘govoriti, izlagati’. Ovaj je leksem u njemačkom jeziku sačuvan samo za *usmeni* prijevod, a za pismeni se uspostavlja iznova latinski kalk (njem. *übersetzen, übertragen*) također u arhetipskom smislu ‘premeštati’. Do južnog Slavenstva paralelno sa slavenskim kalkom latinskog termina traducere – *prevoditi*, dosežu i leksemi srp. *tumač*, sloven. *tolmač*, ali samo periferno – primjerice u srpskom i hrvatskom jeziku, slično ukrajinskom, u riječi *тлумач* sinonimno leksemima sa značenjem ‘objašnjavati, tumačiti’, no što se tiče prijevoda koristi se i iskonska slavenska riječ. Tako su tumačenje/interpretiranje i prijevod kodirani kao dva izomorfna procesa. Izomorfizam je u srži procesa i njegova rezultata. Još R. Jacobson usmjerava da prijevod može biti unutarjezični međujezični, tj. interpretacija predstavlja unutarjezični prijevod kao pojašnjenje određenog teksta. Prema nekim znanstvenicima taj leksem je u graničnim područjima južnih Slavena podvrgnut ponovnom preuzimanju (pojava koja je poznata tijekom produženog kontakta između naroda i jezika) i dolazi iz mađarskog *tanács* ‘savjet’ u srpski i slovenski u XVI. st. već kao oblik *tanac* i *tonač* sa značenjem ‘savjet’ i ‘razgovor’, od kojih smisleno-rječotvorna derivacija produžuje: hrv. *utanačiti* ‘dogоворити се’, *tonačnik* ‘savjetnik’ (Skok 1974). Kod termina srp. *nprevod* i *nprevođenje* B. Čović također naglašava tekstualnost prvog i procesualnost u drugom. Procesualnost podrazumijeva i oblikovanje prijevodnog lanca koji čine prijevodi različitih prevoditelja i predstavlja put prema primitku teksta u receptivnoj književnosti (Човић 1994).

Napravljene paralele između slavenskih jezika kroz terminološke nazive za prijevod opisuju nekoliko karakteristika.

Prilikom nazivanja prijevoda u zapadnoslavenskim jezicima vrlo jasno se opisuje razlika između pismenog i usmenog prijevoda – pojava koja

postoji i u neslavenskim jezicima – primjerice u njemačkom, ali pitanje je li riječ o tipološkoj karakteristici ili o slavenskom utjecaju još treba proučiti. Osim toga razumijevanje značenja kroz etimologiju u odnosu na svaki usmeni prijevod svakog od promatranih zapadnoslavenskih jezika označava i *tumačenje, razjašnjavanje*. Međutim, unutar grupe otkrivamo i razlike: u češkom i slovačkom interpretativni (po značenju) korijen povezan je samo s usmenim prijevodom, dok poljski jezik – s prijevodom i s objašnjanjem općenito, a slavenski se kalk upotrebljava samo za pismeni prijevod.

U istočnoslavenskim jezicima (u bugarskom) leksem je za prijevod jedan jedinstven, a njegov drevni sinonim je sačuvan samo u svom iskonskom značenju – ‘tumačiti’. Može se pretpostaviti da im je posuđivanje rezultat prvih obostranih kontakata na istočnoslavenskim jezičnim područjima i ulaska stranih tekstova i njihovih prijevoda (jednovremeno s pismenim vanjskim kontaktima) koji ne rješavaju različitosti prijevoda u leksemima, kojima nazivamo prijevod. Osim toga, može se pretpostaviti da je prevoditeljstvo kao intelektualna aktivnost bilo više cijenjeno i aktivnije prakticirano među južnim Slavenima – usp. bugarizacija kao način čitanja. Pritom u leksemu za pismeni prijevod zapadnoslavenskih jezika (i u ukrajinskom) kalk nosi sem ‘premeštati’ (na izvornom tekstu njegove izvorne kulture u prevedenom tekstu receptivne kulture), dok je u usmenim prijevodima dominirajući sem ‘objašnjavati’. U isto vrijeme, bazirajući se na izvođenje drugog teksta iz izvornog u istočnoslavenskim jezicima (bez ukrajinskog), ustanovljujemo značajno jasnije kodiranu *dinamiku* intelektualnog procesa prevođenja u njegovu značenju *prelokaliziranja* teksta – iz jedne kulture u drugu. Naravno, ta tvrdnja može biti provedena jedino proučavanjem prvih prijevoda, koji su kulturno značajni u pojedinačnim slavenskim jezicima i kulturama. Kodiranjem *dinamike* termina i kroz nju – otvorenošću u primanju stranih tekstova, istočnoslavenski jezici suprotstavljaju se dominirajućoj statici u zapadnoslavenskim jezicima prilikom procesa prijevoda: u leksemima za prijevod u zapadnoslavenskim jezicima (i u ukrajinskom) vidljivije je izražena dvojezičnost, naslojavanje semova, preosmišljavanje stranih/izvornih tekstova uz paralelno postojanje originala i prijevoda.

Kod južnoslavenskih jezika na prvom mjestu u nazivu prijevoda izvedeno je premještanje teksta, kako kod nekih od njih naziv sadrži i tumačenje kao dio prijevodnog procesa. U bugarskom jeziku izgled jednog

jedinstvenog termina otkriva ambivalentnost fenomena prijevoda jedva kolokativno: *lak prijevod vs. dobar prijevod*. U prvoj frazi raspoznamo procesualnu semantiku, a u drugoj – tekstualno-rezultativnu semantiku.

Na osnovu etimoloških podataka, a oni su u tom slučaju isključivo bogati i nose puno semova, možemo formulirati iskonski različite interpretacije prijevoda kao aktivnost i rezultat i otkriti razlike ne samo između različitih slavenskih jezičnih grupa, nego i unutar grupa. Tim načinom približit ćemo se iskonskom postojanju prijevoda i njegovim skrivenim interpretacijama u različitim jezičnim tradicijama.

Znanost o prijevodu se u slavenskom jezikoslovju također naziva na različite načine i s različitim akcentima u terminima: bug. *meopria na превода*, rus. *непреродознание, непреродоведение*, polj. *teoria przekładu*³, češ. *teorie překladu*, slovač. *teoria prekladu*⁴, srp. *meopuja превођења*⁵ i u svim jezicima – posuđenica *matranslatologija, translatorika, translatika, traduktologija*. Prema nekim znanstvenicima cijela povijest teorije prijevoda može biti zamišljena kao diskusija između polisemije leksema *prijevod* (Wilss 1982 prema Gutt 1991: 47).

Literatura

1. BARAŃCZAK, Stanisław. 1990. *Maly, lecz maksymalistyczny manifest translatologiczny albo: Tłumaczenie się z tego, że tłumaczy się wiersze również w celu wytlumaczenia mnym tłumaczom, iż dla większości tłumaczeń wierszy nie ma wytlumaczenia.* – *Teksty II*, 3, 7–66.
2. BRÜCKNER, Aleksander. 1957. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: Warszawa Wiedza Powszechna.
3. GUTT, Ernst-August. 1991. *Translation and Relevance:cognition and context*. Oxford: B&B.
4. MACHEK, Václav. 1968. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Academia Nakladatelství Československé Akademie Ved.
5. PFEIFER, Wolfgang. et al. 1989. *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*. Berlin: Akademie-Verlag.
6. SKOK, Petar. 1971–1974. *Etimologiski rječnik*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
7. WILSS, Wolfram. 1982. *The Science of Translation. Problems and methods*. Tubingen: GNV.
8. ГЕОРГИЕВ, Владимир Иванов. et al. 1979–2001. *Български етимологичен речник*. Т.1–6. София: БАН.
9. ЛИКОМАНОВА, Искра. 2006. *Славяно-славянският превод. Лингвистичен подход към художествения текст*. София: УИ “Св. Климент Охридски”.
10. ФАСМЕР, Макс. 1987. *Этимологический словарь русского языка (1950–1958)*. Москва: Прогресс.
11. ЧЕРНЫХ, Павел Яковлевич. 1993. *Историко-этимологический словарь современного русского языка*. Москва: Русский язык.
12. ЧОВИЋ, Бранimir. 1994. *Поетика књижевног превођења*. Београд: Научна књига.

³ Doslovno prevedeno: teorija pismenog prijevoda. (Ликоманова 2006:20)

⁴ Doslovno prevedeno i u oba jezika: teorija prijevoda – kao u bugarskom jeziku. (Ликоманова 2006:20)

⁵ Doslovno prevedeno: teorija procesa prijevoda. (Ликоманова 2006:20)

Viktorija Škorućak

Odsjek za južnoslavenske jezike i književnosti
Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
viktorijaskorucak@yahoo.com

OSVRT NA PROBLEMATIKU PREVOĐENJA

Sažetak: Prevodenje je vrlo složen i zahtjevan proces prenošenja značenja iz jednog jezika u drugi pri kojem se prevoditelj suočava s raznim problemima. U ovom radu dat će se definicija i navest će se zadaci prevoditelja te će se pokušati prikazati problemi s kojima se prevoditelj može susresti i navest će se njihova moguća rješenja. Rad će se dotaknuti samo problema s kojima se susreću prevoditelji pri pisanom prevodenju najviše književnih, ali i stručnih tekstova. Prikazat će se najčešći problemi kao što su prevodenje kulture, metafore, internacionalizma i sl. Cilj rada je uvođenje u problematiku pisanoga prevodenja.

Ključne riječi: prevodenje, zadaci prevoditelja, kultura, metafore, internacionalizmi

Definicija prevodenja

U svom članku *Pragmatika prevodenja* Ivana Simeon navodi jednu od definicija prevodenja koja kaže da je „prevodenje proces kojem je krajnji cilj da učinak koji neki iskaz izrečen na polaznom jeziku ima na primatelja bude jednak učinku koji taj isti iskaz ima na primatelja na ciljnem jeziku“ (Simeon 1999: 683). Da bi prevoditelj bio sposoban držati se tog kriterija, mora odlično vladati jezikom na koji prevodi tekst i jezikom s kojega tekst prevodi. Samo poznavanje jezika nije dovoljno da prijevod bude kvalitetan stoga je potrebno da prevoditelj poznaje kulturu određenog govornog područja i da ima znanja u raznim oblastima ljudskog djelovanja. Osim toga, prevoditelj se mora konstantno služiti rječnicima i raznim jezičnim priručnicima jer prevodenje nije samo puko prenošenje značenja iz jednog jezika u drugi.

Ladmiral pod prevodenjem podrazumijeva i sam proces prevodenja, odnosno prevoditeljevu aktivnost i rezultat te aktivnosti, a to je ciljni tekst (Ladmiral 2007: 31). Zbog toga smatra da je svaki prevoditelj zapravo i autor novog teksta, tj. koautor. Prilikom prevodenja poezije ta uloga prevoditelja je najizraženija jer se naglasak stavlja na prevodenje dojma koji je pjesma pobudila u nama, a ne na smisao ili metriku. Prevoditelj na sebe preuzima ulogu „interpretira“ i u prevodenje mora unijeti svu svoju subjektivnost kako bi pjesmu približio čitatelju (Ladmiral 2007: 41).

Može se zaključiti da je prevodenje vrlo složen proces koji osim jezične kompetencije od prevoditelja zahtijeva i sposobnost razumijevanja i interpretiranja teksta. „Prevoditelj mora biti maštovit i imati dobru intuiciju i sposobnost uživljavanja te se usredotočiti na komunikacijski aspekt teksta“ (Simeon 1999: 684). Međutim, prevoditelj također mora paziti da prijevod bude vjeran originalu onoliko koliko je to moguće.

Zadaci prevoditelja i problemi pri prevodenju

Ivana Simeon u svom tekstu smatra da bi opće pravilo „koje bi obuhvaćalo sve vrste prevodenih tekstova glasilo da prijevod mora biti onoliko doslovan koliko je moguće i onoliko slobodan koliko je potrebno“ (Simeon 1999: 685). To znači da prevoditelji nemaju potpunu slobodu prilikom prevodenja, već se moraju pridržavati određenih pravila. Prevoditelji moraju paziti na standardni jezik koji im je nadređen, dok nestandardnom jeziku pribjegavaju samo u slučajevima kada je to neophodno. Na primjer, prilikom prevodenja poezije vrlo je teško držati se standardnog jezika jer

on onemogućava kreativnost kao što to omogućava nestandardni jezik. „Nestandardni jezik je jezik u kreativnoj upotrebi, a to je u stvari način na koji ga svakodnevno koristimo. Ovdje prijevod postaje vještina i umjetnost“ (Simeon 1999: 685). Poezija je vrlo kompleksan književni rod u kojem su ritam, rima i stih glavni elementi i u njima se često isprepliću nestandardni oblici koje je teško vjerno prevesti na drugi jezik. Stoga prevoditelj treba biti upućen i u nestandardni oblik jezika na kojemu je poezija pisana. Treba biti dovoljno kompetentan kako bi uskladio ritam i rimu, ali i dovoljno nadaren kako bi uspio interpretirati djelo i prenijeti dojam koji poezija ostavlja na čitatelja. Samo iskustvo u tom slučaju nije dovoljno.

Prevoditelj često u procesu prevodenja može naići na termine koji su mu nepoznati i ukoliko rješenje sam ne pronađe, mora se obratiti nekom stručnjaku. Nikada ne smije ostavljati problem neriješen jer to umanjuje njegovu prevoditeljsku kompetentnost. U knjizi *Becoming a Translator* Douglas Robinson između ostalog raspravlja i o etici prevodenja. U potpunosti je neetički da prevoditelj iskrivi ili izobliči značenje izvornog teksta (Robinson 2003: 25). Međutim, u praksi stvari ne funkcioniraju baš tako jednostavno. Prevoditelj se može naći u problemima kada treba prevesti tekst koji smatra uvredljivim, vulgarnim ili kada treba tekst prilagoditi djeci, televiziji ili nekim reklamnim kampanjama. Činjenica je da prevoditelj mora biti u potpunosti objektivan i u prevođenje ne smije uplatiti svoje osobne stavove i osjećanja (Robinson 2003: 26).

Prevodenje kulture

Prema Vladimиру Iviru „prevodenje znači prevodenje kultura, a ne jezika“ (Maričić 1995: 447), što znači da prevoditelj nije samo medij između dvaju jezika, već i između dviju kultura. Budući da ne postoje dvije potpuno ekvivalentne kulture, prevoditelj se mora koristiti raznim postupcima kako bi što vjernije preveo tekst (Maričić 1995: 447).

Jedan od takvih postupaka jest **posuđivanje** kojemu se pribjegava u slučaju kada jedna kultura ima neki element kulture koji druga kultura nema. Stoga druga kultura nema ni jezični izraz kojim bi se mogao nadomjestiti taj element. Karakteristični primjeri takvog postupka su *country glazba, rap, soul* u području glazbe i *western, thriller* u području filma (Maričić 1995: 448). Tehnološki napredak omogućava sve veću dostupnost informacija te se mnogi termini koji ne postoje u određenim kulturama jednostavno ni ne pokušavaju prevesti, već se izravno preuzimaju npr. *feedback, oldtimer,*

lifecoach, hipster... Feedback zapravo ima prijevod u vidu povratne informacije, međutim taj prijevod nije udomačen.

Postoje i slučajevi kada se posuđivanje upotrebljava, a kultura u koju se element prevodi već ima i sadržaj i jezični izraz za taj element kulture. Jedan od takvih primjera jest *kupovanje*, koje se vrlo često zamjenjuje engleskim izrazom *shopping*. Maričić smatra kako hrvatski izraz *kupovanje* nije manje vrijedan i da ne postoje lingvistički razlozi zbog kojih bi se engleski izraz *shopping* prije upotrebljavao (Maričić 1995: 448-449).

Uz posuđivanje, prevoditelji se koriste i postupkom definiranja elemenata kulture, tj. opisivanjem. Ovaj postupak prevoditelju omogućava da preko poznatih koncepata dođe do onog koncepta koji nedostaje kulturi na koju prevodi. Maričić za primjer navodi izraz *affirmative action* koji se pojavio šezdesetih godina. Budući da je naša kultura jednorasna i u njoj nema rasne segregacije, taj pojam je tada predstavljao svojevrstan problem. Prevoditelj je morao pribjeći definiranju pojma kako bi ga približio čitateljima. Stalno ponavljanje definicije u prijevodu bilo bi nezgrapno te bi prevoditelj stoga trebao samo prvi put upotrebljavati definiciju, a dalje u tekstu koristiti izvorni oblik pojma (Maričić 1995: 449).

Doslovan prijevod je postupak kojemu prevoditelji najmanje pribjegavaju. Razlog je tome što nema puno primjera potpune kulturne ekvivalencije kao npr. u slučaju izraza sustainable growth koji lako možemo zamjeniti hrvatskim oblikom *održivi razvoj*, koji je u potpunosti razumljiv svima (Maričić 1995: 450).

Čest je slučaj kada podudarnost između elemenata kulture postoji, ali ona nije potpuna te se stoga prevoditelji služe postupkom zamjene. U ovom slučaju bitno je da se značenje poruke očuva na semantičkoj i komunikacijskoj razini. Zanimljiv primjer za to je termin *copyright sand patent privacy* koji je na hrvatski preveden kao *zaštita intelektualnog vlasništva*. Primjećuje se da to nije u potpunosti isti termin, ali nije ni daleko od toga jer je poruka u svojoj osnovi očuvana (Maričić 1995: 451). Ovaj postupak je vrlo bitan prilikom prevodenja nekih idioma kao npr. *kill two birds with one stone* koji se kod nas prevodi kao *ubiti dvije muhe jednim udarcem*.

Postupak dodavanja adekvatan je samo u slučajevima kada prevoditelj zna da su čitatelji upućeni u određenu temu. Dodavanjem se ne kaže sve otvoreno, nego se sitnim i jedva primjetnim aluzijama upućuje na određene elemente kulture (Maričić 1995: 451).

Prevodenje kulture od prevoditelja zahtijeva mnogo više od odlične jezične kompetencije u dvama jezicima. Ono zahtijeva temeljno poznavanje kulture jezika s kojeg prevodi tekst kao i jezika na koji tekst prevodi.

Prevodenje metafore

Metafora je stilska figura koja predstavlja preneseno značenje riječi, odnosno skraćenu poredbu u kojoj se značenje jedne riječi zamjenjuje značenjem druge.

Njena upotreba nije ograničena samo na književnost i umjetnost, već je prisutna i u svakodnevnom životu, u svim oblicima komunikacije. Metafore nam služe kao slike kojima izražavamo svoje misli, osjećaje i događaje (Manucci 1995: 251). Poznata nam je izreka da „slika govori više od tisuću riječi“, isto tako metafora mnogo vjernije dočarava ono što smo željeli reći, nego što bi to učinio pravi izraz. Ovdje je također osim jezične kompetencije potrebno i dobro poznavanje kulture određenih jezika kako bi se metafore mogle adekvatno prevesti.

Newmark metafore dijeli na tri tipa; na mrtve, standardne i originalne metafore. Mrtve metafore najčešće se sastoje od jedne riječi i ne predstavljaju probleme u procesu prevodenja jer su uglavnom izgubile svoje metaforičko obilježje. Kao primjer možemo uzeti *heart* u *heart of the plant* (srce postrojenja). Takve metafore uglavnom imenuju predmete pa se ni ne mogu prevesti figurativno. Drugi tip metafora su standardne metafore koje su s vremenom nazvane idiomima i takvi su izrazi objašnjeni u rječnicima. Originalne metafore predstavljaju još više poteškoća prilikom prevodenja jer, osim što su višeznačne, sadrže i igru riječi. Takvih primjera ima mnogo u stručnim tekstovima i njihovim naslovima stoga je potrebno prvo dobro pročitati tekst pa tek onda prevoditi naslov (Manucci 1995: 252-255). Ivana Simeon u svom članku navodi da “što je metafora originalnija, a samim time i udaljenija od nacionalne kulture, to ju je lakše prevesti” (Simeon 1999: 687).

Postoji podosta metoda prevodenja metafore, a ovdje su iznesene one najčešće koje navodi Newmark:

1. Izravno prevodenje metafore ukoliko ima isto značenje u obje kulture
2. Zamjenjivanje
3. Prevodenje metafore poredbom
4. Prevodenje metafore poredbom s pojašnjnjem smisla
5. Svođenje metafore na njezin smisao
6. Uklanjanje metafore ukoliko je ona nepotrebna ili besmislena
7. Izravno prevodenje metafore s pojašnjnjem smisla (Simeon 1999: 687)

Prevodenje internacionalizma

Internacionalizmi su riječi stranog podrijetla koje su udomaćene u mnogim jezicima. Često se ne prevode jer je njihovo značenje većini ljudi poznato i te se riječi normalno upotrebljavaju u govoru kao domaće riječi. Međutim, ukoliko se prevoditelj odluči internacionalizme prevesti, može naići na dosta problema prilikom traženja ekvivalentnog oblika u jeziku na koji internacionalizme prevodi. I Vladimir Ivir u svom članku naglašava da „podrijetlom i oblikom ista leksička jedinica ima različita značenja u raznim jezicima“ te predstavlja „potencijalni izvor pogrešaka u prevodenju“ (Ivir 1996: 246). Za takve internacionalizme koriste se nazivi *lažni prijatelji* ili *lažni parovi*. Primjer koji Ivir navodi je engleska riječ *affirm* koja u prijevodu na hrvatski znači *ustvrditi, izjaviti*, a na hrvatskom se kao inačica koristi *afirmirati se* iako nema podjednako značenje kao englesko *affirm*, naime, hrvatsko *afirmirati se* na engleskom bi značilo *establish oneself, gain reputation* (Ivir 1996: 446).

Prema Goranki Antunović, postoji nekoliko tipova nepodudarnosti među riječima unutar pojedinih parova koji su svrstani u tri grupe:

1. semantička nepodudarnost (različito značenje)
  2. sintaktičko-semantička nepodudarnost (različito značenje i kolokacijski potencijal, ponekad i gramatičke osobine)
  3. pragmatička nepodudarnost (različita komunikacijska vrijednost)
- (Antunović 2005: 28)

Ukoliko prevoditelji zanemaruju gore navedene nepodudarnosti između internacionalizama i domaćih inačica mogu učiniti prijevod nejasnim i nedosljednim. Takva nebriga oko jezika može rezultirati lošim prijevodom, a često može i narušiti ugled prevoditelja.

Zaključak

Odlična kompetencija u jeziku s kojeg se tekst prevodi i jeziku na koji se tekst prevodi, temeljno poznавanje kultura dotičnih jezika, kao i sposobnost interpretiranja tekstova sve su osobine koje bi trebale krasiti jednog prevoditelja. Zadatak prevoditelja nije nimalo lak jer on nije samo posrednik između dvaju jezika, već i između dviju kultura. Problemi sa kojima se može suočiti prilikom prevođenja su mnogobrojni i prilikom pronalaženja njihovih rješenja mora se pridržavati etičnosti i ne smije svoje osobne stavove i osjećaje unositi u prijevod. Mora što vjernije prevesti tekst i pridržavati se standardnog jezika, ali isto tako mora paziti i na kompetencije čitatelja za koje tekst prevodi. Prilikom prevođenja treba koristiti se rječnicima i raznim jezičnim priručnicima i, ako je to neophodno, treba se obratiti stručnjacima koji mu u prevođenju mogu pomoći.

Jedna od najvažnijih napomena za sve prevoditelje jest da nije greška nešto ne znati - greška je to ne provjeriti. Neko rješenje uvijek postoji, a ugled je mnogo lakše narušiti nego ponovno povratiti.

Literatura

1. Antunović, G., 2005. *Značenjska i komunikacijska nepodudarnost internacionalizama i domaćih inačica kao prijevodnih ekvivalenta*. U Granić, J. ur. *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike*. Zagreb – Split: HDPL (25-37)
2. Ivir, V., 1996. *Semantička neodređenost internacionalizama i njene posljedice za prevodenje*. U *Suvremena lingvistika*. Vol. 41-42 No. 1-2 lipanj 1996
3. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=38183(5.3.2013.)
4. Ladmiral, J., 2007. *Kako prevoditi: teoremi za prevodenje*. Zagreb: Politička kultura
5. Manucci, M., 1995. *Prevodenje metafora u jeziku struke*. U Mihaljević Djigunović, J., ur. *Prevodenje: Suvremena strujanja i tendencije*. Zagreb: HDPL (251-256)
6. Maričić, S., 1995. *Prevoditelj i/ili tumač*. U Mihaljević Djigunović, J., ur. *Prevodenje: Suvremena strujanja i tendencije*. Zagreb: HDPL (447-454)
7. Robinson, D., 2003. *Becoming a Translator: An Introduction to the Theory and Practice of Translation*. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group
8. Simeon, I., 1999. *Pragmatika prevodenja*. U: Badurina, L.,ur. *Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike*. Zagreb – Rijeka: HDPL (683-688)

Mateja Zadravec

Odsjek za južnoslavenske jezike i književnosti
Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
matejazadravec@yahoo.com

PROBLEMI PREVOĐENJA POSTMODERNISTIČKOG DJELA I PRIJEVOD DIJELA DJELA A. BLATNIKA *PLAMENICE IN SOLZE*

Sažetak: U svom diplomskom radu bavila sam se problematikom književnog prevodenja te prevodenjem dijela romana A. Blatnika *Plamenice in solze*. Općenito možemo reći da su književni prijevodi vrlo specifični, a problematika koju nose sa sobom slojovita je i više značna. Prilikom prevodenja književnog djela potrebno je obratiti pažnju na prilagođavanje gramatičkih obilježja i lingvostilističkih postupaka jeziku na koji se prevodi s naglaskom na tome da očuvanje stranog i kulturno drugačijeg pridonosi očuvanju kulturne različitosti. Treba imati na umu da je prevoditelj ipak prije svega čitatelj, tako da on može prevoditi samo značenje koje je oblikovao sam na temelju svog čitanja i interpretacije. Kako bi prijevod ostao ‘vjeran’ izvornom tekstu, prevoditelji moraju prenijeti namjeru teksta te ju tako prezentirati čitateljima drugih i drugačijih jezično-kulturnih zajednica.

Ključne riječi: književno prevodenje, postmodernizam, igra riječima, lingvostilistika, prevoditelj/čitatelj

1. Uvod

U svom diplomskom radu bavim se prevodenjem romana slovenskog autora Andreja Blatnika *Plamenice in solze* i problemima na koje sam prevodeći naišla. U naslovu je ostavljen originalni naslov djela na slovenskom jer, kao prvo, djelo nisam u cijelosti prevela, već samo jednu trećinu, a i inače je praksa da se naslov prevodi tek nakon što je prevoditelj preveo cijelo djelo. A drugi razlog zašto je ostavljen naslov na slovenskom je jednostavno taj što se još uvijek dvoumim oko toga kako bih ga točno prevela. Naime, sam naslov vrlo je lako doslovno prevesti na hrvatski, no problem nastaje kad nađete na jedno jedino mjesto u romanu gdje se imenica „plamenica“ pojavljuje, a koju onda ipak nije tako lako prevesti na hrvatski.

Općenito pri prevodenju ovog romana prevoditelj nailazi na puno problema koji ne proizlaze iz nedovoljnog prevoditeljevog znanja slovenskog jezika, već su razlozi negdje sasvim drugdje. Problem leži u samom jeziku kojim se autor služi (neologizmi), u stilu kojim piše (nakon svakog poglavlja slijedi kratki sadržaj te pitanja za utvrđivanje gradiva; korištenje fusnota) te u igri riječima koju čitatelj može pronaći na svakoj stranici romana. Sve ovo što sam navela kao razloge problema prevodenja može čitatelja i prevoditelja navesti na samo jedan zaključak, a to je da je ovaj roman postmodernističko djelo. O tome što je postmodernističko djelo i koje su njegove značajke pisali su brojni autori (na primjer, Janko Kos, Aleš Debeljak, Milivoj Solar... itd.) no, njegova je problematika još uvijek nedovoljno objašnjena i ne može se svesti samo na jednu definiciju.

Književni prijevodi općenito su puno zahtjevniji i donose sa sobom sasvim drugačiju problematiku od ostalih vrsta prevodenja, dok je prevodenje postmodernističkog književnog djela također vrlo specifično i složeno. Kod svih književnih tekstova vrlo je važno uvidjeti da prevoditelj može prevoditi književno djelo samo tako i toliko koliko ga je razumio, pa je iz toga jasno da prevoditelj prije svega mora biti dobar čitatelj (Levy 1969, prema Grosman 2004: 53). Dakle, bez pravog razumijevanja teksta nema ni pravog, tj. dobrog prijevoda.

2. Prevodenje

Ljudi prevode već tisućama godina, a moglo bi se reći da i samo razmišljanje o prevodenju traje isto toliko. Svatko tko se po prvi puta upušta u prevoditeljski rad, nije možda ni svjestan činjenice da je teorija prevodenja mlada znanost sa starim korijenima. Svaka znanost kojom

se ljudi bave dugi niz godina ima svoje zakonitosti i definicije, dok kod prevodenja nailazimo na drugačiji fenomen – što se teoretičari duže bave prevodenjem, to nam je manje jasno što prevodenje zapravo jest. Jer, teško je pronaći definiciju prevodenja: onu, naravno, koja bi nam u potpunosti objasnila taj kompleksni pojam i koja bi obuhvatila njezinu, možemo reći, šaroliku narav.

Što zapravo znači prevoditi? To je prvo i osnovno pitanje koje postavlja svatko tko se bavi teorijom prevodenja. Najjednostavnija definicija svakako je ona da prevoditi znači ‘reći istu stvar na nekom drugom jeziku’. Umberto Eco (2006: 9), pisac, prevoditelj i teoretičar prevodenja, pronalazi u ovoj definiciji logički problem da ne znamo što je to ‘ista stvar’. Reći istu stvar na nekom drugom jeziku značilo bi doslovno prevoditi, riječ po riječ, a to je moguće jedino ako se prevode uputstva za upotrebu kućanskih aparata ili u slučaju da prevoditelj ne mari za svoju reputaciju. Svaki prevoditelj književnog teksta zna da ‘ista stvar’ mora obuhvaćati cijeli niz faktora koji su bitni u samom tekstu i koje onda prevoditelj adekvatno prenosi u drugi jezik. Ne moramo ni spominjati da prevoditelj mora biti dobar poznavatelj jezika s kojeg prevodi i na koji prevodi kako bi znao uočiti sve te faktore i unijeti ih u svoj prijevod. Eco (2006: 10) nadalje kaže da treba nastojati shvatiti kako se, iako znamo da se nikada ne kaže ista stvar, može reći otprilike isto. Koliko mora biti rastezljivo to ‘otprilike’ ovisi o svakom prevoditelju, njegovom osjećaju za jezik s kojeg i na koji prevodi, ali i o njegovom iskustvu. Iskustvo je, smatra Eco, bitan čimbenik i u teoriji prevodenja jer o njoj uvijek treba govoriti na temelju iskustva prevodenja.

Jasno je da prevodenje nije doslovno prenošenje riječi iz jednog jezika u drugi. Prevoditi znači razumjeti unutarnji sustav nekog jezika i strukturu nekog teksta danog u tom jeziku i stvoriti dvojnika tekstualnog sustava koji može kod čitatelja proizvesti slične učinke kojima je težio izvorni tekst. Prijevod bi trebao biti što ‘vjerniji’ jer, prevodenje je jedan vid interpretacije i uvijek bi trebalo nastojati pronaći namjeru teksta, ono što tekst kaže ili sugerira u odnosu prema jeziku na kojem je izražen i u kulturnom kontekstu u kojem je nastao (Eco, 2006 :15, 16). To bi značilo da treba razumjeti namjeru teksta u njegovom kulturnom kontekstu i tek onda prenijeti tu namjeru u vlastiti jezik, dakle u vlastiti kulturni kontekst.

Iako su od prve polovice 20. st. pa nadalje postavljene mnoge teorije o strukturi jezika koje su isticale pojavu nemogućnosti prevodenja, ljudi se i dalje bave prevodenjem kao što su to uvijek i činili.

3. Književno prevodenje

Već je prije spomenuto da se ovdje, prije svega, bavim književnim prevodenjem i problemima koji kod takvog procesa prevodenja nastaju. Poznato je, naime, da prevodenje više nije samo proces dekodiranja značenja izvornog teksta i njegovog ponovnog kodiranja u drugom jeziku. Sve više autora (Grosman, 2004: 47) opisuje prevodenje kao proces ponovnog pisanja teksta, dok prevoditelju pripisuju ulogu koautora. Kao što sam i napisala, prevoditelj bi ponajprije trebao biti dobar čitatelj, razumjeti tekst, pronaći njegovu namjeru, dakle uvidjeti njegovo značenje. No kako možemo znati da prevodimo točno značenje – i, koje bi to uopće bilo? Kod doslovног prevodenja značenje se vrlo lako prenosi, no književnost se doslovno (od riječi do riječi) ne može prevoditi.

Za sam proces prevodenja književnog djela iznimno su bitni raznovrsni aspekti: jezični (poput gramatičkih i lingvostilističkih postupaka i obilježja), zatim oni koji se tiču autora djela (namjerni postupci autora – ‘što je autor htio reći’), oni koji se tiču prevoditelja (stupanj objektivnosti i subjektivnosti prevoditelja te njegovo iskustvo). Bitni i nikako zanemarivi aspekti su i kontekst cijelog djela i duh jezika s kojeg i na koji se prevodi. Meta Grosman (2004: 49) govori o književnosti u međukulturalnom položaju, misleći pritom da je književni prijevod poseban oblik međukulturalnog posredovanja nekog drugog teksta. Točno značenje koje bi prevoditelj trebao prenijeti je zapravo izvanjezično značenje – ono koje nije vezano ni na izvorni ni na ciljni jezik (Bugarski 1981, prema Grosman 2004: 49) a problemi u prevodenju nastaju upravo zbog međukulturalnih razlika u izvanjezičnim realnostima izvirne i ciljne kulture. Dakle, problemi nastaju kad se te izvanjezične realnosti u različitim jezicima, to jest, različitim kulturama, ne podudaraju i izazivaju drugačija značenja u svijesti čitatelja pojedine jezično-kultурне zajednice.

Grosman (2004: 52) dolazi i do pitanja prevodljivosti književnosti, jer, s obzirom na objektivne razlike između jezika, postala je upitna mogućnost idealnog podudaranja prijevoda i izvornika, a očekuje se da svaki prijevod bude ‘vjeren’ i što je moguće sličniji izvornom tekstu. Prevoditelj je prije svega čitatelj, tako da on može prevoditi samo značenje koje je oblikovao sam na temelju svoga čitanja i interpretacije, a na njegovo oblikovanje prijevoda utječu i sve predodžbe koje je stvorio o tekstu. S obzirom na to da prevoditelj mora donositi pojedinačne odluke temeljene na vlastitom iskustvu, a ponajprije na svojoj subjektivnosti, u konačnom proizvodu,

prijevodu, može doći do nepredvidivih značenjskih pomaka i gubitaka. Jer, kao što nam govori i Grosman (2004: 52), promjene na mikrorazini dovode i do promjena na makrorazini teksta.

Uzveši u obzir to kako svaki prevoditelj nesumnjivo unosi subjektivnost u svoj prijevod nameće se pitanje koliko se različitih oblika odnosa može uspostaviti između izvornog teksta i prijevoda na različite jezike te što se sve događa s književnim tekstom u procesu prevođenja. Također se postavlja pitanje o odnosu između autora određenog djela i prijevoda tog istog djela na različite jezike. Takva i slična pitanja potaknula su profesore Sveučilišta u Trstu da u studenom 1989. organiziraju međunarodnu konferenciju o odnosu autora i njegovih prevoditelja. Na toj se konferenciji upravo U. Eco suočio sa 16 prevoditelja svoga romana *Ime ruže* i, kao što opisuje Grosman (2004: 61), svaki od njih govorio je o različitim problemima te je opisao drugačiji pristup djelu i prijevodu. Pritom je postalo očito da su mnogobrojna pitanja koja nameće sam tekst rješavali na najrazličitije načine i da se prevoditeljski udio mijenjao od prijevoda do prijevoda, ovisno o odnosu prema danom tekstu, postupcima kojima su se prevoditelji koristili prilikom prevođenja te predodžbama koje su stvarali već za vrijeme prvog čitanja djela. Na pitanje jesu li svi ti prijevodi na različite jezike upravo Ecova Ime ruže nije odgovoren, a sam Eco je smatrao da je prijevod u svakom slučaju interpretacija teksta.

Promatranjem odnosa između konkretnog prijevoda i izvornog teksta mogu se otkriti neočekivani zahvati preuređivanja izvornog teksta, agresivno zadiranje u tekst, prilagođavanje vlastitom stilskom kanonu što prije nalikuje na uređivanje nego na prijevod. Pritom središnja dilema ostaje očuvanje kulturno posebnog, drugačijeg i stranog koje je u drugoj jezično-kulturnoj zajednici osobito, a time i zahtjevnije za čitatelje ili prilagođavanje domaćem kanonu (Grosman, 2004: 62). Uklanjanjem nekih izvornih posebnosti kulture kojoj autor djela pripada ili prilagođavanje prijevoda stilu koji većina čitatelja prepoznaje veliko je zadiranje u autonomiju autora koji je svoje djelo napisao stilom kakvim je upravo on htio i koji, na kraju krajeva, možda u svim detaljima nije razumljiv ni nekim čitateljima izvornog djela. U svakom slučaju, prilikom prevođenja književnog djela potrebno je obratiti pažnju na prilagođavanje gramatičkih obilježja i lingvostilističkih postupaka jeziku na koji se prevodi u toj mjeri

da je čitateljima shvatljivo da je to ipak prijevod na njihov jezik, ali s naglaskom na tome da očuvanje stranog i kulturno drugačijeg pridonosi očuvanju kulturne različitosti. Sam prijevod nikada, naravno, nema status izvornika, i pitanje je što bi čitatelji odabrali – izazov zanimljivog teksta na svom jeziku ili što bliskiji doživljaj tuđeg teksta u njegovoj izvornosti. To je, naravno, retoričko pitanje jer čitatelji ne mogu utjecati na prevoditelja i njegov izbor da prijevod prilagodi vlastitom kanonu ili da u prijevodu zadrži značajke kulturno posebnog i stranog.

4. Razlika između neknjiževnog i književnog prevodenja

Razliku o kojoj je riječ najbolje je predočiti primjerom, a ovdje će najbolje poslužiti odlomak iz romana *Plamenice in solze* Andreja Blatnika. Odabrala sam prvi odlomak na prvoj stranici romana, točnije prvu rečenicu koju bi student slovenskog jezika, ne imajući cijeli tekst pred sobom, prevodio doslovno. U doslovnom prijevodu takve rečenice nailazimo na puno pogrešaka, a one proizlaze iz nedovoljnog znanja konteksta, ali i nedovoljnog znanja slovenskog jezika. Ovdje, dakle, dajem primjer kako bi nedovoljno upućeni student mogao prevesti prvu rečenicu ovog romana, imajući pritom na umu sve poteškoće s kojima smo se kolege i ja suočavali tijekom studija slovenskog jezika prevodeći upravo slične rečenice. Nakon toga kao primjer dajem moj prijevod navedene rečenice koju sam prevela poznавajući kontekst cijelog djela.

Izvorni tekst, str. 9:

„*Zapisniki* so neodločni ob omembah njegovega imena; zdi se, da bi bilo marsikomu ljubše, če bi Konstantin Woynovski povsem izginil iz spomina svoje in vseh prihodnjih dob, ne pa, da se njegov lik kakor slabo pokopano truplo pojavi zdaj izza tega, zdaj izza drugega *gossipa*, gorovice, čenče, in zdaj, nazadnje, o njem spregovarja celo *tiskana beseda*; ergo, Konstantin obstaja.“

Doslovni prijevod:

„*Zapisnici* su neodlučni pri spominjanju njegovog imena; čini se da bi bilo mnogima draže, ako bi Konstantin Woynovski u potpunosti nestao iz sjećanja svog i svih budućih doba, a ne da se njegov lik poput slabo pokopanog trupla pojavi sad iza tog, sad iza drugog *gossipa*, glasine, trača, i sad, na kraju, o njemu progovara čak *tiskana riječ*; ergo, Konstantin postoji.

Moj prijevod:

„*Zapisnici* su neodlučni pri spomenu njegova imena; čini se da bi mnogima bilo draže kad bi Konstantin Woynovski posve nestao iz sjećanja svojeg i svih budućih vremena, a ne da se njegov lik poput loše zakopanog trupla pojavi sad u ovom, sad u onom *gossipu*, glasini, traču te sad, napoljetku, o njemu progovara čak i *tiskana riječ*; ergo, Konstantin postoji.“

Posebno sam označila riječi koje su nam trenutno bitne u ovom odlomku i odmah možemo uočiti da već u ovom djeliću romana ima dosta kritičnih točaka. Ako bi se netko doslovno usudio prevoditi književno djelo, bez prvotnog čitanja romana, pogriješio bi već pri prevođenju prve riječi, prevodeći riječ *zapisnici* u *zapisničari*. Logično je, naime, da bi netko odmah, automatski, preveo tu riječ u *zapisničari* jer samo živo biće, što nam zdrav razum nalaže, može biti *neodlučno*. No, autor se već ovdje poigrava jezikom, slovenski jezik mu na ovom mjestu to i dopušta jer riječ *zapisnik* je homonim, dakle ima više značenja, u ovom konkretnom slučaju, dva. Jedno označava osobu koja se bavi zapisivanjem, a drugo ono što je zapisano, najjednostavnije rečeno, nekakve papire, koji se nikada i nikako ne mogu svrstati pod živa bića. Autor je ovdje upravo mislio na te nekakve papire, što saznajemo na nekoj od sljedećih stranica romana. Hrvatski jezik nam, na žalost, na ovom mjestu ne dopušta jednaku igru jezikom kao što je slučaj u slovenskom pa je prevoditelj prisiljen riječ prevesti sa *zapisnici*, što kasnije možda i zvuči pomalo neobično (*zapisnici su neodlučni*), ali poznavajući i čitajući roman, lako je shvatiti da se autor upravo namjerno na taj način igra jezikom, stvaranjem personifikacije predmeta, dakle pridavajući im ljudske osobine. To u čitatelju izvornog teksta, a pogotovo u čitatelju prijevoda izaziva dojam da ni autor ni prevoditelj ne poznaju dovoljno osnovnu gramatiku vlastitog jezika, no, svakako će veće kritike biti usmjerene prema prevoditelju jer njegovi čitatelji nisu upoznati sa izvornim tekstrom. Autor djela, te ‘pogreške’ u gramatici svakako namjerno i svjesno koristi kako bi postigao svoj cilj, a prevoditelj mora te ‘pogreške’ dosljedno prenijeti u vlastiti jezik kako bi na taj način prenio i autorovu namjeru.

Sljedeće greške tiču se više lingvistica ciljnog jezika. U hrvatskom je prirodno reći *pri spomenu*, a ne *pri spominjanju*. Bolje zvuči u ovoj rečenici i riječ *vremena*, a ne *doba*, a ne koristimo ni sintagmu da se nešto pojavilo *iza glasine*, već *u glasini*.

Veznik *ako* u hrvatskom je uzročno posljedični veznik i zahtjeva da kažemo *ako...onda*. Pošto to ovdje nije slučaj, slovensku riječ *če* moramo prevesti sa *kad*.

Preostale kritične točke zapravo su pogreške zbog lažnih prijatelja, dakle riječi koje su na prvi pogled iste ili gotovo iste u oba jezika, ali imaju različito značenje. Takvih riječi u hrvatskom i slovenskom ima puno. *Slabo pokopano truplo*, iako i u hrvatskom koristimo te tri riječi, one nemaju isto značenje u slučaju rečenice koju sam navela kao primjer, pa je to bolje prevesti sa *loše zakopano truplo*. A riječi *tega* i *drugega*, također su lažni prijatelji koje je teško primijetiti, ali poznavajući lingvistiku hrvatskog znamo da baš i ne koristimo npr. *sad u tom sad u drugom...*, nego ćemo prije reći *sad u ovom sad u onom*....

Iz ovog malog fragmenta teksta možemo vidjeti kako i koliko je teško prevoditi književno djelo kod kojeg prevoditelj mora uzeti u obzir sve aspekte i značajke teksta. Nemoguće je, dakle, doslovno prevoditi književno djelo, ne znajući njegov kontekst ili čak ne poznavajući dovoljno obilježja gramatike i lingvistike izvornog, ali i ciljnog jezika. Ovo djelo ipak je i specifično jer pripada i određenom književnom stilu, postmodernizmu.

5. Postmodernizam i prevođenje

Specifičnosti i poteškoće prilikom prevođenja pronalazimo u svim književnim tekstovima koji pripadaju svim mogućim književnim pravcima. Djelo koje sam ja prevodila se zbog svojih značajki može opisati kao postmodernističko djelo. A što je to postmodernizam ili u ovom slučaju postmodernističko djelo? Sam pojam postmodernizam označava najnoviji, tj. zadnji veliki književni pravac koji nastaje 60-tih godina prošlog stoljeća te se nakon toga razvija i oblikuje u europskim i američkim književnostima (Kos, 1995: 5). Postmodernizam u tom pogledu još uvijek traje i nije do kraja definiran u svim svojim značajkama pa se prema tome mogu pronaći raznolike definicije ili bolje reći pokušaji definicija tog književnog pravca.

U pokušaju razumijevanja ovog književnog pravca možemo se ponajprije osloniti na ono što najlakše možemo utvrditi, a to je samo značenje pojma postmodernizam. On dakle u sebi sadrži izraz modernizam i prefiks *post*. Prefiks *post* svakako označava nešto što slijedi nakon, pa bi prema tome postmodernizam označavao književnost koja vremenski slijedi modernizmu te bi njezina glavna karakteristika bila ta da nije modernistička (Kos, 1995: 19). No, kako Kos nadalje obrazlaže, tu nailazimo na prve

probleme jer bi to značilo da postmodernizam označava bilo koju i bilo kakvu književnost koja vremenski dolazi nakon modernizma, što znamo da nije slučaj. U složenici post-modernizam se, dakle, ne radi samo o oznaci vremenskog položaja književnosti koja se javlja nakon modernizma, već se radi o književnom pravcu koji proizlazi iz modernizma te tako sadržava i bit moderne, no ta je bit ujedno i promijenjena, oslabljena ili čak negirana. Postmodernizam se iz te perspektive može razumjeti kao *modernizam-nakon-modernizma* (Kos, 1995: 21, 22). Treba naglasiti i to da iako se često koriste kao sinonimi, pojmovi postmoderna i postmodernizam ne znače isto. Pojam postmoderna je širi, opsežniji i nadređen, dok je pojam postmodernizam kao poseban književno-umjetnički pravac uži, konkretniji i podređen (Kos, 2005: 25).

U proučavanju književnog postmodernizma bitno je odrediti značajke tog pravca koji se najčešće objašnjava upravo u razlici prema modernizmu. J. Kos (1995: 51) potvrđuje tezu da se postmodernizam može objasniti razlikom prema modernizmu jer on više nije poput moderne ograničen tradicijom, sistemima, normama i vrijednostima, no uvelike je ta razlika obilježena i „prezentnošću“. Književni postmodernizam dovodi u pitanje istinitost neposrednog iskustva, istinitost subjekta, istinitost jezika kojim govorи jer sve to može biti samo konstrukcija, čija istinitost je sada još samo prividna, a ne uistinu „prezentna“ kao što je bila u modernizmu. Nadalje, u postmodernizmu je uočljivo udaljavanje od neposredne istinitosti doživljaja i svijesti subjekta, odmak od osobne neposrednosti, autobiografičnosti i biografičnosti, što bi značilo da je u tim točkama postmodernizam oslabio, reducirao ili čak ukinuo temeljnju karakteristiku modernizma (Kos 1995: 54). Takvim značajkama može se pridodati i metafikcija (Kos 1995: 65, 66) to jest pri povijedanju koje je autorefleksivno, dakle, ono koje osvještava svoje postupke, naglašava fiktivnost svojih likova i time potkopava čitateljevo povjerenje u neproblematičnost svijeta kojeg stvara književnost. Metafikcija je zato bitna značajka postmodernizma, nekim čak u toj mjeri da izjednačavaju ta dva pojma i koriste ih kao sinonime. I sam A. Blatnik, primjerice, piše knjigu *Papirnati Labirinti. Vodič za autostopere kroz američku metafikciju i njezinu okolicu* (2001) gdje već u naslovu, ali i kasnije u knjizi (2001: 13) saznajemo da Blatnik upotrebljavajući pojam metafikcija misli upravo na prozu u vrijeme postmodernizma. Daljnja karakteristika je ta da postmodernisti ne moraju nužno stvarati književnost iz vlastitih autorskih doživljaja kao što je to slučaj u modernizmu već im

se otvara mogućnost da iznova, iako u novom obliku, stvarajući prvidnu istinitost, koriste motive, teme i ideje prijašnjih književnih pravaca. Postmodernizam je, dakle, legitimni naslednik modernizma (Kos, 1995: 78), iz njega se razvio, no pritom se od njega razlikuje te se okreće književnim pravcima koje je modernizam negirao. Postmodernizam se vraća tradiciji ne zato da bi je oživio, već zato da bi njenim gradivom utjelovio svoju umjetničku ideologiju i praksu. Solar također piše (2005: 159) da postmodernisti često posežu za tradicijom legendi i mitova, no pritom je bitan postupak da se cjelokupna tradicija doveđe na istu razinu: sve je, naime, podjednako vrijedno prepričavanja. Čitav niz postmodernih pisaca u manjoj ili većoj mjeri, izravno ili posredno, slijedi poticaj da se književnost „oslobodi“ velike problematike i da se bavi naprosto čistim umijećem (Solar, 2005: 157). Bitna karakteristika postmodernističkih tekstova odnosi se na činjenicu da umjesto veza sa stvarnošću (na kojima se temelji realizam) daju prednost vezama s književnošću, to jest „intertekstualnosti“ (Kos, 1995: 114, 115). Dakle, postmodernizam se više oslanja na prethodnu književnu tradiciju nego na autorovo životno iskustvo, ne prepoznaće empiričku istinitost već je unosi u svoja djela putem intertekstualnosti.

S obzirom na to da postmodernizam nije tema mog diplomskog rada, ovdje sam se ograničila samo na dio te kompleksne i još uvjek nedovoljno definirane problematike. Zbog toga sam i istaknula samo neke od mnogobrojnih značajki te samo neke postupke književnog postmodernizma. Vidljivo je, međutim, da većinu tih postupaka, ako ne i sve, koristi upravo Andrej Blatnik u svom romanu *Plamenice in solze*. J. Kos ovo djelo svrstava u metafikcijske romane zbog očite povezanosti s metafikcijom te u „veristični“ tip postmodernističkog djela koji se neposredno oslanja na popularne, masovne žanrove (1995: 107, 115). Očito je, dakle, da Blatnik koristi intertekstualnost i metafikciju u što se može uvjeriti svaki čitatelj, a koristi i fusnote, igru riječima, neologizme. Pomoću svih tih postupaka koje sam navela i koji su u velikoj mjeri pokazatelji da je djelo koje prevodim postmodernističko, Blatnik pokazuje svoje umijeće pisanja, on se bavi ‘samo’ pisanjem, a ne prenošenjem vlastitih, doživljenih iskustava. Puno je teže, naravno, prevesti jedan takav jezik koji u svojoj igri ne poznaje nikakva pravila o autentičnosti, izvoru, istini ili laži, unutar samog teksta, dakako, nego onaj tekst koji je pisao autor koji je prenositelj vlastitih spoznaja. Iako je prevodenje takvog djela dodatna otegota okolnost, time

je i taj proces veći izazov za onu vrstu prevoditelja koji, kao što sam ranije spomenula, teži prenošenju duha jezika s kojeg prevodi te koji nastoji u svakom slučaju prenijeti i autorovu namjeru.

6. Problemi prevodenja postmodernističkog djela

Ovdje treba spomenuti na koje sve probleme nailazi prevoditelj prilikom prevodenja postmodernističkog djela, a to mogu jedino ako navedem specifične primjere svog konkretnog prijevoda. Prevodeći dio romana *Plamenice in solze* najveće probleme mi je stvarao način na koji se autor igra jezikom, lažni prijatelji između hrvatskog i slovenskog, neologizmi, riječi koje se rijetko koriste u slovenskom pa zato nisu baš ni poznate slovenskim čitateljima (to su leksički problemi mog procesa prevodenja) te namjerno ‘pogrešno’ upotrebljavanje slovenske gramatike (gramatički problemi). Iako se takvi problemi mogu kategorizirati kao leksički i gramatički, ta podjela ipak nije moguća u potpunosti jer jedno uvjetuje drugo. Najbolji primjer za to je igra riječima: iako je to leksički problem, pri prevodenju igra riječima često nužno zahtijeva i promjenu gramatičkih obilježja.

Prvo ću citirati slovenski tekst, a onda navesti svoj prijevod.

6.1. Igra riječima u izvornom tekstu

Autor se igra slovenskim jezikom koristeći riječi koje imaju dvojako značenje, no u hrvatskom se ta igra riječima gubi jer hrvatski jezik nema adekvatne riječi koje bi označavale isto što i one u slovenskom.

Primjer A: *zapisniki* – tu riječ sam objasnila već ranije

Primjer B: *igralec*

- „Stvar je preprosta,“ pohiti *igralec*, „občudovati sem moral vaš dovršeni nastop, s katerim ste oplemenitili našo predstavo. Ne zatrjujejo zaman, da zna resnični *igralec* tudi iz stranske vloge ustvariti nepozabno mojstrovino...“

- „Stvar je jednostavna“, požuri *glumac*, „morao sam se diviti vašem savršenom nastupu kojim ste oplemenili našu predstavu. Ne uvjeravaju nas uzalud da istinski *glumac* i sporednom ulogom zna ostvariti nezaboravno remek-djelo...“

U prvoj rečenici riječ *igralec* označava tenisača, ali ujedno tenisača koji glumi da igra tenis u predstavi uličnog kazališta, što saznajemo, naravno, iz ranije spomenutog u tekstu, dakle iz konteksta. U drugoj rečenici ista riječ odnosi se, jasno je, na glumca. U slovenskom ta igra riječima funkcioniра jer riječ *igralec* označava i osobu koja nešto igra, ali i osobu koja je *glumac*, no u prijevodu na hrvatski se ne možemo na taj način igrati jezikom zato što se za ta dva pojma u hrvatskom jeziku koriste različiti leksemi. S obzirom na to da moramo birati hoćemo li u prvom slučaju odabrat riječ tenisač ili glumac, ja sam se odlučila za riječ *glumac* jer mi se činilo da je upravo to značenje na koje ukazuje autor (tenisač koji glumi da igra tenis zapravo je glumac).

Primjer C: *pust – lovopust*

- „V takših časih celo med *pustom lovopusta* ni.“
- „U takvim vremenima čak ni za vrijeme *poklada* nema *zabrane lova*.“

Ovdje je jasno da baš i nema drugih mogućnosti za prevodenje riječi *pust* i *lovopust*. Tu se u potpunosti gubi igra riječima iz jednostavnog razloga - naime, razlike u leksiku između slovenskog i hrvatskog jezika.

6.2. Lažni prijatelji

Lažni prijatelji, dakle riječi koje su iste u slovenskom i hrvatskom, no nemaju isto značenje, čest su problem pri prevodenju tekstova sa slovenskog na hrvatski i obrnuto. Određene lažne prijatelje lako je prepoznati, dok drugi stvaraju više problema. Navest ću samo neke primjere.

Primjer A: *priča*

- „...in se pri tem skliceval na neobstoječo *pričo* po imenu Woland...“
- „...te se pritom pozivao na nepostojećeg *svjedoka* imenom Woland...“

Primjer B: *madež*

- „...kako je tam resnično ležala njena službena pištola, skrbno naoljena, da je kljub koži, v katero je bila zavita, puščala mastne *madeže* na čipkah.“

- „...kako je tamo zaista ležao njen službeni pištolj, brižno namazan uljem koji je usprkos koži u koju je bio umotan puštao masne *mrlje* po čipki.“

Primjer C: *snaga*

- „To je južna kultura,“ reče moški, „tu so kriteriji *snage* nekoliko nižji.“
- „To je južna kultura“, kaže muškarac, „ovdje su kriteriji *čistoće* nešto niži.“

Primjer D: *obraz*

- „Nato: slika z Akademije. Konstantinov bledi *obraz* je lepo raspoznaven med kopico drugih, nanagloma nagnetenih v zajem iskala fotoaparata.“
- „Zatim: slika s Akademije. Konstantinovo blijedo *lice* je lako prepoznatljivo među gomilom drugih, na brzinu naguranih u kadar tražila fotoaparata.“

U svim ovim primjerima vidimo da se riječi *priča*, *madež*, *snaga*, *obraz* iako svakodnevno korištene u hrvatskom jeziku, ovdje odnose na nešto sasvim drugo. Dakle, te riječi postoje u slovenskom i u hrvatskom, ali nemaju ista značenja.

6. 3. Neologizmi

Autor djela A. Blatnik koristi u svom djelu puno neologizama, tj. izmišlja nove riječi i ubacuje ih u tekst. Te riječi, s obzirom na to da su izmišljene, možemo prevesti samo izmišljanjem riječi i u hrvatskom slijedeći tako autorovu namjeru. Primjera neologizama ima puno pa će navesti samo najzanimljivije.

Primjer A: *skritizadaj*

- „...drugim se je spet v sanjah prikradla misel, da je Woynovski postal *skritizadaj*, bitje, ki ga omenjajo pripovedi drvarjev Wisconsina in Minnesota, čeprav ga ni videl še nihče, kajti človeku se *skritizadaj* vselej skrije za hrbet.“
- „...drugima se opet u snovima ušuljala misao da je Woynovski postao *izaskriven*, biće koje spominju pripovijesti drvosječa Wisconsina i Minnesota, iako ga još nitko nije video jer se *izaskriven* uvijek sakrijeiza leđa.“

Primjer B: *ogledovališče*

- „Zato se govori, da je, ko nekega dne Konstantina opazijo v znamenitem *ogledovališču*, sklenjeno, da je bilo dovolj čakanja, dovolj dovoljevanja.“
- „Zato se govori, kad jednog dana Konstantina uoče u poznatom *razgledovalištu*, da je odlučeno da je bilo dovoljno čakanja, dovoljno dozvoljavanja.“

Primjer C: *teleskalnik*

- „...noč in dan so v uradih Nove inkvizicije po vsem svetu ropotali obveščevalni *teleskalniki*,...“
- „...danonoćno su u uredima Nove inkvizicije po cijelom svijetu lupali obavještajni *telemetri*,...“

Primjer D: *malobrižnež*

- „Svetlana se zazre v predmet na njegovi razprtli dlani, na potlačeni pločevinasti oval, rdečo pločevinko pijače z belo vijugo, ki jo je po vsem sodeč kak *malobrižnež* izpito brez pomisleka odvrgel.“
- „Svetlana se zagleda u predmet na njegovu otvorenom dlanu, u plosnati limeni oval, ispijenu crvenu limenku pića s bijelom vijugom, koju je, prema svemu sudeći, neki *malobrižnik* bez razmišljanja odbacio.“

Primjer E: *biografeta*

- „Edina opomba na Konstantinovi *biografeti*, ki se ne zdi nevažna, je prihajala od vzgajališčnega rodovničarja.“
- „Jedina napomena na Konstantinovoj *biografeti* koja se ne čini nevažna dolazila je od strane genealoga iz Odgajališta.“

6. 4. Rjeđe korištene riječi u slovenskom

U ovim slučajevima autor koristi riječi koje ne razumiju svi izvorni govornici, a rjeđe ih pronalazimo i u slovenskim tekstovima. Upravo zato je te riječi također teško prevesti na hrvatski.

Primjer A: *valpti*

- „In ko so *valpti* NI-je potrkali na vrata njegove študijske sobe, so jih pričakale gole stene;...“
- „A kad su *velikodostojnici* NI-je pokucali na vrata njegove studentske sobe dočekali su ih prazni zidovi;...“

Imenica *valpti* rijetko se pojavljuje u slovenskom jeziku. Doslovno označava osobu koja je nadzirala potlačene u doba feudalizma, no u današnjem slovenskom gubi to izvorno značenje te se češće koristi kao riječ *velikodostojnici, moćnici*.

Primjer B: *naraščajnik*

- „...s pogledom nanagloma oceni prtljago, tleskne s prsti, *ragazzo!* zakliče, in že je mogoče slediti *naraščajniku*, ki oprtan s *signorinimi* kovčki sopiga po ozkem stopnišču navzgor - ...“
- „...brzim pogledom procijeni prtljagu, zapucketa prstima, vikne *ragazzo!* i već može slijediti *pripravnika* koji sopće penjajući se po uskom stubištu natovaren *signorinim* torbama - ...“

Imenica *naraščajnik* je homonim i ima dva značenja u slovenskom: jedno je osoba koja se priprema za određeni poziv, dakle *pripravnik*, a jedno je osoba koja je naše generacije, naraštajac, vršnjak. U ovom primjeru jasno je da se misli na pripravnika. Ova riječ može se shvatiti i kao lažni prijatelj.

6. 5. Personifikacija neživoga

Ovakvih primjera nalazimo puno u djelu „Plamenice in solze“. Autor namjerno koristi ‘pogrešnu’ gramatiku pridavajući neživim stvarima ljudske osobine i koristeći ih u aktivu pa tako takve rečenice zvuče čudno i na slovenskom. Jedan takav primjer već sam ranije spomenula (*zapisniki*). U prijevodu treba prenijeti autorovu namjeru, iako to ne zvuči dobro. Veći problem će to predstavljati čitateljima prijevoda jer se oni neće služiti izvornikom pa će najvjerojatnije misliti da je prevoditelj pogriješio.

Primjer A: *jasnovidnost*

- „Konstantin jim je preprosto podtaknil dvoumno sprevrženost in o izjemni *jasnovidnosti*, ki je napovedovala nujnost nastanka Nove inkvizicije...“

- „Konstantin im je jednostavno podvalio dvosmislenu izopačenost te više ne može biti govora o izuzetnoj *jasnovidnosti* koja je *najavljalna* nužnost nastanka Nove inkvizicije...“

Primjer B: *pripombe*

- „...kaj ne dokazuje tega, so *namigovale zlobne pripombe*, tudi nenačrtovani samomor upravnice izsledniškega oddelka, zadolženega zanj, Svetlane A,...“
- „ne dokazuje li to, *aludirale su zlobne primjedbe*, i neplanirano samoubojstvo upraviteljice isljedničkog odjela, zaduženog za njega, Svetlane A,...“

Primjer C: *fotografija*

- „Zadnja znana *fotografija* je Woynovskega zabeležila na Akademiji;...“
- „Posljednja poznata *fotografija* Woynovskog bilježi na Akademiji;...“

7. Zaključak

Zaključno možemo reći da se potvrdilo ono što je rečeno u uvodu – književni prijevodi vrlo su specifični, a problematika koju nose sa sobom slojevita je i višezačna. Prilikom prevođenja književnog djela potrebno je obratiti pažnju na prilagođavanje gramatičkih obilježja i lingvostilističkih postupaka jeziku na koji se prevodi s naglaskom na tome da očuvanje stranog i kulturno drugačijeg pridonosi očuvanju kulturne različitosti. Treba imati na umu da je prevoditelj ipak prije svega čitatelj, tako da on može prevoditi samo značenje koje je oblikovao sam na temelju svog čitanja i interpretacije. Kako bi prijevod ostao ‘vjeran’ izvornom tekstu, prevoditelji moraju prenijeti namjeru teksta te ju tako prezentirati čitateljima drugih i drugačijih jezično-kulturnih zajednica.

Primijećeno je i pokazano, također, da su postmodernistička književna djela osobita u svom stilu prenošenja te namjere. Kako Blatnik u svom romanu koristi mnogobrojne značajke postmodernizma možemo ga lako svrstati u taj književni pravac koji i uz mnoge pokušaje definiranja nije jednostavno shvatljiv za čitatelje. Time i prijevod takvog djela postaje višezačan i može dovesti do toga da prevoditelj lako napravi neke značenjske pomake, ako nije dovoljno duboko ušao u problematiku samog djela.

Sve ovo što sam navela na prethodnim stranicama zapravo je bio samo uvod u glavnu mog diplomskog rada, a to je prijevod dijela romana *Plamenice in solze*. Pripremajući taj prijevod nije mi bilo dovoljno samo konzultiranje s rječnikom ili mentoricom, već je bio potreban i jedan drugi vid shvaćanja i prevođenja takve književnosti. Sve u svemu pokazalo se da prevodenje ni po čemu nije jednostavan zadatak, a prevodenje postmodernističkog djela, pri čemu mislim, naravno, upravo na ovo djelo, nije samo *prevodenje*. Pokušavajući što točnije reći ono što je autor napisao na slovenskom i što točnije prenijeti njegovu namjeru, uvidjela sam upravo ono što U. Eco piše – prijevodi mogu prenijeti samo *otprilike isto*, a nikad *isto*.

Literatura

1. Bajec, Anton i sur., ur. (1997) Slovarslovenskegaknjžnega jezika. Ljubljana: DZS.
2. Blatnik, Andrej (2004 remix) Plamenice insolze. Ljubljana: DZS, Zbirka slovenska zgodba; knj. 44.
3. Blatnik, Andrej (2001) Papirnati labirinti. Vodič za autostopere kroz američku metafikciju i njezinu okolicu. Zagreb: Henacom.
4. Eco, Umberto (2006) Otprilike isto. Zagreb: Algoritam.
5. Grosman, Meta (2004) Književnost v medkulturnem položaju: Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
6. Jurančič, Janko (1986) Slovensko-hrvatskosrbskislovar. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
7. Jurančič, Janko (1986) Srbohrvatsko-slovenski slovar. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
8. Kos, Janko (1995) Postmodernizem. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalnicenter slovenske akademije znanosti in umetnosti – Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede.
9. Solar, Milivoj (2005) Retorika postmoderne. Zagreb: Matica hrvatska.

Odlomak iz romana *Plamenice in solze* Andreja Blatnika

Tisuću jezika govori, a da ne izgovara.

I sve još jest.

Tisuću jezika govori. I svaki na svoj način.

I svaki iznova, sasvim sam, od početka.

I tko želi ispričati priču, jednu samu,
sveobuhvatnu – neka s njim bude milosrđe.

Jer iz ničeg ne počinje. I sve još je.

Izrečeno. Jednako. Nepromijenjeno.

Ti, koji si grgljao, koji si se gušio glasovima,
koji si jecao, koji si govorio kako bi nanovo
sve izgovorio – jesli li znao što radiš?

Riječi okrećeš kako tebi odgovara, mijenjaš
značenja; a ipak jedno ostaje. Samo ti si,
jedini, *o tebi pripovijeda priča*.

I ne pretvaraj se sad, ne imenuj, jer
nema smisla, vratit će se ono što tjeraš,
ponovno, nimalo drugačije, *pisano je*; i nisi bio
ti onaj koji je pisao.

Konst 9, 11-18

Zapisnici su neodlučni pri spomenu njegova imena; čini se da bi mnogima bilo draže kad bi Konstantin Woynovski posve nestao iz sjećanja svojeg i svih budućih vremena, a ne da se njegov lik poput loše zakopanog trupla pojavi sad u ovom, sad u onom *gossipu*, glasini, traču te sad, naposljetku, o njemu progovara čak i *tiskana riječ*; ergo, Konstantin postoji.

Rizične su, pak, prognoze, kome bi takvo brisanje zapravo najviše odgovaralo; ne može se, naime, sa sigurnošću tvrditi kakav je stav Woynovski uistinu zauzeo pri nastanku *Nove inkvizicije*. Na raspolaganju su nam doduše neka nepouzdana naglašanja koja se uvijek iznova obnavljaju, a da nas ne stignu uvjeriti u svoju vjerodostojnost; prema nekim sačuvanim činjenicama koje pak redom svjedoče samo o *dijelovima* i nikada o *cjelini*, prenaglo zaključuju da je Konstantin Woynovski bio zagriženi protivnik Nove inkvizicije. Tu svoju nepouzdanu tvrdnju pokušavaju ilustrirati navodnim nesporazumima između njega i *Službene linije*, a koje današnje interpretacije nerijetko tumače znatno drugačije nego što je za očekivati prema vanjskoj slici takozvanih *činjenica*.

Neki interpreti pritom upozoravaju na to da se u odnosu između Woynovskog i *Nove inkvizicije* (u svakodnevnom govoru popularno nazvane NI) radi samo o malim razilaženjima u *izvedbi*, a ne u samoj *Ideji*; *Ideja* je, nastavljuju, vjerojatno, jedna te ista. Zato je i na ovom mjestu potrebno najprije naglasiti: nema nikakvih dokaza da Woynovski već od samog početka ne simpatizira *Ideju* Nove inkvizicije; možda je njegov neuobičajen životni put samo potraga za izvornim načinom služenja toj *Ideji*.

Nema nikakvih dokaza i to je, zapravo, posve razumljivo: u danima kad je Europa gorjela krvavo crvenim trepućim plamenom bilo je prilično teško slijediti tog sitnog, bljedolikog muškarca, koji je s pohabanim koferom u ruci silazio čas na ovoj čas na onoj željezničkoj postaji.

Njegov put je obično birao male gradove u Srednjoj Europi, toj pokrajini koja naglo nestaje i koju još i dan-danas znamo samo iz priča onih koji su pravovremeno pobegli od njezine sudbine. Scenarij dolaska se uvijek odvija jednako: Konstantin siđe s vlaka koji koči, i već njegov progonitelj nemoćno promatra kako njegov *zadatak* nestaje u vrevi brojnih beskućnika koji s neuglednim zavežljajima posljednje imovine u rukama uskaču u neki od rijetkih preostalih srednjoeuropskih vlakova kako bi pobegli od vatrenog obzorja koje se od jutra diže na obroncima grada, na

sjeveru ili jugu, istoku ili zapadu – položaj plamena se mijenja u skladu s geopolitičkim položajem grada, a vatra je stalno ista, kao da se radi o jednom sveopćem požaru, a ne o mnogima.

Konstantin dolazi u grad onda kada svi odlaze iz njega. A koliko se zna, ni u jednom gradu se ne zadržava tako dugo, svakako ne dovoljno dugo da bi velikodostojnici Nove inkvizicije uspjeli u njegovu unajmljenu sobu postaviti uređaje za praćenje. Konstantin, naime, po cijele dane – dva, tri, četiri, nikad duže – ostaje u svojoj sobi; diskretan zahvat nije moguć. Zatim odlazi. Progonitelji pak, koji se cijelo to vrijeme krijepe domaćom rakijom i mladim lukom kako ne bi propustili pravi trenutak kada će Konstantin ipak na kratko vrijeme napustiti svoju *cameru obscuru*, ne mogu zaključiti ništa drugo nego da ga njegova ahasverska narav nemilosrdno progoni iz grada u grad, iz jedne skromno opremljene sobe u drugu i – ne zavaravajmo se lažnom suzdržanošću, jer, ta se karakterna crta može lako razaznati iz skromne dokumentacije o Konstantinu Woynovskom – od jedne žene k drugoj.

Istina, Woynovski očito nije mogao savladati pravolinijski asketizam koji se čini tako tipičan za revolucionare¹.

Popis njegovih navodnih – izraz tako tipičan za arhive o Konstantinovu slučaju – ljubavnica sastoji se od žena s ulice koje se daju za sitniš i kakve poznaje svatko, pa do pratilega najuglednijih vođa. Jedna od zavidnih primjedbi na njegov račun tvrdila je da se možda Konstantin upravo zato tako rijetko spominje u *Zapisnicima Nove inkvizicije* koji su poznati po svojoj opsežnosti: sve žene svijeta bile su *na njegovoj strani*².

Tajna njegove privlačnosti istražitelje je zaista natjerala na razmišljanje: Woynovski baš i nije bio ogledni primjer idealnog ljubavnika s naslovnicu

¹ Napomena urednika materijala: Taj pojam vjerojatno ne možemo koristiti za Woynovskog prema mišljenju vremena koje se ugledalo na definiciju *Objave novog uredenja* u kojoj je zapisano: „Tko nije s nama, protiv nas je, revolucionar je ...“ I kasnije: „Revolucionari koji ne prihvataju diktat povjesne nužnosti te se izmiču oblicima Nove inkvizicije ...“ Upotrebljivije je starovjekovno razumijevanje pojma: revolucionar je „borac za napredak“ (FV 620/10; VST 1002/5 stavlja to objašnjenje, doduše, na drugo mjesto, dok prvnavedeno, „aktivist, borac u revolucionarnom pokretu“, ne nudi ništa upotrebljivo. Tko tumači drugačije, u zabludi je.

² Napomena pisca pogлавlja: Ovdje se, dakako, radi o pretjerivanju, no ono je razumljivo – u očima prosvjetnog promatrača koji je najvjerojatnije izrekao te riječi, lezbijke i feministice koje nisu zastupale te unitarističke tendencije se već per definitionem ne smatraju punopravnim ženama.

ilustriranih časopisa, njegovo bljedunjavo lice prekrivale su bubuljice što zasigurno možemo pripisati neredorovitoj i ne nabolje probranoj prehrani. Način života vječitog putnika i nije dozvoljavao puno više od sendviča sa senfom, pojedenih na brzinu na stajalištima uz cestu. I ako bi ishitrena mašta pretpostavljala da je tjelesne nedostatke takve vrste nadomještalo na neki drugi, možda presudniji način, moramo ga, prema svemu sudeći, razočarati: u razgovoru s Annie L., konobaricom u mlječnom restoranu na europskom Sjeveru, zabilježeno je i njeno iskreno priznanje da je Konstantin nije znao primjereno zadovoljiti ili, ako navedemo riječi te besramne žene: „Bilo je kao da sam s desetogodišnjim dječakom.“

Istinaibog, potrebno je napomenuti da Konstantin za vrijeme školovanja nije bio osobito popularan među osobama suprotnog spola; detaljno raspitivanje je čak dovelo do iznenadujućih spoznaja – Konstantin je ostao u sjećanju samo onim djevojkama s kojima su ga povezivale studentske zadaće, a i te su ga u pravilu doživljavale kao bespolno biće koje se snalazilo samo među svojim knjigama i bilješkama te im i posvećivalo većinu, ako ne i cjelinu svoga vremena. Jedna od studentica njegove Akademije svoja je sjećanja formulirala ovako:

„Konstantin? Da, sjećam se ... Zašto bi vas zanimalo baš on? Bio je kao da je došao iz nekakve stare komedije o studentskom životu, ma znate, tip, koji je po cijele dane zakopan u svojim knjigama i nešto bilježi, a sa stvarnim životom nema nikakvog dodira. Da, puno nas cura je kako htjelo zgrabiti ga između nogu i primiti ga za ono, zanimalo nas je što bi onda napravio, bi li opet pobegao u svoje skripte ili što? No, koliko ja znam, nijedna to nije napravila, tako da zapravo uopće nismo znale ima li stvarno kurac ...“

Nadom nas nimalo više ne ispunjavaju škrti, a nerijetko čak i proturječni podaci o Konstantinovu životu da će se nekad „misterij Woynovski“ – kako se jednom ironično, ali ne bez gorčine, nemoćno izrazio jedan od ovlaštenih nadziratelja njegove sudbine – u cijelosti objasniti. Neki stručnjaci su čak skloni mišljenju da i rasprava s kojom je Konstantin diplomirao na *Akademiji masovnih psihозa*, nije ništa drugo nego spretna krivotvorina, apokrifni tekst. Ako bi se takva zaključivanja pokazala utemeljenima, sud o „neusporedivoj arrogansti“, koji je o Woynovskom prvi izrekao vatreni proučavatelj njegova života i rada, doktor Klopkin, a nakon njega prihvatali mnogobrojni nedomišljati epigoni, izgubio bi svoj glavni argument.

Onda bi, naravno, sve rasprave o značajnoj rečenici „... *kako je već poznato iz klasične filozofije, društvena svijest određuje društvenu bit, ergo: dobra produkcija 'umjetničkog' znači i materijalno blagostanje* ...“ morali smatrati bespredmetnima jer onda otpadaju sve ‘ontološke’, ‘hermeneutičke’ i ‘ksenofobne’ interpretacije. Spomenutu rečenicu si u tom slučaju možemo najprimjerenoj objasniti kao pomoćno sredstvo za testiranje budnosti *Čuvara mišljenja*; Konstantin im je jednostavno podvalio dvosmislenu izopačenost te više ne može biti govora o izuzetnoj jasnovidnosti koja je najavljujala nužnost nastanka Nove inkvizicije upravo onda kad su u vladinim kabinetima počele kružiti prve glasine o njoj.

Najprimjereniji izraz za zajedničku oznaku dokumentacije i svjedočenja o Konstantinovu životu i radu nesumnjivo je *nepouzdanost*. Kad se Woynovskom, nakon njegova nestanka iz studentskog naselja, gubi trag, o njemu u pravilu izvještavaju samo osobe sumnjivog moralnog profila, pojedinci koji predstavljaju sam rub socijalne tolerancije; pragmatično objašnjenje da su ti ljudi jednostavno tipični predstavnici krugova u kojima se nakon sveučilišne diplome Woynovski kretao, vjerojatno nije pogrešno, no savjesnog istražitelja, na žalost, ne može zadovoljiti. Nedostatak tih izvještaja je, između ostalog, i u tome što referenti često upotrebljavaju riječi poput ‘zapravo’, ‘recimo da’, ‘možda’, različite pogodbene i druge modalno obojane rečenične primjere. Takva je i struktura njihovih pisanih izjava; taj jezik, ako navedemo izjavu lingvista koji je stručno pregledao zbir izjava, „upućuje na elemente distance, proizvoljnosti, odnosno hipotetičnosti, te blage ironične skepse“. Sljedeći, pak, presudan nedostatak, jest taj da je kontakt tih ljudi s Woynovskim bio tako kratkotrajan da zapravo o njemu izriču samo atomistička očekivanja; ili, drugim riječima, *ne govore ništa*, barem ne išta upotrebljivo. Može se čuti čitava lepeza takvih izjava koje se protežu sve od tvrdnje ‘bio je uistinu jedinstven čovjek’ pa do mišljenja da Woynovski ‘nije bio baš jedan od onih koji ostaju u sjećanju’; sve jednakno neosobno, općenito i proizvoljno, same izjave koje bi mogle govoriti o Konstantinu Woynovskom upravo toliko koliko i o bilo kome drugome; i treba priznati da dr. Klopkin nije pretjerivao kad je njihovu razinu nazvao ‘izricanje opće istine o bilo kome’.³

³ Napomena urednika materijala: Ako bi netko želio provjeriti, svjedočenja su sačuvana u Zapisnicima; iako nisu rekla ništa upotrebljivo o Woynovskom, progovorila su o svjedocima i zato je odlučeno da se sačuvaju. Stručna ekspertiza je zabilježila da je ‘njihova vrijednost u otkrivanju označitelja, a ne označenog’.

Pri jednakom izražavanju općeg zaustavljaju se i rijetki dokumenti koji o Woynovskom ne govore puno, ništa više od poznatih činjenica njegove biografije: da je bio jedno od *Djece rata*, jedan od onih mnogobrojnih napuštenih kojima nije bilo moguće otkriti podrijetlo te koji su prisilili jednog konzervativnog izaslanika u palači Ujedinjenih naroda da se založi za ponovno uvođenje neutronske bombe i da predloži poništenje sporazuma o ratovanju klasičnim vojnim sredstvima. „Zar nije više humano“, ispitivao je domisljat muškarac, „da Rat do kraja ostvari ono što je njegov cilj i da ne ostavlja za sobom ne-do-kraja mrtve, oslabjele in nemoćne koji se nikako ne mogu snaći sami i zaživjeti, iako su preživjeli?!”

Sporazum je ostao. A ostala su i Djeca rata kojima je majku, oca, bližnje, školu, krov nad glavom, nadu i smisao života (tu kompleksnu sintagmu možemo zamijeniti adekvatnijom tautologijom velikog mislioca: Majka-Domovina-Bog) predstavljalo ovo ili ono Odgajalište. Život je ovdje imao svoj raspored koji bi ukratko mogla opisati svaka istraga o Konstantinovoj biografiji, ali od toga ne bi bilo veće koristi. Pa i suhoparne ocjene iz godina školovanja govore samo to da je Konstantin bio marljiv, bistar i prilagodljiv učenik – a zbroj tih osobina bio je dovoljan za kasniji upis na *Akademiju*. Jedina napomena na Konstantinovoj biografiji koja se ne čini nevažna dolazila je od strane genealoga iz Odgajališta. On prilikom Konstantinova prijema utvrđuje:

„Br.: 447586. Spol: muški. *Dogovorena starost* pri prijemu: točno dvije godine. *Izvor* (biološki) čini se da iz pokrajine nekad zvane Srednja Europa (ex), približno iz dodirne točke Orijenta i Okcidenta. To, da je Okcidentalac, svjedoči svjetla boja puti, odsutnost masnih jastučića, karakterne crte (miran, povučen). To, da je Orijentalac, poroznost kože, vlasiste. Lubanja još nije konačno definirana, bliže Okc. (fonološki): govori malo, jezik fonetski artikuliran, ali nerazumljiv. Najčešći izrazi *ma-ma* i *tha tha*; za prvi nema sumnje, a i drugi je vjerojatno izraz za roditelja. način govora tvrd, ali s povremenim palatalima. *Predloženo ime* (obiteljsko): obiteljsko ime kvadranta SV 1 - - Woynovski - - (osobno): po karakternim osobinama - - Konstantin - -.“

Sve godine prvostupanjskog školovanja, kao i akademskog studija sa svojom dokumentacijom, daju do znanja da je Konstantin u svim zadaćama i testovima napisao upravo ono što su profesori htjeli, bilo da se radilo o općoj meditaciji na temu štetnosti i koristi nepismenosti u odnosu Čovječanstva prema Društvu i obrnuto, ili o uskom specijaliziranom

istraživanju o stupnjevitoj ekstatičnosti u nekim azerbejdžanskim plesovima koje, dakako, nije značilo ništa onome koji nije razlikovao *tar i kemanču* - a takvi su zapravo svi Europljani. Prijeloman je bio tek njegov diplomski rad, pronicljivo nazvan *Kako služi umjetnost*, iz kojeg smo već naveli karakterističan citat; u njemu je Konstantin udžbeničkom sažetošću pokazao koliko veza između predmeta njegova studija i umjetničkih praksi može biti obećavajuća te istodobno naznačio smjernice za buduću upotrebu masovnih psihoz kod svakidašnjih i posebnih artizama. To je obećavalo: odmah nakon stečene diplome Konstantin je dobio prvi posao i nije pogrešno mišljenje da bi to bio tek prvi kratkotrajan korak u blistavoj karijeri.

Čuvari mišljenja su odredili da Konstantin usmjerava djelovanje uličnih svirača koji su se okupljali u Karljohanovoj ulici u *Gradu crvene kuće*. Kasnije se pojavilo mišljenje da se Konstantinu taj nezahтevni zadatak činio jednostavno preskromnim za njega; nije prošlo, naime, ni sat vremena od potvrde prijama poziva kad je *Ured za raspoređivanje* primio Konstantinovu jednostavnu obavijest: „*Dobio raspoređenje. Ne zanima me. Otkazujem suradnju. Woynovski.*“ A kad su velikodostojnici NI-je pokucali na vrata njegove studentske sobe dočekali su ih prazni zidovi; nestalo je sve, namještaj, opsežna studentska knjižnica, garderoba, sve. Tajna naglog iseljenja pokrenula je niz drugih. Izgledalo je kao da je papirić, istrgnut iz bilježnice i ispisan bezličnim tiskanim slovima, ostao posljednji dokaz da je postojao nekakav Woynovski; čak ni za njega nije bilo jasno je li ga stvarno napisao Konstantin sam ili ga je možda na njegovu (ili čak na vlastitu!) inicijativu predao netko drugi te mu tako omogućio da može u miru obaviti svoj neobjasnjivi odlazak.

Neki nestrpljivci su na brzinu sklepali odgovor: sjetili su se da su na Konstantinovoj polici s knjigama vidjeli knjigu o *origamiju*, dalekoistočnoj spretnosti savijanja papira. Njihova teorija bila je ta da je Konstantin polako, komad po komad, iz sobe iznio njezin inventar te ga nadomještao uvjerljivim krivotvorinama spretno napravljenim od papira. Ionako nije primao goste koji bi se mogli uvjeriti u to može li stolac podnijeti ljudsku težinu ili se pod njom sruši. Stručnjaci su potvrdili da bi bilo moguće

izraditi *sliku* studentske sobe od količine papira koja bi se pri odlasku mogla strpati u srednje veliku aktovku; i činjenica da Konstantin nije htio prihvatići svoj radni zadatak neke je već uvjerila u to da je sposoban i za druge neshvatljive poteze. Nekima se takvo objašnjenje ipak činilo previše papirnatim, a boljeg nije bilo, i Konstantin je nestao.

Isljednici su na raspolaganju imali nekoliko fotografija koje su bacale u očaj one koji su znali da *biti*, znači *biti fotografiran*:

Andrea Žvab

Odsjek za južnoslavenske jezike i književnosti
Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
andrea_zvab@yahoo.com

LINGVOSTILISTIČKE ANALIZE NA TEMELJU PRIJEVODA ROMANA **BALERINA, BALERINA MARKA SOSIČA**

Sažetak: U ovom se radu na temelju primjera iz prijevoda romana *Balerina*, Balerina Marka Sosiča obrađuju odnosi između bliskosrodnih jezika i njihovih dijalekata, točnije, između hrvatskog i slovenskog jezika te između čakavske i primorske dijalektalne skupine. Početna poglavlja posvećena su problemima koji se javljaju prilikom prevodenja književnog djela, navedeni su elementi o kojima prevoditelj treba voditi računa, s posebnim naglaskom na prevodenje jezika iz iste jezične porodice. Najveći dio rada obrađuje hrvatsku i slovensku dijalektologiju, jezičnu sliku Istre te pregled konkretnih primjera iz prijevoda. Kroz analizu mnogih sintaktičkih, morfoloških i leksičkih primjera prikazan je odnos između hrvatskog sjevernočakavskog dijalekta i dijalekta kojim se služi slovenska manjina u okolini Trsta.

Ključne riječi: lingvistička stilistika, prevodenje, sjevernočakavski idiom, primorska dijalektalna skupina, dijalektalni izrazi

1. Uvod

U ovom radu proučavat će se lingvostilističke pojave u romanu *Balerina*, *Balerina* Marka Sosiča te u njegovom prijevodu. Kroz analizu prikazat će se autorov stil i njegove značajke te problemi koji se javljali tokom prevodenja. U ovom će poglavlju biti razjašnjeni osnovni pojmovi koji će se upotrebljavati u ostatku rada.

1.1. Stilistika

Svatko od nas neko umjetničko djelo shvaća svojim vlastitim umom, osjećajima i jezičnim simbolima. Ono što u nama pobuđuje te osjećaje je stil umjetničkog djela. Definicije stila su raznolike, a korijeni samog termina sežu daleko u prošlost.

Stilistika je lingvistička disciplina koja se bavi proučavanjem stila. Riječ stil ima dugi i slikovitu povijest, a nekoć se koristila u sasvim drugačijem kontekstu nego danas - stil je nekad bio naziv za štapić kojim su se u navoštene tablice utiskivali znakovi za pismo, a kasnije je taj naziv prešao na ono što se pisalo, da bi na kraju riječ stil postala sinonim za način na koji se pisalo¹.

Danas se riječ stil svakodnevno susreće u različitim sferama života (stil života, stil gradnje, stil mode, stil plesa...), a najšira definicija bila bi da je to način na koji se nešto radi. Iz toga se može zaključiti da je stil u kontekstu jezika način izražavanja određenog sadržaja, odnosno različiti načini izražavanja istog sadržaja². A gdje postoji način, znači da postoji i mogućnost izbora.

U književnom djelu izabiru se jezična sredstva, odnosno jezične jedinice koje se mogu upotrijebiti u određenom kontekstu bez promjene osnovnog sadržaja. Građa koja proizlazi iz tog izbora nije samo skup riječi koje se mogu naći u rječnicima, nego se podređuje općoj jezičnoj normi te ima svoj osnovni oblik i raspored. Prema tome, kršenje gramatičkih normi ili mijenjanje osnovnog logičnog značenja pojma nije isto što i stilski izbor. Tako u rečenici *Budem rekao*, umjesto *Reći ču*, ili u sintagmi *Svetovni prvak u stolnom tenisu*, umjesto *Svjetski prvak u stolnom tenisu*, ne vršimo

¹ Antoš, A. (1972.) *Osnove lingvističke stilistike*. Školska knjiga. Zagreb. 1972:10

² Katnić-Bakarić, M. (1999.) *Lingvistička stilistika*. Open Society Institute, Center for Publishing Development, Electronic Publishing Program. Budapest. 1999:9

stilski izbor, nego kršimo pravila gramatičke norme, odnosno pokazujemo nepoznavanje značenja riječi svjetski i svjetovni.

Međutim, kad je riječ o stilu i jeziku književnog djela granice se pomiču, pa je izbor moguć i izvan okvira standardne upotrebe, izvan okvira onog što smatramo normom. Zato ono što npr. gramatički, semantički ili sintaktički gledano neće imati smisla (u ovom se kontekstu zanimljivo prisjetiti slavne rečenice Noama Chomskog *Bezbojne zelene ideje bijesno spavaju* koja je gramatički i logički potpuno ispravna, a semantički nema smisla), pjesniku će biti inspirativno; a glavni su dokaz ove tvrdnje stilske figure (metafora, inverzija, i dr.) koje se zasnivaju na kršenju mnogih normi standardne upotrebe jezika.

Prema nekim teorijama³ stil i značenje su ekvivalentni, a svaka promjena u formi iskaza nužno mijenja i sadržaj. No, s obzirom na to da potpunih sinonima u jeziku nema i da svaki unosi promjene u značenjskom i stilističkom nivou, može se zaključiti da je stil odvojiv od sadržaja, ali ne i od značenja (koje je mnogo širi pojam od sadržaja).

1.2. Lingvistička stilistika

Prije formiranja lingvostilistike, naročito prije formiranja teorije funkcionalnih stilova, pojam stil najčešće se vezao za nekog književnika ili grupu književnika, a prema mnogim autorima stil se može promatrati samo na individualnom nivou.

Već je spomenuto da se znanost koja se bavi proučavanjem stila zove stilistika, a lingvistička stilistika, na čijoj će se analizi ovaj rad temeljiti, usmjerena je na proučavanje prirodnog ljudskog jezika kao sistema znakova koji ima svoju strukturu i svoje podsisteme. Drugim riječima, lingvistička stilistika proučava osobine teksta na planu sintakse, semantike, leksika, fonetike, morfologije, grafije i diskursa⁴.

Osnovna jedinica lingvističke stilistike je stilom, odnosno jedinica koja nosi određenu stilsku informaciju. S obzirom na jezično polje na kojem se ostvaruju razlikujemo više vrsta stilema: sintaksostilem, semantostilem,

leksikostilem, fonostilem, morfostilem, grafostilem i tekstostilem. Kod proučavanja stilema za stilistiku je važan faktor predvidljivosti, odnosno nepredvidljivosti jezične jedinice u nekom tekstu. Što je odstupanje od norme veće, to jači efekt oneobičavanja (pojam koji su uveli ruski formalisti), a time je i stilogenost neke jedinice veća⁵. Kad se kaže da je jezična jedinica stilogena, odnosno stilski obilježena, to znači da ona sadrži dodatno obilježje, dodatnu stilsku obavijest, za razliku od ostalih jedinica koje su stilski neutralne.

Za ovaj rad važne su grane lingvističke stilistike koje se bave sintaksom, morfologijom i leksikom. Poseban naglasak bit će na dijalektu, tj. na usporedbi dvaju dijalekata te na prevodilačkim finesama, čime se bavi prevodilačka stilistika.

1.3. Prevodilačka stilistika

Prevoditeljeva je zadaća teška i zahtjevna. Prevoditi je, kao što to Umberto Eco objašnjava u svojoj knjizi istoimenog naziva, reći otprilike istu stvar na nekom drugom jeziku. No prevoditelj ne smije smetnuti s uma činjenicu da „često samo jedna izostavljena riječ pokvari cijeli izražaj, a time i misao; da promijenjeni red riječi izblijadi sliku; da dodani slog u stihu pokvari ritam; da izostavljeni ili umetnuti veznik u versifikatorske svrhe može srušiti svu ljepotu stiha – moramo zaključiti da ne možemo uočiti ljepotu izražaja u prijevodu prije nego uočimo ljepotu izražaja u originalu; a uočiti ljepotu originala može samo onaj, koji je svjestan da pisac nije slučajno nizao riječi i konstrukcije, nego boreći se s različitim izrazima, odlučio se na jedan, određeni, koji je odgovarao najbolje misli čitavog djela i određenog odlomka. I samo onaj prevoditelj, koji gleda u originalu sve dijelove izražaja kao dijelove umjetničke cjeline, koju on ne smije povrijediti u prijevodu, može, ako pozna dva jezika, osjetiti umjetničku vrijednost i originala i svoga prijevoda“.⁶

Iz prethodnog odlomka možemo vidjeti o čemu se sve mora voditi računa pri prevodenju nekog književnog teksta. Objasnjenja je dubina u koju prevoditelj mora zaroniti i što sve treba učiniti da bi prijevod kojim se bavi bio čim vjerniji originalu, da bi čim više „tekao“, a sam prevoditelj da bi na kraju, ironično, postao nevidljiv. Nevidljivost je termin koji

³ Ibidem, str.10

⁴ Antoš, A. (1972.) *Osnove lingvističke stilistike*. Školska knjiga. Zagreb. 1972:12

⁵ Katnić-Bakarić, M. (1999.) *Lingvistička stilistika*. Open Society Institute, Center for Publishing Development, Electronic Publishing Programme. Budapest. 1999:12

⁶ Guberina, P. (1967.) Stilistika; Zavod za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu. 1967:59

upotrebljavaju mnogi autori (npr. Petar Guberina u *Stilistici* i Lawrence Venuti u *L'invisibilità del traduttore*), a odnosi se na lakoću kojom čitamo neki prijevod, što znači da čim je prijevod tečniji, to je prevoditelj nevidljiviji. U lako čitljivom prijevodu bez napora se može uočiti osobnost autora i njegova namjera, dok se o prevoditelju ništa ne smije dozнати, a kao najbolje ocjenjujemo one prijevode za koje uopće ne mislimo da su prijevodi, nego imamo dojam da pred sobom držimo original.

Iako će se ovaj rad temeljiti, kako se iz naslova može i prepostaviti, na postavkama lingvističke stilistike, s obzirom na to da je ujedno riječ i o prijevodu književnog djela, velik će dio biti posvećen problemima i pitanjima koji se susreću tokom prevodenja.

1.4. Bliskosrodni jezici

Bliskosrodni su oni jezici koji pripadaju istoj jezičnoj porodici te se preklapaju na svim jezičnim razinama. U ovom radu proučavat će se odnosi između slovenskog i hrvatskog i jezika te njihovih dijalekata. Hrvatski i slovenski jezik pripadaju slavenskoj jezičnoj porodici, točnije južnoslavenskoj grani te porodice. Tokom povijesti bili su u bliskom kontaktu, povezani na kulturološkom, socijalnom i političkom nivou te se odlikuju velikom sličnošću, posebno na leksičkom planu. Takva preklapanja sa sobom donose i mnoge potencijalne probleme, kao što su npr. lažni prijatelji, koji mogu dovesti do poteškoća u komunikaciji i prevodenju.

Prevođenje bliskosrodnih jezika na prvi pogled može djelovati jednostavnije nego prevodenje geografski, a time i kulturološki, udaljenih jezika. Upravo ta jezična bliskost može uzrokovati mnoge probleme u prevodenju i navesti prevoditelja da upadne u razne jezične zamke, čime će se baviti sljedeće poglavlje.

2. Problematika prevodenja

S obzirom na to da je prevodenje danas jedna od bitnih intelektualnih aktivnosti u suvremenom svijetu, na tu su temu objavljeni brojni teorijski radovi. Kao prvo opsežno djelo u cijelosti posvećeno prevodenju često se spominje *After Babel* Georgea Steinera iz 1975. godine, a nakon njega mnogi autori objavljaju djela posvećena tematiki prevodenja, od kojih vrijedi izdvojiti L. G. Kellya (*The True Interpreter: A History of Translation Theory and Practice in the West*, 1979.), Hansa Vermeera (*Aufsätze zur*

Translationstheorie, 1983.), Gianfranca Folenu (*Volgarizzare e tradurre*, 1991.), Lawrence Venutija (*L'invisibilità del traduttore*, 1999.) i Umberta Eca (*Otprilike isto*, 2006.). U Hrvatskoj su se također mnogi autori bavili teorijom prevodenja, pogotovo u novije vrijeme, a najistaknutiji je svakako Vladimir Ivir, cijenjen i među europskim jezikoslovцима. Prilikom pisanja ovog rada u najvećoj su mjeri konzultirana djela Umberta Eca, Lawrencea Venutija te Petra Guberine.

Prilikom prevodenja o mnogim se elementima treba voditi računa: tematika onoga što se prevodi, naravno, na prvom je mjestu, zatim kome je tekst namijenjen (djeci, odraslima, itd.), namjera teksta, kontekstualni izbori, autorovo porijeklo, i dr. Trebalо bi utvrditi i psihologiju likova, što znači odrediti njihovu osobnost i voditi računa o njoj prilikom biranja riječi. Važna je i suradnja s autorom, ako je moguća, jer autorovi komentari i primjedbe mogu biti od krucijalne važnosti za prevoditelja, s obzirom na to da u prevodenju vrijedi pravilo prema kojem je prevoditelj pravno obvezan poštivati tuđe riječi, iako je, kako ističe Eco, zanimljiv pravni problem ustvrditi što se podrazumijeva pod poštivanjem tuđih riječi prilikom prevodenja s jednog jezika na drugi.⁷

U ovom će radu problematika prevodenja biti podijeljena u dvije kategorije, a glavni kriterij pri podjeli je lingvistička ili kulturološka osnova, tj. ima li jezični fenomen koji se proučava lingvističku ili kulturološku pozadinu.

2.1. Lingvistički kriteriji

Vrlo je bitan ritam izvornog teksta. Da bi mu ostao vjeran i da bi prijevod „tekao“, prevoditelj se vrlo često mora oslobođiti doslovног poštivanja teksta.

U teoriji prevodenja često se može naići na riječ interpretacija. No interpretirati ne znači prevesti, interpretirati znači dozнати nešto više o nečemu ili, prema Ecu, „okladiti se na smisao nekog teksta“⁸. Znači, interpretacijom se također treba baviti prije nego se počne s prevodenjem.

Iz svega prethodno navedenoga zaključujemo da „prevoditi znači razumjeti unutarnji sustav nekog jezika i strukturu nekog teksta danog

⁷ Eco, U. (2006). *Otprilike isto*. Algoritam. Zagreb. 2006:19

⁸ Ibidem, str. 89

u tom jeziku, i stvoriti dvojnika tekstualnog sustava koji, s izvjesnom diskrecijom, može kod čitatelja proizvesti slične učinke, i na semantičkom i sintaktičkom, i na stilističkom, metričkom i fonosimboličkom planu, a isto tako i emotivne učinke kojima je težio izvorni tekst“.⁹

Kod prevođenja na bliske jezike, odnosno jezike koji pripadaju istoj skupini (romanska, slavenska, i dr.) prevoditelj može naći na poteškoće koje nisu uobičajene kod „daljih“ jezika. Poteškoće mogu biti razne, od sintaktičkih, pa sve do leksičkih, kao što su već spomenuti lažni prijatelji. S obzirom da se ovaj rad temelji na prijevodu romana *Balerina*, *Balerina* sa slovenskog jezika na hrvatski, ovdje će se razmatrati problemi koji se javljaju prilikom prevođenja s/n/a ta dva jezika, konkretno oni koji su se pojavili tokom prevođenja ovog djela.

Slovenski i hrvatski jezik, kako je već naznačeno, dva su jezika koja su odvijek geografski i kulturološki bila bliska. Oba pripadaju slavenskoj skupini jezika, pa, poput ostalih jezika iz te skupine, dijele razna gramatička, leksička i ina obilježja. Iako te činjenice nekome mogu zvučati kao olakotna okolnost, upravo nas takvo razmišljanje može odvesti na krivi put.

Uz navedene lažne prijatelje, odnosno lažne parnjake, tipične „zamke“ koje se javljaju kod prevođenja sa slovenskog na hrvatski, ili obrnuto, na primjer su nedoumica oko upotrebe svršenog ili nesvršenog vida glagola, posvojnih pridjeva (svoj/njegov), neodređenih pridjeva i dr.

2.1.1. Analiza lingvističkih primjera

Balerina, *Balerina* roman je s duševno zaostalim pripovjedačem, djevojkom koja je u razmišljanju do kraja svog života ostala djevojčica. Sukladno tome, ona se na taj način i izražava, koristi ograničen vokabular i sintaktički jednostavne rečenice koje su u određenoj mjeri stilski obilježene. Osim reda riječi u rečenici i dijalektalnih izraza, ta stilска obilježenost očituje se i u atipičnoj upotrebi glagolskog vida. Budući da često, kada prevodimo sa slovenskog na hrvatski, nesvršene glagole prevodimo svršenima i obrnuto, neizvornom govorniku u početku nije bilo lako uočiti razliku. U tom kontekstu zanimljivo je promotriti odnos između sljedeća dva primjera:

- *Vidim jo, Josipina odhaja.* (str. 22)
- *Vidim njegovo glavo skozi okno. Zdaj pride skozi vrata.* (str.21)

⁹ Ibidem, str. 16

Prvi je primjer naveden samo zbog usporedbe, tj. da se pokaže kako se u romanu u istom ili sličnom kontekstu izmjenjuju svršeni (*pride*) i nesvršeni glagoli (*odhaja*), dok bi u hrvatskom prijevodu u oba slučaja bolje zvučao nesvršeni glagol (*Josipina odlazi i Sad dolazi kroz vrata.*).

Rečeno je da glavni lik u pripovijedanju koristi vrlo jednostavan izričaj. Osim u jednostavnim rečenicama, to se očituje i kod upotrebe glagolskih vremena. U tekstu gotovo da i nema drugih vremena osim prezenta (poneki futur i perfekt koriste se uglavnom kad je riječ o prepričavanju tuđih riječi), a ta je karakteristika povremeno znala navoditi na krivi zaključak da tekst pri prevođenju treba „poboljšati“ i upotrijebiti neko drugo glagolsko vrijeme ili način.

Jedno od stilskih obilježja u tekstu je i redoslijed riječi. Na određenim mjestima vrlo je obilježen, ponavljanjima, umetanjem i dodavanjem dočaran je dječji razgovorni stil:

- *Stojim v kotu, takrat.* (str. 10)
- *Tudi pred pragom pljune, včasih.* (str. 12)
- *Ona zmeraj teče, moja sestra.* (str. 18)
- *Mama Lucija v copatah ga sprašuje, zakaj da joče.* (str. 20)
- *Obuva mi nogavice, mama, in me boža po prstih.* (str. 25)
- *So tu. V drevesu. Slišim jih. Ptice.* (str. 37)

Inverzija u prvom i drugom primjeru (autor vrlo često tvori inverziju umetanjem stavljanjem vremenskih priloga na kraj rečenice) jedan je od pokazatelja osobujnosti pripovjedačeva izražaja. Također se može vidjeti i netipična upotreba prijedloga – *v drevesu*, umjesto *na drevesu*; zatim razgovorni stil – *zakaj da joče*. Osim što karakteriziraju lik, ovi stilski odabiri daju tekstu određeni ritam. Treba se dakle prvo utvrditi namjeru teksta, kako je već naglašeno, i zatim pokušati proizvesti isti učinak kojem teži original. Ritam teksta možda nije toliko ključan kod proze, kao što je kod poezije, no ne smije biti zanemaren.

U tekstu se moglo naići i na nekoliko pravih prijatelja koji su stvorili privremene nejasnoće u prijevodu:

- *Lesena omara z ogledalom, lesena omara s predali, stolica.* (str. 10)
- *Mama pravi da so oleandri beli, da imajo bele cvetove kakor vrata, kakor zidovi, kakor okna, če bi bila posarvana.* (str. 51)

Međutim, očito nije riječ o pravim prijateljima, već o ubačenim kroatizmima koje hrvatski prevoditelj u prvim čitanjima možda neće uočiti.

2.2. Kulturološki kriteriji

Prilikom prevođenja često se mora voditi računa o usklađivanju dviju različitih kultura, odnosno o mogućim svjetovima koje tekst predstavlja. Neosporiva je dakle činjenica da „prevoditelj mora izabrati najvjerojatnije, najrazumnije i najrelevantnije značenje ili smisao u tom kontekstu i u tom mogućem svijetu“¹⁰. Iako su dvije kulture, sukladno tome i njihovi mogući svjetovi, o kojima je u ovom radu riječ vrlo bliske, a ne tako davno pripadale su i istom svijetu, ne može se reći da su iste, što će se pokazati u kasnijim primjerima.

Kako bi to sve postigao, prevoditelj treba pročitati tekst prije nego što krene s prevođenjem i informirati se o svemu navedenom.

S obzirom da nije uvijek moguće pronaći sinonime u dva jezika, odnosno u dvije kulture, ponekad je potrebno prevesti neku riječ opisivanjem ili odustati od nekih njezinih svojstava koje ona iskazuje u originalu.

- *In prinese na mizo kozico.* (str. 19)

Riječ *kozica* vrlo je zanimljiva riječ, no više nije frekventna u standardnom slovenskom jeziku. Rječnik slovenskog književnog jezika definira je kao željnzu posudu na tri noge za kuhanje¹¹, a Janko Jurančič u svojem rječniku opisno prevodi i kaže da je to tronožna zemljana posuda. Prema iskazima nekih Slovenaca riječ *kozica* koristila se za malu posudu u kojoj se obično podgrijavalo mljeko ili voda za čaj¹². U hrvatskom

¹⁰ Ibidem, str. 43

¹¹ http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=kozica&hs=1

¹² Ovaj podatak dobiven je u razgovoru s nekolicinom Slovenaca koji žive na području Metlike i u okolini Kranja.

jeziku znači ne postoji sinonim za slovensku *kozicu*, a da bi se sačuvao ritam teksta, moralo se odustati od pomalo nezgrapnog opisnog prijevoda i upotrijebiti riječ *lončić*, koja doduše nije toliko živopisna poput *kozice*.

*

Stave li se ovi posljednji primjeri u pozadinu, ono što je, ipak, bio najveći izazov u ovom radu je prevođenje dijalektalnih izraza, odnosno dijaloga vođenih u dijalektu. Dijalekt u odnosu na književni jezik predstavlja jedan potpuno drugi jezik. On koristi svoj vlastiti vokabular i fonetiku, a sintaksa i morfologija višu su ili manje bliske jeziku od kojeg potječe. Glavni problem koji se javlja kod prevođenja nekog dijalekta nije savršeno ga razumjeti, nego pronaći odgovarajući dijalekt na jeziku na koji prevodimo i odlučiti hoćemo li u prijevodu uopće koristiti dijalekt ili ćemo se odlučiti za književni jezik. Toj su temi posvećena sljedeća poglavljia.

3. Utjecaj dijalekta

Svaki jezik rezultat je brojnih vanjskih čimbenika i vrlo zamršenog povijesnog razvoja te predstavlja funkciju cjelokupne materijalne i duhovne povijesti društva koje ga koristi za svoje sporazumijevanje. Prema mišljenju mnogih autora najznačajnije naslijede nekog naroda njegov je jezik, a jezične su pojave, u prvom se redu misli na dijalekte, autohtonii podaci svakog naroda koji ga najbolje i najobjektivnije oslikavaju. Dijalekt je odigrao važnu ulogu u Sosičevoj *Balerini* i upravo zbog tog razloga mu je posvećen velik dio ovoga rada.

3.1. Slovenska dijalektologija

Slovenski se jezik, koji koristi približno dva i pol milijuna govornika, svrstava među najmanje slavenske jezike po broju govornika, a prema nekim dijalektolozima je i dijalektološki najraščlanjeniji (iako je razlika među dijalektima često minimalna), što ga možda čini zanimljivijim za proučavanje od nekih većih slavenskih jezika. Uzroci takve raščlanjenost, bili oni geografski, povjesni, politički ili vezani uz naseljavanja ili crkvu, brojni su.

Prema opisu i klasifikaciji Frana Ramovša u knjizi *Dialekti* iz 1935. godine u Sloveniji postoji više od 40 narječja¹³. No, prema novijim

¹³ Iako neki lingvisti razlikuju termine dijalekt i narječje, u ovom će se radu koristiti kao sinonimi.

istraživanjima, taj se broj povećao i, sudeći prema dijalektološkoj karti Slovenije, popeo iznad 50. Na temeljima sličnosti i geografske blizine slovenski su dijalekti svrstani u sedam temeljnih grupa: gorenjska, dolenska, štajerska, panonska, koroška, primorska i rovtarska dijalektalna skupina.¹⁴

Prije Ramovša, klasifikacijom slovenskih narječja bavili su se mnogi slovenski i strani jezikoslovci među kojima vrijedi izdvojiti Jerneja Kopitara, Izmaila Sreznjevskog, Franca Miklošiča, Vatroslava Oblaka, Timofeja Dimitrijevića Florinskog, Baudouina de Courtenaya, Matiju Murku i druge. Nesumnjivo je najuspješniji bio Sreznjevski, koji je izdvojio 18 slovenskih narječja, no kasnije je taj broj smanjio na 8 te je ustanovio najvažnije uzroke njihovog nastanka.¹⁵

Unatoč mnogim kasnijim istraživanjima, Ramovševa je klasifikacija iz 1935. do danas ostala nenađašena, iako je doživjela nekoliko većih ili manjih korektura, dopuna i novih objašnjenja o razvoju pojedinih slovenskih narječja i o njihovom međusobnom odnosu.¹⁶

Za potrebe ovoga rada relevantni su odnosi unutar primorske dijalektalne skupine jer istoj pripada dijalekt korišten u romanu. Primorska dijalektalna skupina obuhvaća skupinu od devet dijalekata: rezljanski, obsoški, terski, nadiški, briški, kraški, istarski, čički i notranjski dijalekt¹⁷. S obzirom na autorovo porijeklo, u romanu se vjerojatno koristi kombinacija notranjskog i kraškog dijalekta.

3.2. Hrvatska dijalektologija

Hrvatskim jezikom govori oko pet i pol milijuna ljudi u Hrvatskoj i dijaspori. Prema broju govornika također ga ubrajamo među manje slavenske jezike, a hrvatski su ga dijalektolozi podijelili na tri glavna dijalekta. Mnogi su vanjski i unutarnji razlozi utjecali na takvu podjelu.

U hrvatskom jeziku danas postoje tri glavne skupine narječja: čakavsko, kajkavsko i štokavsko. Vrijedi spomenuti još i torlačko narječe koje

¹⁴ Logar, T. (1996.) Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave. Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Ljubljana. 1996:3

¹⁵ Ibidem, str. 359.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem, str. 37

Hrvati govore u neznatnoj mjeri, uglavnom ponegdje na Kosovu. Hrvatski književni jezik nastao je na temelju novoštokavskih govora, no na njegovu su evoluciju imali utjecaja i svi ostali govor.

Kroz povijest mnogi su se znanstvenici i jezikoslovci bavili proučavanjem hrvatskih narječja, a kao najznačajniji mogu se izdvojiti Antun Mažuranić, Rudolf Strohal, Petar Skok, Josip Jedvaj, Blaž Jurišić, Mate Hraste kao istraživači starije generacije, dok od onih suvremenijih vrijedi istaknuti Božidara Finku, Milana Moguša, Antuna Šojata, Petra Šimunovića, Ivu Lukežić, Miju Lončarića, Josipa Lisca, Miru Menac-Mihalić i druge.

Kao znanstvena disciplina, hrvatska dijalektologija svoje korijene vuče iz 19. stoljeća kada su Vuk Stefanović Karadžić i Jernej Kopitar podijelili hrvatske i srpske dijalekte po refleksu zamjenice č-to, odnosno kaj.

U ovom radu proučavat će se odnosi unutar čakavske skupine dijalekata s naglaskom na sjevernočakavskom idiomu koji je korišten u prijevodu romana *Balerina*, *Balerina*. Sjevernočakavski se govori na nekim kvarnerskim otocima, širem riječkom području te u nekim dijelovima Istre.

3.2.1. Sjevernočakavski idiom

Čakavski se govori obično dijele na ikavске i ekavске i to prema kriteriju zamjene prahravatskog i starohrvatskog fonema jat fonemom /e/, odnosno /i/¹⁸ i s obzirom na postojanje cakavizma (pod terminom cakavizam podrazumijeva se izgovor c umjesto č, z umjesto ž i s umjesto š¹⁹).

Čakavski govori ekavskog tipa podijeljeni su na četiri klasifikacijske jedinice: sjevernoistočni istarski, središnji istarski, primorski i otočni poddijalekt²⁰. U sjeveroistočnim istarskim ili liburnijskim govorima (u koje ulazi i sjevernočakavski idiom, odnosno govor mesta Ičići, koji je korišten u prijevodu) dosljedno je zastavljen refleks jata u leksičkim korijenskim, tvorbenim te gramatičkim morfemima, s najmanjim brojem ikavizama u odnosu na druge čakavske ekavске govore²¹, a odlikuju se i temeljnim

¹⁸ Vranić, S. (2005.) Čakavski ekavski dijalekt: sustavi i podsustavi. Biblioteka časopisa Fluminensia. Rijeka. 2005:9

¹⁹ Moguš, M. (1977.) Čakavsko narječe: Fonologija. Školska knjiga. Zagreb. 1977:66

²⁰ Vranić, S. (2005.) Čakavski ekavski dijalekt: sustavi i podsustavi. Biblioteka časopisa Fluminensia. Rijeka. 2005:318

²¹ Ibidem, str.51

čakavskim peterovokalnim sustavom te u njima nisu zabilježeni ni diftonzi ni zatvoreni vokali²². Na temelju ovih, a i mnogih drugih jezičnih svojstava o kojima će biti riječ u poglavlju *Analiza primjera*, zaključuje se da su ovi govorovi dio jezgre najarhaičnijih govora, smještenih u zaleđe Rijeke²³. U kakvom su odnosu ti dijalekti s ostatkom govora koji se mogu čuti u Istri pokušat će se objasnit u sljedećem poglavlju.

3.3. Jezična slika Istre

Iako je Istra geografski relativno maleno područje, jezikoslovima je uvek bila zanimljiva. Na tom malom poluotoku mogu se čuti različiti govorovi: hrvatski, slovenski i crnogorski štokavski govor u mjestu Peroj²⁴, koji pripadaju slavenskoj, zatim istromletački, istriotski i istrorumunjski govorovi koji spadaju u romansku jezičnu skupinu²⁵. Ako se ubroje govorovi furlanskog tipa na sjeveru (Trst, Milje) i krčki rumunjski idiom, tada je jezična slika poluotoka još šarenija.

Iako Trst i otok Krk nisu dio Istre, treba napomenuti da se po pitanju jezika s pravom mogu pripisati poluotoku, jer sví ti govorovi međusobno tvore neodvojive dijasisteme, pa čak jedinstveni multidijasistem²⁶. Geografska se granica, kao i obično, ne podudara s jezičnom.

Istromletački je najrašireniji i jedini romanski idiom slovenske Istre. Spada pod venetski dijalekt i nije autohton (iako mnogi talijanski jezikoslovci tvrde suprotno). Materinjim jezikom danas ga smatra nekoliko desetaka tisuća stanovnika Istre, uglavnom starije dobi.

Istriotski ili istroromanski jezik jedini je autohton istarski govor, a sačuvao se samo u šest mjesta na jugu Istre (Rovinj, Vodnjan, Bale,

²² Ibidem, str. 203

²³ Ibidem.24

²⁴ Crnogorski govor u Peroju predstavlja crnogorski jezični otok u jugozapadnoj Istri. Prema Ribarićevu navodu (Ribarić (1940.). Razmještaj južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri, Beograd. 1940:209), u XVII. st. u Istru je doselilo desetak crnogorskih obitelji, a taj arhaični dijalekt štokavskog tipa još uvek koriste njihovi potomci.

²⁵ *Istarska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb. 2008:536

²⁶ Filipi, G. (1999.) *Diahrono in sinhrono prepletanje govorov v slovenski Istri na primerih oritonimijskega gradiva. u Logarjev zbornik, Referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru*. Zora. Maribor, 1999:288

Galižana, Fažana, Šišan). Danas živi samo u ustima starijih žitelja te se pretpostavlja da će u bliskoj budućnosti postupno posve biti zamjenjen istromletačkim.²⁷

Istrorumunjski je povjesni dijalekt rumunjskog jezika koji se govorio u nekoliko mjesta sjeverno i južno od Učke. Sam naziv istrorumunjski učenog je podrijetla i govornici ga ne upotrebljavaju, nego svoj govor nazivaju pridjevom načinjenim od mjesta stanovanja (žejanski, šušnevski i dr.).²⁸

Zahvaljujući povjesnim preplitanjima, u Istri su se izmjenjivali različiti koinè. Tu je ulogu dugo vremena imao mletački, odnosno istromletački, dijalekt (posebno nakon 1420., kada je Venecija zavladala većim dijelom Istre), kasnije se postupno unose slovenski i hrvatski jezični utjecaji, sve je manje dvojezičnih Hrvata i Slovenaca, a dvojezičnih Talijana sve više, tako da su danas, nakon što su stvorene države Slovenija i Hrvatska, hrvatski i slovenski dijalekti gotovo u potpunosti istisnuli istromletački.²⁹

U Istri, dakle, postoje tri koinè: hrvatski u njezinom hrvatskom dijelu, slovenski u slovenskom dijelu, a istromletački među dvojezičnim Istranima u cijeloj Istri.

Jože Toporišič slovenske govore u Istri naziva istarskim narječjem te ih je uvrstio u primorsku dijalektalnu skupinu³⁰. Razlikuje tri glavna tipa: rižanski, dekanski i pomjanski. Tine Logar u *Enciklopediji Slovenije* istarsko narječe dijeli na rižanski i šavrinski govor te ih smatra, pogotovo šavrinski, rezultatom miješanja hrvatskih i slovenskih dijalektalnih elemenata.³¹

Na kraju je zanimljivo dodati da se na ulicama većih slovenskih obalnih gradova (Piran, Izola, Koper) mogu čuti gotovo svi slovenski dijalekti. Nakon velikog iseljavanja Talijana, za vrijeme i nakon 2. svjetskog rata, napuštene su prostore uglavnom naselili Slovenci iz različitih krajeva

²⁷ *Istarska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb. 2008:536²⁸ Ibidem

²⁹ Ibidem

³⁰ Filipi, G. (1999.) *Diahrono in sinhrono prepletanje govorov v slovenski Istri na primerih oritonimijskega gradiva. u Logarjev zbornik, Referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru*. Zora. Maribor, 1999:291

³¹ Ibidem

Slovenije, tako da se danas u tim gradovima koristi razgovorni slovenski s elementima okolnih istromletačkih govora i srodnih ruralnih idiomata. Zanimljivo je da se u svim trima govorima naziru romanski predmletački ostaci koje u okolnim istromletačkim govorima ne nalazimo. Građani su ih najvjerojatnije preuzezeli od svojih seoskih susjeda, a oni su ih svojevremeno prihvatali od romanskih. Neobičan smjer preuzimanja selo → grad proizlazi iz činjenice da ta tri grada nikada nisu imala autohtonii slovenski govor i da su doseljeni Slovenci, u kontaktu sa seoskim stanovništvom, preuzimali riječi iz seoskih govorova jer ih sami nisu imali ili, što je bilo češće, jer su pri komunikaciji s pripadnicima drugih dijalektalnih skupina bili nesigurni pri odabiru odgovarajućeg izraza, pa su u to doba seoski slovenski govor odigrali ulogu svojevrsnog primorskog koinèa. Kasnije se smjer posudjivanja „normalizirao“.³²

S obzirom na sve navedeno, Istra je od svih slovenskih i hrvatskih krajeva dijalektalno najraščlanjenija, a ta je činjenica ostavila svoj trag i u autorovu izričaju. Ovi su podaci navedeni da bi se dočaralo jezično šarenilo u kojem je nastajala *Balerina*, no daljnje će se analize u ovom radu zasnivati na slovenskim govorima u okolini Trsta (materinjem jeziku autora), odnosno sjevernočakavskom idiomu koji je korišten u prijevodu.

3.4. Roman *Balerina*, *Balerina* Marka Sosiča

Marko Sosič je slovenski književnik s talijanskim adresom, rođen i odrastao u Trstu, odnosno u njegovoj okolici. Zahvaljujući specifičnosti govornog područja koje ga je okruživalo tijekom cijelog života, u svoj je roman unio, upotrebljavajući karakterističan govor u njegovu najosjetljivijem obliku, životopisne slike kojima je dočarao svu istančanost, a time i vjerodostojnost, likova i situacija koje je opisivao. Za neupućenog čitatelja možda to i nije toliko vidljivo, no uz određen trud i želju da se uđe u taj njegov svijet, riječi postaju bliske i postupno donose novu dubinu slike koju autor želi opisati.

Sam roman zapravo je autorov prvijenac, nastao u njegovim četrdesetim godinama. Dakle, tijekom života, baveći se mnogim kreativnim poslovima koji su zahtjevali i dio njega samoga, osjetio je potrebu da u nekom djelu zaista i dade dio sebe, da ovjekovječi dio svoje prošlosti, najintimnije dijelove svoje obitelji, one dijelove koji su ga pratili na lijep, ali i na težak i mučan način. Neki od njih bili su mu teret kojeg se nije htio riješiti, a

neki teret kojeg se nije mogao riješiti. Ovaj roman, napisan u jednom dahu, bio je kao izdisaj istrošenog zraka, da bi mogao udahnuti nov, svjež zrak. Zato je razumljivo zašto je autor rekao da ovaj roman predstavlja „njegov povratak u stvarnost“. Možda je najbolji indikator te stvarnosti (ne samo te, nego, mogli bismo reći, čak i bilo koje stvarnosti) jezik kojim se služi. Taj mu jezik nije poslužio samo kao stilska karakterizacija likova, već je to jezik kojim se i sam služi u svom privatnom životu, koji ga okružuje i vraća u „stvarnost“, no ta stvarnost njegova je i prošlost i sadašnjost i budućnost.

Likovi, radnja, ambijent i ozračje, kako je već naglašeno, nisu plod autorove maštice, već isječci stvarnih života i događaja pod istim podnebljem, pa autor nije imao potrebu da stvara umjetne događaje u umjetnim osvjetljenjima života i prostora. To sve ukazuje i zašto je ovaj roman napisan u jednom dahu³³ : to je sjećanje na vlastite korijene, na vlastiti život u poznatoj okolini na dobar stari poznati način.

Kao režiser, čime se bavio u drugom dijelu svog života, imao je znanja i spretnosti da autobiografske crtice i biografiju vlastite obitelji poveže u jednu cjelinu koju je mogao opisivati gotovo kao iz prve ruke. Zbog toga mu je intimnost izražavanja u prvom licu bila daleko dostupnija, razumnija i lakša za pretvoriti u jedno posebno uvjerljivo djelo bez preuveličavanja ili umanjivanja stvarnosti koju je opisivao. Čak ni činjenica da je pripovjedač ženskog roda nije umanjila vjerodostojnost izraza.

3.5. Kratki sadržaj

Balerina, *Balerina* kratki je roman koji govori o svakodnevnom životu jedne kraške obitelji, ali iz posve neobičnog vidnog kuta. Glavni lik i pripovjedač, Balerina, nije nositelj radnje, ona prenosi informacije o članovima svoje obitelji te na neki način kroz njih živi i s njima se poistovjećuje. Iako pasivna, Balerina je promatračica kojoj ni najmanji detalj ne promakne. Ona nam vjerno, poput kamere, prenosi sve što se događa, s njom, s članovima njezine obitelji (u prvom redu s mamom, pa s tatom, bratom Karlom, sestrom Josipinom, itd.), pa čak i s pokojnicima koje drugi spominju (stric Feliks, nona Marija...). Unatoč tome, ne možemo joj u potpunosti vjerovati jer je Balerina pripovjedač ograničenog horizonta, nije pouzdana iz mnogih razloga, u prvom redu zbog svojeg duševnog stanja i zbog svoje dobi (iako roman počinje proslavom njezinog petnaestog

³² Ibidem, str. 292

³³ Ovi su podaci dobiveni u privatnom razgovoru s autorom.

rođendana, a završava njezinom smrću, kada se već bliži četrdesetoj, njezino pripovijedanje, odnosno njezina svijest, ostaju nepromijenjeni). Uz to, ona je i prostorno ograničena, i to na kuhinju u kojoj provodi najveći dio vremena, na dvorište i njivu, koje svaku večer gleda s mamom prije spavanja. Radnja je smještena u okolicu Trsta (odakle je i sam autor), u šezdesete godine prošlog stoljeća.

Najvažniji motiv, koji se provlači kroz cijeli roman, motiv je letenja. Možemo ga protumačiti kao bijeg od stvarnosti ili težnju za nečim nedostiznim, a takvom slikom roman i počinje – Balerina sanja da leti i budi se tako što padne iz kreveta, odnosno vrati se u stvarnost. Ona cijelo vrijeme lebdi na granici između sna i jave, neba i zemlje, a taj povratak u stvarnost važan je autobiografski pojам koji se provlači kroz cijelo djelo.

Plava je boja još jedan motiv na koji bi trebalo obratiti pozornost. U svijetu značenja boja plava boja predstavlja smirenost i utjehu. Tako je svako Balerinino jutro plavo, i mama je plava, i krošnja je plava, i njiva je plava, a tu je i „plava“ pjesma koja je smiruje kada pjeva u kutu na prstima (*Nel blu, dipinto di blu...*). I život napušta smireno jer je soba u bolnici plava, svjetlo je plavo, kao i sva njezina plava jutra.

Jednako kako je počela svoje pripovijedanje, Balerina ga u istom tonu i završava, bez stvarnog dodira s realnošću, poput dobrog reportera koji nam je vjerno prenio događaj, opisao sliku, bez uključivanja vlastitih emocija.

3.6. Dijalektalni izrazi u *Balerini*

Promatrajući roman iz perspektive čitatelja, ne može se poreći činjenica da je stil osebujan i neuobičajen, što mu nikako ne umanjuje vrijednost i zanimljivost. Osebujnost o kojoj je riječ prije svega se odnosi na krajnju sintaktičku jednostavnost, kratkoču rečenica i lakonizam izričaja.

Ipak, razmišljajući o romanu i glavnom dojmu koji ostavlja, može se reći da je ono što najviše ostaje u uhu svakog čitatelja govor izvučen iz zamagljenog i zaboravljenog vremena i prostora, govor koji još uvijek živi u narodu, ali ga vrijeme polako briše. Ovaj roman pokušaj je i nada da će se bar na neki način sačuvati za buduća pokoljenja jezično blago u svojoj raznolikosti i da će potaknuti još mnoge autore da učine slično.

Gledajući jezičnu kartu mora se zaključiti da je mjesto radnje (Trst s gravitirajućom okolicom) vrlo specifično mjesto gdje se, možda kao nigdje,

susreće i sudara velik broj različitih jezika i dijalekata, pa je autor zapravo mogao i birati različite dijalekte, a da pri tome ne pogriješi upotrijebiti riječ koja se na tom području upotrebljava. Ima samo jedno pitanje: kako bi se taj roman preveo na neki drugi jezik osim hrvatskog i talijanskog? Mislim da je teško odgovoriti.

Prije analize konkretnih primjera može se još dodati da jezična varijacija, odnosno dijalektalni izrazi kojima se Marko Sosić poslužio, ne čine svijet po sebi, kako je Ivo Žanić okarakterizirao govore u Bareticevu *Osmom povjereniku*. Oni su tu da realno prikažu zbivanja i, ipak, imaju funkciju svojevrsne stilističke nadopune, no nisu zbog toga ništa manje zanimljivi za promatranje, upravo suprotno.

3.7. Analiza primjera

Već je utvrđeno da dijalekt korišten u romanu pripada primorskoj skupini dijalekata. Moglo bi se tvrditi da se u njemu osjete i mnogi vanjski utjecaji, jer je to govor slovenske manjine u Italiji, znači govore ga Slovenci doseljeni iz svih dijelova Slovenije (ne samo iz njezinog primorskog dijela), a posebno jak utjecaj talijanskog jezika podrazumijeva se sam po sebi. Prilikom prevodenja trebalo je pronaći svojevrstan ekvivalent u hrvatskom jeziku. Logičan izbor bio je jedan od čakavskih govora koji se govore u hrvatskom dijelu Istre, i to ne samo zbog geografske blizine, već i zbog velikih međusobnih sličnosti.

U oba idioma, u originalu i u prijevodu, jasno su vidljiva mnoga preklapanja, odnosno u slovenskom je idiomu uočljiv utjecaj hrvatskog jezika, a u hrvatskom utjecaj slovenskog. Hrvatski dijalektolog Josip Lisac smatra da su neki istarski čakavski govorovi možda zahvaćeni nekim slovenskim inovacijama još u davnini, pa je moguće da se to dјelomično ogleda i u leksiku³⁴. Ulogu zajedničkog faktora odigrao je, naravno, talijanski jezik. Tako na primjer u hrvatskom čakavskom idiomu nalazimo riječi kao što su *otrok, leto, morda, delat, storit* itd., a u slovenskom nalazimo *znati, dete* i druge. Talijanizmima obiluju obje strane: *lavatriče, dopobarba, kontenta/kuntenta, bene, barka, basta, mineštra, pjaca, štacion, šinjorina, televižion...*

Primjeri koji će se analizirati podijeljeni su u tri skupine: leksičku, fonološku i morfosintaktičku. S obzirom da se u jednom odlomku, pa čak

³⁴ Lisac, J. (2009.) *Hrvatska dijalektologija 2: Čakavsko narjeće*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb. 2009:83

i u jednoj rečenici, mogu naći primjeri iz sva tri područja, oni nisu strogo svrstani u odgovarajuću skupinu, nego su u određenoj mjeri ispremiješani u sva tri odlomka.

3.7.1. Leksički primjeri

Detalj na koji svakako treba obratiti pažnju je činjenica da se u slovenskom idiomu mogu naći mnogi germanizmi, dok ih u hrvatskom gotovo uopće ili uopće nema. Takvi izrazi prevodili su se nekom neutralnom riječi (što je bio češći slučaj) ili ekvivalentnim dijalektalnim izrazom. Evo nekoliko primjera:

- *Si kontenta, Balerina, da gremo malo špancirat, a?* (str. 33)
Si kuntenta Balerina da se remo malo prošećat, ha?
- *Vidi, vidi, so tudi moji gospodarji. So se naštimali, a?* (str. 33)
Vidi, vidi, tu su i moji paroni. Su se uredili, ha?
- *Sam Bog ve, kje je našel flaško.* (str. 44)
Sam Bog zna gdje je našao bočicu.

Iako česti i uobičajeni u kajkavskim i ponekim štokavskim govorima, u čakavskim se govorima germanizmi ne pronalaze ni u kojem obliku. Kad bi se upustili u traženje razloga, odgovor bismo najvjerojatnije pronašli u povijesnim činjenicama koje su prouzročile migracije uvjetovane političkim događanjima. Područje čakavskih govora, u prvom redu Istra, oduvijek je bilo pogranično područje, a ono je kao takvo uvijek bilo plodno tlo za šarenilo u svim segmentima.

Kako je u slovenskom više germanizama, tako je u čakavskom, zbog stoljeća romanskog utjecaja, više talijanizama, pa tako u drugoj rečenici primjera umjesto gospodara imamo *parone* (tal. *padrone* – gospodar), a takvih će primjera u nastavku biti u izobilju.

Isto tako razlika se očituje i u (u ovom slučaju upitnom) uzviku na kraju rečenice. Na svim se mjestima u slovenskom idiomu na kraju rečenice dosljedno pojavljuje *a?*, a u hrvatskom *ha?*. To znači da slovenski primorski dijalekti, za razliku od sjevernočakavskog, uglavnom nemaju tendenciju očuvanja fonema *h*.

Iz ovih se rečenica dobro vidi da je sintaksa oba dijalekta gotovo ista. Red riječi je sloboden, u prvom primjeru vidimo infinitivnu konstrukciju uz glagol kretanja, tipičnu za oba idioma, koja je zajedno s konstrukcijama za + infinitiv unesena iz romanskih jezika.

U drugom primjeru zanimljivo je primijetiti isti redoslijed riječi. U slovenskom književnom jeziku pravilno je da glagolska enklitika prethodi zamjeničkoj, a u sjevernočakavskom dijalektu to se, bilo zbog geografske blizine, bilo iz povijesnih razloga, očuvalo.

*

Uz navedene karakteristike sjevernočakavski idiom posjeduje i cijeli niz izvanredno zanimljivih arhaizama prirodnih za njegov rubni položaj među slavenskim dijalektima, a posebno je intrigantna činjenica da ih nema u štokavštini, a uglavnom ni u slovenskom jeziku³⁵; na primjer *aš* (jer), *lastiv* (laskav), *mel* (sitan pjesak), *brizan* (jadan), *mito* (plača, nagrada), *pravi* (desni). Posljednja tri dokazuju da lažni prijatelji ne postoje samo u srodnim jezicima koji pripadaju istoj skupini, nego i unutar jednog samog jezika. Dakle, ako na razgovoru za posao npr. u Opatiji iskrne riječ *mito*, ne smijemo se uvrijediti, a ako upitamo nekoga za smjer i taj nas uputi da idemo pravo, moramo paziti da ne krenemo ravno, kako bi rekla većina štokavaca.

3.7.2. Fonološki primjeri

Prije konkretne analize fonoloških primjera, u sljedećem se odlomku može vidjeti nekoliko arhaizama, o kojima je riječ na kraju prijašnjeg odlomka, u upotrebi i kako oni zvuče u slovenskom dijelu Istre:

- *Ja... je bil tam na sredi placa, je gledu proti morju in se je tresu. Ku šiba. Ga je še zmeraj strah?*
Ja, še zmeraj... Mu rečem naj gre kupit kruh, in se ti zgubi in pole ne vem, kje je.

Se moram obleč, se moram obut in ga iskat. (...)

Sej znaš, kaku je blo v Španiji. Je reku, da gre v Španijo. Je vzel cuh, ga je pripeljalo do Španje in je ostal na štacionu. En dan. Cel dan. Ker je pršu na vrata od štaciona, je vidu plac in se ni upal ven. Ga je blo strah. Saj

³⁵ Ibidem, str. 83

vem. Če je plac, ga je strah. In potem se je pripeljal nazaj. Od štaciona do štaciona. Sedemnajst ur cuga. Ma povej mi ti, če ni kófe. (...)

Kaj češ, mu dopade. Silvester je bil prav tak. (...) Naj počiva v miru, sej mi pustu penzijo. (str. 17/18)

Ja... Bil je nasrede pjace, gledal je prema moru i tresal se je. Ko šiba. Ši ga je još vavek strah?

Ši, još vavek... Rekla san mu neka re kudit kruh pa se zgubil i nisan znala kade je. Moran se obuć, moran se obut i poć ga iskat. (...)

Pa znaš kako je bilo va Španije. Rekal je da re va Španiju. Šal je na vlak, pejal ga je do Španije i ostal je na štacijonu. Jedan dan. Celi dan. Aš je prišal na vrata štacijona, videl je pjacu i ni imel kuraja poć van. Bilo ga je strah. Pa znan. Kade je pjaca, ga je strah. I onda je prišal nazad. Od štacijona do štacijona. Sedamnajst ur va vlake. Ma reći mi ako ni prošvikal. (...)

Ča ćeš, pjaža mu se! Silvester je bil isti takov. (...) Neka počiva va mire, pustil mi je penziju.

Jedna od najvažnijih značajki sjevernočakavskog idioma jaka je vokalnost, odnosno pitanje refleksa *šva* koje u slabom položaju prelazi u vokal³⁶. Osim kod čakavaca, ta je karakteristika prisutna i kod susjeda kajkavaca i Slovenaca. Postoje primjeri dugog i kratkog *šva*, pa u gore navedenom odlomku možemo vidjeti *vavek* (uvijek), *va* (*Španiju*), *kade*.

Također, jedna od osobina sjevernočakavskog je prelazak praslavenskog *d' u j*³⁷, kako se može vidjeti u riječi *kuraja*.

Osim toga, nalazimo i neke značajke tipične za sve čakavske govore. To je na primjer adrijatizam kada finalno *-m* prelazi u *-n* u nastavcima i nepromjenjivim riječima³⁸: *nisan, moran, znan...* Zatim okrnjeni infinitivi, a ponekad i glagolski prilozi, također se prostiru po čitavom području gdje je prisutan čakavski³⁹, pa tako imamo *kudit, obuć, obut, iskat, poć*, itd. Promatraljući odnos dvaju dijalekata kroz ovaj primjer, može se vidjeti njihova međusobna „srodnost“ jer istu karakteristiku nalazimo u

slovenskom dijalektu, a to, mogli bismo čak reći, pravilo, vjerojatno vrijedi za većinu primorskih dijalekata, nalazili se oni s ove ili one strane granice.

Možemo skrenuti pozornost i na očit utjecaj hrvatskog jezika, pa zato u predzadnjem redu gornjeg odlomka nalazimo *Kaj češ*, umjesto, naravno *Kaj boš...*

Što se tiče sličnosti, zanimljivo je primijetiti kako dva dijalekta koja pripadaju različitim jezicima, u nekim situacijama upotrebljavaju iste konstrukcije: ...sej mi pustu penzijo. - ...pustil mi je penziju. Tu bi se možda još mogli spomenuti i različito usvojeni romanizmi: *štacion* – *štacijon* (u oba idioma muškog je roda, dok je na književnom slovenskom, hrvatskom i talijanskom (*la stazione*) ženskog roda). Vidi se i još jedan odnos germanizam – romanizam: *plac* (od njem. *Platz*, u upotrebni i kod kajkavaca, samo u drugom značenju) – *pjaca* (tal. *piazza*).

Finalno *l* obično ostaje neizmijenjeno u sjevernočakavskom⁴⁰: *bil, gledal, šal, pejal, ostal, prišal, videl...* No, u slovenskom se idiomu dešava upravo suprotno, pa se poljavljuju *gledu, tresu, pršu, vidu...* Isto tako postoje i odstupanja, pa to ne možemo nazvati pravilom: *bil, ostal, vzel, upal, pripeljal...* U slovenskom dijalektu postoji tendencija da se finalni morfem *o* mijenja u *u*: *kaku, ku*.

Isto kao i u slovenskoj gramatici, u sjevernočakavskom idiomu imenice ženskog roda u genitivu množine najčešće imaju nulti morfem⁴¹: (sedamnajst) *ur*, no naravno, postoje iznimke. U odlomku možemo još uočiti da imenice muškog i ženskog u lokativu jednine imaju morfem *e*, za razliku od uobičajenih *u*, odnosno *i*: *va Španije, va mire, va vlake*.

No, ono što daje najveću draž dijalektima jest činjenica da su živi, a to znači da su nesavršeni i da se konstantno mijenjaju. Umjetno stvoreni jezici, prema Žanićevim komentarima⁴², pravilni su i jednoznačni, imaju

³⁶ Vranić, S. (2005.) Čakavski ekavski dijalekt: sustavi i podsustavi. Biblioteka časopisa Fluminensia. Rijeka. 2005:169

³⁷ Lisac, J. (2009) Hrvatska dijalektologija 2: Čakavsko narječe. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb. 2009:68

³⁸ Ibidem, str. 19

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Vranić, S. (2005.) Čakavski ekavski dijalekt: sustavi i podsustavi. Biblioteka časopisa Fluminensia. Rijeka. 2005:241

⁴¹ Lisac, J. (2009) Hrvatska dijalektologija 2: Čakavsko narječe. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb. 2009:38

⁴² Žanić, I. (2009.) Mjesto trećičkog u povijesnom sustavu hrvatskih govora. u R. Baretić (2009.) Osmi povjerenik. Prošireno izd. Zagreb. Algoritam. 2009:242

racionalnu strukturu, ali nikome nisu materinji, nego se svjesno uče. Prirodni su jezici, poput njihovih govornika, nepredvidivi, puni nepravilnosti, ponekad iracionalni. Iz tih razloga u gornjem odlomku imamo *cuh – cuga* (umjesto *cuh – cuha* ili možda *cug – cuga*), *Španijo – Španje*(umjesto *Španjo – Španje* ili *Španijo – Španije*), i tu se očituje ta nesavršenost koja tako savršeno funkcionira u neredu koji nazivamo životom.

*

Čakavski govori imaju, uz već navedene, mnoge zajedničke značajke. Mogu se izdvojiti posebni oblici pomoćnog glagola biti za tvorbu kondicionala: bim, biš, bi, bimo, bite, bi; zatim promjena morfema ž u r, u primjerima *morem, moreš*; stražnji nazal i samoglasno l daju u u većini govora; miješanje lokativa i instrumentalna s akuzativom, na primjer *Živi u Split*, što je davni romanski utjecaj⁴³. Evo i primjera iz romana za neke od njih:

•Ja! Čez kakšno leto, ne znam kdaj! Ma povejte vi meni, kaj je treba hodit na Luno, a?

Mah, ne vem! Lahko, da nas je preveč...

Na Zemljji?

Ne vem. Lahko. (...)

Kaj praviš, gremo naprej, a? Ali gremo na Luno? Tibi šla na Luno, a? Oh, tija, ti bi že šla. Ja, če bo treba, bo treba, čuješ, kaj pravi mama, a? Danas je preveč! In če nas bo toliko, ne bo kaj jesti in bo treba na Lunooo. (str. 13/14)

Ši! Za ko leto, ne znan kada! Ma rečite vi mene zač bi trebalo poći na Mesec?

Mah, ne znan! Morda nas je preveč...

Na Zemje?

Ne znan. Morda. (...)

Ča govorиш, remo napred, ha? Remo na Mesec? Biš ti šla na Mesec, ha? Oh, ti ši, ti biš već šla. Ši, ako bude rabilo, rabbit će, čuješ ča govoris mama, ha? Da nas je preveč! I ako će nas bit toliko, nećemo imet ča za jist i morat ćemo poći na Meseccc.

⁴³ Lisac, J. (2009) *Hrvatska dijalektologija 2: Čakavsko narječje*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb. 2009:28

Osim ekavizama, u sjevernočakavskom dijalektu pojavljuju se i neki ikavizmi, pa tako u zadnjem redu imamo *jist* umjesto *jest*. Ikavizmi se još mogu naći u tvorbenim morfemima (npr. *živiju, biš*) i u nastavcima (npr. *veli, soldi, niki*).

Također jedna od osobina koja se proteže po čitavom području čakavskih govora je prelazak lj, odnosno l, u j⁴⁴. I to neovisno o njegovom položaju u riječi. Primjer *Zemje* možemo vidjeti u ovom odlomku te *judi i nedeja* u sljedećim odlomcima. Međutim, u slovenskim primorskim dijalektima, čini se, do toga ne dolazi, nego se ponegdje j čak ubacuje: *Zjemli*.

Zatvoreno e jedna je od tipičnijih značajki sjevernočakavskog idioma: *Mesec*. Ta riječ može poslužiti i kao primjer za, po nekima, najvažniju osobinu sjevernočakavskog⁴⁵, a to je ekavski refleks jata, odraz praslavenskog jata ē, u korijenskim, tvorbenim i relacijskim morfemima. Takvi se primjeri često nalaze u tekstu: *celi, delal, teplina, odletet*.

U ovom odlomku može se vidjeti i tipični čakavski oblik uz prijedloge, odnosno riječi složene sa zamjenicom ča: *zač te „pančakavsko“ morda*.

Isto tako ponovno se mogu vidjeti međusobni utjecaji, pa u slovenskom dijalektu nalazimo hrvatsko *čuješ*, a u hrvatskom dijalektu slovensko *rabit, preveč, leto*. U slovenskom se idiomu još izmjenjuju istoznačni glagoli vedeti i znati: ...ne znam kdaj!, Ne vem.

Uz ovdje navedene, gornji odlomak sadrži primjere i za mnoge do sada spomenute karakteristike obaju dijalekata, no to nije ništa neobično jer se prikazana opća svojstva mogu naći u gotovo svakoj rečenici, uz stalno dodavanje novih.

3.7.3. Morfosintaktički primjeri

Sljedeći, nešto dulji, odlomak za potrebe analize vjerojatno nije bio nužan u cijelosti, međutim, upravo zbog svoje opsežnosti, vrlo dobro prikazuje jezičnu situaciju na oba područja:

•Da je že en mesec, ki ga ni nazaj, so rekli! Da je vzel boršo, da je pršu u oštariju, da je spil pol litra in da je reku, da gre na štacion, in bašta.

⁴⁴ Vranić, S. (2005.) *Čakavski ekavski dijalekt: sustavi i podsustavi*. Biblioteka časopisa Fluminensia. Rijeka. 2005:249

⁴⁵ Lisac, J. (2009) *Hrvatska dijalektologija 2: Čakavsko narječje*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb. 2009:273

Ga ni več, eko, bašta, je šou, fertig, če je mona, je mona, ni kaj, bašta, fankulo porka putana, če sam mu reku, da se bo zgubu, tešta de kaco. Bi bil doma in bi poslušo Betovna na džiradiški, ne, putana eva. Kaj se je šou zajebavat na Dunaj, če ni znal nanka po kruh, če ni delau nič celo življenje, bo hodu na Dunaj. In bom, da je pršu. So telefonirali s hotela. Je pesto vse u kambri, boršo, hlače, džiaketo in ga ni blo več. So najdli število u hlačah, od oštarije številko in so telefonirali s hotela. So rekli, da ga ni več, da so klicali policijo in da ga ni več. Kakšno policijo, putana eva, češ klicat, če je mona. U mudandah je uasto in ni nanka znau, da je nah, in buh zna, kam se je zgebo. Ma šanto dio, če sem mu reko, da naj bo doma, naj posluša tisto muziko na džiradiški. Kam češ hodit pr teh letih. Mene tudi nuosi luna, ma huodem te pr njivi, pr krompirji, ne huodem na Dunaj, fankulo. Eko, ga ni več. (...)

Mona je, ne bogi! (str. 93/94)

Več mesec dan ga ni, rekli su. Zel je boršu, šal je va oštariju, popil je pol litre i rekjal je da re na štacion i dosta. Ni ga više, evo, dosta, šal je áa, finito, ako je mona, mona je, nima ča, dosta, fankulo porka putana, ako san mu rekjal da će se zgubit, tešta de kaco. Bil bi doma i naslišal Betovena na džiradiski, ne, putana eva. Ča se šal zajebavat va Beč kad nanke po kruh ni znal poć, kad celi život ni niš delal, šal bi va Beč. I bi, da je arival. Telefonali su z hotela, pustil je sve va kamare, boršu, brageše, jaketu, i ni ga više bilo. Našli su broj va bragešah, broj od oštarije, i telefonali su, z hotela. Rekli su da ga ni više, da su zvali policiju, i da ga ni više. Kakovu policiju, putana eva, češ zvat kad je mona. Va mudandami je ostal i ni nanke znal da je gol i ki zna kade se zgubil. Ma šanto dio, ako san mu rekjal da bude doma, da sluša onu muziku na džiradiski, kamo češ poć va teh letah. Mene isto mesec tira, ali hodin po toj njive, po krumpire, ne ren va Beč, fankulo. Evo, više ga ni. (...) Mona je, ni brižan!

U ovom se odlomku nalazi čitav niz novih zanimljivih primjera, posebno morfoloških. Na istarskom su području relacijski morfemi u dativu, lokativu i instrumentalu množine imenice muškog i srednjeg roda uglavnom zadržali različite oblike u ta tri padeža. Vrlo je česta pojava da su sva tri padeža različiti morfemi, ali s jednim izmijenjenim morfemom, no najčešće se možda u svim trima padežima javljaju analoški oblici: u dativu množine *-on*, *-en*, *-an*, u lokativu množine *-eh*, *-ah* i u instrumentalu

množine *-ami*⁴⁶. Postoje razne kombinacije, pa čak i da se u svim trima padežima javlja morfem *-ima*. Potvrdu toga nalazimo u sljedećim primjerima: *va bragešah*, *va mudandami*, *va teh letah*. Jako je zanimljivo da pravilo, koje je naveo Lisac, očito ne vrijedi samo za imenice muškog i srednjeg roda, već i za ženski rod. Posebno je zanimljiva činjenica da se morfemi mogu izmjenjivati unutar istog roda u istom padežu (*N bragese*, *L bragešah*; *N mudande*, *L mudandami*). Lokativi jednine *va kamare*, *po toj njive*, *po krumpire* pokazuju kakav je refleks jata u nastavku, ali pridjevi očito ne slijede ista pravila, pa imamo *po toj*, umjesto *po te njive*.

Po pitanju morfologije može se još dodati da se u sjevernočakavskom sačuvalo palatalno *e* nakon *j*, što se može vidjeti u slučaju *oštarije*, dok je u ostalim čakavskim idiomima prevladala nepalatalna deklinacija, odnosno u genitivu jednine te u nominativu, akuzativu i vokativu množine uglavnom se nalazi nastavak *-i*⁴⁷.

Istiće se i situacija u radnom pridjevu pomoćnog glagola biti: *šal* i *šla* jer u tom slučaju ekavski čakavci imaju situaciju kao Slovenci i goranski kajkavci, a ne poput centralnih kajkavaca (npr. u Varaždinu je *išla*) ili jugoistočnih kajkavaca (npr. u Senju je *išal*)⁴⁸.

Kod čakavaca se zadržao i ostatak prefiksa *wy-* (npr. *vinimat* – *vadir*)⁴⁹ a vrlo često se nalaze primjeri poput *zel*, *zgubit* koji su dobiveni od starih prijedloga *izb*, *wy i sb*.

Kroz oba odlomka provlači se cijeli niz romanizama: *borša* (torba), *oštarija* (gostionica), *džiradiska/džiradiška* (gramofon), *nanke/nanka* (niti), *kambra/kamara* (soba), *džiaketa/jaketa* (jakna), *mona* (budala), itd. Vrlo je zanimljiv već spomenuti talijanizam *brageše* (tal. *braghe* - hlače). U sjevernočakavski idiom vjerojatno je ušao preko mletačkog dijalekta, a tamo preko latinskog *braca*, kasnije *bragae* (galskog podrijetla). Stari su Rimljani taj izraz upotrebljavali za duge hlače šarenih boja.⁵⁰

⁴⁶ Ibidem, str. 81

⁴⁷ Ibidem, str. 78

⁴⁸ Ibidem, str. 85

⁴⁹ Ibidem, str. 78

⁵⁰ www.etimo.it

O slovenskim se govorima u Istri nije mnogo pisalo. Tine Logar smatra da su najveću ulogu u njihovom oblikovanju odigrali notranjski i mletačko-kraški govor. Glavne karakteristike su im jaka vokalnost, već spomenuti adrijatizimi (prijez finalnog *-m* u *-n*, krnji infinitivi, za što smo već vidjeli mnoge primjere), zatvaranje vokala ili diftongiranje, mnogi romanizmi te mnoge druge. U ovom odlomku može se vidjeti širok spektar primjera, i to ako obratimo pozornost samo na glagole. Na početku bi se moglo zaključiti da se gubi dočetno *l* jer nalazimo primjere poput *pršu*, *reku*, *zgubu*, a kasnije čak i *zgebo*, *poslušo*, *znau* i *delau*. Međutim, kasnije se mogu vidjeti *znal* i *spil*, tako da to ne možemo nazvati pravilom. Ističu se i prezentski oblici *nuosi* i *huodem* jer je u njihovom tvorbenom morfemu *o* diftongiralo u *uo*.

Jedna od zajedničkih značajki čakavskih i slovenskih istarskih govorova je obezvučavanje šumnika, odnosno prelazak *-g* u *-h*, pa zato u slovenskom odlomku nalazimo *nah* i *buh*.

*

Primjeri koji slijede prikazat će još nekoliko zanimljivih i do sada nespomenutih karakteristika:

•*Mi je rekla, naj se pazim in naj ne pušcam prižganega plina, ker je drag, in da nimamo dovolj denarja, da bi ga trošili kakor drugi.* (str. 28)

Rekla mi je neka se pazin i neka ne puštan plin odprt, aš je skup, a nimamo dosta šoldi da bi ga trošili ko drugi.

•*Però se vidi cel svet, če je televižjon, reče tata. Potem smo tiho. In če bi kupili lavatriče?* (str. 32)

Ma se vidi celi svet z televizijun, kaže tata. Onda smo tiho. A kad bi kupili makinu za robu?

•*Oooola, za vročino pride zmeraj prav bičerin... A, Balerina? (...) Tako pravijo, reče mama in se obrne k štedilniku, en kozarček za vročino ne škodi. (...)*

Ma ste vidla, Ivanka, kaj delajo tam dol?

Kje?

Dol, u Vietnam...

A je kej novga?

Ja, novga... Pobivajo se ku zmjerej...

Sej, sej... Pravijo ja, po radiu, da je dosti mrtvih. (str. 38)

Oooola, za teplinu vavek dobro pride bičerin... Ha, Balerina? (...) Tako kažu, kaže mama i okrene se k štednjaku, jedan žmuj za teplinu ne škodi. (...)

Ma ste videla, Ivanka, ča delaju tamo dole?

Kade?

Dole, va Vijetname...

Ima ča novega?

Ja, novega... Ubijaju se ko vavek...

Je, je... Na radiju govore da je dosta mrtveh.

•*Na Dunaju, tako daleč, z vsemi tistimi ulicami in trgi in z boršo za kruh.* (str. 47)

Va Beče, tako dugo, na temi ulicami i pijacah i z boršun za kruh.

•*Piše na giornali. Sputnik je že pront!* (str. 62)

Piše va novinah! Sputnjik je već paričan!

•*Pravi, da sem malo štupida, in če bomo imeli televižjon, da bom še bolj štupida.* (str. 64)

Govori da san malo bedasta, i ako ćemo imet televiziju, da ću bit još bedasteja.

•*Meno mal, da nas nobeden ne vidi. Bi rekli, da smo malo kófe, če bi vidli tiča pri mizi, da gleda telefunken. Bi rekli, da nismo pr ta pravi. Mama mia, Balerina, dobro, da smo sami.* (str. 104)

Meno mal da nas niki ne vidi. Rekli bi da smo malo ludi kad bi videli tiča za stolon, da gleda telefunken. Rekli bi da smo zmućeni. Mama mia, Balerina, dobro da smo sami.

Do sada smo mogli uočiti nekoliko bitnijih morfoloških značajki čakavskog dijalekta. U drugom primjeru možemo vidjeti još jednu morfološku posebnost sjevernočakavskog idioma: imenice ženskog roda u instrumentalu jednine uglavnom imaju nastavke *-u* ili *-o* (potonji se mogu

naći na rubnim područjima uz granicu), odnosno *-on* i *-un*⁵¹, za što ovdje nalazimo primjer (*televizjun, boršun*). No kasnije, u zadnjem odlomku, nalazimo primjer i za muški rod (*za stolon*) koji ima nastavak *-on*. U ovim slučajevima također je vidljivo da instrumental gotovo uvijek dolazi s prijedlozima.

U trećem primjeru zanimljiva je usporedba *bičerin – kozarček* i *bičerin – žmuj*. Možemo primijetiti da se u oba primorska dijalekta koristi romanizam *bič/čerin* (tal. *bicchiere*, čaša), no odnos *kozarček – žmuj* nešto je kompleksniji. Očito je da je *kozarček* umanjenica od *kozarec*, dakle standardna riječ slovenskog književnog jezika, dok je riječ *žmuj* vjerojatno staroslavenskog porijekla (*žmuj – žmulf - mbžulj*⁵²), a u upotrebi je u svim čakavskim govorima. Vidljivo je da je u ovom slučaju *žmuj* čašica za žestoka pića, no nije uvijek tako bilo. Prije se izraz *žmuj* koristio samo kao čaša za vino, ali danas se upotrebljava kao izraz za bilo kakvu vrstu čaše.

U istom primjeru može se zamijetiti da, u oba dijalekta, Vi iz poštovanja dolazi u jednini (možda utjecaj talijanskog): *Ma ste vidla, Ivanka..., Ma ste videla, Ivanka...* Iz istoga se vidi kontinuirana upotreba veznika *ma*, što je karakteristika svih primorskih dijalekata, a izravan je utjecaj talijanskog jezika.

Zanimljivo je primijetiti, uvijek u istom primjeru, da u hrvatskom idiomu dolazi do takozvanog umetanja samoglasnika u nastavačnom morfemu (odnosno ekavski refleks jata), dok u slovenskom idiomu ispada: *vidla, novga – videla, novega*.

Kako je već navedeno, glavni su kriteriji u klasifikaciji čakavskog narječja kontinuant praslavenskog jata, prozodija, no i suglasnički kriterij⁵³ (šćakavizam, štakavizam), za što nalazimo primjer u prvom odlomku (*pušćan*), a bilo ih je nekoliko i u prijašnjim odlomcima (*prošećat*, itd.). U istom se primjeru može još obratiti pozornost na ikavizam *nimamo*, što smo već spomenuli kao jednu od posebnosti prisutnih u nekim čakavskim idiomima.

⁵¹ Ibidem, str. 80

⁵² <http://www.dlib.si/preview/URN:NBN:SI:DOC-PQURYBJ7/1cbe480f-09c0-4d04-89ad-4b20ae4796d9#hit1>

⁵³ Lisac, J. (2009.) *Hrvatska dijalektologija 2; Čakavsko narječe*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb. 2009: 30

U petom primjeru vrlo je zanimljiv pridjev *paričan*. Radi se o autohtonoj riječi, karakterističnoj samo za sjevernočakavski dijalekt. Vjerojatno je romanskog porijekla, od talijanskog glagola *apparecchiare* (lat. *ap-parare*⁵⁴) što znači staviti u red, pripremiti stol za jesti. Zanimljivo je da nije u upotrebi *pront*, odnosno *pronto*, romanizam rasprostranjen po gotovo čitavoj jadranskoj obali, a njime se služe i govornici spomenutog slovenskog idioma.

Ostanemo li kod istog primjera možemo primijetiti iskrivljenu upotrebu prijedloga na u sintagmi *na giornali*. Nije potpuno jasno kako je došlo do te promjene, a osim toga promijenjeni su rod i broj imenice *giornali*, koja je inače muškog roda, a i ovdje je tretirana kao zbirna imenica. Moglo bi se prepostaviti da je to utjecaj hrvatskog jezika jer je slovenska riječ za novine, časopis, također muškog roda i nije zbirna.

Vidjeli smo već neke posebnosti u leksiku sjevernočakavskog idioma, no ni slovenski dijalekt ne zaostaje mnogo. U posljednjem odlomku nalazimo riječ *kófe*, koja nije romanskog porijekla, možda ima staroslavenske korijene, a značenje riječi otkrio je sam autor jer se može pronaći ni u kakvim rječnicima, uključujući i one dijalektološke, koji su mi bili dostupni. U istom kontekstu upotrebljava se i riječ *mona*, ali taj je talijanizam uobičajen u svim primorskim dijalektima.

U istom odlomku može se uočiti primjer za još jednu tipičnu značajku čakavskih dijalekata: *tić*, odnosno *tića*. Kod hrvatskih primorskih idiomi čest je slučaj da se gubi prvi okluziv na početku riječi⁵⁵, a ta je pojava očito prisutna i kod nekih slovenskih dijalekata.

Do sada mogli smo vidjeti mnoge primjere za korijenske i tvorbene morfeme u kojima se javlja ekavski refleks jata. Rečenica iz sedmog primjera zanimljiva nam je zbog riječi *bedasteja* jer demonstrira pojavu ekavskog jata i u komparativima, odnosno i u relacijskim morfemima.

O nastavcima ženskog roda u lokativu već je bilo riječi, pa nam četvrti primjer služi samo kao podsjetnik, odnosno da pokaže kako dvostruki nastavci (-*ami*, -*ah*) očito nisu slučajnost, nego se koriste u jednakoj mjeri, pa čak i u istoj rečenici.

⁵⁴ www.etimo.it

⁵⁵ Lisac, J. (2009.) *Hrvatska dijalektologija 2; Čakavsko narječe*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb. 2009:22

U slovenskom smo idiomu do sada zabilježili mnoge posebnosti, a iz ovih primjera možemo ih izdvojiti još nekoliko: u posljednjem odlomku vidimo atipičnu upotrebu *nobeden* umjesto nihče i već spomenut prelazak *o u u*. U početku se činilo da do te promjene dolazi samo kada se o nalazi na kraju riječi, odnosno relacijskom morfemu, no pažljivijim promatranjem dolazi se do zaključka da to baš i nije slučaj, odnosno da do promjene dolazi vrlo često i to bez nekog vidljivijeg pravila (*ku – kot, uni* (str. 63), *taku, bulše* (str. 63), *dum – dom*...).

Rasprostranjenost romanizama u primorskim dijalektima ne treba ponovo naglašavati, no zanimljivo je kako su se na različite načine usvojili, odnosno kako su različiti talijanizmi ušli u upotrebu za iste pojmove, kao na primjer *lavatriče – makina za robu* u drugom odlomku, a ranije smo imali *bašta – finito*, itd. Ipak prevladavaju oni koji su se na isti način usvojili u oba dijalekta: *oštarija, mudande, nanke, mona, bičerin...*

*

Iako je roman uglavnom pisan na standardnom slovenskom jeziku, dijalektološki se izrazi, osim u dijalozima, često susreću. Ovom analizom obuhvaćeni su oni najznačajniji i, s jedne strane, najzanimljiviji. Analizom i usporedbom prikazale su se glavne karakteristike dijalekta korištenog u prijevodu i poneka obilježja dijalekta u originalu. Osim morfoloških, sintaktičkih i inih značajki, mogle su se uočiti i mnoge sličnosti dvaju idioma. Te sličnosti pokazale su nam koliko toga zajedničkog mogu imati dva dijalekta koja pripadaju različitim jezicima i koliko je bitna međusobna povijesna i geografska povezanost, puno bitnija nego što su to političke granice ili čak pripadnost određenoj naciji. Jezik je živa tvorevina, a dijalekt njegov najživlji, pa zato i najpodložniji promjenama, dio. Ovi primjeri uvode čitatelja u divan i nepredvidiv svijet svakodnevnog govora, no potpuno se iskustvo može steći samo osobnim doprinosom

4. Zaključak

Svaki književnik ima svoj stil. Godinama ga je stvarao i njegovao, da bi na kraju postao prepoznatljivom bojom njegova izričaja. Stil Marka Sosića odlikuje se tečnošću i sintaktičkom jednostavnosću, no možda ga najviše se od svega obilježava dijalekt koji koristi. Kroz njegovu *Balerinu* možemo doživjeti svu ljepotu dijalektalnih izraza, a svaki nam detalj, svaka riječ, sve više približava njihovo podneblje. Pitanje koje ovdje možemo postaviti je koliko je književnik svjestan, ili nesvestan, svih jezičnih nijansi koje otkrivamo u njegovom djelu, koliko ih on racionalno koristi u stvaralačkom činu? Odgovor na ovo pitanje teško je dobiti, no sigurno si ga postavlja svaki prevoditelj.

Namjera ovog rada bila je pokazati neke od tipičnih problema koji muče svakog prevoditelja. Vidjeli smo da je važno voditi računa o kontekstu, ritmu, interpretaciji i mnogim drugim faktorima koji utječu na kvalitetu prijevoda, a dijalekt se pokazao kao najveći prevoditeljev izazov. Kroz primjere i analizu prikazali smo neke značajke slovenskih primorskih dijalekata i hrvatskog sjevernočakavskog idioma, istaknuli njihovo mjesto u slovenskoj, odnosno hrvatskoj dijalektologiji te objasnili kako se sve to uklapa u jezičnu sliku Istre.

Ovaj rad prikazao je odnose između hrvatskih i slovenskih dijalekata u Istri te je izvukao iz mora riječi određene specifičnosti koje ih karakteriziraju i time dodjeljuju mjestu kojem su nastale određeni pečat prepoznatljivosti. No, iako osnovni temelji ostaju dugo, a zajedno s njima i prepoznatljivost, vrijeme ipak čini svoje i promjene su neminovne. Poput svakog jezika, i dijalekt se s vremenom mijenja, tako da postavke iznesene u ovom radu u jednom trenutku možda više neće biti vjerodostojne. Ipak, unatoč svim ograničenjima koje donosi, bilo za prevoditelja, bilo za čitatelja kojemu određeni dijalekt nije materinji, dijalekt je prekrasan i u neku ruku bogatiji od književnog jezika, pa na taj način sliku ljudi, prostora i događaja čini šarenjom, a mi moramo učiniti sve što možemo da ga očuvamo u svakom njegovom obliku.

Literatura

1. Antoš, Antica (1972.) *Osnove lingvističke stilistike*. Školska knjiga. Zagreb.
2. Antunović, Goranka (1997.) *Prevodenje oznaka kohezije kao pokazatelj razine prevodenja*. u: *Tekst i diskurs*. ur. M. Andrijašević, L. Zergollern – Miletić. Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. Zagreb.
3. Cossutta, Rada (2006.) *Od Gillierona do Slovenskega dialektološkega leksikalnega atlasa slovenske Istre (SDLA – SI)*. u: *Diahronija in sinkronija v dialektoloških raziskavah*. ur. M. Koletnik, V. Smole. Zora. Maribor.
4. Bonačić, Mirjana (1995.) *Izvan granica „prevodljivosti“?*. u: *Prevodenje: Suvremena strujanja i tendencije*. ur. J. Mihaljević Djigunović, N. Pintarić. Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. Zagreb.
5. Eco, Umberto (2006.) *Otprilike isto*. Algoritam. Zagreb.
6. Filipi, Goran (1999.) *Diahrono in sinhrono prepletanje govorov v slovenski Istri na primerih oritonomijskega gradiva*. u: *Logarjev zbornik, Referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru*. ur. Z. Zorko, M. Koletnik. Zora. Maribor.
7. Guberina, Petar (1967.) *Stilistika*. Zavod za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Zagreb.
8. *Istarska enciklopedija* (2008.) Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb.
9. Jakovlev, Božica (1995.) *Prijevod kao mentalneslike*. u: *Prevodenje: Suvremena strujanja i tendencije*. ur. J. Mihaljević Djigunović, N. Pintarić. Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. Zagreb.
10. Katnić – Bakaršić, Mirna (1999.) *Lingvistička stilistika*. Open Society Institute, Electronic Publishing Program. Budapest.
11. Lisac, Josip (2009.) *Hrvatska dijalektologija 2: Čakavsko narječe*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb.
12. Lisac, Josip (2006.) *Hrvatska dijalektologija u drugoj polovici 20. stoljeća*. u: *Diahronija in sinkronija v dialektoloških raziskavah*. ur. M. Koletnik, V. Smole. Zora. Maribor.
13. Logar, Tine (1996.) *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*. Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Ljubljana.
14. Lončarić, Mijo (2006.) *Dijalektološka istraživanja u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovje*. u: *Diahronija in sinkronija v dialektoloških raziskavah*. ur. M. Koletnik, V. Smole. Zora. Maribor.
15. Lukežić, Iva (1986.) *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*. Doktorska disertacija. Zagreb.
16. Kenda – Jež, Karmen (2006.) *Slovenska dijalektologija v drugi polovici 20. stoletja*. u: *Diahronija in sinkronija v dialektoloških raziskavah*. ur. M. Koletnik, V. Smole. Zora. Maribor.
17. Mercina, Marija (2003.) *Proza Cirila Kosmača – Uvod v lingvostilistično analizo*. Rokus. Ljubljana.
18. Moguš, Milan (1977.) *Čakavsko narječe: Fonologija*. Školska knjiga. Zagreb.
19. Nežić, Ivana; Vranić, Silvana (2010.) *Govori lovranštine u dosadašnjoj dijalektološkoj literaturi*. u: *Zbornik lovranštine*. ur. I. Eterović. Katedra čakavskog sabora Lovran.
20. Opačić, Nives (1995.) *Primjeri homonimije u nekim slavenskim jezicima prema hrvatskom*. u: *Prevodenje: Suvremena strujanja i tendencije*. ur. J. Mihaljević Djigunović, N. Pintarić. Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. Zagreb.
21. Pranjić, Krunoslav (1985.) *Jezik i književno djelo*. Nova prosveta. Beograd.
22. Pranjković, Ivo (2003.) *Jezik i beletristica*. Disput. Zagreb.
23. Ribarić, Josip (2000.) *O istarskim dijalektima*. Josip Turčinović d.o.o. Pazin.

24. Stabej, Marko (2000.) *Dvotirnost normativnosti v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku*. u: *Jezična norma i varijeteti*. ur. L. Badurina, B. Pritchard, D. Stolac. Hrvatsko društvo za primjenjenu lingvistiku. Zagreb.
25. Stanonik, Marija (2006.) *Slovenska narečna proza*. u: *Diahronija in sinkronija v dialektoloških raziskavah*. ur. M. Koletnik, V. Smole. Zora. Maribor.
26. Steiner, George (1975.) *After babel*. Oxford University Press. London.
27. Stramljič Breznik, Irena (2006.) *Besedotvorje v knjižnem jeziku in narečju*. u: *Diahronija in sinkronija v dialektoloških raziskavah*. ur. M. Koletnik, V. Smole. Zora. Maribor.
28. Škofic, Jožica (2006.) *Prevajanje govorenega narečnega v pisani knjižni jezik*. u: *Diahronija in sinkronija v dialektoloških raziskavah*. ur. M. Koletnik, V. Smole. Zora. Maribor.
29. Tabakowska, Elżbieta (2005.) *Gramatika i predavanje: Uvod u kognitivnu lingvistiku*. FF press. Zagreb.
30. Venuti, Lawrence (1999.) *L'invisibilità del traduttore*. Armando Editore. Roma.
31. Vevar, Štefan (2000.) *Temeljni aspekti in principi teorije literarnega prevajanja*. Študentska založba, Ljubljana.
32. Vranić, Silvana (2005.) *Čakavski ekavski dijalekt: sustavi i podsustavi*. Biblioteka časopisa Fluminensia. Rijeka.
33. Žanić, I. (2009.) *Mjesto trećičkog u povijesnom sustavu hrvatskih govora*. u: *R. Baretić Osmi povjerenik*. Algoritam. Zagreb.
34. <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>, 08.09.2012.
35. <http://www.etimo.it> 21.08.2012.

Ulomak iz romana *Balerina*, Balerina Marka Sosiča

Ajoooj! Padaam. Hvatom oblake, kapljice kiše, tuču, sunčeve zrake, nekoliko puta zamahnem rukama. Ne pomaže. Padaam. Ispod mene je njiva, sve mi je bliža, divlji kesten na dvorištu, kuća, put koji iz sela vodi do nje, pored crkve ravno do dvorišta, do kuće. Vidim krov posut kamenjem. Nema više oblaka, kapljica kiše ni sunca. Nemam se za što uhvatiti. Mašem rukama sve brže. Ne pomaže. Vidim mjesec. Svijetli. Na krov, svijetli na krošnju koja je sve bliža. Past ću u nju, probudit ću ptice. Ojooj. Kroz krov. Probit ću ga. Sad. Odjednom se probudim. Ležim u krevetu. Pala sam s kreveta kao nekada, kao sada. Nije me strah, samo piškiti moram.

Otvoram oči, okrenem se prema stropu. Ne vidim rupu koju bi ostavila iza sebe. Pogledam kroz prozor. Tamo je, kao i uvijek. Tamo je jutro. Vidim krošnju divljeg kestena. Ptice nisu odletjele. Tek se bude. Nije me strah, samo piškiti moram, kao i uvijek kad je novi dan. Zatvorim oči. Sretna sam da je prozor još uvijek tamo, da je vani krošnja s pticama i da nisam probila krov. Znam. Toplo mi je. Možda je na dvorištu proljeće, a možda ljeto. Zima nije. Kad je zima, hladno je, a kesten na dvorištu nema krošnju i meni se oblače čarape. Toplo je. Odjednom. Popiškim se na pod kraj kreveta s kojeg sam pala i sletjela na pod. Čujem korake. Ivanka dolazi iz kuhinje po kamenim stepenicama i zaustavi se pred vratima, odškrine ih. Pogleda me. Znam. Mama. Ivanka je moja mama. Prepoznam je jer sam se popiškila, a ako sam to napravila, novi je dan. I ako je sve stvarnost, mama uvijek odškrine vrata i pogleda u moju sobu.

Gledam je kako hoda prema meni. Iza njenih koraka sve je plavo. Od jutra. Drveni ormar s ogledalom, ormar s ladicama, stolac. Sve je plavo. I mama je plava. Njena kosa, koju je u kuhinji počešljala i smotala u punđu, njene oči, njena usta, njene ruke. I njene ruke su plave od jutra.

Podiže me. Drži me ispod ruke i podiže me. Smijem se. I mama se smije. Ne može me podignuti jer se smije. Zatim kaže: Pomozi mi, i još se više smije. Sjedimo na podu kraj kreveta i smijemo se. Gledam je. Vidim suze u njenim očima. U njima je puno svjetlosti. Dotičem ih. Njene oči i suze i svjetlost, i čujem, ne samo sada, kako se smije. Čujem da razgovara s nekim kraj kuhinjskih vrata. Tada stojim u kutu. Dižem se na prste i gledam prema kuhinjskim vratima. Mama razgovara. Ne znam tko je kraj nje. Ne vidim joj lice. Dižem se na prste, gledam njenu smotranu kosu, njena ramena, njenu suknu i papuče. Kažu da je tako, govori mama. Kažu da se dogodi;

ponekad! Samo odjednom i nitko zapravo ne može reći zašto. Tek tako, iznenada! Ne igra se više. Drži se za sebe i tko zna što si misli. Pitaš je i ne odgovara ti. Sve čuje, ali ne govori više. Smije se, plače, a ne znaš ni kad ni zašto. Ne znaš što si misli, što joj prolazi glavom... Kažu da će s godinama biti sve gore... kaže mama tada tiše, a ja se još više podignem na prste da bi vidjela njeno lice. I čujem još zadnje mamine riječi. Pogledajte je! Satima i satima stoji na prstima, sve napravi što joj kažem, zatim ode onamo u kut, digne se na prste i tamo je. Nema pomoći, kažu ... da se to ponekad dogodi djeci. Mama se tad okrene prema meni. Stojim na prstima i vidim njeno lice. I tad vidim suze i njen osmijeh i čujem još zadnje mamine riječi. Što će biti s nama, ha, Balerina?

Sada više ne čujem njene riječi. Samo naš smijeh čujem i vidim suze u njenim očima. U njima je puno svjetlosti.

Mama ustane. Pomaže si sa sve četiri. Ajde, Balerina, kaže, danas je tvoja fešta!

Doprati me iz sobe, dolje po stepenicama, do umivaonika koji je u veži. Onda me skine, umije i govori mi. Kaže da imam petnaest godina, da je travanj, da sam se rodila sredinom proljeća i da danas moram biti lijepa. Oblaci mi ružičastu suknu koja na strani ima mašnu. O, kako će biti lijepa naša Balerina, kaže češljajući me. Gledam se u malo ogledalo koje visi na čavlu. Čini mi se da sam slična mami. Ona me češlja i priča. Onda ću biti lijepa danas, kaže mama, jer je moja fešta i proljeće je, tamo otraga iza vrata koja su još zatvorena, na dvorištu i na njivi. Kaže da je njiva prekopana i da miriše jer je odmorena i nema više korova. I češlja me. Gledam u ogledalo. Vidim njivu, plavu od jutra, korov, visok i tanak, korov kojeg je svaki put kada mama potegne češalj sve manje, i znam da će biti novi dan. I vidim prekopanu njivu pred sobom, u djeliću ogledala je vidim, tamo gdje je moje lice i mamino, koje se stisne k mojem i govori, lice, koje je mamino. Stavit ćemo kapljicu parfema, kaže, dotičući prstima moj vrat. Je Mennen, kaže mama, je dopobarba, ma miriši poput parfema. Mmmmm, kaže zatim mama, kako fino miriši naša Balerina. I ne vidim je više, mamu, u ogledalu koje visi na čavlu, znam da ulazi u kuhinju i kaže neka dodem i da sam lijepa, neka sjednem za stol, da će mi kave dati i onda kaže da će posjeti doći popodne, da ću dobiti regale i da će i Ivan doći.

Muslim da je Ivan već tu. Okrenem se prema kuhinji. Stojimo tada na vratima, ne znam kada jer ne znam koliko je novih dana već prošlo, i ne znam koliko sam se puta popiškila jer je bilo jutro. Znam, stojimo na

vratima i Ivan kaže da se moramo izmjeriti da vidimo tko je veći. Ivan je mali. On je dijete, mislim si, još mu se nešto može dogoditi. Moram ga čuvati. Stanem na prste i svi kažu: Oh, kako brzo raste naša Balerina! Ivan se smije i kaže da će biti doktor i da će me izlječiti kad naraste, i svi plješcu.

Okrenem se prema ogledalu. Još jednom. Počešljana sam. Zatim gledam prema kuhinji. Prođem kroz vrata u kut kraj štednjaka. Tu je najljepše.

Tu gledam prema vratima i stajem na prste. Onda me zabole. Zgrabim što nađem i bacim u vrata. Pogodim ih skoro uvijek. Ako je tanjur, razbijse. Mama sakuplja i gladi vrata. Uvijek kaže da ih treba obojiti. Vrata i kuhinju, sve. Obojiti u bijelo, kaže.

Sad sam u kutu, gdje je lijepo. Prsti me ne bole. Samo je mama u kuhinji. Znam što radi. U vreloj vodi pere maramice jer tata u njih kašљe i pljuje. I pred ulazom pljune ponekad. Sad ga nema. On je u kafiću s prijateljima. Karta se, kaže mama. Kao i uvijek, kad je novi dan, doći će na ručak. Mama kaže da će se ugušiti od kašlja. Vidim ga, kašlje tamo kod ulaza, uvijek, zatim dode u kuhinju i pogleda kroz prozor. Ništa ne govori, samo meni kaže: Kako je, moja Balerino. I gleda kroz prozor. Znam da će mama objesiti maramice na uže na dvorištu, kasnije.

Prvo dođe poštarski. Gotovo uvijek, kad je novi dan. Poštarski priča, pije, zatim ide kroz vrata. Onda mama vješa maramice na dvorištu i ja gledam kroz prozor u kuhinji, iz kuta. Vidim maramice i mislim da je tata doma. U komadićima... Poslije, kada poštara više nema.

Sad je tu. Čujem njegove korake. Poštara me strah jer ima kapu i teške cipele. Mama već priprema čašicu. Doći će, ući, pričat će i onda će popiti čašicu. Onda više neće moći disati, nakon što popije, i onda će se smijati i reći: Ooola!

Već je tu. Dobar dan, Ivanka, kaže i odloži nešto na stol. Mama kaže da ne vjeruje reklami i da njeno ime nikad neće biti izvučeno i da neće dobiti milijune. Mama toči u čašicu. Rakijicu, kaže. Poštarski gleda u čašicu i priča.

Stanem na prste. Slušam ga.

I? Kako je, naša Balerino? Pogleda me. Neću da me gleda. Onda pogleda mamu. Ona još uvijek mijesha maramice u vreloj vodi. Vidim je. Ivanka, ste čula ovo zadnje? Govore da će poć na Mesec, ma ne još tako brzo.

Ma ja? kaže mama i gleda u vrelu vodu. Vidim je.

Ši! Za ko leto, ne znan kada! Ma rečite vi mene zač bi trebalo poć na Mesec?

Mah, ne znan! Morda nas je preveć...

Na Zemje?

Ne znan. Morda.

Mama i dalje mijesha. Kuhačom. Vidim je. Vidim njen nos, bradu, čelo, njenu ruku. Poštarski pomakne, uzme čašicu, popije. Sve što je u čašici. Gledam ga. Ne može disati, otvoriti usta, drži ih otvorenima, dugo. Udahne zrak, izdahne. Sad se osmijehne. OOOla, kaže. Digne se, popravi si kapu. Još nešto kaže. Meni. Mislim da kaže meni jer me gleda. Neću da me gleda, neću da mi poštarski nešto kaže. Dignem se na prste još više. Visoko. Tresem se. Ne mogu stajati na prstima.

Oojlaa, naša mala Balerina, a? Ča ćeš reć, ha? I smije se. Bole me prsti. Govori dalje. Ča govorиш, remo napred, ha? Remo na Mesec? Biš ti šla na Mesec, ha? Oh, ti ši, ti biš već šla. Ši, ako bude rabilo, rabbit će, čuješ ča govoriti mama, a? Da nas je preveć! I ako će nas biti toliko, nećemo imeti ča jist i morat ćemo poć na Meseccc.

Gledam ga. Zbogom Ivanka, kaže i ide kroz vrata. Poslije. Ne mogu više stajati na prstima. Zgrabim čašu koja je na stolu. Bacim je u vrata. Razbijem se.

Oh, Balerina, Balerina, kaže mama i mete komadiće čaše.

Gledam je. Strah me da nećemo imati što za jesti i da ćemo morati na Mjesec. Još koju godinu, rekao je poštarski. Ne znam što je to godina. Niti jedna, niti još koja... Ne znam.

Mama baca komadiće čaše u smeće. Pogleda me. Približi mi se, popravi mi kosu, pogladi me. Osjećam njenu ruku na licu. Ojoj, Balerina moja, ne smije te biti strah, mi ne idemo na Mesec, mi ćemo biti ovdeka dok Bog bude dal. Ja i ti i svi mi.

Mama zna što mislim. Ponekad. Ona zna. I ja isto. Znam da bi htjela da se smijem, ne da plačem. Ali ja se ne mogu smijati jer poštar zna sve i jer je rekao što je rekao. Mama se pomakne. Gledam je. Pokupi maramice iz vrele vode i izade kroz vrata. Sad me više nije strah. Maramice već vise, jedna kraj druge. Moj tata.

Gledam kroz prozor. Mamu više ne vidim. Odjednom. Samo maramice vidim. Osvrnem se po kuhinji. Rukom dotičem mašnu na ružičastoj haljini. Gledam. Vidim štednjak, stol, frižider i na njemu pepeljaru, ormari s tanjurima i čašama. Tamo su i žlice. Vidim policičicu. Na policičici je kutija iz koje pričaju i pjevaju. Samo ako tata pritisne gumb. Upali grundig, kaže mami, da čujemo prognozu. Tamo na kutiji je barka. Mama je zove gondola. Kaže da su takve barke u Veneciji, ali da nemaju lampice, te u Veneciji. Naša gondola ima lampice i ponekad svjetle. Pogledam pritvorena vrata. Mama je opet tu. Kaže da će uskoro ručak, da će doći tata, da će doći Karlo s posla, Srećko s mamom, da će doći Josipina, teta Elizabeta i onda, kad bude torta, i Ivan. Tata je tu. Čujem ga. Kašlje, pljuje. Kaže da je star i sjedne. Kaže neka sjednem kod njega kao i uvijek kad je novi dan. I ja sjednem, uvijek. Sad mi kaže da sam lijepa, da sam velika i drži me za ruku. Onda opet kašlje tamo u veži i vrati se u kuhinju sa suzama od kašljanja i opet me primi za ruku. Ča je novega, Balerina, kaže mi. I ja ga primim za uho. Sviđa mi se kad ga primim za uho. On se sagne k meni, nasmiješi se kad ne kašlje. I ja mu stisnem uho. Basta, basta, Balerina, kaže onda kada ga zaboli, a ja mu još više potegnem uho jer mi se sviđa i mirna sam kada mu natežem uho, znam.

Mama priprema stol, kaže neka postavim čaše i tanjure. Sad zna da ih neću bacati u vrata, sad zna da će ih staviti na stol. Uzimam tanjur. Svaki posebno. Mama kaže: Stavi ga tu! Stavim ga. Svaki tanjur, ista pjesma.

Uvijek kad je novi dan postavljam tanjure na stol. Pa i danas, sad. Čini mi se da čujem svoj glas dok postavljam tanjure. Kao da nešto govorim. Šumi mi u ušima dok mi se tako čini. I sada. Obučena sam u ružičastu haljinu, mašnami je sa strane i postavljam tanjur na stol i šumi mi u ušima. Moram pjevati i neće mi više šumjeti. To moram napraviti. I u kutiji gdje je gondola pjevaju. Ne uvijek. Tata prvo kaže, upali grundig, i onda pjevaju Voooolaree, oooho, cantare, o, o, o, nel blu dipinto di blu, felice di stare lassù... Čujem, uvijek kad je upaljen grundig, čujem da pjevaju i mama kaže da je uvijek ista pjesma na radiju.

Ostavim tanjur na stolu. Odem u kut, na prste i pjevam. Glasno. Drećim: VOOOlaree, o, o! Ja isto kao i grundig. Onda mi više ne šumi. Unutra u ušima. Mama me pusti da pjevam. Ona zna da neću dugo. Dok je ručak pjevam samo dva puta.

Dode Karlo. Kroz vrata. Vidim ga. Mama kaže da je moj brat. Dolazi iz šume, Karlo. Znam. Mama kaže da čuva šumu. Gleda me kao i uvijek kad je novi dan, Karlo. Neću da me gleda. Zaletim se u njega. Sad. I gurnem ga kroz vrata u dvorište. On se vrati, gladi me. Dobro je, dobro je, Balerina, kaže. Ponekad ostane na dvorištu. Vidim ga kroz prozor kako grabi maneštru žlicom. Sjedi na klupici pod kestenom i srče juhu, onda se vrati u šumu jer je mora čuvati. Mama kaže da je Karlo stariji, da ima četrdeset godina, da sam ja najmlađa, da je i sestra Josipina starija, kaže mama. I Albert je moj brat. Mama kaže da je najstariji. On neće biti na ručku jer je u Australiji, kaže mama.

Ne znam tko je Albert, ne znam što je Australija. Karlo i tata su tu. Sjede za stolom. Mama kaže da pričekamo i druge. Dode Elizabeta. Mama kaže da su ona i Elizabeta sestre. Ivanka i Elizabeta. Mama kaže da nema još šezdeset godina otkad su se rodile. Ne znam što to znači. Mama kaže da hoće još jednom u Ajdovščinu, gdje su se ona i Elizabeta rodile, jer nije daleko. Karlo ima auto, mogao bi je voziti, i Elizabetu, kaže mama navečer dok stojimo kraj prozora u sobi. I ja ću ići, kaže mama, però moraju me prvo fotografirati za propusnicu, kaže. Karlo me ponekad vozi k Elizabeti. Znam. Elizabetu poznam. Takva je kao i mama. Karlo me vozi autom k Elizabeti. Mama kaže da auto nije Karlov. Ali nije daleko. Mama kaže da smo svi blizu, da nas nema puno i da smo svi blizu.

Elizabeta me poljubi i onda kod vrata odloži vrećicu. U vrećici je nešto za mene jer je moja fešta, znam. Onda Elizabeta sjedne za stol. Ne znam koja je moja mama. Odjednom.

Čujem korake. Smijeh. Prepoznam ga. Srećko. Mama kaže da je već pijan. Dolazi kroz vrata. Ne govorи. Smije se i dolazi u kuhinju. S njim dolazi njegova mama, teta Lucija. Mama kaže da je teta Lucija sestra mojeg tate, da je zato moja teta i da je Srećko moj bratić. Srećko se smije i gleda me. Lucija mu kaže: Sjedni, sjedni za stol. Gledam tetu Luciju. Ona ima papuče kakve imam i ja. S leptirićem. Mama kaže da je opet zaboravila obuti cipele, jadna...

Navečer, dok s mamom gledam kroz prozor i tiho mi priča jer kaže da Karlo spava, da tata spava i da i ptice u kestenu spavaju, kaže da ne zna kako će biti sa Srećkom kad tete Lucije više ne bude. Mama kaže da će teta Lucija umrijeti jer je stara i zaboravlja obuti cipele.

Sad je gledam, tetu Luciju, gura Srećka k stolu i kaže, meni, jer me gleda: Oh, Balerina, kako si lijepa danas, i sjedne uz Srećka. On se i dalje smije, ali tiše. I Karlo se tiho smije i tata isto. Svi se smiju kad je Srećko tu.

Ivanka, znadeš kade san ga našla? kaže Lucija.

Ne, kaže, Ivanka, moja mama.

Na pjace!

Ma ne?!

Ja... Bil je nasrede pjace, gledal je prema moru i tresal se je. Ko šiba.

Ši ga je još vavek strah?

Ši, još vavek...Rekla san mu neka re kupit kruh pa se zgubil i nisan znala kade je. Moran se obuć, moran se obut i poć ga iskat.

Srećko se smije, još uvijek tiho. Stojim u kutu, gledam ga i slušam.

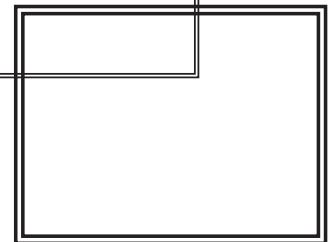
Strah ga je kad je cesta prevela, kad je pjaca. Ne more napred. Sve ča je široko i veliko. Ja mu rečen, budi doma, ma on neće, zgubi se pa se trese i zove me...Pa znaš kako je bilo va Španije. Rekal je da re va Španiju. Šal je na vlak, pejal ga je do Španije i ostal je na štacijonu. Jedan dan. Celi dan. Aš je prišal na vrata štacijona, videl je pjacu i ni imel kuraja poć van. Bilo ga je strah. Pa znan. Kade je pjaca, ga je strah. I onda je prišal nazad. Od štacijona do štacijona. Sedamnajst ur va vlake. Ma reči mi ako ni prošvikal.

Sad se svi smiju. Srećko jako glasno.

I onda mora neš popit, kaže Lucija, pa je pijan. Oh, Balerina, Balerina, ča ti govorиш, a?

I gledam njene papuče s leptirićem, poput mojih.

PRIJEVODI

Ines Cebović

(prijevod s makedonskog na hrvatski jezik)

Odsjek za južnoslavenske jezike i književnosti

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

ines.cebovic@gmail.com

ANDREA JANKOVSKI:

Točno u proljeće

(KRPANJE RAŠIVENOG U SEBI)

Moju životnu priču, moju istkanu sudbinu bačenu negdje da skapava dok se ne dogodi – netko na ovom svijetu, namjerno ili sasvim slučajno – ne znam, no ipak nekako odlučio je nazvati ju Emil. Sada, dok pišem ovo, boravim u Parizu, na studiju. Ovog ranoproljetnog jutra, kao i jutra prethodna četiri mjeseca budim se na neudobnu krevetu, kojemu još uvijek ne mogu pronaći njegovu udobnost, iako je krevet s tehničke strane sasvim u redu. Probudio sam se u pariškoj četvrti, nedaleko od „svoje“ Sorbone III, na „rue des Écoles“.

Kao i pri svakom ustajanju ovdje, prvi je manevr relacija do prozora, koji pak nudi pogled prema jednoj toliko beznačajnoj stvari, kao što je svijet. Ovog jutra, kroz ovaj prozor, gledao sam neodređeno vrijeme, no što sam mogao vidjeti kroz prozor, pod kojim je odmah do zida zgrade prolazila pješačka staza na kojoj je svakog jutra bilo na stotine lica, koja su odavde prolazila i slijevala se u onu nedefiniranu masu iz koje su se i pojavljivala.

Jedna stvar koju sam nedavno otkrio gledajući kroz taj prozor, i pravo da kažem – učinila mi se jako simpatičnom. No ipak još uvijek ne mogu razumjeti što je to što mi je simpatično u ovom promatranju svijeta, kroz ovaj sasvim običan prozor.

Gledajući ljude u daljinu koji su se približavali kako bi prošli ovuda, pod ovim prozorom, često mislim da iako gledam u nešto, zapravo ne gledam ni u što, zato što je na toj udaljenosti to bila bezlična masa čije kretanje jedva

možeš primijetiti. Ako mogu reći da imam nekakvu informaciju, to je da se ta bezlična masa kreće prema meni – i to je sve.

Kako se ta bezlična masa približavala i ljudi su se pojavljivali, kojima se najprije mogla odrediti boja odjeće koju nose, potom im se mogao odrediti spol, dimenzije i forma njihovog tijela, način kretanja i druge stvari.

Zatim su se od te opće pokretne mase polako definirale određene osobe sa svojim osobnim obilježjima, a takoreći, eto, nikada nisu svjesni da se iz daljine prvo pojavljuju toliko bezlični, a još manje znaju da postoje oči koje ih promatraju i koje ih doživljavaju takvima. No zanimljivo je što još uvijek ne možeš zaključivati o tim ljudima s obzirom na to da ih još uvijek zapravo ne vidimo jasno i potpuno onima tko oni jesu, pa se zato zadovoljavamo onime što ćemo svesti pod jedno te isto. Ljude koji postoje.

Kad bi se dovukli ispod samog prozora, onda bi više stvari postajalo jasno. Je li star ili mlad, muškarac ili žena, zgodna ili ne – postajalo je jasno. Ispod prozora već se moglo prepostavljati i zaključivati je li netko od tih ljudi tužan ili sretan, zamišljen ili zbumen, to se moglo vidjeti odavde, otkuda gledam ja, s ovog prozora. Ipak, isto tako, shvaćao sam da odavde otkuda sam gledao ja, nisam mogao znati što tu djevojku, koja upravo sad prolazi, u onome plavom džemperu, koji mi se eto dopada, što tu djevojku može usrećiti ili rastužiti, što ju na ovom svijetu interesira, a što ne može podnijeti i uopće ne voli. Za to nešto treba više od pogleda odavde gdje sam ja. Možda treba nekakav dodir, dodir duše s dušom. Kažu, ljudi postoje *da bi te usrećili ili rastužili*. Ja imam svoju verziju koja kaže: *da bi te ponijeli ili povrijedili*. I tako sam naučio da je ta daljina ono što te štiti da te ne povrijede ili usreće. Zatim, otkako bi prošli ispod prozora, ponovno se udaljujući, ljudi su se ponovno zbijali na stazi, gubila im se forma i boja i ponovno su postajali bezlična masa koja se samo kreće, ovog puta prema daljinu, prema beskraju.

Odjednom sam shvatio da postoji bitna razlika između ta dva načina na koja se svijet ulijeva u nas. To su ljudi koji su nekakva dekoracija, koji su ovdje oko nas, no nisu zapravo u našem životu, i ljudi koji jesu naš život. Te su razlike možda u tome što pogled sve može vidjeti, no to nas ne dotiče uvijek, no čim se nešto spozna ne samo pogledom nego nam to i *dotakne* dušu, eto tada, i to su oni koji će nas ili ponijeti ili povrijediti, jer duša u doživljaju može popustiti, pokleknuti, može se stvoriti zrno koje možda nikada ponovno neće imati snage rascvjetati se od ljubavi. Duša za koju više neće biti proljeća.

Kada se navodim na ovakvo razmišljanje koje uvijek teško podnosim, ovakvo razmišljanje protiv svih zakona zdrave logike tjera me na smijeh i tada pomišljam da mi se to duša smije, a možda kada se ona smije samoj sebi, smijući se – otvara se!

Mogu vam ispričati bezbroj ovakvih mojih meditacija, no sve njih smatram nebitnim, zato što puno više želim ispričati vam jednu drugu priču, no evo nikako ne mogu početi pričati o NJOJ.

Prozor ne bi bio prozor da se kroz njega može vidjeti samo jedna stvar. Postojala je još jedna stvar koju sam mogao vidjeti kroz ovaj prozor, jedna za mene još simpatičnija i zanimljivija slika. Znači, ako pogledamo sasvim ravno dolje, pogled će nam se spustiti ravno na pješačku stazu o kojoj sam vam već govorio. No, ako prijedemo stazu poprijeko, imamo mogućnost stupiti u lijep, ne baš prostran, no ipak privlačan park. Za mene je park krio veći smisao od staze, čija je karakteristika bilo kretanje, a park je pak postojao nepostojeći – mirujući.

U parku sve se mijenjalo neprimjetno, sve je bilo svakog dana na istome mjestu, nije bilo nikakvog kretanja, nije bilo ni tragova radosti i tuge, nije bilo znakova života, a bilo je toliko puno više, od bilo gdje drugdje.

Kako li je uspijevaо biti toliko neprimjetan?

Uživajući gledao sam tu vječnu, a u svakom trenu samo mrtvu prirodu. Ponekad mi je to izazivalo neznatnu bol koja me tjerala da otrčim rasprostrti se u parku i da ga zamolim da me prihvati da budem dio te spore vječnosti. Čovjek je nekada bio dio tog sustava prirode, no danas je taj odnos prezren od strane čovjeka, dokazujući samom sebi da mu ništa ne stoji na putu prema ostvarivanju svojih hirova, koji nisu ništa drugo nego destrukcija. Čovječanstvo polako i sigurno potpuno se odijelilo od one istinske pripadnosti prirodi. No, evo, mene ona uistinu oduševljava. Što je sa mnom?

Možda sam se htio povezati s prirodom jer me plašila staza, osjećao sam ju nesvojom pa sam htio predati se parku? Mogli smo se povezati a da ne povrijedimo jedan drugoga. Park mi je nudio jednu dvoosobnu intimnost u kojoj te drugi neće napustiti, neće se predati.

Eto, ponovno ne mogu početi pričati vam ono što želim ispričati, pa pričam o ovim nebitnim stvarima. Konačno da ispričam.

***

Tog ranoproljetnog jutra nisam nimalo pažnje posvetio stazi, prvo što mi nije bilo do toga, drugo što sam to radio kad sam imao vremena u izobilju. Često sam imao. Sam sam bio ovdje. Sam. No, jesam li mogao ne poželjeti takvu intimnost kakvu mi je nudio park?

Tog jutra video sam da i park živi posljednjim snagama svega što je živjelo u njemu. Sunce se nije pojavljivalo dulje vrijeme. Nisam se mogao sjetiti niti jednog prošlog sunčanog dana te zime.

Tog jutra dugo sam gledao u park – i odjednom sam video taj osmijeh, koji sam htio rastumačiti kao intuiciju parka da će studen ubrzo popustiti i da će se pojaviti Sunce. Ostalo je vidjeti što će biti.

A park se neće naljutiti na mene ako sam pogrešno video i netočno rastumačio, kao da zna da sunčanost ne ovisi o jednom čovjeku na ovome svijetu. Nego, o svima zajedno? Da!

I ja sam se nasmijao danu i pošao trošiti ga.

Budući da je bilo pristojno rastajanje od sobe s krevetom i prozorom do sveučilišne knjižnice, gdje sam provodio nekoliko sati svakog dana prije prijepodnevnih predavanja, pošao sam pješke, da bih se razbudio na svježem zraku, jer mi je u knjižnici trebao bistar um. Ovog jutra kad sam podigao knjige koje sam proučavao, potražio sam „Le Petit Prince“ od Antoinea de Saint Exuperyja, čime sam izazvao veliku iznenadenost kod knjižničara koji je izdavao knjige.

Išavši jutros putom, prisjetio sam se ljestve ove knjige i shvatio da je prošlo puno vremena otkada sam ju čitao pa sam na svoje silno zadovoljstvo odlučio napraviti to danas. Uzeo sam ju s drugim knjigama i sjeo na jedno od tri mesta na kojima sam najčešće sjedio, odnosno sjeo bih na ono koje je bilo slobodno od ta tri mesta. Tog jutra sva su tri bila slobodna, bilo je desetak ljudi, od kojih je većina, kao i ja, svakog jutra bila ovdje. Sjeo sam za stol u trećoj četvrtini dubine, drugi red od zida, bez razmišljanja, biranja i razloga, jednostavno su mi noge pošle tamo.

Gotovo tri sata čitao, nekoliko puta ustao popušti cigaretu i vraćajući se za svoj stol – primijetio ju – samo dva mjesta iza mene, na njezinu stolu okrenutom bočno, što znači da mi samo malo okretanje nudi pogled na nju. „Odlično“, rekao sam u sebi, a ne znam zašto sam si tako rekao, čisto da bih nešto rekao. Bio sam usamljen, imao sam samo samog

sebe. No kad sam sjeo čitati, informaciju da je djevojka iza mene, a da bih ju pogledao treba mi samo malo okretanje, zbog koje sam si iz nejasnih razloga rekao odlično, a koja je bila ovdje možda i prije nego sam došao, no eto, sliku u kojoj se naslikala ona, kad sam ju već vidi – nisam mogao izbaciti iz glave.

Ili postoji slučajnost ili postoji sudbina – ili je čovjek tako savršeno biće koje ne želi ništa raditi, dok je osoba koju mora upoznati da bi bila dio naše životne priče ovdje oko nas. Što je činiti toj duši što to osjeća i kada je ta osoba u njezinu okruženju.

***

Priča koju život ne može ispričati...

Životna priča je priča koju pričamo mi, a želi ju ispričati naš život. Bez obzira je li ta priča sudsinski istkana ili slučajnost joj je nit, ili pak nema ničeg od toga dvoga i onaj koji ju živi stvara ju – živeći. Ipak, bilo kako bilo – to je naša priča o životu. Ta je priča sastavljena od mnogo stanica priče, svaka sama za sebe svoj svijet, no uvijek povezana sa svim drugim pričama u životu, jer život je jedan i u njemu sve je jedno veliko – jedno. To nisu priče koje pripadaju nama, to su priče koje nas stvaraju, s ljudima koji zastaju na našem prozoru. Neke od tih priča imaju svoj svršetak, no nekima je svršetak u nekom drugom svršetku, svršetak u kojem nisu do kraja zatvorene. Samo s ljudima s kojima imamo nezatvorene priče, kada budemo osjetili njihovo odsustvo – nedostaju li nam oni ili nezatvorenost?

Svaki uzajamni odnos s čovjekom naša je zajednička priča, ona je presjek svega zajednički proživljenog i pripada dvjema osobnim pričama. Naš život u biti nije samo naš, samo mi smo ti koji ga moramo živjeti.

Taj je život sastavljen od tisuća ljudi, koji su se izmjenjivali nakratko ili ostajali dijeliti na duže vrijeme, no oni se ipak samo izmjenjuju. A mi, mi smo u svim tim pričama i zato se ta priča ipak mora nazvati našom osobnom životnom pričom. U tim pričama postoje priče koje po značenju nadilaze druge manje ili veće priče. Te se priče mogu nazvati – priče s točkom.

Naš život teče i isprepliće se s mnogim pričama, no priče s točkom su priče koje nas uče tko smo i kakvi smo mi sami. One su stupovi koji se protežu do neba i jedino one probijaju zid nepodnošljivosti života. Ima trenutaka kada naša osobna cjelovita priča dobiva koloritnost, postaje

bogatijom pričom o življenju. To je onda kada se događaju priče s točkom, kada život teče i odjednom, neočekivano kao izdaja, u trenu zastaje i sve druge paralelne priče postaju nevažne za trenutak. To je trenutak kada sretnemo – NJU – kada nađemo na stup, stup koji se proteže i prosvjetljuje.

Ta priča, popularno nazvana životom, stvara se sama u crnom i bijelom, bez boje, sve dok ne sretnemo – nju. To je trenutak kada velika priča dobiva točku. Ta točka je moćna točka. Ona čupa smisao iz sveg onog što je bilo dotada i počinje bojati ga onime što slijedi nakon toga. Tako točke boje život, sve dok imamo snage bojati ga.

Priče s točkom zapravo su priče o ljubavi! Te priče ne biramo sami, kako nam se čini, nego one odabiru nas. To su priče koje pripadaju sudsini, slučajnosti ili savršenosti tijela, koje u tom trenu ne želi ništa drugo osim te priče. To su priče koje se, po svemu se čini, moraju dogoditi.

***

Vjerojatno sam postao previše očit, čim sam i sam bio svjestan toga, zato što osim pogleda koje sam joj upućivao svakih pola minute, a za koje se može reći da ih nije primjećivala, vjerojatno je počela primjećivati moju uzinemirenost i izgubljenu koncentraciju. Tada sam se sjetio kako se pribrati i koncentrirati na čitanje.

Otvorio sam i počeo uživati u priči o „Le Petit Prince“, znao sam ju gotovo napamet, imao sam ju u škrinjici kao artefakt kojem uvijek kada ga idete gledati, slušati, mirisati, dodirivati, okusiti, uvijek mu se oduševljavate iznova i iznova, jesam li rekao uvijek...

***

Priče s točkom ili ljubavne priče biseri su razbacani našom velikom pričom, no to nisu biseri koji ukrašavaju samo našu priču već su to biseri dviju priča. Priče s točkom moraju se dogoditi između dvoje i dodirom tih dviju priča stvara se onaj biser koji ukrašava obje priče, biser s oblikom ljubavi, jer ljubav je jedna, no traži dvoje kako bi se stvorila. Ljubavne priče su priče koje se jednostavno moraju dogoditi, jer ljubav je potreba koja se sama stvara i u trenutku kada se sama stvara, to osjećaju oboje za koje se stvorila i oni znaju da će se nešto dogoditi, stavit će se točka, dogodit će se ljubav, stvorit će se biser...

***

Već sam bio duboko koncentriran na čitanje kad sam odjednom čuo:
„Prisjećate li se vremena kada ste bili mali ili žalite za onim vremenom
kada ćete biti princ?“

Dignuo sam glavu prema mjestu otkuda je došao glas, taj nekakav prekrasan glas, glas što, eto, postoji i morate se zaljubiti, jer on možda zbog toga i postoji, možda se sve ovo već dogodilo ili je zapisano da će se dogoditi, pogledao sam i ugledao NJU, ovđe odmah do mene, već mi je progovorila svojim prekrasnim glasom i ne samo u teškim trenucima življenja, već i u najljepšim, ponekad čovjek poželi da to nije njegov život, da nije onaj koji je, u trenucima kada ne znamo što napraviti sa sobom, trenucima u kojima ne znamo kako produžiti dalje, pa želimo istrgnuti cijelu priču...

„Ni jedno, a izgleda ni drugo – a zapravo oboje. Samo vjerujem da je Mali Princ ispričao moju priču.“ Dok sam ovo govorio, gledao sam u nju i nisam video ništa drugo osim ljepote i nježnosti. „A čim mi se čini da ima sličnosti između mene i Maloga Princa, onda i ja moram voljeti i Lisicu“, rekao sam, jer nisam znao što bih drugo rekao.

***

Još od samog svog početka, čovjek snažno i stalno vjeruje u fatalističku prirodu svog života. Čovjek i danas istim intenzitetom vjeruje u ispisivanje svoje sudbine, još prije samog njegova pojavljivanja na ovome svijetu. Svaka je sudbina negdje bila ispisana i čekala pojavljivanje onoga tko će ju početi ostvarivati. A opet, neke od tih priča ne moraju se pričati više puta, kada su jednom već toliko lijepo ispričane.

***

Tada se pojavila lisica:

- Dobar dan – rekla je.
  - Dobar dan – pristojno je odgovorio mali princ okrenuvši se oko sebe, no nije uspio ništa vidjeti.
- Ovdje sam – rekao je taj glas – ispod jabuke...
- Tko si ti? – upitao je mali princ. – Zbilja si lijepa...
  - Ja sam lisica – odvratila mu je lisica.

- Dodi i igraj se sa mnom – predložio joj je mali princ. Tako sam tužan...
- Ne mogu se igrati s tobom – odgovorila mu je lisica. Nisam pripitomljena.
- Ah! Oprosti – odgovorio joj je mali princ.

Razmislivši malo, upitao je:

- Što to znači „ppripitomiti“?
- Ti nisi odavde – rekla je lisica, što tražiš?
- Tražim ljude – odgovorio je mali princ. – A što znači „ppripitomiti“?
- Ljudi imaju puške i love. To baš i nije ugodno! Isto tako, oni uzbajaju kokoši. Jedino ih to zanima. Tražiš li i ti kokoš?
- Ne – odgovorio joj je mali princ. – Ja tražim prijatelje. Što znači „ppripitomiti“?
- To je već pomalo zaboravljeno – odgovori mu lisica. Znači „stvoriti veze...“
- Stvoriti veze?
- Naravno – odvrati lisica. – Ti si za mene samo još jedan dječak, sličan stotinama tisuća dječaka. I ne trebaš mi. A ni ja tebi ne trebam. Za tebe sam ja samo još jedna lisica, slična stotinama tisuća lisica. No, kada bi me ppripitomio, trebali bismo jedno drugome. Ti bi za mene bio jedan jedini na svijetu. I ja bih za tebe bila jedina na svijetu...

***

Već sljedećeg jutra prvi put me put nije vodio do knjižnice već do NJE. Tako su počeli naši lutalački posjeti svakoj četvrti u Parizu, gdje, eto, jedan dan na „rue de fatalité“, ona me prvi put poljubila. Na tom, za mene najmagičnijem nogostupu, ona mi pokloni, zaljepljujući ga na moje usne, svoj prvi poljubac.

***

Prvi poljubac kojim se izražava ljubav, prvi ljubavni poljubac, ima cijeli smisao ljubavi. Njegov je smisao to što on garantira zaljubljivanje i zaljubljenost. On je ljubav svedena na njenu esenciju. Kada prvi put poljubimo poljupcem ljubavi, stavljamo prvi kamen zdanja, koje smo počeli stvarati, zidajući ga poljupcima. Prvi je poljubac prvi kamen, prvi čin postojanja ljubavi.

Svi kasniji poljupci nemaju svoj smisao nego nadopunjaju smisao prvog poljupca, svi oni su njegove varijacije. No svaki prvi poljubac ljubavi ima svoj smisao, samo ako ima još mnogo poljubaca nakon njega, jer on sadrži i smisao i esenciju obećanja. Jer ljubav gledana iz drugog kuta nije ništa drugo do obećanja. Ljubav u prvotnom smislu traje dok traje i prvi poljubac, a potom traži svoje pretvaranje – kako bi postojala! A prvi poljubac je to obećanje, a opet, obećanje – to je naša moć! – rekao je jedan filozof i po svemu sudeći izgleda da je točno rekao. Koliko smo sposobni ispuniti naše obećanje da ćemo voljeti, tolika je i naša ljubav i niti centimetar manje.

***

– Počinjem shvaćati, odvrati joj mali princ. Postoji jedan cvijet... mislim da me on pripitomio...

– Moj je život jednoličan. Ja lovim kokoši, a ljudi love mene. Sve su kokoši međusobno slične, a i svi su ljudi međusobno slični. Stoga se pomalo dosađujem. No kada bi me ti pripitomio, moj bi život obasjalo sunce. Prepoznavat ću zvuk koraka drukčiji od ostalih. Ostali me koraci tjeraju pod zemlju. Tvoji bi me, poput glazbe, mamili iz brloga...

Gle! Vidiš li tamo ona žitna polja? Ja ne jedem kruh. Žito je za mene beskorisno. Žitna me polja ni na što ne podsjećaju. A to, to je žalosno! Ali tvoja je kosa boje zlata. Bilo bi to uistinu predivno kada bi me pripitomio! Zlatno bi me žito podsjećalo na tebe. I voljela bih šum vjetra u žitu...

Lisica je zašutjela i dugo gledala malog princa:

– Molim te... pripitomi me! – rekla je naposljetku.

– Vrlo rado – odgovorio joj je mali princ, no nemam mnogo vremena. Moram otkriti prijatelje i upoznati mnogo stvari.

– Poznajemo samo ono što smo pripitomili – rekla je lisica. Ljudi više nemaju vremena ništa poznavati. Kupuju gotove stvari kod trgovaca. Ali, kako ne postoje trgovci prijateljima, ljudi više nemaju prijatelja. Ako uistinu želiš prijatelja, pripitomi me!

A što bih trebao učiniti? – upitao je mali princ.

– Trebaš biti vrlo strpljiv – odgovorila je lisica.

Prvo moraš sjesti malo dalje od mene, u travu. Ja ću te gledati ispod

oka, ali ti nećeš ništa govoriti. Jezik je izvor nesporazuma. Ipak, svakog ćeš dana moći sjesti malo bliže...

Sutradan je mali princ ponovno došao.

– Bilo bi bolje da si došao u isto vrijeme – rekla je lisica. Ako, na primjer, budeš dolazio u četiri sata poslijepodne, ja ću već od tri sata biti sretna. I što vrijeme bude više odmicalo, bit ću sve sretnija... U četiri ću se sata uzbuditi i sva treperiti: otkrit ću cijenu sreće! Ali, budeš li dolazio u bilo koje vrijeme, nikad neću znati za kada moram pripromiti srce...

I tako je mali princ pripitomio lisicu.

***

Tako se i moj život počeo bojati najljepšim koloritima. Ne samo što sam osjećao i znao da sam silno ljubljen nego kao da sam osjećao ljubav i prema meni, njezinu. Da je bilo tako mogu posvjedočiti sve oči, koje su nas tih dana mogle vidjeti po pariškim četvrtima, oči koje su mogle vidjeti kako si dobacujemo smijeh s usta na usta. Meni pak nije bilo nikakve razlike između one dvije stvari koje sam kod nje video prvog dana i onoga što sam gledao svakog dana provedenog s NJOM: ljepote i nježnosti. No jedan dan tijekom jednog zaljubljenog pronicljivog pogleda, shvatio sam da je ONA samo jedna stvar: nježna ljepota.

A događalo se ponekad, kada bih ju ljubio silno od strasti, da se odjednom odsječeno otgnem od nje u panici da bih mogao narušiti tu ljepotu – stvorenu od nježnosti. I tako zaprepašten, gledajući je li sve kako je i bilo, ONA me pogledava sumnjičavo, pa kao tajni znak, odjednom bismo prasnuli u smijeh i u onoj se ulici, gdje se to događalo, trebalo znati da smijehom označavamo da je u toj ulici prisutna ljubav. Jedne noći, taj se smijeh mogao čuti iz potkrovla jedne zgrade, nedaleko od Sorbone III.

***

A kada se približio čas rastanka:

– Ah! – rekla je lisica... Zaplakala bih.

– Sama si tomu kriva – rekao joj je mali princ. Ja ti zaista nisam želio nikakvo zlo, no ti si htjela da te pripitomim...

– Naravno – odvratila mu je lisica.

– Ali, sada ćeš plakati! – rekao je mali princ.

– Naravno – odvratila mu je lisica.

- Znači da zapravo ništa nisi dobila!
- Ipak jesam, rekla je lisica, i to zbog boje žita.

***

Svaki početak mora poznavati kraj da bi bio početak, jer ako nije tako, onda se radi o krugu ili vječnosti i beskonačnosti, jer oni nemaju ni početak ni kraj. Veliki smisao svake točke je to što ona istovremeno označava dvije stvari; jedan početak, no i jedan kraj.

***

Tog ranoljetnog jutra, probudio sam se i ponovno zakoračio svojim neudobnim životom. I eto me ravno ispred prozora. Spustio sam pogled na stazu. Izgledala mi je odvratno. Pogledao sam park i video ga u cijeloj njegovoj ljepoti, savršenoj ljepoti, sastavljenoj od savršenih biljaka, životinja, insekata, larvi, koji si ne smetaju svojom savršenosti nego se nadopunjaju da bi stvorili tu savršenu ljepotu, koji ne mogu jedni bez drugih – jer ni oni ne bi postojali, kao ni ova savršena ljepota, koja bi se teško stvorila drugačije. Park je već bio rascvjetan kao nikada dotada, bio je novi mladi park i ovog će se proljeća rascvjetati barem jednim cvijetom više nego prošloga proljeća. Sjetio sam se nekih riječi koje smo si obećali za ovo proljeće...

A park, neovisno o nama, ispunjava ono što mu je jednom, nekad obećano, da će svakog proljeća sigurno – rascvjetati! I počele su mi se nizati sve stvari koje smo projektirali za moguću zajedničku budućnost. I počinjem li mrziti ta obećanja ili njihovu nemoć da se ostvare – da ne bih mrzio NJU? Od svih tih stvari samo proljeće ne mogu mrziti. Ono, bez obzira na sve, mora doći. Okrenuo sam se i pogledao sobu. A moj pogled suzan od slučajnosti ili sudbine ili je pak samo tijelo dalo jedinstvenu naredbu – da se moj pogled fokusira na ono jedino što mi je ostalo od nje, samo zbog moje navike, da sačuvam bilo kakav predmet kojim ću si potvrđivati, da bi kažnjavao samoga sebe, možda? da sve što se dogodilo nikako ne može biti san.

U tom predmetu u koji sam deponirao sve doživljeno, da bi ostalo *to u njemu*, a, ako može, mene da bi ostavilo, preko jedinog mog načina da zaključam prošlost u beskonačnosti. Pogled mi se spustio na njezinu naušnicu koju sam joj jedne noći, upravo zbog ove navike, bio uzeo. I tada, protiv svih logika, počeo sam se nezaustavljivo smijati, gotovo histerično...

U tom sam trenutku samo znao da se smijem samome sebi.

Janja Kovač

(prijevod sa slovenskog na hrvatski jezik)

Odsjek za južnoslavenske jezike i književnosti

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

zara.kovac@gmail.com

MILAN JESIH:

PJESME IZ ZBIRKE *LEGENDE* (1974)

Zovem se Dakh, zavodnica

Doma sam u latinskom sportu i njegovu neoporecivom integritetu,
doma sam u znoju melodrame, doma u beskonačnim isprikama:
zovem se Dakh, organiziram ljubovanje u urotama,
zovem se Dakh, bio sam domaćin, bio sam hromi bog,
zovem se Dakh, vraćam se u usta, natrag u Alpe, boljševik.
Doma sam u svom imenu, zovem se Dakh, suncoglava zavodnica.

Kakav sam učitelj kad plane sunce u sutor iza breza mirisnog srama,
kakav rođendan imam na pragu zabludjela proljeća, kakav ovratnik,
kako me vole majke, kako me vole koketni oficiri u sjenama,
kako mi stavljuju ustav u oko, kako me vode u spomenike, u slavlje,
kako živim, kako dolaze gladni strijelci, kako stojim, kako sam čio!
Pogledajte moje ljubljene ruke, pogledajte, moje moćne dalekovode.

Svako vrijeme ima svoju boju i u njemu i u njoj su doma tople zvijezde srca,
svako vrijeme ima svoju bolnu arhitekturu, pješčano poprište filozofije,
svako vrijeme svoje pjenušave bicikle i spone, svoje tihe medanske noći:
tako sam uvijek doma, uvijek u srcu svog razbuktanog straha,
uvijek u iznenađenju, u iskrenosti, u shizofrenu mjerenu vještina,
uvijek u naručju svjetlosti, u crvima, u zemaljskim stvarima i njihovima paradama.

Tada sam rekao, Dakh: kako ubitačno su po meni šetale pjesme!
Često sam plakao, vježbao sam mučenje, vladanje, parenje, postao čvrst.
Noževe – metalne nemani – okivao sam u etuie, sanjario o Jugoslaviji.
Smrti sam davao slobodu u letovima ljeta, prevodio sam misli.
Svijet sam promatrao iznutra, labudovi su mi se nasmiješili,
trenuci su kao zaboravljene cigarete gasnuli u mojim usnulim noktima.

Odlazim, ljubavniče

Zovem se Dakh, izlažem težinu prijateljstva, izlažem mišiće,
veslom uzimam zamahe da ih imaju suci za pravednost.
Svjetlost si unosim u misao, veselje u srce, med u raspored.

Neka ima kalež s klečanjem mene, neka republika ima jegulje,
Gogolj neka ima buket cvijeća, neka imam ja puno glagola u vazama,
neka svi na nogama imamo potomke, u naočalama pjesme, u zidu vatrū,
svi krila da dajemo krila, da imamo i dajemo istočnjaštvo.

Zovem se Dakh, moj pjevni duh svugdje ima filijale.
Tučem jer sam jak, jer imam uređeno vrijeme, jer sam dug,
žudim, zato se dižem, zato me svi vole,
dolazim po znanje albanskoga, jezika bogova i Slavena.
U prevratu sam širok; u drvetu imam pticu, pjeva kao sablja.

Stvoren sam za to da zovem slobodna radna mjesta u uroke,
moja zapovijed je mir: sama dobrota, kada spremam samački stol,
kada sunčanom voljom hodam po bijelim putovima, sentimentalan i tih.

Drage misli me posjećuju u melodioznu zaletu srca.
Voljeno ime dolazi zavijeno u mnogo svjetlih iskrenih pisama,
da bih uvijek ostao sam u šumama, čist, opran, svijetao,
da bih uvijek ostao suveren nad zabludama olujne prošlosti.

Da bih njoj šapnuo u ime: imaš što uzmeš, nemaš što razdaš.

Ponekad je vrijeme boje pšenice

Ponekad dođe muškarac s osmijehom punim bijelog cvijeća,
ponekad dođe muškarac svijetao u bremenu sadašnjosti, u Gutenbergu,
ponekad dođe s izdubljenim imenom i čudesnim oprostom,
ponekad se ukaže iz zidnog sata i tiho zajeca.

U svjetlosti propisana pjesma ponekad utrne u veselje,
drugi put se u svjetlost propisana pjesma preda melankoliji.
Ponekad se pjesma zastre u svoju suprotnost, iz pobjede u bijeg.

Ponekad ode žena iz pakla u pakao i svim ljudima umre.
Ponekad ode u grom i u čudovišta, čak u strijeljanje.
Ponekad ode u oči i vrati se uljepšana, lijepa kao vino.
Ponekad ode žena, kad ode, ostavi svoje toplo ime boli.

Uspomene ponekad prerano dođu ubijati, prerano ljubljen,
ponekad se sjure u leoparda koji među bogovima predstavlja glazbu,
a ponekad se razbiju u tisuću sitnih lučica i vrh su praznika.

Ponekad se djeca smiju već u porodnoj oluji,
Ponekad se smiju tek treći dan, ponekad tek kao starci,
ponekad se smiju znoju djece, ponekad znoju plača.
Ponekad se djeca smiju kad zidaju visoku kulturu,
ponekad se djeca smiju baš unutra u centru svjetlosti svijeta.

Petra Kvasnička

(prijevod sa slovenskog na hrvatski jezik)
Odsjek za južnoslavenske jezike i književnosti
Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
petra.kvasnicka@hotmail.com

POLONA GLAVAN: *ZAPRAVO*

„Reci nešto“, reče ona izvlačeći ruku iz moje i nasloni je na jastuk.
„Govori.“

„Što da govorim?“ upitam i dignem glavu.

„Bilo što“, reče. „ Govori mi o vremenu, politici, nama dvoma. Što hoćeš.
Samo govorи.“

„Zašto?“ upitam.

„Eto tako“, reče. „Rado bih te slušala.“

„Slušala?“ dignem obrve.

„Da“, reče. „ Rado bih te jednom zaista, u potpunosti poslušala. Nemam pojma kakav si dok govorиш.“

„Pa znaš kakav sam“, kažem.

„Kako bih znala?“ upita. „Kako bih to mogla znati?“

„Pa neprestano razgovaramo“, kažem.

„Možda“, reče i pogleda me. „Ali svejedno bih voljela da govorиш. Hoću da govorиш o meni, da se prazniš riječima... Bilo što.“

„Mala“, kažem.

„Uopće nije važno hoću li te slušati. Možda će razmišljati ili će gledati u strop ili će zaspasti. Hoću samo da govorиш. Samo meni.“

„A da“, kažem.

Na trenutak je ušutjela i stisnula me za prste lijeve ruke.

„Govori mi o tome što će se poslije dogoditi“, reče.

„Kad poslije?“ upitam.

„Poslije“, reče. „Sutra ujutro, recimo.“

„Bit će zaljubljen u tebe“, kažem.

„Sutra ujutro?“ upita.

„Da“, kažem. „Zaljubit će se u tebe dok te budem gledao kako spavaš.“

„Jesam li lijepa dok spavam?“ upita.

„Da“, kažem. „Izgledaš nedužna. Uvijek se zaljubim u tebe dok te gledam kako spavaš.“

„Ne vjerujem“, reče.

„Kako – ne vjeruješ?“ upitam i podignem se na lakat. „Nije li to nešto najstvarnije? Da se netko zaljubi u tebe dok te gleda kako spavaš?“

„Možda“, slegne ramenima. „Nisam razmišljala o tome.“

„Pa razmisli sada“, kažem. „Sjećam se one bajke, kad... No, koja je ono bila? Pepeljuga?“

„Trnoružica“, reče.

„Da, stvarno“, kažem. „Zaboravio sam.“

„Sram te bilo“, reče. „Kako možeš zaboraviti tako lijepu bajku?“

„Pa sjećam se ja“, kažem. „ Samo mi imena bježe.“

„A da?“ nepovjerljivo digne lijevu obrvu.

„Stvarno“, kimmem. „Gledaj: Trnoružica se ubode u prst i zaspi na sto godina. Zatim dođe princ, zaljubi se u nju i probudi je poljupcem. Poslije žive dugo i sretno i imaju hrpu djece.“

Uhvatim dah i pogledam u strop. „Vidiš. Svega se još sjećam. Samo imena – to je ono.“

„Hoćeš li me probuditi poljupcem?“ upita.

„Ne“, odmahjem glavom. „Pustit će te da spavaš.“

„Zašto?“

„Da te mogu duže gledati“, kažem. „Kako spavaš.“

„A ako će već biti budna?“ upita. „Bit ćeš i dalje zaljubljen u mene?“

„Ne znam“, kažem. „Ovisi.“

„O čemu?“

„Tako“, slegnem ramenima. „Od pogleda. Možda ćeš se naslanjati na lakat i gledati me onako malo podrugljivo ili za promjenu nježno. No, ako ćeš biti podrugljiva, sigurno ću se zaljubiti.“

„A ako ne budem više tu?“ upita. „Što onda?“

„Onda ću plakati“, kažem.

„A ako ću te čuti i donijeti ti rupčić?“ upita. „Čipkast, izvezen mojim monogramom? Što onda?“

„Onda ću se još više zaljubiti u tebe“, kažem.

„Ali to neću učiniti, znaš.“

„Šteta“, kažem. „Jer ako mi ne budeš brisala suze, objesit ću se.“

„Samo pokušaj“, reče. „Samo probaj nešto takvo pa ću te satom po glavi. Želiš li to doživjeti? A?“

„A ti ne bi sa mnom?“ upitam i mrsim joj kosu iznad očiju.

„Uopće ne možeš zamisliti kako bi bilo romantično da nas nađu s vratovima u istoj omči.“

„Stvarno“, reče i unatoč tome što je u sobi tama, vidim sjaj u njezinim očima. „Imaš pravo. To bi bila luda romantika. Bismo li napravili nešto slično?“

„Možda“, kažem. „Ili nešto još bolje.“

„Što?“ upita.

„Mogli bismo mogli kupiti posudu u obliku srca“, kažem. Zatim bismo si prerezali žile i zajedno iskrvarili u nju. Što kažeš?“

„I zatim bi se krv stvrdnula i drugi bi je izvadili i stavili je s nama u grob? Super!“ reče glasom koji odražava da je u elementu. „ U obliku srca. Ludo!“.

„Znaš li što bi također bilo bolesno lijepo?“ kaže za nekoliko trenutaka i sagne se nada mnom.

„Što?“ upitam.

„Kad bismo isli na željezničko križanje i legli svatko na svoj kolosijek“, reče. „Uhvatili bismo se za ruke i čekali vlak. Kad bi nas zatim totalno

rastrgao, ostale bi samo naše ruke koje se čvrsto drže. To bi bilo stvarno legendarno, možeš li zamisliti?“

„Stvarno“, kažem. „Učinimo to.“

Opet malo ušuti.

„Što misliš što će biti prva stvar koja će se zatim dogoditi?“ upita za nekoliko trenutaka.

„Svi će pričati o nama“, kažem.

„Barem to“, kaže. „Radije više.“

„Lako moguće da će se ustanoviti za naš kult“, kažem.

„Da“, prihvati. „ I zatim će nas svi slijediti.“

„Vlast će boljeti glava“, kažem.

„Roditelji će poludjeti od brige“, reče.

„I sociolozi. I psihijatri. I vjera.“

„Cijeli svijet će se okrenuti na glavu“, klima ona. „I pola svemira.“

„Možeš li zamisliti svu hrpu časopisa koji će pisati o nama?“ sjetim se.

„I fotografije“, nabrala.. „ pretraživanje ispod površine. I svjedočanstva.“

„I odjednom će se svi sjetiti da su nas poznavali“, kažem. „To se u takvim situacijama uvijek dogodi.“

„Po meni bi to bio krasan motiv za tragediju“, predlaže u službeno deformiranoj maniri.

„I za slike također“, pripomenem pri svojoj vlastitoj.

„Onda ćemo biti i u filmovima“, reče.

„I u školama“, nabrala.

„Da, također.“

„I u predaji“, reče.

„U vrijeme“, nadopunim je.

„Zasigurno.“

„Cijeli svijet će znati za nas.“

„I svemir.“

„I vječnost. Zamisli, vječnost!“

„Da.“

Zašutimo.

„Da“, tih reče za trenutak. „Život će biti pun naše smrti.“

„Posvuda ćemo biti samo nas dvoje. Ali u stvarnosti nas neće biti nigdje.“

„Kako to misliš – nigdje?“ upitam.

„Tako“, reče. „Neće nas biti.“

„Zašto ne?“ upitam.

„Zašto?“ reče. „Zašto bi? Zato jer. Jer će biti tako kako je uvijek. Probudit ćeš se, odjenuti, popiti kavu sa mnom, ukrasti mi zadnju cigaretu i otici. Kao i uvijek, otici ćeš. K njoj.“

„Neću“, slabo pokušam slagati.

„Ma daj“, reče. „Ma daj. A zašto ne bi? Zašto bi bila baš ta srijeda kad bi htio biti s njom? Možeš li mi reći zašto? Po meni ne možeš.“

„Mogu“, kažem.

„No, zašto?“ upita.

„Zato što ću se zaljubiti u tebe“, kažem.

Kroz noć joj zažari trenutan smješak.

„Joj, mali“, reče i milujuće me potapša po licu.

„Budi iskren sam sa sobom kad već meni ne možeš govoriti istinu. Da znaš, već mi je odavno sve jasno. Zašto mi to govorиш, mali?“

„Ali to je istina“, kažem. „Vidjet ćeš.“

Okrene se na leđa i zagleda u strop.

„Već ionako previše vidim“, reče.

„Što vidiš?“ upitam.

„Dovoljno“, reče. „Previše. Sve. Toliko stvari viđam da znam svaki njihov detalj. Sve je domaće i sve je isto. Sve je tako kao što je već cijelo vrijeme. Sve.“

„Smrt nije ista“, kažem.

„Jest“, reče. „I ona je ista.“

„Ne može biti“, prigovaram.

„Kako ne?“ upita. „Mijenja li se možda? Sad je ljepša nego što je bila prije? Ružnija? Ljubazna ili neljubazna? Ništa od toga.“

„Ne može biti ista“, ponovim.

„Ali je“, reče. „Sada pričamo o njoj. OK, to je drugačije. Ali jedino to. A drugo je kao i jučer, danas, lani, sve dane. Hoćeš reći da nije istina?“

Šutim. I ona ušuti.

„Znaš što?“ kaže ona za trenutak. „Ja...“

„Što?“ upitam.

Nekoliko trenutaka nepomično me gledala. Pohlepno otvori usta da bi nešto rekla, ali se na pola puta predomisli i objesi kapke.

„Reci“, odmaknem se i pogledam je u oči.

„Ma, nije ništa“, kaže i opet izmakne pogled.

„Reci“, ustrajem. „Molim te.“

„Nije ništa“, ponovi. „Mislim – ništa važno. Mala, budalasta ideja. Nešto sasvim trivijalno. Zapravo se više i ne sjećam što sam htjela reći. Zaboravi.“

„Jesi li sigurna?“ upitam.

„Da“, kaže. „Vjeruj mi.“

Nagne se nada me i poljubi me u usta.

„Za laku noć“, reče i odmakne usnice točno kad žudim za njima. „Lijepo spavaj, mali.“

„I ti.“

„Da.“

Zakaplje mi nos pod ključnu kost i zatvorim oči. Sâm malo još bdijem i gledam u strop. Dok začujem njezino mirno, ujednačeno disanje, odlučim joj se pridružiti. Stavim joj ruku oko pasa i tako ostanemo do jutra. Duge crne sjenke stapaju se s pokretnom tišinom cijelo to vrijeme. Zapravo uopće ne znamo razgovarati.

Milan Marković

(prijevod s engleskog na srpski jezik)

Odsek za filozofiju

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

posvitt@gmail.com

---

*

Napokon, nema više mesta za odmor, niti
zaklona trajnog od vetrova koji šibaju sa boka, neumorno
nastaviti znači biti potisnut u stranu. Promeniti

daj oštra pomeranja ukoso u nešto strastveno
spram odstupanja, neizravnost žuđenu koja
na bekstvo iz povorke samo čeka uzbudeno.

I uz nemirim se tako, što nije anomija
već upravo uobičajen način da se troši
i rasipa neiskorišćena energija.

DOMINIC FOX:

PJESME IZ ZBIRKE *SEVEN PITS*

OBJAVLJIVANE NA LIČNOM BLOGU

IZMEĐU 2012. I 2014. GODINE

*

Iskra tu, ushit tek; uzemljivanje
naprasite voltaže - pogrešno
spojen trzam se iz sna; zaptivanje.

Mraz, tmina. Jutrom, već istrošeno.
Pregurati sate ove - eto,
da ne bih pregoreo potpuno.

Čak ni pod tušem, ne, ništa naročito.
Tmuran, modar. Tromo oticanje.
Mrske stvari čekaju, očito.

Lara Mihovilović

(prijevod s makedonskog na slovenski jezik)

Oddelek za slavistiko

Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

rara_kolone@hotmail.com

KATICA KULAVKOVA: PESEM IZ ZBIRKE *Жеđbu* (1989)

Mrtev jezik

»Ne mi, ljudstvo je zavrglo jezik,
ki smo ga ustvarjali z leti
v imenu oblasti in nadoblasti,
da bi razlikovali med preprostim in učenim
sočnim in suhoparnim,
da bi bil nepremostljiv jez
med dvorom in rajo
med besedo in življenjem.

Pravzaprav ni bilo neupravičeno
nagovarjati podrejene
v jeziku, ki ga ne razumejo
v jeziku brez hrustanca,
brez srca, brez popka

pri vsakršnih priložnostih,
ko smo jemali to isto ničlo
isti obroč
ga raztegnili kot suho skorjo stvarnosti
in medtem ko je vedno hrapavo pokal,
smo se eni in drugi zgražali:
ljudstvo, ki je bilo zaradi tega čustveno
mi, ki nas je prevzemal strah in
pretirana volja, da bi bilo kakor hočemo mi.

Stekleno nebo jezika se je razkosalo
in vsem očitalo, če bi nas razparali
bi v vsakem odkrili črepinje neizrečenega.

Vedite, je opozoril eden izmed nas,
ko ljudstvo sluti
kvaren, razkrajajoč govor
nedvomno sluti nesvobodo
osojo tam, kjer mora pripekat
svobodo besede in misli
slast grla, ko izreka
blagozvočen glas

v človeka ne prodira nič globljega kot jezik
v njem je vse tisto kar je kdo ve kolikokrat že bilo
ne le tukaj in ne le v nas.

Zdi se, da smo se tako oddaljili eni od drugih,
da nas je vse začelo ločevati :
in ideologija in religija in književnost ...
Kajti, medtem ko smo godrnjali
nad vmešavanjem vulgarnih besed v govore
-svečane, usodne, dostenstvene -
medtem, ko smo se pritoževali nad oblikami
neobrzdane, sladostrastne in
sladkobesedne besedičnosti,
je naš jezik neodložljivo umiral
njihov, rajske, pa se je rojeval !
Oh, popolnost slovesa
Z nami je konec!

Mi nismo verjeli v novo
njih je ozdravila sprememba
nas je zajel obup večnosti
njih čudežnost žive besede.

Celo konca
nismo utegnili povedati
v svojem jeziku! «

Pesem iz zbirke *Merýcsem* (2000)
Otrokova izpoved

»Ne vem zakaj
imam čuden občutek
da k meni vsak dan prihaja
sodni dan

in se naježim od strahu
in spreletijo me mravljinici
in zapletem se kakor dolga
zelo dolga in obrabljenata nit
polna vozlov, nimam pa potrpljenja
da jo razvozlam!

Potem se nezavedno zberem
vrnem se s časovnim strojem
v virtualno resničnost
in se igram naprej
da se zamotim

kajti kako naj sicer preživim
Mama
-ne vem!«

Nikolina Penava

(prijevod s bugarskog na hrvatski jezik)

Odsjek za južnoslavenske jezike i književnosti

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

nikolina_penava@yahoo.de

ZDRAVKA EVTIMOVA: *SRIJEDA*

Majka mi je rekla – dodí samo na dvije minute da ga vidiš. Dodí na jednu minutu da ti kaže zbogom. Nisam htjela izići, nisam trebala izići, znala sam. Jednom mi je rekao „zbogom“ prije nego što sam pobegla u Belgiju. Sestrična mi je bila našla dobar posao – čuvanje troje male djece – otac im je bio liječnik, a majka učiteljica. Zlatan posao. Ti si mi došao reći zbogom. – U Belgiji neprestano pada kiša – počeo si – u Belgiji ljeto traje tri sata, no i tada kiši. Dodí vidjeti kakvo ljeto mi imamo. Dodí pod naš orah. Pod njegovom sjenom smo odrasli, sjećaš se? Kraj oraha još uvijek drijema željeznička pruga koja još uvijek vodi u Grčku, ali što će ti Grčka? Naša livada je ovdje. Pogledaj kakva je – sama bazga i kopriva. Cijeli je svijet znao da su njegov djed i moj djed zasadili orah kako bi imali gdje ljeti piti šljivovicu. Zatim su moj otac i njegov otac zajedno pili pod orahom, a mi smo im odlazili kupovati pivo u „Brzo“. – Sto će ti Belgija i njihova kiša? – promrmljao si. I onda si bio povikao mojoj majci – samo da joj kažem zbogom, teta Neška. Samo ču joj reći jedno zbogom prije nego ode. Sjećaš li se kako sam ti pravio sok od bazge? Tko bi zaboravio! Bili smo djeca dvojice najvećih pijanaca, Vaska i Naska. Ti si vodio kući svog oca, ja mog. Ja sam bila ambiciozna u školi, a ti od lijenosti jedva gledao.

– Izidi samo na minutu Lena – rekla mi je majka. – Ti i Slav ste zajedno prohodali. Onaj može pričekati.

– Vlak neće čekati, mama – odgovorila sam joj.

– Rekla sam Slavu da si našla dečka u Belgiji i rekla sam mu kako ti je dosadilo ovdje. Rekla sam mu kako je drugi dečko bogat, razumije se u račune i banke, ima novaca – majka mi se odjednom zaustavila i glas joj je postao tanak poput tihog zvuka vlaka koji nikada neće proći našom stanicom u sedam navečer. – Znam da onaj dečko ima puno novaca. Ali ti dodí reći Slavu zbogom.

Ne mogu podnijeti livadu bez bazge i koprive – rekao si. Kopriva zaustavlja ljude iz stambenih zgrada, oni neka ostanu u svojim krčmama, mi ćemo očeve voditi kući iz naše. Ti si pjegava – rekao mi je Slav umjesto zbogom. Ali što je djevojka bez pjegica? To je livada bez koprive. Ona je samo za one s velikim džipovima. Meni ne treba livada bez koprive i ti to znaš. Tada mi je tako rekao umjesto zbogom i ja nikamo nisam otišla. Ostala sam u radionici banica¹. Sada bih imala puno novca da se nisam uhvatila tih zavodljivih priča o bazgi i koprivi.

– Slav ti je odveo oca u bolnicu – rekla je mama onim glasom nalik sumraku pored vlaka koji se neće vratiti na našu stanicu. – Slavov je otac umro dok si ti bila u inozemstvu. Rekla sam Slavu – upoznala je jednog dečka. I ona će se udati za tog dečka. Slušaj, djevojko, ljutiš me. Idi reći zbogom Slavu. Kada odes, on će ostati s nama. Motat će se okolo. Njegova majka nije dobro.

Pogledala sam kroz prozor i vidjela ga – Slav je čekao na ulici. Kovčeg mi je bio spremjan, nije bilo vremena. Slavu sam htjela reći samo jedno „zbogom“, „sve najbolje i sretno“. Ništa više. Moj otac, koji je bio najjači čovjek u Perniku, sada se bio smanjio; sama koža, pjegice i kosti. Ja sam Vasko ljepotan – pjevalo je ljeti i pričao mi o mjesecu koji je visio nad Pernikom samo kako bi on mogao ispitati pivo pod svjetлом. I sunce je bilo na njegovoj strani. Sada je moj otac polako nestajao, tanak i mršav, ali kada ga pogledaš u oči, odmah shvatiš kako samo radi tog čovjeka proljeće probija put do obronaka Golog brda. Slav je uvijek čekao proljeće kao lud, još od prvog razreda. Trebam mu reći zbogom, jedno malo zbogom. On će ostati ovdje, s mojom majkom, s mojim ocem koji je torba tankih kostiju, ali je još uvijek pjegav.

¹ Jelo od naslaganih listova tijesta među koje se najčešće stavlja sir

– Slav, došla sam ti reći zbogom – promrmljala sam.

– Zbog tebe će srijeda doći mirno i lijepo – rekao je. – Posebno sam je izabrao. Srijedom čovjek ne govori zbogom. Ostani. Ostani do četvrtka i onda idi.

U srijedu će procvjetati bazga. Oni s džipovima će doći izorati livadu kako bi napravili parking. Ali vidjet će oni! Ja ostajem ovdje! Čekaj. Još ti nisam rekao zbogom. Što će tvoje pjegice bez mene? Ti ćeš ih upropastiti. Mazat ćeš ih kremama kako bi nestale. Što je djevojka bez pjegica? – vlak bez pruge. Ne žuri, srijeda je posebno vrijeme. Srijeda je dan za „Ostajem“. Vidi, četvrtak je sasvim druga priča. U četvrtak možeš otići onome koji zna s novcem. Ali meni ostavi pjegice. Pogledaj orah, livadu i vlak. Na peronu je toplo i lijepo. Kopriva je posvuda veličanstvena. Bazga se ni u kojem slučaju neće osušiti na vrućini, nemoj se bojati. Osim toga, ja ću posaditi novu. Sjećaš li se kako smo brali bazgu u košare, a striček nam je plaćao jedan lev za punu vreću? Još je srijeda i znaš što se ne govori srijedom. Nema žurbe. Vlak neće doći još deset minuta. Čega se bojiš, gladi? Što je glad? Sjećaš li se kako smo kao djeca kradom promatrali gdje će ti majka sakriti bombone? Poslije bismo uzimali – jedan za tebe, jedan za mene. Potom bismo opet uzimali – jedan za tebe, jedan za mene. Sjeti se tih bombona i nećeš biti gladna. Kada si sa mnom, sve je srijeda, to je jasno. Ti to znaš. Ja sam Slavko ljepotan. Sunce je na mojoj strani, baš kao i na strani stričeka Vaska. Striček Vasko je torba kostiju, ali kada ga pogledaš, znaš da je pobijedio u utrci s autobusom gore na putu prema Perniku. I bez da ga gledaš, znaš da je bio najbolji prijatelj mog oca Naska. Njih dvojica su bila dva najjača muškarca u Perniku, najslavniji pijanci u Perniku. Nema veze što ti je otac sada vreća kostiju. Njemu je srijeda, kada si ti tu. Meni je još veća srijeda. Najveća, ali ti to znaš. Ne govori ništa, apsolutno ništa. I ne jecaj jer ništa nije tužno, djevojko. Zato što ćemo sada ostaviti taj vlak da ide po tračnicama tamo odakle je došao. Sretan mu put. Ti i pjegice ostajete ovdje. A ako ne ostanete, ja kupim prnje i idem s vama. Idem. Gdje god da te odnese vjetar i mene će odnijeti na isto mjesto. Ovaj naš vitoški vjetar se naviknuo da vuče teško i nećemo ga iznenaditi. Nemoj se bojati! Neće biti hladno. Imam ljeta za dvadeset i osam ljudi.

Tada sam zaboravila svoj kovčeg na kolodvoru. Zaboravila sam da čekam vlak. To je nešto najljepše što se dogodilo tom kovčegu. Ne osjećam kako vrijeme prolazi. U jednom trenutku su mi se sinovi penjali po orahu. Moja kći ih je gledala odozdo. Bojala sam se da ne padnu. Sada orah raste na istom mjestu; zastrašujuć, ogroman, upravo beskrajan.

– Slušaj, djeca nemaju cipele – nabraja moja majka. Ne slušaju. Uvrgli su se na tebe. Napravi Slavku čaj od bazge – kašlje, pa slomit će se čovjek. I ti pij. Nije dovoljno što su ti sinovi pjegavi, nego su ti se i kćeri pojatile pjege na nosu, tko bi rekao.

Ljeto je, srpanj. Strašne vrućine. Srijeda je. Već dvadeset godina sve je srijeda.

Antonia Raguz

(prijevod s bugarskog na hrvatski jezik)

Odsjek za južnoslavenske jezike i književnosti

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

antonia.raguz1991@hotmail.com

GEORGIJ GOSPODINOV:

BIVOLSKO GOVNO, ILI UZVIŠENO JE POSVUDA

Sjećam se kako smo hodali iz jednog grada muzeja poznatog po arhitekturi iz preporoda, pobuni, požarima, topovima od višnjeva drveta, povijest se kotrljala sokacima, a otac se divio najviše pelargonijama po prozorima i hvalio na glas one koji su uzgajali to cvijeće. Odjednom se zaustavio u jednoj ulici i dugo se vrtio, fasciniran, oko nečega na zemlji. Otišao sam vidjeti što je to pronašao. Bivolsko govno. Stajalo je tamo kao minijaturna katedrala, kupola crkve i kuge džamije, neka mi oproste sve religije. Jedna muha kružila je kao andeo oko njega. Rijetkost je vidjeti još bivolsko govno, rekao mi je otac. Nitko ne uzbaja bivole. Govorio je dugo i s oduševljenjem o tome; kako gnojiti tikvu s njim, líčiti zid, namazati pčelinju košnicu od starih šiba, kako ga koristiti za liječenje upale uha, lijepo ga stopliš i onda staviš na uho. U tom trenutku mogao sam se složiti da su preporodne kuće koje smo razgledali i piramide u Gizi nešto daleko nevažnije od arhitekture, fizike i metafizike bivolskog govna.

Čak i da se nisi rodio u Versaillesu, Ateni, Líkeionu, Rimu ili Parizu, uzvišeno će svakako naći oblik da ti se javi. Ako nisi čitao Pseudo-Longinus¹, nisi čuo za Kanta ili... ako obitavaš na vječnim nepismenim poljima anonimnih sela i gradova, praznim danima i noćima, ono će ti se otkriti, na vlastitom ti jeziku. Kao dim iz dimnjaka u zimsko jutro, kao komad tamnoplavog neba, kao oblak koji te podsjeća na nešto s drugog svijeta, kao bivolsko govno. Uzvišeno je posvuda.

¹ Longinus, tkd. nazivan Dionysius Longinus ili Pseudo-Longinus (iz 1. stoljeća poslije Krista), je ime kojemu se ponekad dodjeljuje autorstvo na knjizi *On the Sublime* (grč. Peri Hypsous), jednoj od velikih prvobitnih književnih kritika. (<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/347517/Longinus>, pogledano 15. svibnja 2014.)

Nika Šimičić

(prijevod s ukrajinskog na hrvatski jezik)

Odsjek za istočnoslavenske jezike i književnosti

Katedra za ukrajinski jezik i književnost

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

nikasimicic@hotmail.com

VASYL' SYMONENKO:

VINO OD RUŽA

U nju su se zagledali čak i djedice, a rijetko ju koji dječak nije odmjeravao od glave do pete. Kod jednih se u pogledu vidjelo divljenje, kod drugih se javila otvorena požuda, a treći su joj se divili kao remek-djelu ljepote. Kad bi zabacila crnu kosu na prpošne grudi i lebdjela selom s motikom na ramenu, dječaci su ludjeli. Bojažljivo su dolazili do njezinih vrata, nadahnuto joj govorili o ljubavi, a ona je samo slušala i šutjela. Nitko ju se nije usudio dotaknuti, bojeći se da bi dodirom mogao oskvrnuti njezinu ljepotu. Ona nikoga nije zanemarila, nikada se nije bunila, samo bi lijepo zamolila.

- Nemoj mi više dolaziti, u redu?

I u njezinim seposve crnim očima vidjelo da se nada kako joj se nitko neće usudititi suprotstaviti. Dječake je prošla opijenost njezinom ljepotom, zaljubili su se u obične djevojke s prečastim i oštrim nosovima, a Olga je za njih postala tek lijepo sjećanje.

Andrijoj se nikada nije usudio prići. Ta gdje će on, onako hrom i grbavpokušati kad su i bolji od njega od nje dobivali košarice. Ona bi često ulovila njegov pogled i uvijek bi zauzvrat pokazala simpatije, ali on je u tome video samo sažaljenje.

Momci su postali traktoristi i vozači, išli u pilote i mornare, a on o tome nije mogao ni sanjati. Kopao je u koloznom vrtu, a doma je uzgajao cvijeće.

Cvijeće ga je počelo zanimati otkad mu je umrla majka. U njegovu vrtu nije raslo nikakvo povrće, samo grožđe, jabuke, višnje i cvijeće. I majčin je grob, od ranog proljeća do babljeg ljeta, cvjetao kao cvjetnjak.

Poklanjao je raskošne bukete mладencima. Svi su mu bili zahvalni i svi su ga poštovali, a on je htio tek mrvicu ljubavi.

- Hoćeš li i meni pokloniti buket za vjenčanje? – pitala ga je jednom Olga dok su u vrtu brali jabuke. On gotovo da je zanijemio od iznenađenja, no ipak reče:

- Sama ćeš izabrati koje ti se bude sviđalo. Zatim se ohrabri pa reče.
– Imam ih jako puno. Do tvog će ti vjenčanja, kad god zaželiš, napraviti vino od ružinih latica.

- Vino od ruža? – začudila se djevojka. – To ti izmišljaš.

- Ne vjeruješ? – uzbunio se. – To je vino kao nježnost. Kad dođeš po cvijeće, probat ćeš ga.

I on odšepa prema kolibi kamo ga je zvao čuvan.

Andrij je nekako vjerovao da će Olga doći po cvijeće. Gledao ju je svaku večer. Njegovu uznemirenost su primijetili čak i dječaci iz susjedstva koji su svaku večer cvrkutalina dvorištu. Bili su odani Andrijevi prijatelji i pouzdani čuvari njegova cvijeća i vrta. Onoga koji se usudio bez dozvole otrgnuti čak i grozd ili jedan cvijet, nemilosrdno su izopćili. Progonili su ga tako ustrajno i žestoko kako to samo djeca znaju.

Ti su gologlavi cvjećarisvaku večer kao muhe opsjedali Andrija. On im je pričao štoće u snovima vidjeti:cvijeće kako se došaptava s prosijedim zvjezdama, izmišljao priče o prekrasnim krajevima gdje cvijeće ne samo da miriše, nego i priča, i hoda, i igra se skrivača, a nestajete kad se u tom kraju pojavi samo i jedna nesretna osoba.

- Cvijeće voli sretne ljude. Kod nas zbog nesreće cvijeće ne vene. Ono plače. Jeste li vidjeli koliko u zoru na njima ima rose? To su njihove suze. Taj koji ujutro nade cvijet koji nije uplakan, bit će jako sretan.

- A vi ste našli cvijet koji nije uplakan?

- Ne nisam našao, i vjerojatno niti neću.

Nad njima je bilo dobro i vedro nebo, a djeci se činilo da je posuto, ne zvjezdama, nego cvijećem, i da jeto predivno cvijeće posadio striček Andrij.

Olga je došla u nedjelju ujutro. Bila je tako predivna da se i cvijeće posramilo, a njihov se gospodar osjećao kao bijednik, ne znajući kud bi sa sobom.

- Jeli istina da suh cvijet, pronađen ujutro, donosi sreću? – upitala je Andrij.

Mladićev je jezik potpuno otupio. Zabbezkuo se od iznenađenja.

- Tko... Od koga si ti to čula?

- Došla sam k tebi jučer navečer i slušala što si govorio djeci. Onda, je li to istina ili ne?

- Ne. To sam izmislio. – Andrij je sakrio poglediza grma božura.

Olga je uzdahnula.

- Šteta što ja ne mogu tako dobro izmišljati. – Što će ti to? – čudio se mladić. – Tebi je dosta i ljepota koju ti je podarila majka. A ja... Što bih ja bez tih izmišljotina?“

Kasnije su sjedili u sjenici i uživali u vinu od ruža.

- Ti si jako lijep dečko, Andrij, – rekla je Olga.

- Htjela si reći da sam dobra osoba? – Ponovio je pitanje.

- Htjela sam reći to što sam rekla, – nasmijala se Olga i bez ikakve se veze počela tužiti: - Meni puno njih kaže da sam lijepa i da me zato vole. Misle da mi je ugodno zbog toga. Zar sam ja kriva što sam lijepa? Moja ljepota – zar sam to ja?

Zaigrano je prebacila pletenicu s leđa na grudi.

- Želim da netko voli mene, a ne moju ljepotu, crne obrve i ružičaste obraze. Primjetila je da Andrij želi nešto reći pa je počela govoriti brže: – Što je ta ljepota? Vjetrovi će izbrzdati kožu, kiše će isprati rumenilo! Nategliš se vreća na gumno, pogrbiš leđa vadeći repu – na kraju i ljepota nestane...

Zašutjela je, a Andrij nije znao što reći.

- No, reci Andrij, kad me isuši rad i loše vrijeme, hoću li i dalje biti ljubljena onome koji se navikao na ljepotu?

- Ne znam, Olga, – iskreno je uzdahnuo mladić. – Ne znam tko te ne bi mogao voljeti ovakvu!

- Ja neću zauvijek ostati takva, Andrij, – rekla je tužno. – Mogu li ja nabratи cvijeća?

Andrij je kimnuo glavom, a djevojka je lagano otisla u šareno i živo jezero. Hodala je među cvijećem, a za njom su išle njegove zaljubljene oči. Olga je pažljivo pogledala gotovo svaku laticu i vratila se do sjenicepraznih ruku.

- Žao mi ih je trgati, – rekla je sramežljivo. – Tako je lijepo. Bolje da dođem drugi put. Može?

On je otisao s njom do vrata šuteći. Djevojka je izašla na ulicui, gledajući u njegove beskrajno plaveoči, tiho rekla:

- A za vjenčanje ti svakako pripremi vino od ruža...

Tea Tušek

(prijevod s makedonskog na hrvatski jezik)

Odsjek za južnoslavenske jezike i književnosti

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

tea.smea@hotmail.com

VLADA UROŠEVIĆ: *JEDNOROG U STRAŽNJEM DVORIŠTU*

Posljednjih lijepih dana babljeg ljeta, nekada krajem rujna, kada su noći gubile toplinu i postajale odjednom prozirne i svježe, jednog jutra u dvorištu iza kuće, vidjeli smo jednoroga.

Ustvari, prvi ga je video djed Simon. Ušao je u kuhinju – koja je bila jedinstvena veza kuće sa stražnjim dvorištem – gdje smo se mi pripremali za odlazak u školu, i rekao sasvim mirno, kao da nam priopćava nešto najsvakodnevnejše: Vani je jedan jednorog.

U prvom trenu nismo shvatili značenje njegovih riječi. Samo ga je baka Spomenka pogledala nepovjerljivo i, kada je vidjela da se ne šali i da je potpuno ozbiljan, prekrižila se. To je bio znak da se događa nešto sasvim neuobičajeno. Mi smo ustali i krenuli za djedom. Jednorog je stajao u dvorištu, na glatkim kamenim pločama, znatno gledajući prema nama. Bio je velik kao manji konj, ali su dlake njegova krvnog krzna bile duže, glađe i svjetlucavije od konjskih. Imao je prekrasnu pametnu njušku s malom paperjastom bradicom i tamnim, tužnim očima. Rog, spiralno savijen, bio je mlječnobijel, jedva malo žućkast, tamniji prema korijenu, svijetlijiji prema vrhu. To je bila čudesna, nevjerojatna životinja, koja je stajala pred nama, u svježini tog rujanskog jutra, kao nekakva dragocjenost; vlažne kamene ploče, prozirno jutarnje nebo, gugutanje golubova na krovu, prvo jesenje cvijeće pokraj pumpe – sve to davalo je njegovoj pojavi jedan raskošan i svjetlucav okvir.

Jednorog je nekoliko puta zanjihao glavom i zatim zastao: gledao nas je bez nepovjerenja ili straha, očekujući. Moja rođakinja Emilia pristupila mu je. Pazi, rekao sam, ali ona ga je već milovala po njušci, po vratu,

po čelu. Jednorog je stajao mirno i jedva vidljivi drhtaji što su prolazili njegovim leđima govorili su o njegovom skrivenom uzbuđenju.

Nije bilo jasno kako je jednorog došao u naše dvorište. U dvorište se moglo ući samo prolazeći kroz kuhinju, ono je uglavnom bilo okruženo stražnjim, slijepim zidovima kuća i susjedskim dvorišnim zgradama, no na dva-tri mjesta bili su i mali dijelovi zagrađeni letvama. Letve su bile natrute i možda se životinja provukla kroz neku rupu, iako nismo mogli naći nijedno takvo mjesto koje bi odgovaralo njezinoj veličini.

Jednorog je stajao mirno dok mu je baka Spomenka davala kruh, a tetke se izbliza ushićivale njegovim krznom. Djed Simon vrzmao se dvorištem, njihao glavom, nešto mrmlja i nezadovoljno šmrcao. „Imat ćemo komplikacije“, rekao je na kraju, ulazeći u kuću. Nikome ni riječi o ovom, dobacio je s praga.

Iz škole smo s nestreljenjem dotrčali doma. Jednorog je stajao u jednom kraju dvorišta, ocrtavajući se, raskošan i sjajan, na sivoj površini ružnoga zida. Kada nas je video, podigao je glavu i polako nam prišao. Moja rođakinja Emilia bacila je torbu i zagrlila ga. Gurala je glavu u njegovo krzno, njuškala ga i tepala mu. Jednorog je zatvarao oči.

Dosao je listopad, jedno poslijepodne, dok smo kroz kuhinjski prozor gledali kako vjetar skida prvo požutjelo lišće s topola i baca ih prema jednorogu, koji ih je pokušavao dočekati vrhom roga, baka Spomenka je rekla da on jede i previše kruha. A mi nemamo ni za nas dovoljno, rekla je s nečim trpkim u glasu, kao da je jela nezreli drijen. Djed Simon utonuo je u velike knjige koje je dovukao iz svoje sobe gore u potkroviju. To su bile ogromne enciklopedije i leksikoni, knjige punе slika neobičnih životinja, na grčkom, arapskom i francuskom jeziku. Vadio je zapise, uspoređivao, iznova se vraćao na neke nedovoljno jasne odlomke, žmirkao je sumnjičavo i razrogačivao oči u znak neslaganja ili čuđenja.

„Većina izvora..“, rekao je kao zaključak, sklapajući knjige, pri čemu su iz njih izlijetali mali oblačići prašine, „većina se izvora slaže da jednorog nikada nije postojao.“ Tetke su podigle glave s njihovih goblena, pletiva i krojeva. „Pa kako onda..“, rekla je ujna Milena i pokazala glavom prema prozoru. „Većina izvora“, rekao je djed Simon. „Ne svi.“

Navečer, u kuhinji, održavalo se obiteljsko vijeće u vezi s jednorogom. Bili su izneseni ozbiljni razlozi protiv njegova zadržavanja u stražnjem dvorištu. Baka Spomenka tvrdila je da on puno jede. „Imat ćemo komplikacije“, rekao je djed Simon. „Trebamo ga se osloboediti“, rekao je

ujak Jakov. Ali kako? Izvesti ga van na ulicu i pustiti ga bilo bi previše nečovječno. Tko zna što bi se u tom slučaju dogodilo s njim! Ali što je drugo preostajalo? Ujak Jakov je spomenuo, isprva nekako zaobilazno, i Zoološki vrt. Tetke su bile protiv. Moja je rođakinja Emilija zaplakala. Ujak Jakov ustrajao je na ovakvom rješenju. Spor je riješio djed Simon. Ne možeš im odvesti životinju za koju većina izvora tvrdi da ne postoji, rekao je. To je znanstvena institucija. Ova posljednja tvrdnja dovela je do toga da prijedlog ujaka Jakova bude odbačen.

Diskusija se otezala, upućivala se u pogrešne pravce, nepotrebno se bavila sporednim pitanjima („Jede li se jednorogovo meso?“ primjerice) i na kraju se pretvorila u razgledavanje lijepih gravira u knjigama Ambroisea Paréa i Ulissea Aldrovandija, koje su govorile o nevjerojatnim životinjama. Jedinstven zaključak bio je da sutra treba poći na tržnicu i kupiti zelje za zimu.

Ni drugih se večeri nije došlo ni do kakvog rješenja. Jednorog je bio ovdje i to je bila činjenica, ali što dalje – nitko nije znao. Djed Simon i dalje je vadio zapise iz starih knjiga koje je navečer nosio iz svoje sobe na tavanu u kuhinju, sređivao je račune za struju, proučavao meteorološke izvještaje po novinama i davao upute za pripremanje zimnice. Ujak Jakov donosio je vijesti iz grada i učio me igrati šah; moja rođakinja Emilija smatrala je šah igrom bez duha i mašte, odbijala je igrati sa mnom i večeri je provodila prelistavajući stare, već toliko puta pročitane romane Julesa Vernea. Ali smo i ona i ja dizali glavu kada bismo čuli topot jednorogovih kopita po kamenim pločama u dvorištu; ostali su se pretvarali da ne čuju.

Predvečer je jednorog postajao nemiran i hodao je dvorištem od jednog do drugog zida, njišući glavom. Danju je pak satima stajao u nekom kutu dvorišta i čupao rijetke stručke trave između ploča. Držao je glavu malo ustranu od pravca tijela, zagledan u jednu točku, kao da se potpuno predao slušanju nečega. Vraćajući se iz škole, nalazili smo ga kako njuši zrak raširenih nozdrva, kako lovi jedva naslutljive daške dalekih planina po kojima je već padaо snijeg.

Činilo nam se da se kuća pomirila s jednorogovom prisutnošću: svi su mu nosili ostatke povrća, listove zelja, kukuruza. On je jeo sve, pomalo odsutan, dostojanstven, ne pokazujući lakomost. Njegovo krvno bilo je svjetlucavo i glatko; moja ga je rođakinja Emilija češljala jednim starim češljem, vezala mu je mašnicu; on je veselo njihao glavom.

No njegovo prisustvo nije moglo ostati nezapaženo. Iako su ukućani nastojali da nitko izvana ne dođe u stražnje dvorište, jednog je dana susjeda od prekoputa, ne nalazeći nikoga u kuhinji, prošla kroz kuhinju i našla se na vratima što vode u dvorište. Kada je vidjela životinju, pljesnula je rukama i vrissnula. Nije ništa vrijedilo što su je baka i tetke, koje su se odmah našle tam, nudile kavom, ona je istrcala van i krenula kroz susjedstvo.

Priča se brzo širila. Prvih nekoliko znatiželjnika djed je odbio dosta grubo. Zatim navečer, kada smo se svi okupili u kuhinji, rekao je vrlo autoritetno i odlučno: „Moramo ga skloniti.“

Na brzinu smo raščistili šupu. Jednorog se jedva smjestio unutra: šupa je bila tjesna i tamna, s podom od nabijene zemlje. Susjedima koji su nakon toga dolazili pokazivali smo prazno dvorište; prilikom njihova pozivanja na susjedine rječi, djed je kucao kažiprstom po čelu, time pokazujući da kod nje tamo nešto nije redu.

Otada je jednorog morao ostati zaključan u šupi; samo noću smo ga puštali da šeta po dvorištu. Ipak, priča se širila i dalje. Mesar s ugla ulice primjetno se ljubazno javljao svima iz kuće. Kao da očekuje da ćemo ga pozvati, rekla je ujna Milena, sva se tresući od bijesa.

Isprva to ništa nije promijenilo u našim susretima. Mi; moja rođakinja Emilija i ja, često smo odlazili u šupu: stojeći u polutami, jednorog nas je gledao svojim mudrim pogledom; mi smo mu nosili travu, mrkvu, čak i poneki komad pečene bundeve. Jeo nam je iz ruku. Moja rođakinja Emilija čistila mu je krvno od nahvatane paučine; dlake mu više nisu bile toliko svjetlucave i bijele. Otkako smo ga puštali da noću izađe u dvorište, dizao je svoje lice prema Mjesecu, stajao nekoliko minuta nepomičan na pločama, zatim je sam ulazio natrag u šupu.

Kada su počele kiše, mi smo rjeđe trčali da ga vidimo. Kroz kišu koja je šikljala i pretvarala popločeno dvorište u neku vrstu prozirnog kaveza, vrata šupe činila su se beskonačno dalekim, nedostižnim. Gledali smo dvorište kroz kuhinjski prozor: ploče su bile skliske, crne, po njima, kao da hoda po jajima, odlazila je baka Spomenka, ogrnuta crnim šalom, provjeriti zimnicu u podrumu kako se ne bi upljesnila.

Samo se još jednom netko raspitivao o jednorogu: jednog poslijepodneva došao je jedan čudno obučen čovjek, u prugastim hlačama, koji se predstavio kao član nekog cirkusa koji je u prolazu. „Kakvu to čudnu životinju imate?“ pitao je dosta nametljivo. Želio ga je vidjeti i nudio je otkup. U novcu

ili u naturi. „Brašno, šećer”, rekao je stišavajući glas. Ispred vrata stajala su zatvorena drvena kola u koja je bio upregnut jedan bijedan konj. Djed Simon mu je rekao da je to bio krokodil, ali nam je pobjegao. Čovjek iz cirkusa ostao je sumnjičav, stajao je još malo pred vratima, zatim je otisao i raspitivao se kod susjeda.

Mi smo za svaki slučaj prestali izvoditi jednoroga iz šupe. On je sada cijelo vrijeme sjedio zatvoren, s vremena na vrijeme udarao je rogom u daske vrata; na tom mjestu nastala je čak i mala rupa.

Na nečiji nagovor, nekoliko dana nakon posjeta čovjeka iz cirkusa, djeca iz susjedstva kamenjem su isporazbijala crijeplju na šupi. Sada je kiša padala točno na jednoroga: kišnica se cijedila niz njegovo krvavo krvivo krzno, dlake su se lijepile, u njima se zadržavalo izgnjiljelo jesensko lišće, vrapčji izmet. Ujak Jakov popeo se na krov i nekako uspio zamijeniti crijeplju. Zatim se, silazeći, poskliznuo, nezgodno pao i uganuo nogu; šepao je dvorištem, grozno psujući.

U noći je netko na ulaznim dvorišnim vratima nacrtao nekakvo čudovište; imalo je tri noge i dvije glave i bilo je dosta aljkavog nacrtanog. Moja rođakinja Emilija i ja pokušali smo ga izbrisati, ali boja je bila masna, uspjeli smo je samo sastrugati i zaprljati cijela vrata. Neki su nas susjedi otvoreno počeli izbjegavati.

Dolazila je zima; s planina je predvečer pirio uznemirujući i prijeteći miris snijega i divljine. Jedne smo večeri vidjeli kako prve snježne pahulje svečano padaju na kamene ploče stražnjeg dvorišta. Drva su, zbog zauzetosti šupe, bila pod strehom, nedovoljno zaklonjena. Bila su već mokra, a snijeg ih je još više navlažio; teško su gorjela, cvrčala su i dimila se. Svi smo sjedili u kuhinji, okruženi njihovim dimom, šutljivi i zauzeti svatko svojim poslom.

Sve smo rjeđe otvarali vrata šupe. Jednorog je ležao sklupčan u jednom kutu, njegovo je krvavo krzno bilo isprljano, glava mu je padala na zemljani pod. Sve je na njemu bilo posivjelo, osiromašeno, naborano; njegov rog je izgledao kao da ga je nagrizla vлага, potamnio je, nekako je nalikovao rogu obične domaće životinje, jarcu ili ovnu.

Kratki, oskudni, siromašni zimski dani prolazili su u učenju gradiva, čekanju u redovima ispred prodavaonica hrane, grijanju pokraj peći u kuhinji. Nekako smo sve više zaboravljali na jednoroga. Baka Spomenka nosila mu je hranu – sirotinjsku, probranu među ostacima, gotovo bijednu.

Kada smo u rijetkim trenucima svraćali u šupu, primjećivali smo tamo smanjeno, nečisto tijelo jednoroga, njegovu malaksalu glavu, na kojoj su samo oči gorjele nekakvom tajnom, dimljivom groznicom, i vraćali smo se brzo u kuhinju.

Tako je prolazila zima. U danima kada su se u stražnjem dvorištu topili posljednji oskudni otoci skorenog, pocrnjelog snijega, baka Spomenka našla je jednoroga mrtvog. Pogledali smo izdaleka njegovo smanjeno, gotovo istopljeno tijelo iz kojeg su se pružale ružno ukočene noge i, kao da smo vidjeli nešto sramotno i nedopušteno, okrenuli smo se na drugu stranu.

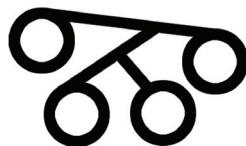
Ujak Jakov, koji je još uvijek pomalo šepao, i djed Simon odnijeli su po noći truplo i zakopali ga krišom pokraj nekog odvoda u vrtu. Kada su se vratili čuli smo ih kako vani, pred dvorišnim vratima, čiste lopate. Te večeri nitko nije spomenuo jednoroga.

Nakon nekoliko dana djed Simon ponovno je dovukao svoje velike knjige iz sobe u potkroviju u kuhinju. Tu su bile velika i teška „Monstrorum historiae“ Ulissea Aldrovandija, požutjela i rascijepana „Theatrum universale omnium animalium“ Jana Jonstona, uvezana u nekada ljubičasti, a sada jako izbljedjeli baršun, „China illustrata“ Atanasiusa Kirchera. Na ilustracijama njihovih stranica živio je jedan beskrajno uzbudljiv i nevjerojatan svijet pun grifona, daždevnjaka, baziliska, sfinga i hipogrifa.

Djed Simon zadržavao se na stranicama na kojima su bile prekrasne slike jednoroga. Prelistavao je rječnike, uspoređivao razne izvore, provjeravao po nekoliko puta neke podatke. Konačno, pospremio je sve knjige, skinuo naočale, pogledao naokolo i rekao sasvim mirno: „Ipak, prema svim znanstvenim dokazima, jednorazi nikada nisu postojali.“ Njegove su riječi bile pune autoriteta, iz njih je izbjigala mudrost njegovih godina, iskustvo skupljano iz mnogobrojnih debelih knjiga; nitko od nas nije ni pomislio proturječiti mu. Zatim, okrećući se prema baki Spomenki, dodao je: „Kiselo se zelje treba pretočiti; postaje toplije, moglo bi se upljesniviti.“

Balkan Express 07

Studentski časopis za južnoslavenske jezike, književnosti i kulturu

STUDENT
SKI ZBOR
SVEUČILIŠTA
U ZAGREBU

A★302

KLUB STUDENATA
JUŽNE SLAVISTIKE
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ISSN 1846-2936